

V rubrike *Dokumenty* prináša dvojica autorov Matej Medvecký a Martin Holak prepis denníka Dr. Štefana Tisu, ktorý sa krátko po vypuknutí Slovenského národného povstania stal predsedom vlády Slovenskej republiky. Denník zachytáva obdobie od 30. augusta 1945 do 15. mája 1945 a je doplnený hodnotným poznatkovým aparátom obidvoch autorov.

V *ÚPN interne* sme pre Vás pripravili bilanciu sprístupňovania dokumentov v roku 2006, ako aj hodnotné myšlienky z medzinárodného seminára pri príležitosti 17. výročia Nežnej revolúcie, ktorého sa zúčastnili predstavitelia partnerských inštitúcií z Nemecka, Poľska, Maďarska a Českej republiky. Neprehliadnuteľnou súčasťou sú Drobníčky „majstrov“, ktoré sú tragikomickou výpoveďou o dobe neslobody.

V *Obetiach* autorka Veronika Lagová približuje osudy ľudí väznených pre ich náboženské presvedčenie, ktorí zomreli v slovenských a českých väzniciach. Podrobnejšie sa tejto problematike venuje vo svojej novej knihe „Smrť za mrežami“, ktorej recenziu nájdete v závere časopisu.

V rubrike *Predstavujeme* prinášame informácie o medzinárodnej organizácii Memoriál, ktorej činnosť je zameraná nielen na historické odhaľovanie stalinských zločinov, ale aj na porušovanie ľudských práv v súčasnosti. Obohatením je určite aj rozhovor s vicepremiérom Dušanom Čaplovičom o histórii ako priestore, kde sa môžeme poučiť.

V *Apendixe* sa Peter Balun venuje memorandu poľských biskupov k spolupráci niektorých kňazov so Štátnou bezpečnosťou, ktoré podpísali poľskí biskupi v auguste tohto roku. Michal Šanta prináša krátky pohľad na kolektivizáciu a rubriku uzatvára recenzia knihy Maríny Zavackej „Kto žije za ostatným drôtom“.

Na záver mi dovoľte touto cestou poďakovať bývalému šéfredaktorovi Pavlovi Žáčkovi za jeho neúnavnú prácu pri tvorbe a rozvíjaní publikačnej činnosti Ústavu. V uplynulých dňoch sa stal riaditeľom odboru archívu bezpečnostných zložiek Ministerstva vnútra Českej republiky a jeho pracovné povinnosti mu nedovoľujú naďalej pôsobiť vo funkcii šéfredaktora.

Obsah

Fórum

(4

Pamätať a pomáhať

(Ján Figel')

Štúdie

(6

Predvolebný zápas na stránkach denníkov
ČAS a PRAVDA (1945 - 1946)

(Ivica Bumová)

Štátna bezpečnosť a maďarská revolúcia
v roku 1956

(Ladislav Bukovszky)

Prenasledovanie gréckokatolíckej cirkvi v ro-
koch 1948 - 1968

(Jaroslav Coranič)

Kontrašpionážne opatrenia proti diplomatom
USA

(Michal Miklovič)

Dokumenty

(48

Denník Dr. Štefana Tisu

(Matej Medvecký, Martin Holak)

ÚPN interne

(71

Sprístupňovanie dokumentov v roku 2006

(Peter Balun)

Pád a vyrovnanie sa s komunizmom -
očakávanie, nádeje, realita

(Jerguš Sivoš)

Drobníčky „majstrov“

Obete

(80

Zomreli ako politickí väzni

(Veronika Lagová)

Predstavujeme

(86

Medzinárodná organizácia „MEMORIÁL“

(Patrik Košícký)

Rozhovor s Dušanom Čaplovičom

(Michal Dzurjanin)

Apendix

(91

K problematike spolupráce kňazov s komunis-
tickými tajnými službami v Poľsku

(Peter Balun)

Pravda o kolektivizácii

(Michal Šanta)

Recenzie:

LAGOVÁ, Veronika a kol.: Smrť za mrežami

(Patrik Dubovský)

ZAVACKÁ, Marína: Kto žije za ostatným drôtom?

(Radoslav Ragač)

Pamätať a pomáhať

Ing. Ján Figel'
(1960), člen Európskej
komisie.

Na konci októbra sa na východe Slovenska završila séria prezentácií putovnej výstavy fotografických dokumentov pod názvom „Ploty hanby“, ¹⁾ nad ktorou som prevzal záštitu. Od septembra prešla z Bratislavy cez Trnavu, Nitru, Trenčín, Žilinu, Banskú Bystricu, Poprad a Prešov až do Košíc. Jej cieľom bolo pripomenúť mnohým, že sloboda nie je všade vo svete samozrejmosťou a že totalitné režimy naďalej násilne siahajú na základné ľudské práva. Výstava zorganizovaná slovenskými a poľskými nadáciami sa konkrétne dotýkala odsúdeniahodných prípadov v severnej Kórei, Číne, Barme/Mjanmarsku, v Bielorusku a na Kube.

Jeden pán mi v Košiciach pripomenul, že mnohí u nás nepripúšťajú či zľahčujú osudy prenasledovaných komunizmom, a toto by si viac zasluhovalo pozornosť a aktivitu. Súhlasím s hodnotením stavu na Slovensku, ale aj tak je problém súčasnej neslobody a ponižovania, ba neuznávania ľudskej dôstojnosti vo svete okolo nás, aj našim aktuálnym problémom. Tvoríme jednu veľkú ľudskú rodinu. A tak osudy sveta sú aj našimi osudmi. Nemôžeme zmeniť ani vlastnú, ani spoločnú minulosť, ale môžeme meniť našu súčasnosť tu a teraz, čím s nádejou aktívne pripravujeme aj inú, lepšiu budúcnosť. Budúcnosť sa vždy začína dnes, presnejšie povedané včera. Vyrastá totiž zo súčasného stavu človeka a spoločnosti, ktorý sa zas opiera o naakumulované

duchovné a materiálne dedičstvo po predkoch.

Pamäť nás spája s identitou

Pred desiatimi rokmi 9. novembra 1996 zazneli pre početných slovenských pútnikov v Ríme okrem iných aj nasledujúce slová veľkého pápeža Jána Pavla II.: „*Slovensko má osobitnú úlohu pri budovaní Európy tretieho tisícročia. Dobré si to uvedomte! Je povolané ponúknuť svoj veľmi významný príspevok k pravému pokroku európskeho kontinentu svojimi tradíciami a kultúrou, svojimi mučeníkmi a vyznávačmi, ako aj živými silami svojich nových generácií.*“ Tento veľký priateľ Slovenska na vlastných osudoch prežil hrôzy nacizmu i komunizmu, dvoch najväčších totalít predchádzajúceho storočia. K mučeníkom za slobodu vlastnú, národnú i európsku, k vyznávačom pravých hodnôt možno s istotou pripočítať aj mnohé obete nacizmu a komunizmu, obete diktatúr nadradenej rasy či triedy. Posilňovanie a čírenie pamäti patrí preto k dôležitým prejavom našej úcty k obetiam obdobia neslobody, ale je aj súčasťou formovania občianskej zodpovednosti za každodenné postoje k hodnotám, o ktoré sa demokratická spoločnosť opiera.

Človek bez pamäti je ako človek bez identity. To, kam smerujeme, súvisí s tým, odkiaľ prichádzame. Preto bez pamäte, to je ako bez cieľa. História je učiteľkou života. Preto jej štúdium a poznanie vyjadruje aj vážnosť nášho vzťahu k životu samotnému. Zvlášť nedávna história je tým, čo bez pozitívneho prístupu a úsilia o pravdu vedie k jej hmlistému vnímaniu, ba prekrúcaniu v nadchádzajúcich generáciách. Pravda – často boľavá – oslobodzuje od ilúzií, predsudkov,

(4)
¹⁾ Putovná výstava z totalitných a neslobodných krajín sveta pod názvom Fields of Shame – Ploty hanby od 26. 9. 2006 do 23. 10. 2006 prezentovala zábery z koncentračných táborov, väzení, demonštrácií v Severnej Kórei, Číne, Barme, na Kube a v Bielorusku, doplnené príbehmi politických väzňov.

škodlivých zjednodušení či schematizmu. Niet slobody bez pravdy a práva, ktoré sa o pravdu opiera a slúži spravodlivosti.

Iba pamätať by bolo málo, pamätať iba na svojich by bolo málo tiež

Viac než uchovávanie popola je výrazom úcty k obetiam totality predovšetkým prežívanie ich odkazu. Pretože *iba* pamätať by bolo málo. Práve živá pamäť na obeť a úcta i vernosť ich odkazu má viesť k aktívnym a zodpovedným postojom. Sú rozvíjané v rodinách a spoločenstvách, ktoré pamätajú na svojich predkov a svoje vzťahy opierajú o hodnoty postavené na ľudskej dôstojnosti. Takúto formáciu majú rozvíjať školy cez výchovu vedúcu k zrelším postojom mládeže smerujúcim ku kultúre pravej tolerancie, dialógu, solidarity a spoluzodpovednosti, proti xenofóbii a nacionalizmu, proti násiliu a agresivitě v spoločnosti.

Výchova a vzdelávanie vedúce k pravým hodnotám sú základom pre takto orientované právo a inštitúcie. Právo vyjadruje minimálnu spoločenskú úroveň uzakonenej morálky a inštitúcie zabezpečujú správu verejných vecí podľa obsahu práva a v duchu etosu, záujmov a cieľov spoločnosti.

Je prirodzené, ak demokratické krajiny do svojej politiky vkladajú nástroje, ktoré upevňujú slobodu a ľudské práva. Je to ich bytostný záujem. A je logické, že sa takýto prístup prenáša aj do zahraničnej politiky, pretože s vnútornou politikou vytvárajú spojené nádoby. Aj Slovensko môže byť prispievateľom ku svetu s väčšou úctou k ľudským právam, ak bude úctu k ľudskej dôstojnosti rozvíjať vo svojej bilaterálnej a multilaterálnej zahraničnej politike, včítane medzinárodnej rozvojovej pomoci iným krajinám.

Práve takýto prístup môže posilniť aj rozširujúcu sa Európsku úniu. S Bulharskom a Rumunskom bude kompletnejším

spoločenstvom. Práve živšia pamäť na hrôzy stalinizmu a jeho rôznych podôb v krajinách strednej a východnej Európy je dôležitým príspevkom ku kolektívnemu vedomiu a svedomiu modernizujúcej sa Európy. Je dôležitým faktorom pre lepšie chápanie nielen vojnových konfliktov 90-tych rokov na západnom Balkáne, ale aj pre postupné formovanie stability a európskej perspektívy pre štáty tohto regiónu.

Zjednotená Európa potrebuje vedomie spolupatričnosti a svedomie spoluzodpovednosti za osudy svoje i svetové. A v tomto vedomí musia mať miesto aj pohľady ponad hranice Únie, do sveta, kde hodnota ľudského života či osudu je odvodzovaná od vzťahu k mocenskému režimu. Únia bude schopná reagovať a pomáhať, ak tak budú schopní konať jej členovia, včítane Slovenska. Jednotu a akcieschopnosť Európy nezabezpečí ani geografia, ani obchod. Potrebuje poznať svoje korene, históriu a hodnoty v každej novej generácii. Iba tak môže účinne rozvíjať svoju súdržnosť a pomáhať aj vo svete.

Za komunizmu u nás bolo veľmi často počuť ľudí hovoriť: „Čo ťa *nepáli*, *nehas!*“ Bol to viac prejav obáv, než opatrnosti. Heslo tolerantných je: „*Ži a nechaj žiť!*“ Ale ľudia s rozumom i srdcom charakterizuje skôr výzva „*Ži a pomáhaj žiť!*“ Čo je nám najbližšie? Čo rezonuje najviac v našich mladých, v novej generácii, ktorá vyrastá v slobode od Novembra 1989?

Ľudskosť a solidarita sú spojom každého hodnotného vzťahu, od rodiny cez obec a národ až po medzinárodné spoločenstvo. Ak sú prítomné, vzťah sa rozvíja a spoločenstvo vzrastá kultúrne, sociálne i hospodársky. Ak niet dosť ľudskosti a solidarity, všetko sa stáva problémom. Preto pamätať na vlastné skúšky a obeť je zároveň výzvou pomáhať tým, ktorí ich prežívajú dnes. Pamätať a pomáhať – to je prejav živého vedomia a svedomia. Platí to pre jednotlivcov i pre spoločnosť ako celok.

Predvolebný zápas na stránkach denníkov ČAS a PRAVDA (1945 – 1946)

Mgr. Ivica Bumová, PhD.

(1971), absolventka histórie
a etnológie FiF UK Bratislava,
pracuje v ÚPN.

Počas povstania v roku 1944 sa v boji proti okupácii Slovenska nemeckým vojskom ocitli bok po boku predstavitelia rôznych politických prúdov a záujmov. Popri komunistoch pôsobili v protifašistickom odboji predstavitelia bývalých predmníchovských strán, ktorí sa postupne sformovali do tzv. občianskeho bloku. V septembri 1944 došlo k zlúčeniu Komunistickej strany Slovenska (ďalej KSS)¹⁾ so sociálnymi demokratmi. Tento proces urýchlil vytvorenie Demokratickej strany (september – október 1944), ktorá poskytovala politickú alternatívu antikomunisticky orientovanému obyvateľstvu.²⁾

Počas povstania sa sformovali aj základy Slovenskej národnej rady (SNR), ktorú tvorili predstavitelia obidvoch strán. Jej zástupcovia sa spolu s Eduardom Benešom a osobnosťami českých politických strán zúčastnili tzv. moskovských rokovaní, uskutočnených v marci 1945. Na nich okrem iného prijali Košický vládny program, zásadu združenia všetkých politických strán v Národnom fronte (ďalej NF), zrušenie niektorých predmníchovských politických strán, absenciu politickej opozície či dočasné prerozdelenie moci v budúcom československom štáte.

O rozdelení politickej a výkonnej moci mali rozhodnúť voľby do Ústavodarného národného zhromaždenia dňa 26. mája 1946. Na Slovensku v nich kandidovali okrem spomenutej Demokratickej strany a Komunistickej strany Slovenska aj Strana práce (vznikla 20. januára 1946) a Strana slobody (vznikla 1. apríla 1946). Obidve sa kreoali pomerne tesne pred voľbami a ich výsledky preto ovplyvnili iba minimálnou mierou. Hlavný politický boj viedli medzi sebou DS a KSS. Podľa vyhlásení predstaviteľov obidvoch strán sa mal zápas o politickú a výkonnú moc v nových politických po-

meroch uskutočňovať v tolerantnej a slušnej atmosfére. Obidvom stranám však išlo o viac. Mali to byť voľby, ktoré rozhodovali o ďalšom smerovaní povojnového, ľudovodemokratického Československa. Významnú úlohu pri ovplyvňovaní a získavaní voličov zohrala denná tlač. Bola významným mienkotvorným a populistickým nástrojom politických strán (nielen) v predvolebnej kampani 1946.

Neúprosný zápas o politickú a výkonnú politickú moc na Slovensku prebiehal predovšetkým na stránkach dvoch vtedajších najvýznamnejších stranických denníkov ČAS – Ústredného orgánu DS a PRAVDA – Ústredného orgánu KSS.³⁾ Pri ich analýze zisťujeme, že v prvých mesiacoch po oslobodení je v článkoch badateľný viac-menej korektný prístup ku politickému oponentovi so snahou vyhnúť sa otvorenému napádaniu či osočovaniu. Periodiká sa venujú správam o konsolidácii pomerov na Slovensku, politickému daniu doma a vo svete (v PRAVDE s dôrazom na ZSSR) či prebiehajúcim súdom v Norimbergu a reminiscenciám na uplynulý svetový konflikt.

Prvým verejným nesúhlasom KSS voči politike DS je reakcia na zámer demokratov vytvoriť Československú demokratickú stranu, ktorá vyšla v PRAVDE 25. októbra 1945: „Rozhodnutie DS znamená jasný odklon od línie Slovenského národného povstania, narušenie princípov vzájomného rešpektovania svojbytnosti oboch národov...“⁴⁾ V reakciách PRAVDA upozorňovala DS na porušenie vzájomnej dohody o existencii tých strán na Slovensku, ktoré nemajú historickú kontinuitu s predmníchovskými parlamentnými stranami a na odklon od politiky Národného frontu. Dialóg, ktorý v nasledujúcich týždňoch prebiehal v obidvoch denníkoch, sa v zásade nevymykal z tradičného vedenia politickej diskusie. V de-

1) Komunistická strana Slovenska vznikla na príkaz Kominterny v máji 1939 ako samostatná strana po vzniku vojnovnej Slovenskej republiky. V rokoch 1939 - 1945 pracovala v ilegite (viac pozri. napr. Kolektív: *Lexikón slovenských dejín*, Bratislava 1997, s. 234).

2) Stretli sa v nej napríklad bývalí členovia Republikánskej strany zemédskeho a malorolníckeho ľudu (agrárna strana), Československej strany ľudovej, Československej strany živnostenskej, Slovenskej národnej strany či demokraticky zmýšľajúci členovia HSLS, záujmy ktorých boli značne rôznorodé.

3) Denník PRAVDA vychádzal od 9. 9. 1944 – 25. 10. 1944 (I. roč.), II. ročník od 7. 1. 1945. Denník ČAS od 17. 9. 1944 – 25. 11. 1944 (I. roč.), II. ročník od 19. 4. 1945. Počas oslobodzovania prerušili na krátky čas svoju činnosť. Okrem nich bola ďalším mienkotvorným denníkom NÁRODNÁ OBRODA, vychádzajúca od 4. 2. 1945 ako orgán SNR, deklarujúca slovensko-českú jednotu. Vo volebnej kampani 1946 zaujímala neutrálny postoj.

4) Na okraj posledných rozhodnutí DS. In: *Pravda*, 25. 10. 1945, č. 201, s. 1.

cembri 1945 však už môžeme hovoriť o rozpútaní „tvrdej“ predvolebnej kampane.⁵⁾ Ambíciu DS o prienik na Moravu a Čechy využila PRAVDA na uverejnenie viacerých článkov, v ktorých opakovane upozorňovala čitateľov na porušovanie ľudovej demokracie a pokrokovej línie NF, proklamácii SNR či Košického vládneho programu zo strany demokratov.⁶⁾ Stroskotanie ich zámeru⁷⁾ ohlasovala PRAVDA hlbokou krízou v DS a jej možnom rozpade.⁸⁾ Zároveň upozorňovala, že „časť demokratov usiluje sa zvrátiť kormidlo našej vnútornej politiky, usiluje sa nenápadným spôsobom dostať späť naše pomery do predmníchovských koľají.“⁹⁾ Celá táto kauza spôsobila naštrbenie vzťahov v NF medzi politickými stranami.

Predvolebný zápas u obidvoch politických strán však prebiehal vo viacerých rovinách. Jednou z výrazných predvolebných tém, ktorú otvorila KSS, bola agrárna otázka. Na Slovensku bola vážnym problémom už v I. ČSR. O jej radikálne vyriešenie sa pokúsil aj režim vojrovej Slovenskej republiky (1939 – 1945). Požiadavku rozdelenia pôdy kolaborantov, zradcov, Nemcov a Maďarov medzi československých deputátov, maloroľníkov a roľníkov obsahoval aj Košický vládny program. Na agrárnom Slovensku išlo skutočne o jednu z najpálčivejších otázok. Mala niekoľko línií, rozoberaných na stránkach PRAVDY súčasne.

Záujem KSS o roľníkov vychádzal z faktu, že Poverenieťvo pôdohospodárstva a pozem-

kovej reformy mala v rukách DS (povereník Dr. Martin Kvetko,¹⁰⁾ pričom post ministra poľnohospodárstva ČSR zastával slovenský komunist Júlus Duriš.¹¹⁾ Agrárnej produkcii sa venovalo približne 60% obyvateľstva Slovenska a tvorilo tak početnú voličskú základňu pre DS.

Prvým menovitým útokom PRAVDY na Poverenieťvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy (ďalej Poverenieťvo) bol článok „Partizáni proti sabotérom pozemkovej reformy“ zo dňa 5. decembra 1945, v ktorom cituje z rezolúcie SSP: „Berieme na zodpovednosť vedúcich ľudí tohto Poverenieťva pre nesplnenie a sabotovanie spravodlivých nárokov Slovenského ľudu, vyslovených vládou v Košickom vládnom programe...“¹²⁾ V nasledujúcich dňoch vyšli v PRAVDE ďalšie články s podobným charakterom: napr. „Takto pomery konsolidovať nemožno (Kto sa zastáva maďarských veľkostatkárov v okolí Levoče);“¹³⁾ „Kupčenie s roľníckymi hlasmi;“¹⁴⁾ „Kto podrýva pozemkovú reformu?“¹⁵⁾

Neutichajúce útoky zo strany komunistickej PRAVDY prinútili v januári 1946 Poverenieťvo uverejniť v ČASE správu z pracovnej porady DS vo forme úvodníka. V nej sympatizantom a čitateľom priblížilo východiskový stav v čase prevzatia rezortu a okrem iného glorifikovalo úlohu roľníka a jeho podiel na záchrane demokracie: „Prevzali sme starosť o výživu vtedy, keď sme slovenskému roľníkovi nevedeli dať nič inšie, ako príkazný list. No zachránili

5) Pozri napr. Nebezpečná hra. In: *Pravda*, 5. 12. 1945, č. 235, s. 1.; Aby bolo naozaj jasno na všetky strany. In: *Pravda*, 6. 12. 1945, č. 236, s. 1. (reakcia na úvodník Jána Ursínyho* – podpredsedu vlády a DS: Aby bolo jasno na všetky strany. In: *Čas*, 2. 12. 1945, č. 233, s. 1).

Ján Ursíny (1896 – 1972) – politik, poslanec, v období I. ČSR predstaviteľ agrárneho hnutia na Slovensku. Spoluzakladateľ ilegálnej SNR, jeden z iniciátorov SNP. Stál pri zrode DS, pôsobil ako jej podpredseda. V rokoch 1945 – 1947 zastával post podpredsedu vlády, do roku 1948 bol poslancom NZ. V rokoch 1948 – 1953 väznený a odsúdený komunistami za údajnú protištátnu činnosť. Po prepustení z väzenia sa už do politického života nezapojil. V roku 1964 bolo jeho odsúdenie zrušené.

6) Pozri napr.: Viac zodpovednosti. In: *Pravda*, 30. 1. 1946, č. 26, s. 1.; Kto chce rozbiť republiku? In: *Pravda*, 1. 2. 1946, č. 27, s. 2.

7) Český NF aktivitu DS nepodporil. Politickí oponenti videli v tomto kroku snahu o oživenie tradície predmníchovskej Agrárnej strany, ktorá sa značnou mierou podpísala pod rozbitie I. ČSR.

8) Kríza jednej strany nie je krízou NF. In: *Pravda*, 9. 2. 1946, č. 34, s. 1.; Konferenciou nevyriešila DS svoju krízu. In: *Pravda*, 20. 2. 1946, č. 43, s. 2. a i.

9) KSS pôjde vždy priamou cestou pokroku. In: *Pravda*, 21. 1. 1946, č. 44, s. 1.

10) MVDr. Martin Kvetko (1912 – 1995), slovenský politik a významný predstaviteľ DS. V roku 1944 bol jedným z jej zakladajúcich členov. Do februára 1948 pôsobil ako povereník pôdohospodárstva a pozemkovej reformy, neskôr výživy. V marci 1948 emigroval pred vykonávaným procesom s členmi DS. Žil v Británii, Nemecku a USA. Už o rok neskôr bol pri založení Rady slobodného Československa. V exile v Nemecku pôsobil ako spoluriaditeľ československého oddelenia rozhlasu Slobodná Európa (Mníchov) do roku 1960. Bol spoluzakladateľom Stálej konferencie slovenských demokratických exulantov v USA a neskôr sa stal jej predsedom. Po roku 1989 sa vrátil na Slovensko a bol zvolený za predsedu obnovenej DS, neskôr za čestného predsedu.

11) Júlus Duriš (1904 – 1986), právnik, redaktor. V roku 1927 vstúpil do komunistickej strany. V rokoch 1945 – 1951 bol ministrom poľnohospodárstva, v rokoch 1951 – 1953 pôsobil ako predseda zboru povereníkov a nakoniec v rokoch 1953 – 1963 zastával funkciu ministra financií. V roku 1969 bol odvolaný z funkcií a o rok neskôr vylúčený zo strany.

12) Partizáni proti sabotérom pozemkovej reformy. In: *Pravda*, 5. 12. 1945, č. 235, s. 1.

13) *Pravda*, 12. 12. 1945, č. 240, s. 2.

14) *Pravda*, 15. 12. 1945, č. 243, s. 2.

15) *Pravda*, 16. 12. 1945, č. 244, s. 2. (pozn. autora: Kým v Čechách bolo po vysťahovaní Nemcov zo Sudet k dispozícii na rozparcelovanie 28% poľnohospodárskej pôdy, na Slovensku bola situácia iná. Pôvodne presadzovaná myšlienka o hromadnom „odsune“ maďarskej menšiny zo Slovenska nenašla podporu u svetových mocností. Pôdy po vysťahovaní kolaborantoch, určenej na parceláciu tak bolo iba 8,8%, čo na uspokojenie záujemcov v žiadnom prípade nestačilo. Zároveň sa pôda v mnohých prípadoch pridávala nie na základe odbornej spôsobilosti, ale po predložení „straníckej legitimácie“.)

sme demokraciu...“¹⁶⁾ Úvodník má obranný a vysvetľujúci charakter a nevyhýba sa ani zvýrazneniu zásluh DS na vedení rezortu. Podobný tón si udržiava aj následné oficiálne vyhlásenie Povereníctva, v ktorom zmierlivým tónom v úvode vysvetľuje: „V poslednom čase zjavili sa jednak články v dennej tlači a jednak prejavy o pozemkovej reforme, ktoré boli podané verejnosti tak, ako by pozemková reforma na Slovensku bola úmyselne hatená, znemožňovaná a prevádzaná nie v prospech drobných roľníkov a deputátnikov.“¹⁷⁾

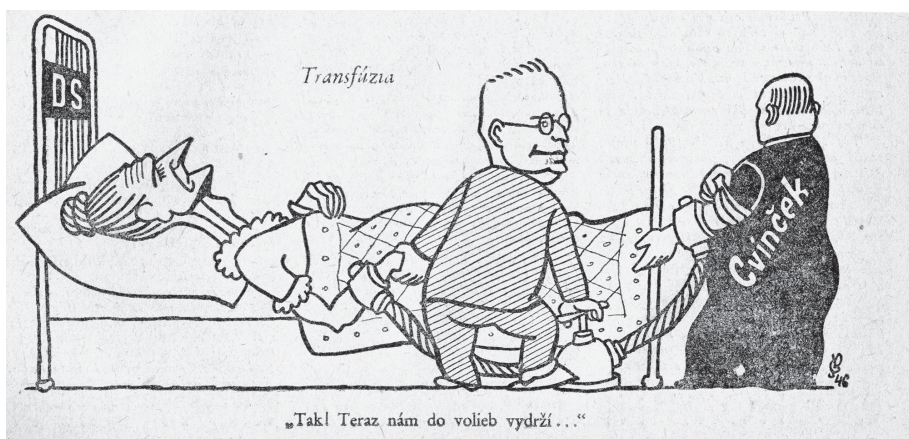
Zložitú, do značnej miery zbyrokratizovanú, a preto pomalú mašineriu ohľadom prideľovania pozemkov využívala KSS na organizovanie „spontánnych“ manifestačných deputácií roľníkov na Povereníctvo. Výsledok bol taký, že Povereníctvo bolo zaplavené požiadavkami jednotlivcov, ktoré muselo riešiť na mieste alebo podať akú – takú uspokojujúcu odpoveď, pričom sa neriešili žiadosti, ktoré boli v poradí. Na úmyselné marenie činnosti úradu upozorňovalo Povereníctvo na stránkach ČASU: „Vedúci činitelia KSS, ktorí deputácie takýmto spôsobom organizujú, boli na túto skutočnosť upozornení a napriek tomu, že vedia, že takýmto spôsobom sa nemôže dosiahnuť žiaden výsledok, znova a znova vodia deputácie a zavádzajú takto verejnosť, lebo občania, ktorí svojich zmocnencov vysielajú, očakávajú určitý výsledok od intervencie.“¹⁸⁾

Tlak KSS prostredníctvom PRAVDY, ktorý vyvíjala na Povereníctvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy, vyústil do obsažnej, na štyri pokračovania uvedenej rozsiahlej osobnej reakcie povereníka Dr. Martina Kvetku

s názvom „Kto sabotuje pozemkovú reformu?“ V úvodníku z 10. februára 1946 opúšťa nekonfliktný tón a po prvý raz verejne pomenúva pôvodcu štvavých vyjadrení proti realizácii pozemkovej reformy: „...bol mi poslaný tuším z Nového Mesta nad Váhom letáčik, v ktorom ako vykonávateľka a propagátorka Komunistickej strany objednávala si vôľu ľudu, aby tento žiadal na Povereníctve pôdohospodárstva a pozemkovej reformy a priamo na osobe Martina Kvetku urýchlenné uskutočňovanie pozemkovej reformy. ... Je teda predne bezpečne zistené, že Komunistická strana si túto vôľu ľudu a celý ten proces, ktorý sa dnes okolo pozemkovej reformy robí, objednala a umele vytvorila...“¹⁹⁾ V texte poukazuje aj na neserióznosť podpredsedu SNR za KSS Ladislava Holdoša.²⁰⁾ Upozorňuje, že problémy, ktoré predostiera verejnosti, by sa mali najprv prediskutovať v NF, a až následne by o nich mali byť informovaní novinári. „Zrejme, že ani takéto konštatovania v našom najvyššom politickom fóre v Národnom fronte nijako nezastavilo predstaviteľov KSS, aby neútočili aj ďalej a umele neživil vyvolanú akciu za každú cenu...“²¹⁾ konštatuje ďalej.

Reakcia zo strany PRAVDY bola uverejnená 12. februára 1946 vo forme úvodníka s rovnomeným názvom, kde autor v prvom odseku poznamenáva: „Zrejme veci pozemkovej reformy nie sú v poriadku, keď politický funkcionár, zodpovedný za rezort pozemkovej reformy ide verejnosti oznamovať príčiny a osoby, zodpovedné za nedostatočné prevádzanie pozemkovej reformy.“²²⁾ V texte na viacerých miestach zdôrazňuje záujem komunistov o roľníka a zásluhy KSS na prerozdelení pôdy: „Skúsenosti z prvých dvoch reforiem presvedčili drobného roľníka, že s opadávaním revolučnej vlny stále viac sa sabotuje pozemková reforma. ... S týmito skúsenosťami na mysli presadzovala KSS ihneď po oslobodení východného Slovenska takú pozemkovú reformu, aby malý roľník, deputátnik a poľnohospodársky robotník skutočne dostali maďarskú, nemeckú a zradcovskú

Karikatúra z denníka Pravda na Demokratickú stranu uverejnená 1. 5. 1946
Zdroj: Archív ÚPN.

16) Slovenský roľník zachránil demokraciu. In: Čas, 27. 1. 1946, č. 23, s. 3.

17) Pravda o pozemkovej reforme. In: Čas, 27. 1. 1946, č. 23, s. 3.

18) Vedúci činitelia KSS organizujú hromadné deputácie vo veciach pozemkovej reformy. In: Čas, 29. 1. 1946, č. 24, s. 2.

19) Kto sabotuje pozemkovú reformu? In: Čas, 10. 2. 1946, č. 35, s. 1.

20) Ladislav Holdoš (1911 - 1988), funkcionár KSS. Od septembra 1945 do septembra 1946 bol podpredsedom SNR a od roku 1945 vykonával funkciu povereníka pre kultúru a cirkevné otázky. Funkcií bol zbavený v roku 1951 a súdený v procese s buržoáznymi nacionalistami. V roku 1960 bol prepustený a o tri roky neskôr čiastočne rehabilitovaný.

21) Tamtiež.

22) Kto sabotuje pozemkovú reformu? In: Pravda, 12.2.1946, č. 36, s. 1.

pôdu...“²³⁾ Celkový charakter úvodníka vyznieva v tom zmysle, že KSS má v úmysle bdieť nad ochranou práv roľníkov a vymoženosťami demokratickej revolúcie. Poukazuje na zaťaženosť byrokratického aparátu povereníctva z čias I. ČSR a vojnovnej Slovenskej republiky (1939–1945), a katastrofálny súčasný stav reformy a rezortu. V podobnom duchu sa nesie aj reakcia na zvyšné štyri články povereníka, v ktorých sa Dr. Kvetko vracia k zmierlivému a vysvetľujúcemu tónu, kde sa snaží dať odpoveď na všetky výhrady zo strany KSS. Odpoveď Dr. Júliusa Viktoryho²⁴⁾ je faktická a s prehľadom reaguje na ním vybrané problémy, na základe ktorých usvedčuje z „viny“ Povereníctvo a Dr. Kvetku.²⁵⁾

Vybičovanú situáciu ohľadom pozemkovej reformy občas rozvírili samotní miestni predstavitelia DS verejnými vyjadreniami, ktoré PRAVDA dôsledne využila na svoje predvolebné ciele. Stalo sa napríklad, že v Liptovskom Mikuláši na schôdzi preverovacej komisie odznelo z úst miestneho predsedu DS konštatovanie: „*keby Nemci a Maďari nemali majetky, iste by sa im nerobili prekážky pri vydávaní štátneho občianstva.*“²⁶⁾ Tieto vyhlásenia podporovali tvrdenia PRAVDY o sabotovaní reformy a ochrane nepriateľov slovenského ľudu DS. Tlačový orgán KSS tak vytváral pocit spolupatričnosti roľníkov v boji proti „cudzím“ veľkým vlastníkom pôdy, ktorých sa, ako tvrdil, DS zastávala. Zároveň zúčtovala otvorené nepriateľstvo Slovákov voči maďarskej menšine či maďarským veľkostatkárom. Kritickú situáciu ohľadom pozemkovej reformy navyše vyhocovali aj výzvy predstaviteľov KSS, aby si ľud urobil vlastnú, tzv. špagátovú reformu.²⁷⁾ Demokrati zase upozorňovali obyvateľstvo na komunistickú doktrínu a z nej vyplývajúcu hrozbu odstránenia súkromného vlastníctva a znárodnenia všetkej pôdy, čo KSS zásadne popierala.

Otvorený „boj o roľníkov“ na stránkach obidvoch novín pokračoval aj v ďalších, súbežných kauzách súvisiacich s pozemkovou reformou a roľníckymi inštitúciami. Kompetenčným sporom by sa dal nazvať konflikt medzi Roľníckou komorou a Jednotným zväzom slovenských roľníkov (JSSR).

Roľnícka komora bola pokračovateľkou Zemědělskej rady z I. ČSR a svoju kontinuitu neprerušila ani za vojnovnej Slovenskej republiky (1939 – 1945). Na túto skutočnosť upozorňovala PRAVDA a označovala ju za fašistického „pohrobka“ Tisovho režimu spolu s úradníkmi, ktorí, až na vedúce výnimky, ostali na svojich postoch aj v novej republike. Na stránkach PRAVDY sa zároveň často objavovali články nasledujúceho znenia „*Klamú roľníkov, kde len môžu*“,²⁸⁾ „*I roľníci DS proti Roľníckej komore a za odstúpané ceny*...“²⁹⁾ a i. V nich funkcionárov a pracovníkov Roľníckej komory (a tiež DS) obviňovali z nekompetentnosti, sprenevery, nezákonného predaja obilia a obohacovania sa „*buržoázných páňkov*“ na úkor roľníkov. Cieľom KSS bolo zrušiť Roľnícku komoru a jej kompetencie preniesť na JSSR (mimochodom, pomáhala ju zakladať aj Roľnícka komora – pozn. autora), ktorú ovládala, napriek dohode s DS o jej nadstranickosti. Kampaň vedená DS na stránkach ČASU za záchranu Roľníckej komory stroskotala na „odhaleniach“ PRAVDY o spreneverách a kriminalizácii jej zamestnancov, členov DS. Pri niektorých z nich asistovala aj Národná bezpečnosť.³⁰⁾ Celý spor PRAVDA využila na prezentáciu KSS ako jedinej ochrankyne roľníckej vrstvy na Slovensku.

V podobnom duchu sa niesla aj kauza SLOVPOL,³¹⁾ kde KSS používala rovnaké metódy ako pri Roľníckej komore. Jej funkcionárov sústavne kriminalizovala, obviňovala z vydierania roľníkov, nezákonného predaja a účtovania pri odpredaji a doprave dobytku. Cieľ bol rovnaký – zrušenie SLOVPOLU a prenesenie jeho kompetencie na JSSR.

Ohováračskej kampani sa nevyhli ani ďalšie povereníctva, ktoré spravovali členovia DS. Scenár jej vedenia bol totožný ako pri Povereníctve pôdohospodárstva a pozemkovej reformy.

Pri analýze článkov v citovaných denníkoch je všadeprítomný konflikt hodnôt dvoch, navzájom nezlučiteľných svetov. DS predstavovala a poskytovala alternatívu „starým“ kresťanským hodnotám strednej vrstvy, ku ktorým okrem iného neodmysliteľne patrilo právo na súkromné vlastníctvo, sloboda vierovyznania,

23) Tamtiež.

24) Dr. Július Viktory (1907 – 1985) – verejný činiteľ, právnik. V roku 1945 zastával úrad povereníka spravodlivosti. Od roku 1945 – 1947 pôsobil ako povereník vnútra, potom do roku 1951 opäť ako povereník spravodlivosti. V rokoch 1956 – 1960 bol veľvyslancom v Maďarsku (viac pozri: Kolektív: *Slovenský biografický slovník*. VI. zväzok, Martin 1994).

25) Nech hovoria čísla a pomôžu vypátrať sabotéra pozemkovej reformy. In: *Pravda*, 16. 2. 1946, č. 40, s. 1 a 3.

26) Konfiškácia pôdy je zločestvom. In: *Pravda*, 25. 4. 1946, č. 94, s. 2.

27) Komunistickej komédie s roľníctvom. In: *Čas*, 19. 5. 1946, č. 113, s. 2.

28) *Pravda*, 25. 4. 1946, č. 94, s. 2.

29) *Pravda*, 5. 1. 1946, č. 4, s. 1.

30) Pozri. napr.: Kto bráni vinníkov v Roľníckej komore a SHD? In: *Pravda*, 15. 5. 1946, č. 109, s. 2.

31) Bývalý Krajský poľnohospodársky zväz založený v roku 1932.

vzdelanie či demokratické princípy riadenia štátu založené na sociálnych hodnotách. KSS presadzovala idey novej, „lepšie“ usporiadanej beztriednej spoločnosti, založenej na spoločnom vlastníctve a likvidácii buržoáznej, vykorisťovateľskej vrstvy a diktatúre proletariátu. Tento konflikt je zjavný predovšetkým v komunistickej PRAVDE. Idealizujúcim a populistickým spôsobom vykresľovala svet udomelých súdruhov, ktorí svojou prácou budujú nový, lepší svet a sú príkladne nasledovaní ďalšími udomelými súdruhmi a robotníkmi. Na tej istej strane novín nachádzame protiklad tohto sveta – buržoáziu, reprezentovanú DS, ktorá žije z práce roľníkov, robotníkov a okrádania celej spoločnosti. Novinárska práca je tu už poplatná otvorenej a organizovanej ideologickej manipulácii s názormi prevažne nižších spoločenských vrstiev.

Početnou skupinou obyvateľstva, ktorá nemala politické zastúpenie³²⁾ a nebola rozhodnutá medzi dvoma slovenskými politickými stranami, boli katolícki veriaci. Tieto voličské hlasy sa snažili získať obidve – KSS aj DS. PRAVDA uverejňovala články, ktoré mali presvedčiť katolíckych veriacich o rešpektovaní náboženskej slobody vo svojom programe: „*My komunisti sme a budeme rešpektovať náboženské cesty každého kresťana alebo človeka akéhokoľvek vierovyznania...; ...kresťan môže byť dobrým komunistom a komunista dobrým kresťanom...*“³³⁾ Založenie Strany slobody, ktorá mala reprezentovať záujmy katolíckeho spektra na politickej scéne (vznikla za tichej podpory KSS), vyvolalo u DS obavy zo straty voličských hlasov. Hrozbu sa snažila eliminovať podpísaním tzv. Aprílovej dohody (30. marca 1946) medzi predstaviteľmi katolíckej frakcie v strane, kanonikom Andrejom Cvinčekom,³⁴⁾ Milošom Bugárom, Jozefom Kempným-

m³⁵⁾ a predsedom DS Jánom Lettrichom.³⁶⁾ Uvedený krok spôsobil nevôľu tak na strane KSS, ako aj v samotnej DS. Do strany sa dostali ľudia, ktorí nemali s programom ani históriou strany nič spoločné a v niektorých prípadoch bola ich minulosť spätá s predchádzajúcim režimom. Tento stav využívala PRAVDA na aktívnu protikampaň, ktorá začala naberať na obrátkach po zverejnení dohody v apríli 1946. Povereník Gustáv Husák³⁷⁾ vo svojom veľkonočnom prihovore v PRAVDE, v snahe odvrátiť pochybnosti katolíckych voličov o úmysloch KSS potláčať úlohu cirkvi a náboženského života, okrem iného pripodobuje „*krížové dni okolo kalvárie prvého kresťanstva s krížovou cestou nášho národa za posledné roky.*“³⁸⁾ V podobnom duchu sa odvoláva na stále prítomné nábožensko-politické tradície Hollého, Osvalda, Moyzesa či Palárika a ďalej píše: „*Dobrý kňaz, ktorý verí slovám svojho učenia o láske k blížnemu, o pomoci trpiacim, musí uvítať náš sociálny program.*“ V závere článku zároveň poznamenáva: „*Po Hlinkovi a Tisovi je tu istá tradícia „katolíckeho“ politikárčenia... Tieto elementy si našli po mnohých váhaniach a rozpakoch kedysi lepšiu firmu DS...*“³⁹⁾ Ukončuje ho konštatovaním, „*že sa tu robí vážny pokus naštrbiť pokojný pokrokový život na Slovensku, vážny pokus zvrátiť vymoženosti národného povstania a budo- vateľskej práce.*“⁴⁰⁾

Rozkol v DS ohľadom jej katolíckeho krídla a prebiehajúce vzájomné očierňovanie sa v dennej tlači medzi novou, katolíckou Stranou slobody a DS, využívala redakcia PRAVDY na protikampaň vo svojich komentároch a prevzatých citáciách. „*Obe - ako tvrdia - sú jedinými záchrancami kresťanského svetonázoru a obe - ako tvrdia - sú jediné splnomocnené hovoriť v mene slovenských katolíkov*“⁴¹⁾

32) Počas Moskovských rokovaní (22. - 29. 3. 1945) bola zrušená HSLS, čím sa zo slovenskej politiky vyradila väčšina katolíkov.

33) Ide o čisté Kristovo náboženstvo. In: *Pravda*, 12. 4. 1946, č. 85, s. 2.

34) Kanonik Andrej Cvinček (1888 - 1948), cirkevný hodnostár, náhradný člen povstaleckej SNR, politik DS. Po oslobodení bol podpredsedom DS. Do 27. 2. 1948 vykonával tiež funkciu podpredsedu SNR.

35) Dr. Miloš Bugár, Dr. Ján Kempný – tajomníci DS, poslanci. V roku 1947 boli pozbavení poslaneckej imunity a súdení v inscenovanom procese z tzv. sprisahania proti republike. Dr. Bugár bol odsúdený na 1 rok väzenia a Dr. Kempný na 6 rokov.

36) Jozef Lettrich (1905 - 1969) – člen predsedníctva SNR počas povstania. Bol jedným zo zakladajúcich členov DS. V rokoch 1945 - 1948 pôsobil ako predseda SNR. V marci 1948 emigroval do USA. Tu pôsobil ako organizátor československého exilu. Bol podpredsedom Rady slobodného Československa, spoluzakladateľ Výboru pre slobodné Československo a Stálej konferencie demokratických exulantov. Pôsobil aj ako predseda Rady európskych ujarmených národov. Zomrel v New Yorku.

37) JUDr. Gustáv Husák, CSc. (1913 - 1991) – právnik, od 30. rokov 20. stor. člen komunistickej strany, politik. Počas Povstania v roku 1944 bol členom V. ilegálneho vedenia KSS a podpredsedom SNR. V Zbore povereníkov pôsobil ako povereník pre vnútro. Od roku 1946 zastával funkciu predsedu Zboru povereníkov. V roku 1950 ho komunisti zbavili funkcií a v rokoch 1951 - 1954 súdili a odsúdili na doživotné väzenie v procese s buržoáznymi nacionalistami. V roku 1963 bol rehabilitovaný. V roku 1968 zastával post podpredsedu vlády a podporoval politiku A. Dubčeka. O rok neskôr ho nahradil vo funkcii prvého tajomníka ÚV KSČ. V rokoch 1971 - 1987 pôsobil ako generálny tajomník ÚV KSČ. Od roku 1975 až do abdikácie v roku 1989 zastával úrad prezidenta ČSSR. Jeho realizácia v politike po roku 1968 sa spája s tzv. obdobím normalizácie.

38) Vzkriesenie a mier. In: *Pravda*, Veľká noc 1946, č. 92, s. 1, 2.

39) *Tamtiež*.

40) *Tamtiež*, s. 2.; pozri tiež: Za náboženskú znášanlivosť. In: *Pravda*, 1. 5. 1946, č. 99, s. 3.

41) Na slovíčko. In: *Pravda*, 24. 5. 1946, č. 115, s. 2.

komentuje sa v rubrike „Na slovičko“. Ďalej preberá vyjadrenie denníka SLOBODA, tlačového orgánu Strany slobody, o pochybnostiach presadzovania katolíckeho programu v DS: „Nech si katolícki voličia uvážia, či mená ako Lettrich, Ursíny, Lichner, Kvetko, Belluš, Styk, Fraštacký, Josko, Pietor a iní sú zárukou, že politické práva slovenských katolíkov budú uskutočňované, či je isté, že hĺstka v DS vplyvných katolíkov reprezentovaných Kempným a Bugárom bude dosť silná, aby presadzovala politické záujmy katolíkov proti politickým záujmom evanjelikov.“⁴²⁾

Napriek snahe komunistickej PRAVDY zneistiť a prípadne získať katolíckych voličov na svoju stranu prezentovaním komunizmu ako svetonázoru rešpektujúceho (a podporujúceho) náboženské zmýšľanie, demokrati mali v rukách voči KSS tromf, ktorý obratne využívali. Bola to vlastná materialistická ideológia komunistickej strany, o ktorú sa opierala, a ktorú kresťanskému Slovensku dávkovala po častiach a premyslene upravenú. Denník ČAS v článku „Jednu sviecu Bohu a druhú – diablove“ upozorňuje čitateľa na dve tváre komunistickej propagandy. Cituje v ňom „šestákový leták“, ktorý distribuoval Ústredný sekretariát KSS do roľníckych domácností na Slovensku, kde sa píše: „Náboženské čítanie nie je v rozkole s politickým programom komunistickej strany Slovenska. V KSS je veľká väčšina členov, ktorí sú práve tak dobrí komunisti, ako sú dobrí katolíci alebo evanjelici.“⁴³⁾ V článku ďalej uverejňuje správu z PRAVDY, že Okresné predsedníctvo KSS v Senici nad Myjavou „v snahe vybudovať v okrese všetky pamätihodnosti a uviesť ich do slušného stavu..., ponúklo svoje sily obnoviť aj známu kalváriu...“⁴⁴⁾ „V slabej chvíľke,“ ako píše ČAS, „keď zabudnú na predvolebnú náladu, píšú ináč.“⁴⁵⁾ ČAS ďalej cituje pražskú komunistickú TVORBU, ktorá uverejnila nasledujúce vyjadrenia: „Součást komunistického

vzdělání pracujících je boj a překonání náboženských přežitků...“; „Trpělivé vysvětlování pracujícím, že náboženství je škodlivá věc, toť velmi vážný úkol politické a kulturní práce“; „Boj s náboženstvím – toť boj za socialismus“.⁴⁶⁾ V tomto prípade stačilo ČASU v protikampani využiť a odcitovať protirečivé vyjadrenia v komunistickej tlači. V podobne ladených článkoch „Marxizmus a kresťanské zásady“⁴⁷⁾ či „Slovenskí komunisti a slovenský národ“⁴⁸⁾ predkladal ČAS čitateľovi komparáciu ideí, hodnôt a nezmieriteľných protikladov dvoch svetonázorov.

Vo volebnej kampani sa KSS prostredníctvom PRAVDY snažila získať na svoju stranu aj duchovenstvo, ktorého príklad by mohli nasledovať aj nerozhodnutí veriaci. Podpory kňazov ohľadom sociálneho programu KSS sa napr. dovoľáva aj Gustáv Husák vo vyššie citovanom článku. V máji 1946 si KSS prostredníctvom denníka PRAVDA pripisovala zásluhu, že ona vyvinula iniciatívu za zvýšenie platov duchovným s odôvodnením, že „KSS dôsledne dodržiava svoj program, aj pokiaľ ide o cirkvi a náboženstvo...; ... trvá KSS na tom, aby náš režim poskytol všetky naturálne predpoklady pre účinkovanie cirkví na Slovensku a aby všetci veriaci mohli bez obmedzenia vykonávať svoje náboženské úkony“.⁴⁹⁾ Denník ČAS mal ale inú mienku: „Na prvý pohľad je nápadná táto starostlivosť KSS o duchovenstvo na Slovensku...“⁵⁰⁾ V článku popisuje proces vypracovania a prijímania nariadenia v DS a SNR, pričom konštatuje: „nedospelo sa k tomu, lebo pán povereník pre školstvo (Ladislav Novomeský),⁵¹⁾ člen KSS – pozn. autora) tomu svojím pasívnym postojom zabránil. No keď páni z KSS videli, že DS nedá veci zaspáť..., chytili sa úskoku a poza chráť SNR bežali do Prahy, aby vo vláde vyšli oni s tou „iniciatívou...“⁵²⁾

Ešte v deň volieb bojoval ČAS o hlasy veriacich, keď v rubrike „Do živého“, v článku

42) Tamtiež.

43) Jednu sviecu Bohu a druhú – diablove. In: Čas, 11. 4. 1946, č. 84, s. 3.

44) Tamtiež. Pozri tiež: KSS v Senici šaštínskej kalvárii. In: Pravda, 7. 4. 1946, č. 81, s. 2.

45) Tamtiež.

46) Tamtiež.

47) Čas, 18. 5. 1946, č. 112, s. 2.

48) Čas, 24. 5. 1946, č. 116, s. 1.

49) Z iniciatívy komunistov: Úprava platov duchovenstva. In: Pravda, 9. 5. 1946, č. 105, s. 1.

50) Ako je to s tou iniciatívou. In: Čas, 12. 5. 1946, č. 107, s. 2.

51) Ladislav (Laco) Novomeský (1904 - 1976) – básnik, novinár, publicista, prekladateľ, redaktor, politik. Jeden z najvplyvnejších osobností DAV-u. Člen predsedníctva povstaleckej SNR a jej podpredseda. V rokoch 1945 - 1950 pôsobil ako povereník pre školstvo a osvetu a súčasne zastával funkciu predsedu Matice Slovenskej. V roku 1950 bol odvolaný z funkcií a v rokoch 1951-54 súdený a odsúdený v procese s buržoáznymi nacionalistami, o rok neskôr podmienene prepustený a v roku 1963 rehabilitovaný. V 1968 sa stal členom predsedníctva ÚV KSČ, o dva roky neskôr sa vzdal funkcie. Pôsobil ako predseda MS a v ďalších rokoch ako predseda Spolku slovenských spisovateľov.

52) Ako je to s tou iniciatívou. In: Čas, 12. 5. 1946, č. 107, s. 2.

„Akých kňazov to ukazujú komunisti?“, negatívne vykresľuje profil rímsko-katolíckeho kňaza Dr. Jozefa Straku,⁵³⁾ ktorého KSS získala do volebnej kampane. V závere článku apeluje na city a rozhodnutie veriacich: „*Katolíci nech si pamätajú, že Svätá stolica odsúdila komunizmus, teda žiaden katolík, verný svojej cirkvi komunizmus podporovať nemôže.*“⁵⁴⁾

V kampani proti KSS upozorňovala DS na internacionálnosť komunistickej filozofie, ktorú prezentovala v kontraste s programom domácich politických strán opierajúcich sa o národnú a kresťanskú tradíciu; materialistickú ideológiu, na ktorej je postavená komunistická filozofia oproti idealistickej; absenciu kontinuity komunistickej filozofie v našich kultúrnych dejinách, ktorú predstavovala ako niečo cudzie, neprirodzené.

„Achillovou pätou“ DS, ktorú využívala KSS vo volebnej kampani 1946, bola zhovievavosť demokratov voči novým členom, ktorých minulosť bola viac či menej spätá s predchádzajúcim režimom. Svoj postoj k tejto skutočnosti zverejnila DS napr. v januári 1946 v ČASE aj týmto vyjadrením: „*My upozorňujeme len na tých členov MNV a ONV, ktorí sa exponovali v HSLŠ alebo HM, pričom nám tak nezáleží na tom, či títo včerajší ľudáci, gardisti alebo haemisti sú dnes organizovaní v tej alebo onej z našich politických strán.*“⁵⁵⁾ Obidva denníky sa zároveň pretekali pri odhaľovaní politickej minulosti funkcionárov a činníkov svojho politického protivníka a ich aktivít v rokoch 1939 – 1945. Pri vyvracaní týchto obvinení bola aktívnejšia KSS v snahe udržať si obraz nekompromisnej antifašistickej strany, jednoznačne odsudzujúcej bývalých členov a sympatizantov ľudáckeho režimu. Naopak, obviňovala DS z podpory fašistickej reakcie, ktoré sa vystupňovalo po podpísaní zmierennej Aprílovej dohody. V článku PRAVDY „*DS zástancom fašistického podzemia*“ sa píše

o dvojakej morálke DS: „*DS zašla vo svojej zrade na národnej revolúcii až tak ďaleko, že na jednej strane útočí na Národnú bezpečnosť a na druhej strane ospravedlňuje prejavy fašistov* (išlo o reakciu na viaceré vyjadrenia predstaviteľov DS, že je chybou označiť človeka, ktorý konštruktívne kritizuje rôzne skutočnosti, za reakcionára či fašistu, pozn. autora),⁵⁶⁾ *rôzne tie demonštrácie a letákové akcie a demonštračné prejavy tzv. krížikárov za Tisu...*“⁵⁷⁾ Časté boli aj obvinenia, že si DS objednáva násilné útoky na členov KSS a provokatérov s fašistickou minulosťou na mítingy komunistov.⁵⁸⁾

Predvolebnú kampaň 1946 sprevádzali aj tzv. „politické vraždy“, ktoré z času na čas vystupňovali nepriateľskú atmosféru medzi sympatizantmi obidvoch strán. V jednotlivých prípadoch išlo o riešenie odporujúcich si politických názorov miestnych funkcionárov DS a KSS v pohostinských zariadeniach či pri agitačnej aktivite násilnou cestou. Sprievodné komentáre v denníkoch k týmto udalostiam sú charakteristické pre tón kampane vedenej DS a KSS. ČAS konštatuje: „*napriek tomu demokraticky smýšľajúci ľud sa nedá zastrášať ani zákernými vraždami, lebo dobre vie, že nie násilie, ale pravda víťazí!*“⁵⁹⁾ PRAVDA poznamenáva, že „*súdruh V. sa stal obeťou tej zloby a nenávisťi, ktorú šíri Demokratická strana proti svojim spoluobčanom.*“⁶⁰⁾ Ďalej hovorí o fašistických metódach, ktoré používa DS voči členom a sympatizantom KSS.

V posledných mesiacoch pred voľbami obidve strany vytvárali pocit nestability členstva u protivníka. Na stránkach denníkov ČAS a PRAVDA sa množili informácie o vystúpení funkcionárov či členov zo strany a ich prestupoch ku konkurencii.⁶¹⁾ Niekedy ohlasovali prestupy (či vstupy) celých obcí do jednej strany. Pomerne prekvapivou udalosťou pre DS

53) Jozef Straka (1903 - 1971), teológ, vysokoškolský profesor. V rokoch 1945 - 1949 zastával úrad prednostu kultového odboru Povereníctva školstva a osvetu v Bratislave. V rokoch 1950 - 1960 pôsobil ako profesor pedagogiky a katechetiky a v rokoch 1960 - 1968 bol profesorom filozofie na Cyrilometodejskej bohosloveckej fakulte v Bratislave. Do roku 1971 pôsobil ako správca kostola milosrdných bratov v Bratislave. Bol popredným činiteľom Mierového hnutia katolíckeho duchovenstva (viac pozri Kolektív: *Slovenský biografický slovník*. V. zväzok, Martin 1994).

54) Akých kňazov ukazujú komunisti. In: Čas, 26. 5. 1945, č. 118, s. 3.

55) „Pravda“ a rubrika „Tak vy ešte nevíete?“ In: Čas, 8. 1. 1946, č. 6, s. 3.; pozri tiež: Áno, čistíť. In: Čas, 13. 9. 1945, č. 117, s. 1.

56) Pozri napr.: Reakcionári. In: Čas, 11. 12. 1945, č. 191, s. 1.

57) DS Zástancom fašistického podzemia. In: Pravda, 16. 2. 1946, č. 40, s. 2. (Pozn. autora: DS veľmi poškodil súhlas s podmienkou katolíckeho krídla v DS, že bude presadzovať zhovievavejší trest pre Dr. Jozefa Tisu, bývalého prezidenta vojnovnej SR.)

58) Napr. Ďalšie fašistické výtržnosti. In: Pravda, 26. 5. 1946, č. 119, s. 2.

59) Dve politické vraždy. In: Čas, 9. 4. 1946, č. 82, s. 3.

60) Ďalšie fašistické výtržnosti. In: Pravda, 26. 5. 1946, č. 119, s. 2.; Fašistické provokácie a teroristické akcie. In: Pravda, 25. 5. 1946, č. 118, s. 2.

61) Pozri napr.: Celý MNV vystúpil z KSS a vstúpil do DS. In: Čas, 19. 2. 1946, č. 42, s. 1.; Prečo som vystúpil z KSS. In: Čas, 25. 5. 1946, č. 117, s. 5.; Prečo vystupujú roľníci z DS? In: Pravda, 27. 1. 1946, č. 23, s. 2.; Člen SNR Foltá vystúpil z DS. In: Pravda, 24. 4. 1946, č. 93, s. 3.; Zakladatelia DS v Kremnici vystúpili z DS. In: Pravda, 1. 5. 1946, č. 99, s. 3.

bola informácia o rezignácii bratislavského dekana vdp. Augustína Pozdecha⁶²⁾ na členstvo v strane tesne pred dňom volieb. Ako uviedla PRAVDA v titulku: „*nechce* (A. Pozdech, pozn. autora) *svojim menom a svojou cirkevnou funkciou kryť DS, ktorá v predvolebnom boji, v svojej tlači, letádoch a na verejných zhromaždeniach stranícko – politicky rozoštváva slovenských katolíkov.*“⁶³⁾ ČAS reagoval v zmysle, že je demokratickým rozhodnutím každého občana vstúpiť alebo vystúpiť z politickej strany. Zároveň však poznamenal, že o Augustinovi Pozdechovi nepísal ani vtedy, „*keď k nám chodili naň doložené ponosy, že podpisuje politickú spoľahlivosť Nemcom, Maďarom a kolaborantom.*“⁶⁴⁾

Ďalšími populistickými nástrojmi v kampani boli správy o manifestáciách, pri ktorých sa zvyklo konkurencii vyčítať nadsadzovanie počtu manifestujúcich, výtržnosti na obidvoch stranách, zneužívanie zhromaždení na verejné zastrašovanie či obviňovanie z používania fašistických metód a pod.⁶⁵⁾ Podobne na mienku voliča pôsobili aj správy z tajných volieb do NV v jednotlivých obciach Slovenska, v ktorých občania vyslovovali stopercentnú podporu KSS alebo DS.

Napriek predvolebnému optimizmu komunistov a široko vedenej útočnej kampani voči demokratom, na Slovensku nezvíťazili. Voľby na Slovensku v roku 1946 vyhrala DS pomerom 62:30.⁶⁶⁾ Úvodník PRAVDY „*Po voľbách*“ napriek tomu oslavoval veľkolepé víťazstvo pokrokových síl v Československu, „*ktoré viedli našu Republiku v boji proti úhlavnému nepriateľovi našich národov..., pokrokových síl, ktoré za jediný rok nadľudskej budovateľskej práce zdvihli náš štát z hospodárskeho rozvratu.*“⁶⁷⁾ K volebnému víťazstvu DS sa PRAV-

DA vyslovuje nasledovne: „*Volebné výsledky, ktoré dosiahla na Slovensku Demokratická strana, nemožno považovať za úspech jednej politickej strany. ... Pod starými ľudáckymi protištátnymi heslami, ovládnutá duchom zajaťosti a nenávisti gardistického podzemia voči všetkému pokrokovému a naozaj demokratickému a proti novému Československu, tiahla táto politická strana do volieb.*“⁶⁸⁾ Podobný tón voči DS neopúšťa ani v nasledujúcich dňoch po voľbách v článkoch „*Pomocou hlasov opozície získala DS väčšinu,*“⁶⁹⁾ „*Vodcovia DS budú musieť ukázať, nakoľko sú demokraticmi*“⁷⁰⁾ či „*Za čo bojuje DS?*“⁷¹⁾

Ján Ursíny v článku „*Slovo po voľbách*“⁷²⁾ konštatoval, že „*nie všetci sa zúčastnili na predvolebnom zápase slušne a s pocitom náležitej zodpovednosti, ako sa to vyžaduje v kultúrnom a politicky vyspelom štáte.*“⁷³⁾ Oveľa razantnejší názor uverejnil ČAS v rubrike „*Do živého:*“ „*Výše roka sme museli od komunistov počúvať neslýchané urážky a nádavky do fašistov, kolaborantov, reakcionárov, ba aj zradcov, len čo sme sa v niektorej otázke odchyľovali od náhľadu zdanlive všemohúcej Komunistickej strany. Dnes pánov z „Pravdy“ a jej na roveň postavených komunistických časopisov zdvorile, ale veľmi vážne a veľmi dôrazne upozorňujeme: Každá takáto urážka a nádavka je, počnúc dnešným dňom, urážkou zdruvujúcej väčšiny slovenského národa.*“⁷⁴⁾

Slušné a dôstojné voľby – predsavzatie, ktoré si dali na začiatku kampane politickej strany – sa nenaplnilo. Populistické a demagogické vyhlásenia v dennej tlači so snahou manipulovať s verejnou mienkou občanov v duchu hesla, že často opakovaná lož sa stá-

62) Dekan Augustín Pozdech (1895 – 1960), v roku 1927 sa stal správcom farnosti, od roku 1934 farárom, neskôr dekanom farnosti Bratislava - Nové Mesto. Pôsobil v blumentálskej farnosti. Pričinil sa o usadenie rehoľného rádu Saleziánov don Boska v Trnávke v Bratislave. Bol členom DS, po roku 1945 podpredsedom MNV v Bratislave. V roku 1949 zaistený a odsúdený v zinscenovanom procese. Prepustený na slobodu v roku 1957. (viac pozri: Kolektív: *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava 2000).

63) Bratislavský dekan vdp. A. Pozdech vystúpil z DS. In: *Pravda*, 24. 5. 1946, č. 117, s. 1.; pozri tiež: K vystúpeniu dp. Dekana A. Pozdecha z DS. In: *Čas*, 25. 5. 1946, č. 117, s. 1.; Žiadna strana nie je oprávnená výlučne zastupovať katolíckych voličov. In: *Pravda*, 25. 5. 1946, č. 118, s. 1.

64) K vystúpeniu dp. Dekana A. Pozdecha z DS. In: *Čas*, 25. 5. 1946, č. 117, s. 1. Pozn. autora: Augustín Pozdech bol počas druhej svetovej vojny členom protifašistickej odbojovej emigrácie v zahraničí, ktorá sa okrem iného zaoberala prevádzaním utečencov zo Slovenska do exilu (viac pozri: Jablonický, J.: *Z ilegality do povstania*. (Kapitoly z občianskeho odboja). Bratislava 1969.).

65) Pozri napr. Státisíce manifestovali za DS. In: *Čas*, 15. 5. 1946, č. 109, s. 1.; Nie manifestácia, ale demonštrácia. In: *Čas*, 26. 4. 1946, č. 95, s. 1.; Automaty, revoly a granáty na zhromaždení DS v Žiline. In: *Čas*, 21. 5. 1946, č. 113, s. 1.; 600 000 ľudí na manifestácii KSS. In: *Pravda*, 5. 5. 1946, č. 102, s. 1.; Predpoveď víťazstva KSS. In: *Pravda*, 21. 5. 1946, č. 114, s. 1.; Lož ako agitačný prostriedok DS. In: *Pravda*, 26. 5. 1946, č. 119, s. 2.

66) Strana práce získala 3,1% hlasov a Strana slobody 3,7%.

67) Po voľbách. In: *Pravda*, 28. 5. 1946, č. 120, s. 1.

68) *Tamtiež*.

69) *Pravda*, 30. 5. 1946, č. 122, s. 2.

70) *Tamtiež*, s. 1.

71) *Tamtiež*, 1. 6. 1946, č. 123, s. 1.

72) *Čas*, 28. 5. 1946, č. 119, s. 2.

73) *Tamtiež*.

74) Výkvet národa a fašistické podzemie. In: *Čas*, 29. 5. 1946, č. 120, s. 3.

va pravdou, boli každodenným sprievodným javom a „zbraňou v ruke“ predovšetkým KSS. Svoj cieľ získať rozhodujúcu výkonnú moc na Slovensku a spolu s KSČ zvrátiť „ľudovo – demokratický“ vývin v republike k budovaniu beztriednej komunistickej spoločnosti s nastolením diktatúry proletariátu, podávala dostatočne upravený a prispôsobený dobovým pomerom. Na tento účel používala všetky dostupné prostriedky – od korektných, kedy predstavovala svoj ľavicový sociálny volebný program v kontraste s pravicovými programami v minulosti, až po nekorektné – očierňovaním DS, spájaním jej politiky s nedemokratickým režimom vojnovnej SR (1939–1945), šírením lží a ohováraním prostredníctvom širokej propagandistickej kampane a pod. Neustálym kriminalizovaním predstaviteľov DS či ostatných antikomunistických skupín si KSS ideologicky vytvárala „obraz nepriateľa“ a pripravovala „pôdu“ pre svoj budúci mocenský úder a administratívne podchytenie jeho „trestných činov“. V prípade vzťahu k súkromnému vlastníctvu, podpore súkromného podnikania a náboženskej slobody, svojimi vyjadreniami popierala vlastné komunistické idey a ciele a zavádzala voličov, na čo výrazne upozorňovala DS.

Populistickým vyjadreniam sa nevyhla ani DS, ktorá predovšetkým v otázke katolíckych

voličov taktiež skízala do manipulujúcich tvrdení. Napriek tomu bola volebná kampaň DS vedená korektnejšie, aj keď sa v niektorých prípadoch nevyhla napádaniu a osočovaniu politických oponentov. Do veľkej miery zaujímala predovšetkým obranný a vysvetľujúci postoj voči obvineniam zo strany KSS a jej tón bol zmierlivejší.

Charakter denníkov ČAS a PRAVDA vypovedá o rozdielnom vedení kampaní. Použité jazykové formulácie a štýl písania sa u nich podstatne líšili. V denníku ČAS nachádzame kontinuitu korektnej politickej a jazykovej kultúry z medzivojnovnej ČSR (stretneme sa samozrejme aj s výnimkami), určenej pre roľníkov a strednú vrstvu obyvateľstva. Formulácie v denníku PRAVDA, predovšetkým v posledných mesiacoch pred voľbami, sa približujú „reči jednoduchých vrstiev“ (pre ktoré bol denník nakoniec určený). Je tu už výrazne viditeľné tendenčné čierno-biele vnímanie a hodnotenie reality a badateľná budúca novinárska práca poplatná manipulujúcej ideologickej totalitnej propagande.

Predvolebný boj v dobovej tlači z roku 1946 je v mnohom zaujímavý aj pre súčasnosť. Odráža nielen vtedajší charakter doby, spôsob myslenia či používané praktiky hlavných aktérov, ale aj tendencie, ktoré určili budúci vývoj slovenskej spoločnosti.⁷⁵⁾

RESUME

Pre-election struggle in the newspapers ČAS and PRAVDA (1945 – 1946)

In 1946 elections in Slovakia resulted in a changed political atmosphere compared to the period between the wars. The 1944 uprising had brought the left-wing Communist Party of Slovakia (KSS) and the Democratic Party (DS) onto the political scene. They presented political centrism oriented slightly to the right. The People's democratic regime did not tolerate the creation of political opposition or the restoration of parties that had participated in the lapse before the Munich Agreement. The election struggle limited itself this way to a duel between the KSS and DS. The daily political newspapers ČAS ("TIME" – issued by the DS Central authority) and PRAVDA ("TRUTH" – issued by the KSS Central authority) made a considerable impact on the campaign for the voices of the electorate. Apart from commenting on keynote speeches of competitors, which is a correct part of competition, each also published fabricated stories within their pages. It was hoped that these would serve to discredit and criminalize the opponent and to puzzle the opponent's electoral base. It was mainly the communist PRAVDA which resorted to these devices, but the moderate daily newspaper ČAS did not avoid them either.

75) Použitá literatúra: LIPTÁK, Ľ.: *Storočie dlhšie ako sto rokov*. Bratislava 1999; KAMENEC, I.: *Hľadanie a blúdenie v dejinách*. Bratislava 2000; LIPTÁK, Ľ.: *Slovensko v 20. storočí*. Bratislava 1998; KOVÁČ, D.: *Dejiny Slovenska*. Praha 1998; MATEJKA, S.: *Stredné Slovensko a DS v rokoch 1945 - 1948*. Banská Bystrica 2001; RENNER, H. – SAMSON, I.: *Dejiny Česko-Slovenska po roku 1945*. Bratislava 1993; Kolektív: *Lexikón slovenských dejín*. Bratislava 1997; Kolektív: *Slovenský biografický slovník*. Martin 1994.

Štátna bezpečnosť a maďarská revolúcia v roku 1956

Päťdesiate roky minulého storočia v štátoch bývalého sovietskeho bloku boli poznamenané všeobecnou politickou i hospodárskou krízou. Táto kríza mala prirodzene hlbšie korene, ale po smrti Stalina a po XX. zjazde Komunistickej strany Sovietskeho zväzu (KSSZ) sa dostala do popredia.¹⁾

Po Stalinovej smrti sa objavili určité náznaky zmien v hodnotení vedúcich komunistických špičiek aj v Československu. Čiastočne ako výsledok tohto procesu môžeme hodnotiť organizačnú zmenu Štátnej bezpečnosti, ktorá bola vtedy na vrchole svojej moci. Okrem zásadných organizačných a personálnych zmien 11. septembra 1953 bolo zrušené ministerstvo národnej bezpečnosti a vytvorené nové ministerstvo vnútra, a to z ministerstva národnej bezpečnosti a vtedajšieho ministerstva vnútra.²⁾ Napriek týmto úpravám celá činnosť nového ministerstva bola naďalej podriadená záujmom a potrebám komunistickej strany.³⁾

Na jar 1956 v intenciách sovietskeho vedenia bolo badať určité snahy politickej korektúry aj v Československu. Napriek susednému Poľsku a Maďarsku, z tohto procesu sa nevytvorili široké, celospoločenské aktivity a formy odporu, ktoré by ohrozovali ďalšiu existenciu komunistického, totalitného režimu. Československý vývoj smeroval celkom opačným smerom. Komunistické vedenie, po počiatkovej kríze, stabilizovalo politickú a ekonomickú situáciu. V tomto procese efektívne asistovali ozbrojené zložky ministerstva vnútra (MV), medzi ktoré patrila i Štátna bezpečnosť, ktorú priamo riadil minister vnútra Rudolf Barák a traja námestníci.⁴⁾ Ozbrojené zložky MV boli formálne podriadené podpredsedovi vlády, ale v skutočnosti plnili rozhodnutia politbyra ÚV KSČ.⁵⁾

Poľské a maďarské jesenné udalosti napriek stabilizácii politickej a ekonomickej situácie mali široký ohlas aj v Československu. V celej spoločnosti bolo badať dva typy odporu proti režimu: osobný a kolektívny, ktoré zahŕňali v sebe rôzne formy vonkajších znakov sympatie s revolučnými udalosťami a spoločenskou premenou v uvedených dvoch susedných štátoch. To, že tieto formy odporu boli neporovnateľné s maďarskými udalosťami, sa môže vysvetliť vnútropolitickou situáciou. V rámci stránickej špičky po roku 1953 sa nevytvárala žiadna nová alternatíva vo vnútri strany tak, ako to bolo v Maďarsku v prípade Imre Nagya. Napriek hospodárskej kríze na začiatku 50-tých rokov a menovej reforme v roku 1953, životná úroveň v Československu bola vyššia ako v Maďarsku.⁶⁾ A v neposlednom rade spoločenskú pasivitu môžeme vysvetliť aj aktívnou činnosťou ozbrojených zložiek ministerstva vnútra.

Reakcia ÚV KSČ v rámci svojho spoločensko-mocenského postavenia bola nekompromisná. V dôsledku poľských a maďarských udalostí počas jesene 1956 bolo vydaných niekoľko noratív represívneho charakteru, pomocou ktorých ozbrojené zložky MV zastrašovali, dezinformovali vlastné obyvateľstvo a etablovali každý náznak odporu smerujúci proti „vedúcej sile“ spoločnosti. Výsledkom tejto činnosti bezpečnostných zložiek MV bolo hroznáde perzekvovanie obyvateľstva.

Vedenie KSČ sa situáciou v Maďarsku prvékrát zaoberalo 23. októbra 1956 na základe ústnych správ Novotného a Baráka. Na druhý deň, po doručení nových správ o udalostiach v Maďarsku, poobede zasadalo politbyro bez Novotného, ktorý v tom čase bol na porade v Moskve. Po prednesení aktuálnych správ ministrom vnútra, najvyššie vedenie ÚV schválilo

Mgr. Ladislav Bukovszky
(1966), absolvent archívnicka
a pomocných vied historických
FiF UK Bratislava, riaditeľ Archívu ÚPN.

1) KAPLAN, Karel: *Československo v letech 1953 - 1966*, 3. časť, Praha 1992, s. 4.; MARUŠIAK, Juraj: Slovenské postoje počas krízy komunistického systému v rokoch 1956 - 1957. In: *Krízy režimov sovietskeho bloku v rokoch 1948 - 1989*. Najnovšie dejiny I. Banská Bystrica 1997, s. 180 - 181.

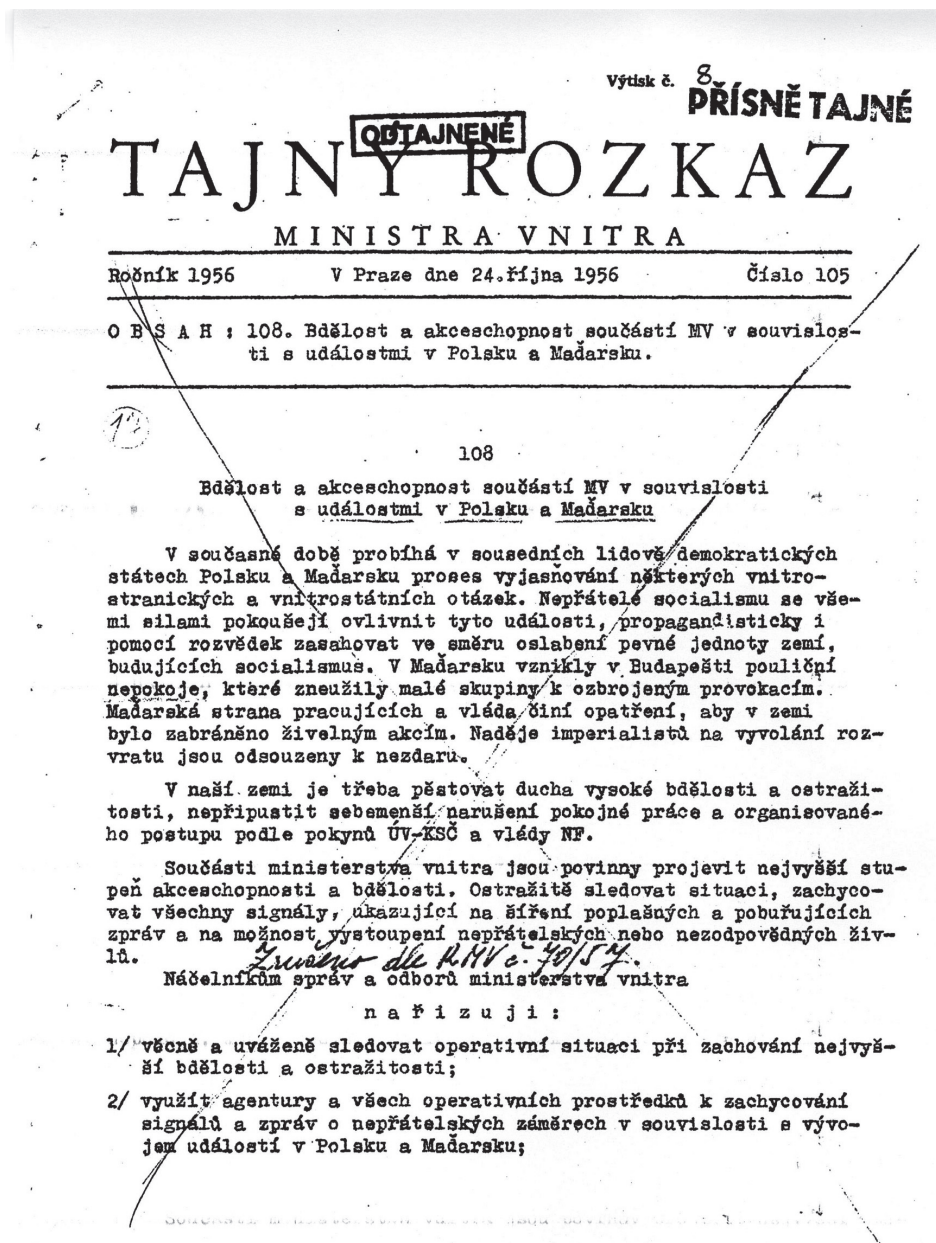
2) FROLÍK, Jan: Nástin organizačného vývoje štátobezpečnostných zložiek Sboru národnej bezpečnosti v letech 1948 - 1989. In: *Sborník archivních prací*, 1991, č. 2, s. 463 - 470.

3) PEŠEK, Jan: *Nástroj represie a politickej kontroly. Štátna bezpečnosť na Slovensku 1953 - 1970*. Bratislava 2000, s. 21.

4) PEŠEK c.d. s. 22.

5) FROLÍK c.d.; CHURAN, Milan a kol.: *Encyklopedie špionáže*. Praha 2000, s. 224.

6) SZAKOLCZY, Attila: *Az 1956-os forradalom és szabadságharc*. Budapest 2001, s. 17 - 18. Životná úroveň mestského obyvateľstva v Maďarsku v roku 1956 bola nižšia, ako v roku 1936.

Tajný rozkaz ministra
Baráka č. 105/1956
Zdroj: Archiv ÚPN.

vydanie rozkazu ministra Baráka.⁷⁾ Politbyro vzniknutú situáciu v susednom Poľsku a Maďarsku charakterizovalo ako proces o vyjasňovaní niektorých vnútrostranických a vnútroštátnych otázok. Pouličné boje v Budapešti označovalo ako ozbrojenú provokáciu malej skupiny ľudí. Napriek tomu politbyro s vydaním tajného rozkazu ministra vnútra č. 105 vytvorilo priestor na agresívny postup proti potenciálnym nepriateľom a predpokladaným udalostiam v republike.

Tajný rozkaz MV č. 105 (TRMV) v súvislosti s udalosťami v Poľsku a Maďarsku v deviatich bodoch nariadil zložkám MV najvyšší stupeň bdelosti a akcieschopnosti. Štátna bezpečnosť ostrážite sledovala operatívnu situáciu v krajine a zachytávala všetky signály o šírení správ o revolučných udalostiach v Maďarsku i o konkrétnom správaní jednotlivcov. Pre tento účel Štátnej bezpečnosti boli dané všetky operatívne prostriedky. Barák s rozkazom vyhlásil stav dosaziteľnosti pre všetky zložky MV, pričom náčelníci mali v právomoci podľa miestnej situácie posilniť útvary stálej služby. Na území celého Slovenska 24. októbra 1956 vyhlásil 50% pohotovosť všetkých zložiek MV, vrátane vnútornej a pohraničnej stráže.⁸⁾ Pohraničné oddiely VB boli posilnené príslušníkmi krajských správ MV a obmedzili malý pohraničný styk i turistické cesty na minimum.

Za celé obdobie revolučných dianí v Maďarsku ozbrojené zložky MV boli v stálom spojení s okresnými a krajskými orgánmi strany. Útvary Štátnej i Verejnej bezpečnosti pravidelne informovali o aktuálnej situácii stranícku špičku, stranícke orgány však mali za povinnosť politickú

mobilizáciu príslušníkov MV. Náčelníci zložiek MV podávali denné situačné správy ministrom vnútra, resp. sekretariátu MV. V čase vydania uvedeného rozkazu v Budapešti došlo k ozbrojenému boju. Z obavy podobnej situácie politbyro s uvedeným rozkazom zabezpečilo konkrétne bezpečnostné opatrenia Prahy. Počas pohotovosti hliadkovú službu a stráženie strategických objektov zabezpečovali jednotlivé správy a zvláštne odbory MV. Monitorovanie Václavského námestia mala na starosti napr. II.

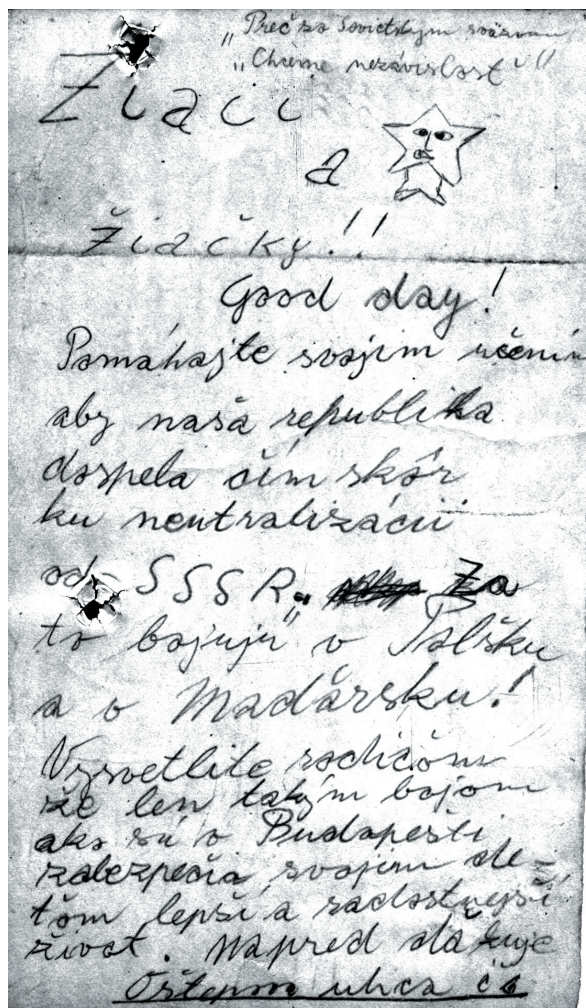
7) PERNES, Jiří: Ohlas maďarské revoluce roku 1956 v československé veřejnosti. In: *Soudobé dějiny*, 4/96, s. 512 - 527; BÍLEK, Jiří - PILÁT, Vladimír: Bezprostřední reakce československých politických a vojenských orgánů na povstání v Maďarsku. In: *Soudobé dějiny*, 4/96, s. 500 - 512.

8) Archiv Ústavu paměti národa. (ďalej A ÚPN) Zbierka normatív. TRMV č.105/1956.

správa MV, III. Správa MV kontrolovala vysielanie rozhlasu a televízie, venovala pozornosť školám, študentským ubytovniam a kostolom; VIII. Správa ÚV KSČ Hradu, bytom členov politbyra, budove veľvyslanectva ZSSR a budove ministerstva zahraničných vecí.⁹⁾

V ten deň náčelníci Krajských správ MV obdržali úlohy ihneď rozpracovať a realizovať na svojich útvaroch jednotlivé body tajného rozkazu. Štátna bezpečnosť podľa príkazu ministra cez tajných spolupracovníkov, aktivistov a svojich príslušníkov aktivizovala svoju operatívnu činnosť. Operatívna činnosť v jednotlivých krajoch a okresoch bola zameraná na sledovanie postoja občanov, na prieskum verejnej mienky, na šírenie protištátnych letákov atď. Osoby, ktoré schvaľovali situáciu v Maďarsku a ktoré sa záporne vyjadrovali proti štátnemu zriadeniu a ZSSR, boli rozpracované a sledované. K tejto činnosti ŠtB mohla využiť všetky prostriedky, ktoré mala k dispozícii.¹⁰⁾ Platí to aj na kontrolu poštových zásielok, ktorú na Krajských správach MV vykonávalo 2. zvláštne oddelenie.¹¹⁾ Podľa rozkazu na úrovni okresov a krajov 26. októbra 1956 boli zriadené operatívne štáby (skupiny), ktoré mali riešiť všetky záležitosti týkajúce sa udalostí v Maďarsku a to: koordinovať štátobezpečnostnú prácu, preverovať a vyhodnocovať správy.¹²⁾ V jednotlivých krajoch v zmysle rozkazov náčelníkov zintenzívnili hliadkovú činnosť v krajských a okresných mestách, ako aj na všetkých cestách. Okrem toho napr. náčelník KS MV v Košiciach npor. Hanuljak nariadil prelustrovať podozrivé osoby v hraničných okresoch.¹³⁾

Ozbrojené zložky MV operatívnu činnosť na jednotlivých krajských správach v pohraničných krajoch s Maďarskom vykonávali koordinovane. Operatívne súčasti napr. Krajskej správy MV v Košiciach: Štátna bezpečnosť, Verejná bezpečnosť a odbor železničnej dopravy do 27. októbra 1956, za tri dni od vydania rozkazu cez svojich tajných spolupracovníkov a inou cestou získali 121 agentúrnych správ.¹⁴⁾ Presný počet dosadených tajných spolupracovníkov v Košickom kraji na sledovanie činnosti obyvateľstva zatiaľ nepoznáme. Z jednotlivých denných situačných správ sa však

doteraz podarilo identifikovať 25 krycích mien tajných spolupracovníkov.¹⁵⁾

Tok informácií bol presne koordinovaný. Okresné oddelenia MV svoje denné správy predkladali Krajským správam do 15.00 hod., ale i na OV KSS vedúcemu tajomníkovi.¹⁶⁾ Po ich vyhodnotení v mene operatívneho štábu KS náčelník posielal správy do Prahy na MV, do Bratislavy na KS MV námestníkovi MV a na krajský výbor strany (napr. náč. KS MV v Prešove mjr. Lohner pravidelne zasielal správy vedúcemu tajomníkovi KV KSS Vasiľovi Biľakovi).¹⁷⁾

Počet zaslaných denných správ závisel od intenzity udalostí. Po druhom zákroku soviets-

Protištátny leták z Košíc.
Zdroj: Archív ÚPN.

9) Príloha TRMV č. 105/1956.

10) A ÚPN. f. B 10. Krajská správa ZNB S-ŠtB v Košiciach. Inv. j. 72.

11) A ÚPN. Krajská správa ZNB S-ŠtB v Košiciach. KE-OP. a. č. 8417. Správa o verejnej mienke za deň 4. 11. 1956 podľa poštových zásielok.

12) Tamtiež. V Košickom kraji na základe rozkazu náč. KS MV č. 15 boli zriadené okresné štáby. Napr. na OO MV v Poprade členmi štábu boli: por. Bušovský - náčelník štábu, npor. Zofčák - zástupca náčelníka, ppor. Koval, ppor. Komarnický a ppor. Dorčiak - členovia.

13) A ÚPN. f. B 10. Krajská správa ZNB S-ŠtB v Košiciach. Inv. j. 72. Nariadenie npor. Hanuliaka pre všetky OO MV zo dňa 25. 10. 1956.

14) Tamtiež. Cestou agentúry bolo získaných 42, cestou DP a aktivistov 56, z oficiálnych prameňov 5 a cestou poštovej kontroly 18 správ.

15) Pozri tabuľku.

16) A ÚPN. f. B 10-3. Okresné oddelenie MV vo Vranove. Inv. j. 7.

17) A ÚPN. f. B 10-7. Krajská správa MV v Prešove. Inv. j. 88.

Bratia Slováci.

My krvácame - Vy mlčíte? My bojujeme za našu slobodu a Vy nás považujete za fašistov? Tak hovorili o nás aj druhovia Rákošiho, ktorí nie su maďarmi, ale nepriateľmi nášho ľudu. My hlásame úprimné priateľstvo a lásku našich bratských národov a nie iredentizmus. Keď behom toho roku sme Vás mnohí navštívili videli sme, že nás privítate láskave no videli sme že nás privítate láskave no videli sme aj to, že trpíte tiež pod tým jarmom, s pod ktorého my sa chceme oslobodiť. Teraz chcu Vás popudzovať proti nám ale my doverujeme vo Vás, že neveríte cigánstvom a hanobeniam, ktoré vyjadruju len ľudzie záujmy. Keď sme navrhovali Dunajsku konfederáciu, viedlo nás len úprimné priateľstvo a túžba po ozajstnej slobode našich národov. Navrhovali sme neutrálny, ale socialistický štát, ktorý zabezpečuje slobodný vývin našich národov a zabráni srážke východu a západu. My bojujeme aj za Vás, za mier, za socialnu spravodlivosť za slobodu všetkých bratských národov. Nepomluvajte u Vás nás za fašistov a podporujte nás v našom spravodlivom boji.

Výzva Župnej povstaleckej
robotníckej rady v Miškolci
z 30. 10. 1956.
Zdroj: Archív ÚPN.

ských vojsk proti revolucionárom 6. novembra 1956 z Krajskej správy MV v Košiciach do Prahy bolo zaslaných celkom 6 správ.¹⁸⁾ V zmysle tajného rozkazu Baráka orgány MV operatívnu činnosť vykonávali tak v pohraničnom území s Maďarskom, ako aj na druhej strane hraníc. Na získanie a vyhodnotenie správ z Maďarska náčelníci KS MV boli povinní vyslať hraničných zmocnencov na pohraničné oddiely VB, kde mali cez pohraničných zmocnencov z Maďarska získavať informácie o pohybe povstaleckých vojsk.¹⁹⁾ Okrem toho pohraničné oddelenia mali zabezpečiť získavanie situačných správ z Maďarska pomocou dosiahnuteľných prostriedkov.

Revolúcia sa 24. októbra 1956 rozšírila po celom Maďarsku, v mestách i na vidieku. Po rokovaní predsedníctva ÚV KSSZ udalosti v Maďarsku boli označené „kontrarevolúciou“.²⁰⁾ Československé stranické vedenie v maďarských udalostiach videlo potencionálne nebezpečenstvo. Podľa rozhodnutia Baráka z 25. októbra 1956 ochrana južných hraníc s Maďarskom bola zverená jednotnému riadeniu pohraničnej stráže pod vedením plk. Miroslava Dudu,²¹⁾ s ktorým KS MV priame spojenie udržiavali prostredníctvom styčných dôstojníkov. Hlavnou úlohou pohraničných

oddelení bolo zabrániť akýmkoľvek pokusom o narušenie štátnych hraníc povstaleckými jednotkami. Na druhej strane však zavedením bezpečnostných opatrení zaistili voľný pohyb obyvateľstva na hraničiach z československej strany, aby nemohli získavať informácie od občanov z Maďarska. Na malý pohraničný styk vydávali osobitne povolenia náčelníci KS MV - platilo to aj v prípade stranických funkcionárov.²²⁾

V dôsledku vývoja udalostí v Maďarsku a podľa moskovských intencií postoj politbyra KSČ sa priostřil. Na východnom Slovensku v dôsledku aktivizácie domáceho odporu od 30. októbra 1956 bola nariadená 100% pohotovosť všetkých

príslušníkov Štátnej bezpečnosti, ako aj Verejnej bezpečnosti.²³⁾ Zvýšilo sa hliadkovanie na cestách a platila prísna kontrola všetkých podozrivých osôb. Činnosť príslušníkov cez agentúrnu sieť bola zameraná hlavne na zistenie rozširovateľov protištátnych letákov. Štátna bezpečnosť zintenzívnila svoju činnosť na objektoch po všetkých líniiach. Zvlášť venovala pozornosť hlinkovcom, tzv. bývalým ľuďom, cirkvi a bývalým vysokým dôstojníkom. Okresné oddelenia vypracovali zoznamy všetkých podozrivých osôb, tzv. reakčných živlov.²⁴⁾

V posledných októbrových dňoch v Maďarsku zvíťazila revolúcia. Pre sovietske vedenie to znamenalo, že sa vyčerpali možnosti mierového riešenia maďarskej krízy. Na rokovaníach predsedníctva ÚV KSSZ 30. - 31. októbra 1956 sa zrodilo rozhodnutie o príprave druhej vojenskej operácie.²⁵⁾ Československé stranické vedenie podporovalo vojenský, ozbrojený zákrok proti povstaniu. Vzniknutú situáciu v Maďarsku charakterizovalo ako „akciu imperialistických síl proti socialistickému štátu a ich mierumilovnej politike.“²⁶⁾

V súvislosti so sovietskou ofenzívou ozbrojené zložky MV sa pripravili na prípadné nepokoje aj v Československu. Úlohy ozbrojených orgánov MV v tomto smere konkretizoval ďalší

18) A ÚPN. f. B 10 Krajská správa ZNB S-ŠtB v Košiciach. Inv. j. 72.

19) *Tamtiež*.

20) SZAKOLCZAI, Attila: *Az 1956-os forradalom és szabadságharc*. Budapest 2001, s. 35.

21) ŠTAIGL, Jan: Vojenské opatrenie na Slovensku v súvislosti s vývojom v Maďarsku na jeseň 1956. In: *Armáda a spoločnosť v kontexte európskeho vývoja 1948 - 1968*. Bratislava 1997, s. 187 - 188.

22) A ÚPN. f. B 10 Krajská správa ZNB S-ŠtB v Košiciach. Inv. j. 72.

23) A ÚPN. F B 10 Krajská správa ZNB S-ŠtB v Košiciach. Inv. j. 72. Nariadenie náč. KS MV v Košiciach zo dňa 30. 10. 1956.

24) *Tamtiež*.

25) GERMUSKA, Pál: Najnovšie poznatky o maďarskej revolúcii roku 1956 a maďarsko-slovenské vzťahy roku 1956. In: *Krízy režimov sovietskeho bloku v rokoch 1948 - 1989*. Najnovšie dejiny I. Banská Bystrica 1997, s. 155.

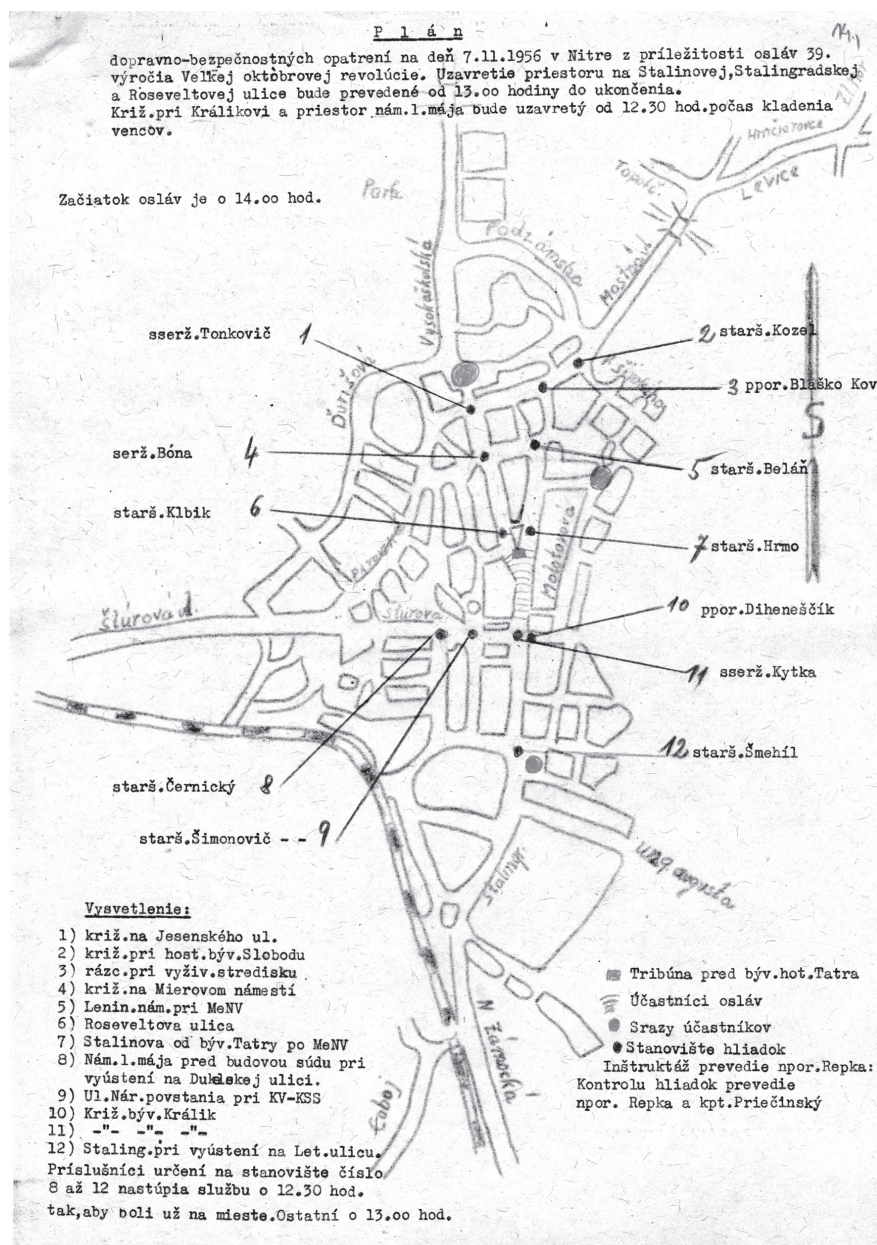
26) Úvod TRMV č. 115/1956.

tajný rozkaz Baráka, vydaný 3. novembra 1956. V zmysle rozkazu Štátna bezpečnosť nekompromisne eliminovala najmenšie aktivity odporcov komunistického režimu a svojimi prostriedkami obmedzila najmenšiu príležitosť ich aktivizácie. Cieľom komunistického vedenia bolo navonok prezentovať jednotu strany, jednotu robotníckej triedy a celej spoločnosti. Tento cieľ Štátna bezpečnosť svojou činnosťou plne podporovala. Podľa Baráka „štátna bezpečnosť bola a je zbraňou strany a zbraňou ľudu. Vďaka vedeniu strany a vlády môže naša bezpečnosť úspešne plniť svoje čestné poslanie.“²⁷⁾

Štátna bezpečnosť mala zaistiť všetky náznaky a pokusy nepriateľskej činnosti, ktoré boli nasmerované k protistranickým a protištátnym výzvam a jednotlivé prípady samostatne riešiť. Najväčší dôraz bol kladený zo strany MV na zosilnenie agentúrnej činnosti na všetkých úsekoch. Agentúra bola zameraná hlavne na tzv. bývalých ľudí. Okrem nich druhú cieľovú skupinu záujmu ŠtB tvorili západní diplomati, novinári a vizóvi cudzinci. Ich styky boli monitorované všetkými operatívnymi prostriedkami. ŠtB sa aktívne venovala agentúrnemu rozpracovaniu osôb, na ktoré už mali založený zväzok a boli signály o ich nepriateľskej činnosti. Za nepriateľskú činnosť bol považovaný styk s rozviedkou západných štátov, podozrenie na organizovaní ilegálnych protištátnych skupín, sabotáže atď.

Podľa tajného rozkazu č. 115 Štátna bezpečnosť venovala zvýšenú pozornosť v odhaľovaní nepriateľskej činnosti medzi študentami, novinármi, spisovateľmi a umelcami. Sledovali činnosť bývalých väzňov, navrátilcov, turistov a všetkých cudzincov zo Západu.²⁸⁾

Vedenie strany po skúsenostiach z Maďarska bolo pripravené na prípadné demonštrácie i na ozbrojený odpor. Námetník MV plk. Jozef Kudrna bol určený pripraviť zásady a smernice o agentúrno-operatívnej taktike v prípade nepokojov na športových, kultúrnych a spoločenských podujatiach.²⁹⁾ V celej republike prebehli kontroly ochrany armádných munič-

ných skladov pod dohľadom VI. Správy MV. Ostatné skladištia zbraní a munícií mali zaistiť náčelníci krajských správ MV. V prípade nepokojov minister vnútra nariadil bojovú prípravu všetkých príslušníkov MV, ktorá bola zameraná na praktické ovládanie používaných zbraní. Podľa Barákovho rozkazu ozbrojené zložky MV mali v právomoci zneškodniť akékoľvek pokusy odporu. V okresných a krajských mestách počas lampiónových sprievodov a 7. novembra na manifestáciách pracujúcich boli v pohotovosti všetky ozbrojené zložky MV. Povinnosťou hliadok VB bolo udržať verejný poriadok a bezpečnosť počas sprievodov, zabráňovať rozši-

Bezpečnostný plán z príležitosti osláv VOSR v Nitre.

Zdroj: Archív ÚPN.

27) Tamtiež.

28) Tamtiež. Bod 2.

29) Tamtiež. Bod 4.

výťažek č. 8

ODTAJNENÉ

TAJNÝ ROZKAZ

MINISTRA VNITRA

Ročník 1956 V Praze dne 20. prosince 1956 Číslo 140

O B S A H : 143. Zrušení mimořádných opatření na čs.-maďarské státní hranici.

74

143

Zrušení mimořádných opatření na čs.-maďarské státní hranici

Vzhledem ke konsolidaci situace v Maďarsku ruším dnem 20. prosince 1956 veštelství úseků Modrý Kámen, Pínavská Sobota a Košice, zřízené k ostraze čs.-maďarské státní hranice, a úsek střezový pohraniční oddělení VB převádím z pravomoci náčelníka HS-PS na náčelníka HS-VB.

U k l á d á m

- 1/ náčelníku HS-PS odvolat posilové jednotky ČSLA, vojsk a škál MV, začlenené do ostrahy čs.-maďarské státní hranice a odeslat je ke svým mírovým posádkám;
- 2/ náčelníku HS-VB provést zesílení pohraničních oddělení VB na čs.-maďarské státní hranici z vlastních stavů;
- 3/ náčelníkům KS-MV Košice, Banské Bystrice a Nitra zvýšit pozornost k přechodům na čs.-maďarské státní hranici po linii všech úseků výkonu služby.

Ministr vnitra
Rudolf Barák v.r.

Obdrží: ministr vnitra
náместní ministra vnitra
HS-PS, S-VS, HS-VB,
náčelníci KS-MV, Košice, Ban. Bystrica
a Nitra, Ústřední škola MV

Tento výtažek rozkazu ministra vnitra s originálem porovnal a za správnost vyhotovení odpovídá:

upr. J. Haraupa

Tajný rozkaz ministra
Baráka č. 140/1956.
Zdroj: Archiv ÚPN.

rovaniu letákov, písaniu protištátnych nápisov, zabraňovať hlásaniu protištátnych hesiel a zabrániť prípadnej provokácii a výtržnostiam.³⁰⁾ Mimo toho v krajských mestách boli zriadené pohotovostné jednotky ozbrojené ľahkými zbraňami. Počet členov pohotovostných jednotiek bol do 15 príslušníkov.

V súvislosti s ozbrojeným útokom sovietskej armády 4. novembra 1956 Barák nariadil 100% pohotovosť pre všetky zložky MV. Počas revolúcie legálne, resp. ilegálne, prichádzali z Maďarska rôzne skupiny civilistov. Po 4. novembri, aby zabránili prechodu bývalých revolucionárov na územie ČSR, všetky osoby

i členovia strany pri prechode štátnych hraníc s riadnym cestovným povolením, boli odovzdané orgánom Štátnej bezpečnosti k predbežnému výsluchu. Na slovenskej strane, v sídle každého pohraničného okresu boli zriadené tzv. výsluchové skupiny. Existovali len krátke obdobia. Náместník ministra vnútra plk. Karel Klíma ich zrušil dňom 23. novembra 1956. Členovia týchto skupín sa vrátili na miesta trvalého zaradenia, a úlohy výsluchových skupín prevzali okresné oddelenia MV, ktoré podľa potreby k tomu určili potrebný počet príslušníkov zo svojich radov.³¹⁾

Po potlačení revolúcie v Maďarsku sovietskou armádou MV postupne odvolalo svoje bezpečnostné opatrenia. Tajným rozkazom č. 120 zo dňa 9. novembra 1956 bola na Slovensku zrušená pohotovosť príslušníkov Štátnej i Verejnej bezpečnosti. Naďalej však zostala v platnosti 100% dosažiteľnosť. Náčelníci krajských správ MV podľa miestnej situácie mali zaistiť ďalšie bezpečnostné opatrenia.³²⁾ Štyri dni po historickej návšteve Viliama Širokého v Budapešti, Barák svojim ďalším rozkazom 20. novembra 1956 zrušil dosažiteľnosť ozbrojených zložiek MV. Zrušil mimoriadne opatrenia vo

väzniciach a povinnosť podávania mimoriadnych situačných správ. Vzhľadom na konsolidáciu situácie v Maďarsku o mesiac neskôr, 20. decembra 1956 boli zrušené mimoriadne opatrenia aj na československo-maďarských štátnych hraniciach.³³⁾

Barák činnosť bezpečnostných orgánov počas maďarských udalostí hodnotil veľmi kladne. Koncom novembra vyslovil poďakovanie všetkým zložkám MV za zodpovedný výkon služby. Podľa Baráka všetky zložky MV prejavili pri výkone služby „vysokého stranického a bojového ducha, a tým znovu potvrdili, že aparát ministerstva vnútra je spoľahlivou

30) A ÚPN. F. V/R 08 Krajská správa MV S-VB v Nitre. Inv. j. 14.

31) A ÚPN. f. B 10 Krajská správa ZNB S-ŠtB v Košiciach. Inv. j. 72.

32) TRMV č. 120/1956 (Zrušení pohotovosti příslušníku MV a VB u součástí na Slovensku).

33) TRMV č. 140/1956 (Zrušení mimořádných opatření na čs.-maďarské státní hranici).

zbraňou ľudu, KSČ a vlády národného frontu.“³⁴⁾

Táto „spoľahlivá zbraň ľudu“ z mocenského princípu úzkej elity KSČ resp. KSS speča-

tila životy cca. 400 občanom na Slovensku, ktorí verejne alebo tajne vyslovili súhlas so spoločenskou premenou a podporili udalosti v Maďarsku.

Príloha

Agentúrna sieť na území KS MV v Košiciach v súvislosti s udalosťami v Maďarsku v roku 1956 ³⁵⁾

Krycie meno	Kategória	Meno priezvisko	Útvar MV
VILO	Agent		00 MV Moldava n/B
VESELÝ	Agent		00 MV Moldava n/B
HORA	Informátor		KS MV KE
MEČISLAV	Spolupracovník		KS MV KE
SILVO	Spolupracovník		KS MV KE
FARKAS	Agent		KS MV KE
LIPA	Spolupracovník		Odb. žel. dop. KS MV KE
SUP	Spolupracovník		Odb. žel. dop. KS MV KE
ŠIMKO	Aktivista		Odb. žel. dop. KS MV KE
FILIP	Informátor		KS MV KE
IHLA	Informátor		KS MV KE
BRANISKO	Informátor		KS MV KE
MURÍN	Agent		KS MV KE
KOTUL	Agent		KS MV KE
HAVIAR	Agent		KS MV KE
TEODOR	Agent		KS MV KE
ADAM	Agent		KS MV KE
STAVITEĽ	Agent		KS MV KE
JANKO	Agent		KS MV KE
MAJÁK	Spolupracovník		KS MV KE
	Informátor	Vera Polačoková	KS MV KE
KAREL (INOVEC)	Dôverník		KS MV KE
BEŇO	Informátor		KS MV KE
BELO	Spolupracovník		KS MV KE
KATKA	Spolupracovník		00 MV Vranov

RESUME

State Security and the Hungarian Revolution in 1956

During the 1950s, Central European states of the former Soviet bloc were affected by general political and economic crises. Despite the effort of political correction after Stalin's death in 1953, during the autumn of 1956 uprisings broke out, followed by armed resistance against the communist, totalitarian establishment. Hungarian events in the autumn of 1956 were met with a big response in Slovakia. Using all its resources and armed power, the Czechoslovak communist elite minimized the penetration of information and revolutionary movement from its neighbor Hungary. Armed units of the Ministry of the Interior discouraged its citizens during the two months and quelled every indication of resistance against the „leading power“ of society. The result of these activities was a significant persecution of citizens. In Slovakia alone, until the end of 1956, circa 400 people were investigated and condemned in connection with the so-called „Hungarian events.“

34) TRMV č. 128/1956 (Opatření v souvislosti s vystoupením kontrarevoluce v Maďarsku).

35) Vzhľadom k tomu, že Archív ÚPN nedisponuje dobovými evidenčnými pomôckami, nebolo možné identifikovať uvedených tajných spolupracovníkov na základe krycích mien. KS MV – Krajská správa ministerstva vnútra; 00 MV – Okresné oddelenie ministerstva vnútra.

Prenasledovanie gréckokatolíckej cirkvi v rokoch 1948 - 1968

Mgr. Jaroslav Coranič, PhD.
(1973), absolvent histórie na Fakulte
humanistiky Trnavskej univerzity,
absolvent doktorandského štúdia na
Katedre histórie Fakulty humanistiky
TU. Od r. 2003 pôsobí na Katedre
historických a spoločenských vied
na Gréckokatolíckej teologickej
fakulte Prešovskej univerzity.

Vývoj situácie v obnovenej Československej republike po roku 1945 smeroval ku komunizmu pod sovietskou nadvládou. S jeho nástupom tak postupne dochádzalo k nezmieriteľnému konfliktu medzi Cirkvou a komunistickým štátom. Bol to spor principiálnej povahy. Komunistický štát je totalitný štát v plnom slova zmysle. Neuznáva nijaký dôvod alebo obmedzenie nárokov na absolútnu moc. Komunistická strana odôvodňovala svoje právo na absolútnu politickú moc apriórne, z nekriticky prijatého princípu, že ona je výlučným vlastníkom moci. Išlo tu teda o akýsi osobitný druh teokracie bez Boha. Komunistická vláda si nárokovala právo na stváranie spoločenského života v jeho všetkých oblastiach. Cirkev a kresťanstvo vôbec však požaduje od každého jednotlivého človeka presvedčenie a mravnú vyspelosť, vychováva veriacych v osobnosti, čo sa v spoločenskom živote javí ako mravná autonómnosť. Takto sa kresťanstvo dostáva do nezmieriteľného protikladu s marxizmom nielen pre svoje zameranie na Boha, ale i pre svoju povinnosť angažovať sa za dôstojnosť človeka.¹⁾

Jedným z najviac postihnutých náboženských spoločenstiev za komunistickej totality bola gréckokatolícka cirkev. Katolíci východného obradu podobné martýrium prežili už predtým v rôznych krajinách strednej a východnej Európy (Halič a Poľsko, Podkarpatská Rus, Rumunsko). Situácia po skončení druhej svetovej vojny však začiatu procesu likvidácie gréckokatolíckej cirkvi v Československu priamo nenásvedčovala. Gréckokatolícka cirkev po roku 1945 mala relatívne dobré existenčné podmienky. Biskupa Pavla Petra Gojdiča nová vláda vyzdvihovala za jeho opozičné postoje voči Slovenskej republike. Biskup krátko po obnovení ČSR vyjadril svoju lojalitu novému re-

žimu napríklad aj tým, že slovenskému poverníkovi školstva Ladislavovi Novomeskému zaslal ďakovný list za to, že „*táto vláda odčinila krivdy na gréckokatolíckej cirkvi nahromadené za trvania Slovenského štátu*“.²⁾ Vladyka P. Gojdič bol tiež napríklad jediným katolíckym biskupom na Slovensku, ktorý v decembri 1946 zložil sľub vernosti do rúk predsedu československej vlády Klementa Gottwalda.³⁾ Aby si neznepriatelil nový režim, v obežníkoch napomínal svojich kňazov, aby „*sa chránili osočovania a kritizovania štátneho zriadenia, a tým aj znepokojovania veriacych, lebo takýmto nepremysleným spôsobom by uškodili nielen štátu a cirkvi, ale aj sebe*“.⁴⁾

Napriek svojej niekoľkokrát preukázanej lojalite sa však otec biskup Pavol Gojdič postupom času od novej „ľudovodemokratickej“ vlády dočkal iba sklamaní. Tak napríklad Slovenská národná rada spočiatku prisľúbila cirkvi úplnú slobodu, no už po vyhlásení SNP a krátko po jej vystúpení z illegality vydala 6. septembra 1944 nariadenie, ktorým boli poštátnené všetky cirkevné školy na Slovensku. Po skončení vojny už 16. mája 1945 SNR potvrdila svoje predchádzajúce rozhodnutie.⁵⁾ Na základe tohto nariadenia potom Povereníctvo pre školstvo a osvetu dňa 12. júna 1945 vydalo výnos, ktorým vyhlásilo 260 gréckokatolíckych cirkevných ľudových škôl za štátne.⁶⁾ Dňa 25. mája 1945 SNR a Povereníctvo školstva a osvetu vydalo ďalšie nariadenie, ktorým boli rozpustené všetky katolícke organizácie, dokonca i tie s výlučným náboženským zameraním. Pripomienky, aby sa poštátnenie cirkevných škôl a iných inštitúcií nekonalo takýmto radikálnym spôsobom a aby sa našli iné možnosti spolupráce štátu a katolíckej cirkvi, zaslal biskup na Povereníctvo pre školstvo a osvetu, tie však už v tomto období nenašli žiadnu odozvu.⁷⁾

1) HLINKA, Andrej: *Sila slabých a slabosť silných*. Trnava 1990, s. 231 - 232.

2) LETZ, Róbert: Postavenie grécko- katolíckej cirkvi v Česko-Slovensku v rokoch 1945 - 1968. In: *Historický časopis*, 44, 2, 1996, s. 264.

3) VNUK, František: *Vládni zmocnenci na biskupských úradoch 1949 - 1951*. Martin 1999, s. 222.

4) *Tamtiež*.

5) Archív gréckokatolíckeho biskupstva v Prešove (AGBP), fond: Bežná agenda, oddelenie: Spisy, inventárne číslo (inv. č.) 461, signatúra (sign.) 343.

6) AGBP, Bežná agenda, Spisy, inv. č. 461, sign. 1010. Tento spis obsahuje všetkých 260 dekrétov, ktorými boli jednotlivé školy poštátnené.

7) AGBP, Bežná agenda, Spisy, inv. č. 461, sign. 300.

K diskreditácii gréckokatolíckej cirkvi výraznou mierou prispeli udalosti spojené s tzv. banderovským prípadom. V povojnových rokoch sa cez Československo ďalej na západ snažili dostať ustupujúce skupiny Ukrajinskej povstaleckej armády, tzv. banderovci. Zlikvidovať tieto nebezpečné skupiny mala za úlohu československá armáda a bezpečnosť v rámci tzv. akcie „B“. Komunistami ovládané ministerstvo vnútra využilo túto situáciu a za banditov označilo všetkých utečencov z Ukrajiny, nerozlišovalo pritom medzi skutočnými povstalcami a utečencami z náboženských dôvodov. Vládna propaganda vytváraná na tomto ministerstve, v súlade s praxou sovietskych súdruhov, potom aj z týchto ľudí (najmä gréckokatolíckych duchovných s rodinami alebo rehoľníkov, ktorí odmietli pravoslávizáciu svojej cirkvi a zvolili si radšej emigráciu) zámerne urobila nebezpečných teroristov (banderovcov), ktorí ohrozujú životy občanov. Štátna bezpečnosť sa snažila aktivity ľudí, ktorí im v tom pomáhali, na verejnosti pertraktovať ako špiónážnu činnosť a následne ich obvinila z protištátnej činnosti a rozvracania Československej republiky.

Až do úplného uchopenia moci KSČ vo februári 1948 sa mocenské zložky snažili nevystupovať otvorene proti najvyšším predstaviteľom katolíckej cirkvi, najmä proti biskupom, ktorí mali obrovskú podporu veriacich. Po prevzatí moci však všetky zábrany padli a mašinéria diskreditácie biskupov sa dala do pohybu. Najjednoduchšie to komunistický režim mal práve v gréckokatolíckej cirkvi, ktorú už úspešne „načal“ v predchádzajúcom období. Takmer vo všetkých novinách a časopisoch, ktoré už kontrolovali komunisti, vychádzalo množstvo článkov, ktoré obviňovali biskupa Pavla Gojdiča a jeho duchovenstvo z protištátnej činnosti podpory „banderovcov“ v rokoch 1945 – 1946. Komunistická propaganda vykresľovala, že „*pražská gréckokatolícka fara bola len jedným článkom, lepšie povedané stredom, do ktorého sa zbíhali nitky rozsiahlej siete z celej republiky a ktoré siahali až do rezidencie biskupa Gojdiča v Prešove*“.⁸⁾ Biskup Pavol Gojdič bol tlačou označovaný za „*vatikánskeho agenta*“, ba dokonca za „*vraha národa*“.⁹⁾ Tieto lži a podobné vymyslené správy častokrát vyvracal aj sám biskup P. Gojdič. Na tieto obvinenia reagoval vyhláseniami, že „*nikdy ani on sám súkromne, a ani vo svojom úrade nemal nič s nejakým ilegál-*

ným hnutím, tiež nikdy nebol zapojený do protištátnej siete, taktiež ani gréckokatolícka rezidencia v Prešove“.¹⁰⁾

V mocensko-politických kruhoch bola celá akcia likvidácie gréckokatolíkov starostlivo pripravovaná v rámci celkovej likvidácie Cirkvi. Aby tento ateizačno-likvidačný úmysel nebol taký zjavný, tento útok sa mal previesť formou odtrhnutia gréckokatolíckej cirkvi od katolíckej cirkvi a následne ju pričleniť do ruskej pravoslávnej cirkvi. Rozhodujúci vplyv na ďalší osud gréckokatolíckej cirkvi v Československu mal komunistický štátny prevrat, ktorý sa uskutočnil 25. februára 1948. Február 1948 proces pravoslávizácie gréckokatolíckej cirkvi urýchlil, a predovšetkým nadobudol mimoriadne agresívne formy. Komunisti vo svojej propagande predstavovali gréckokatolícku cirkev ako spojenca „reakčných sil vo Vatikáne“, ako „*protisovietskú reakčnú silu*“. Zvlášť agresívne vystupovali voči reholi baziliánov, ktorých verejne označovali ako „*Gestapo Vatikánu*“.

Spájanie otca biskupa P. Gojdiča s banderovcami nastalo po začatí súdneho procesu proti o. baziliánom, ktorí spravovali gréckokatolícku farnosť v Prahe. Pri ich zatknutí sa totiž na pražskej fare našlo niekoľko prázdnych, biskupom podpísaných úradných dokumentov. Biskup bol obviňovaný, že týmto spôsobom pomáhal kryť banderovcov, keďže otcovia baziliáni prostredníctvom týchto „*biako*“ dokumentov mnohým utečencom vystavil biskupské poverenia. P. Gojdič sa snažil celú záležitosť verejne vysvetliť, vo vtedajšej atmosfére však jeho obranu odmietli uverejniť všetky média. Dňa 12. januára 1949 preto napísal list prezidentovi republiky Klementovi Gottwaldovi, v ktorom mu podáva vysvetľujúce stanovisko a súčasne ho prosí, aby sa zasadil za ukončenie ťaženia proti gréckokatolíckej cirkvi. Otec biskup v liste vysvetľuje, že v rokoch 1945 – 1946 viaceré duchovné osoby gréckokatolíckej cirkvi prišli z Poľska, Haliče a Zakarpatska a usadili sa v hlavnom meste Československa, v Prahe. Tu sa zdržiavali niekoľko mesiacov, pričom tento čas chceli využiť na pastorizáciu veriacich, ktorých v tom čase bolo v českých krajoch mnoho a potrebovali duchovnú obsluhu. Aby tí kňazi-utečenci mohli plnohodnotne pracovať, potrebovali poverenie od prešovského ordinariátu. Ale keďže poštové a aj železničné spojenie Prešov - Praha bolo vo vtedajšej dobe zložitá a zdĺhavá,

8) Tieto obvinenia napr. vychádzali v roku 1948 v sérii článkov časopisu *Ľud* pod názvom „*Pozadie jedného politického procesu*“.

9) PEKAR, Atanáz: *Narysy istorii Cerkvi Zakarpatťá*. Romae 1967, s. 172.

10) *Otvorený list biskupa P. Gojdiča na nepodložené obvinenia v tlači*. - AGBP, Prezidiálne spisy, inv. č. 81, sign. 49.

niekedy bolo potrebné na poverenie čakať aj niekoľko týždňov, biskup Pavol Gojdič odovzdal otcovi Pavlovi Hučkovi, OSBM niekoľko takých podpísaných úradných dokumentov, aby ich ten mohol vyplniť podľa príslušnej potreby bez zbytočného čakania. Na záver biskup opätovne zdôrazňuje, že „sa nikdy ničoho protištátneho pre československý ľud škodlivého nedopustil. Keď pomáhal, bolo to len z kresťanskej lásky, ale nikdy nie preto, aby uškodil štátu, či národu“. Pripomína tiež, že „gréckokatolícke duchovenstvo a ľud počas II. svetovej vojny preukázali veľkú službu partizánskeму hnutiu, vytrpeli si mnoho za nemeckej invázie a skutočne si nezaslúžia takéto osočovanie a upodozrievanie, aké sa v poslednom období proti nim rozpútalo“. ¹¹⁾

O tom, že gréckokatolícka cirkev bola pod drobnohľadom, svedčí aj hlásenie prednostu Odbočky štátnej bezpečnosti v Prešove kpt. Kubika zo dňa 3. augusta 1948, ktorý podal obsah rozhovoru s biskupom P. Gojdičom na III. odbor Povereníctva vnútra do Bratislavy. Okrem iného zvlášť poukazuje na to, že v politickej debате sa biskup vyjadril: „*My cirkev nemôžeme súhlasiť s vaším režimom, s komunistami, lebo vy ste materialisti a ateisti.*“ ¹²⁾

V ČSR sa prvýkrát oficiálne stretávame s myšlienkou pripojenia gréckokatolíckej cirkvi k pravoslávnej 30. augusta 1948, keď bola vypracovaná dlhodobá koncepcia riešenia náboženských otázok. Návrh cirkevného oddelenia Ústredného akčného výboru Národného frontu (ÚAV NF) na riešenie náboženských otázok počítal s postupným prekonávaním náboženstva. O gréckokatolíckej cirkvi sa v návrhu konštatovalo, že „*robí rovnakú reakčnú politiku ako rímskokatolícka cirkev*“, preto je možné tento problém riešiť „*podobne ako v rímskokatolíckej cirkvi, s tým rozdielom, že by sa táto cirkev neetablovala ako samostatná, ale pridružila sa k pravoslávii*“. ¹³⁾

Postupne sa do tohto procesu diskreditácie otvorene zapojili aj najvyšší vládni a politickí predstavitelia. Tak napríklad dňa 9. decembra 1948 na zasadnutí Predsedníctva ÚV KSS

proti gréckokatolíckej cirkvi veľmi ostro vystúpil Gustáv Husák, keď ju označil za ochrankyňu emigrantských elementov pôsobiacich proti ČSR. V tomto prejave naznačil aj jej ďalší osud, keď poznamenal, že „*práve preto (pre jej protištátnu činnosť) si tam môžeme dovoliť ostrejší zákrok, než snád budeme robiť proti rímskokatolíckej cirkvi*“. ¹⁴⁾

Vedenie komunistickej strany počítalo s postupnou pravoslavizáciou a zánikom gréckokatolíckej cirkvi, pričom za záruku tohto procesu považovalo blízkosť jej obradov a liturgie s pravoslávnyimi. Tým náročky chcelo zbaviť gréckokatolíkov ich podstatného znaku – katolíckosti, príslušnosti k univerzálnej katolíckej cirkvi, uznávajúcej pápežský primát. Pôvodné predstavy československej vlády boli také, že pri likvidácii gréckokatolíckej cirkvi pôjde o dlhodobejší proces propagandy spojenej zo zastrášaním a kompromitovaním jej predstaviteľov, ústiaci do známeho „saboru“. V štruktúrach štátnych inštitúcií, národného frontu, komunistickej strany a jej represívneho aparátu boli vytvárané rôzne podoby cirkevných oddelení na celoštátnej, krajskej a okresnej úrovni, ktoré si v danom období plnili svoje konkrétne úlohy. Dňa 25. apríla 1949 vymenovalo predsedníctvo ÚV KSČ novú cirkevnú komisiu, ktorá mala pôvodne šesť členov (odtiaľ názov „*cirkevná šestka*“). Komisia mala široké právomoci, prostredníctvom ktorých vytvárala a usmerňovala cirkevnú politiku v štáte. ¹⁵⁾

Demonštrovaním sily a akousi prípravou na udalosť v roku 1950 možno nazvať aj vykonanie prehliadok vo všetkých gréckokatolíckych kláštoroch na Slovensku, ktoré boli Národnou bezpečnosťou vykonané už 19. júla 1948. ¹⁶⁾ Po tomto „tréningu“ však už štátna moc zasiahla naplno. V noci medzi 22. a 04. hod. z 22. na 23. februára 1949 SNB urobila ďalšiu prehliadku vo všetkých gréckokatolíckych kláštoroch v Prešove. Z mužského kláštora otcov baziliánov uväznili celý personál (11 osôb), zo ženských kláštorov 6 rehoľníč. ¹⁷⁾ Proti tomuto postupu protestoval biskup P. Gojdič u prezidenta republiky Klementa Gottwalda (v liste zo

11) List P. Gojdiča prezidentovi republiky k tzv. banderovskému procesu zo dňa 12. 1. 1949. AGBP, Prezidiálne spisy, inv. č. 82, sign. 5.

12) Slovenský národný archív (SNA), fond : PV - III. odbor, č. 427 zprav./1948 Gojdič gr. kat. biskup, rozhovor s prednostom OŠB - hlásenie zo dňa 3. 8. 1948, s. 1.

13) Ed. BULÍNOVÁ, M. - JANIŠOVÁ, M. - KAPLAN, K.: *Církevní komise ÚV KSČ. 1949 - 1951. Edice dokumentů I. Církevní komise ÚV KSČ („Církevní šestka“)*. Duben 1949 - březen 1950. Praha - Brno 1994, s. 23.

14) SNA, fond : ÚV KSS - predsedníctvo, šk. č. 789.

15) Členovia komisie boli: A. Čepička - minister spravodlivosti, V. Clementis - minister zahraničných vecí, Z. Fierlinger - podpredseda vlády, V. Široký - podpredseda vlády, Z. Nejedlý - minister školstva a V. Kopecký - minister informácií.

16) Sťažnosť biskupa P. P. Gojdiča prezidentovi republiky na vykonanie prehliadok v gréckokatolíckych kláštoroch zo dňa 19. 7. 1948; zdĺhavému trestnému konaniu voči P. Hučkovi, OSBM či zaisteniu o. Mariána Potáša, OSBM. - AGBP, Prezidiálne spisy, inv. č. 83, sign. 28.

17) AGBP, Prezidiálne spisy, inv. č. 82, sign. 33. Konkrétne išlo o tieto osoby: Dr. Ernest Homičko, Marián Potáš, František Teodor Čoban, Michal Kocak, Peter Varian, Michal Najmik, Michal Choma, Ján Stašák, Štefan Daňko, Michal Lozák, Michal Svajka, Melánia Javorská, Irena Javorská, Žofia Olexiková, Antónia Zenknerová, Anna Chorvátová a Nadežda Huňovská.

18) Všetky listy pozri AGBP, Prezidiálne spisy, inv. č. 82, sign. 33.

dňa 8. marca 1949), predsedu Zboru poverenikov Gustáva Husáka (v listoch zo dňa 19. marca a 11. apríla 1949), povereníka školstva, vied a umení Ladislava Novomeského (list zo dňa 21. marca 1949) či podpredsedu SNR Ivana Rohaľa Il'kiva.¹⁸⁾ Najrozsiahlejší a aj najemotívnejší list bol adresovaný prezidentovi K. Gottwaldovi. V liste biskup poukazuje, že „*také postupovanie bezpečnostných orgánov vyvolalo v diecéze veľké rozrušenie a rozhorčenie, lebo nikto si nemôže predstaviť, aby zvlášť rehoľné sestry mohli sa stať nebezpečnými pre ČSR a dali príčinu na tieto hrozné nočné prehliadky, ktoré sa u nich stále opakujú*“. Biskup ďalej zdôrazňuje, že „*také postupovanie SNB bolí nás všetkých, a to tým viac, lebo snád' nikto nečakal tak oslobodenie spod nemeckého „protektorátu“ než my; snád' nikto nepomáhal v takej miere partizánskeho hnutiu ako naši veriaci a farári – a iste nikto netrpel a neutratil toľko za oslobodzujúcej vojny, než práve bývalí v Karpatoch*“. P. Gojdič zdôrazňuje *neľahký osud gréckokatolíkov, pretože „za maďarskej vlády nás obviňovali z panslavizmu, za prvej ČSR z maďarónstva, za Slovenského štátu sme boli partizáni, komunisti a rusofili a teraz opätovne sme banderovcami a nespoľahlivými. Bolí nás, že aj v ľudovodemokratickej vláde, ktorá vo svojej ústavnej listine hlási, že všetci občania sú rovní, že ľudovodemokratická republika neuznáva výsady (čl. III.), sme trňom v očiach*“. Na záver prosí prezidenta, aby ráčil zakročiť, „*aby podobné postupovanie SNB sa nezopakovalo, lebo to je nielen pre nás veľmi bolestným, ale neslúži to ani štátu na slávu a osoh, lebo to dáva príčinu na zbytočné mnohé reči a kritiky ...*“.¹⁹⁾ Uväznení baziliáni boli až do 7. apríla 1949 držaní vo vyšetrojúcej väzbe v Prešove. V tento deň boli prepustení, keďže Krajský súd v Prešove ani Štátna prokuratúra nezistili žiadne porušenie zákona z ich strany. Následne ich ale Krajský národný výbor v Prešove odsúdil do rôznych pracovných táborov na dobu od 5 do 24 mesiacov.²⁰⁾

Postup voči kláštorom či „iba“ jednotlivým rehoľníkom mal byť akýmsi ďalším lakmusovým papierikom, ktorým vládna moc skúmala reakciu gréckokatolíckej cirkvi. Postupne „*vyššovala dávky*“, čo sa konkrétne prejavilo zaberaním

nehnutelností, ktoré patrili do vlastníctva cirkvi. Do roku 1950 tak štátna moc pre „*potreby štátu*“ nezákonne zaberala viaceré cirkevné budovy v Prešove, napr. budovy ľudovej a meštianskej školy, učiteľskú akadémiu, dva veľké diecézne internáty (jeden pre 120 a druhý pre 150 chovancov), kláštor baziliánov a pri ňom kaplnku. Zvrátenosť komunistickej moci vystihuje aj to, že biskupský ordinariát musel pre potreby KNV v Prešove odovzdať veľkú diecezálnu budovu, ktorú však musel ešte pred odovzdaním na vlastné náklady opraviť.²¹⁾

Postup likvidácie gréckokatolíckej cirkvi vošiel do povedomia ako akcia „P“ (pravoslávizácia). Od konca roka 1949 sa začalo usilovne pracovať na jej príprave. Významnou mierou k likvidácii gréckokatolíckej cirkvi prispelo aj schválenie tzv. „*cirkevných zákonov*“ v októbri 1949, ktorými si stranické orgány a ich funkcionári uvoľnili ruky. Tieto zákony priniesli úplné obmedzenie slobody katolíckej cirkvi a jej podriadenie štátnej kontrole a svojvôli. Zákony obsahovali vytvorenie Štátneho úradu pro věci církevní (SÚC) a jeho slovenskej pobočky Slovenského úradu pre věci církevné (SIÚC).²²⁾ Predsedníctvo ÚV KSS začiatkom roka 1950 zriadilo pri Slovenskom úrade pre věci církevné osobitnú Komisiu pre návratovú akciu gréckokatolíkov do pravoslávnej cirkvi.²³⁾

Plán komunistickej strany počítal s tým, že gréckokatolícku cirkev „*pretransformuje*“ na cirkev pravoslávnu, ktorej centrum, Moskovský patriarchát, už mali pod kontrolou sovietski súdruhovia. Začiatkom decembra 1949 bol aj do Prešovského gréckokatolíckeho biskupstva vymenovaný vládny zmocnenec (protiústavne, keďže toto vymenovanie nemalo právnu oporu ani vo vtedajších zákonoch), čím sa začalo akési domáce väzenie biskupa. To na jar 1950 vyústilo do otvorenej izolácie biskupa, Slovenský úrad pre věci církevné ju nariadil 27. marca 1950 ako u prvého katolíckeho biskupa. Na ostré protesty biskupa Pavla Gojdiča a pomocného biskupa Vasiľa Hopka už vládna moc ani nereagovala.

Akcia P sa postupne stala predmetom rokovania Predsedníctva ÚV KSČ, cirkevnej komisie ÚV KSČ, Predsedníctva ÚV KSS či cirkevných komisií pri KV KSS. Bol vypracovaný plán postupu likvidácie gréckokatolíckej cirkvi,

19) Tamtiež.

20) Tamtiež.

21) List biskupa Gojdiča L. Novomeskému zo dňa 21. 3. 1949. – AGBP, Prezidiálne spisy, inv. č. 82, sign. 33.

22) PEŠEK, Jan: Štát a cirkev na začiatku komunistickej totality. In: *50 rokov od 50-tych rokov*. Zborník prednášok z odborného seminára o prenasledovaní cirkvi v zakladajúcom období komunistického režimu z 2. mája 2000. Bratislava 2000, s. 63 - 64.

23) ŠTURÁK, Peter: 50 rokov od 50 rokov. In: *50 rokov od 50-tych rokov*. Zborník prednášok z odborného seminára o prenasledovaní cirkvi v zakladajúcom období komunistického režimu z 2. mája 2000. Bratislava 2000, s. 42.

ktorý obsahoval 16 bodov s harmonogramom činnosti. Mimoriadnou aktivitou prekypoval najmä Gustáv Husák (v tom čase predseda Slovenského úradu pre veci cirkevné), ktorý túto dôležitú úlohu prisúdil Ukrajinskej národnej rade Prjaševčiny (UNRP), pri ktorej z tohto dôvodu vznikol Ústredný výbor pre návrat k pravoslávniu.²⁴⁾ Začiatkom apríla 1950 boli vytvorené prípravné výbory vo všetkých okresoch, mestách a obciach, kde vo väčšom počte žili gréckokatolícki veriaci. Výbor pre návrat k pravoslávniu pri UNRP mal navonok predstavovať široké občianske a ľudové hnutie za návrat do pravoslávnej cirkvi. Aby bol tento dojem presvedčivý, začal si výbor budovať aj svoju organizačnú štruktúru. Najprv na okresnej úrovni a postupne aj v mestách a obciach. Predstavitelia UNRP sa snažili, aby v týchto výboroch boli zastúpení laici i duchovní, ktorí majú dôveru veriacich a predstavujú v obciach uznávané autority. Pritom surovým spôsobom vydierali najmä štátnych zamestnancov, predovšetkým učiteľov, pracovníkov v oblasti kultúry, osvetu a verejnej správy. Výbor pre návrat k pravoslávniu pri UNRP sa rozhodol vydať výzvu UNRP adresovanú gréckokatolíckym veriacim. Výbor si vytvoril päť akčných trojok, ktoré dostali za úlohu navštíviť určených predstaviteľov gréckokatolíckej cirkvi a mali ich presvedčiť, aby prestúpili na pravoslávie. Títo aktivisti UNRP robili súčasne aj súpisy osôb, ktoré odmietali prestúpiť na pravoslávie alebo aktívne vystupovali proti tejto akcii s tým, že na oblastný výbor KSS podávali návrhy na ich uvoľnenie z práce, z funkcie apod. Úzko pritom spolupracovali s cirkevnými tajomníkmi, s orgánmi ŠtB, ako aj s predstaviteľmi pravoslávnej cirkvi.²⁵⁾

Zatiaľ čo „návratové výbory“ vyvíjali horúčkovitú činnosť, zasiahli gréckokatolícku cirkev ďalšie dva údery. Prvým bol vykonštruovaný politický proces s predstaviteľmi reholí, ktorý sa uskutočnil v Prahe 31. marca – 1. apríla 1950. V prípade gréckokatolíckych kláštorov sa konštruovali obvinenia na základe údajného spojenia s banderovcami. Druhým úderom, ktorý bezprostredne nadväzoval na predchádzajúcu kompromitačnú kampaň, bolo zrušenie mužských kláštorov v noci z 13. na 14. apríla 1950, teda tzv. akcia „K“. Postihnuté boli aj všetky gréckokatolícke kláštory otcov redemptoristov a otcov baziliánov. Rehoľníci

boli odvedení do internačných táborov v Podolínci, Pezinku a v Báci. Neskôr sa väčšinou stali obeťami komunistickej justície.

Aktivisti UNRP navštívili aj biskupa Pavla Gojdiča a presvedčali ho, aby prestúpil na pravoslávie. Štátna moc si totiž veľmi zreteľne uvedomovala, že ak by sa podarilo získať Pavla Gojdiča pre pravoslávie, bola by to veľká politická výhra a prestup gréckokatolíkov by sa uľahčil a urýchlil. Delegácii UNRP, ktorá biskupa navštívila iba pár dní pred „prešovským soborom“ 21. apríla 1950, však biskup jasne odkázal: „*Mám už 62 rokov, a obetujem celý majetok a rezidenciu, no svoju vieru za žiadnych okolností nezhodím, lebo chcem, aby moja duša bola spasená a viac v tejto veci za mnou ani nechodte!*“²⁶⁾ Na prestup na pravoslávie štátna moc presvedčala aj pomocného prešovského biskupa Vasiľa Hopka. Agitátori mu dokonca za to sľúbili hodnosť arcibiskupa (metropolitu) pravoslávnej cirkvi na Slovensku. Ak by to však neurobil, vyhrážali sa mu, že do troch týždňov bude uväznený a odsúdený ako banderovec.²⁷⁾

Do akcie, likvidujúcej gréckokatolícku cirkev, boli zapojené okresné a mestské národné výbory východoslovenského kraja a v ďalšom štádiu celý východoslovenský stranický aparát. Psychologický tlak, vyvíjaný na gréckokatolíckych kňazov a laikov, nadobúdala v čoraz väčšej miere charakter teroru a policajnej akcie. Ako sa malo postupovať voči gréckokatolíckej cirkvi, vidieť napr. zo správy cirkevnej komisie ÚV KSČ z februára 1950: „*...Příprava pro vyvolání a rozvinutí hnutí (pravoslavizácie) musí být co nejdůkladnější a může časově trvat více týdnů. Avšak úder na řeckokatolickou kapitolu a duchovenstvo by musel být rychlý. Řeckokatoličtí faráři jsou ženatí a mají početné rodiny. Když budou postavení před rozhodnutí přestoupit na pravoslaví, nebo úplně ztratit existenci, tak ve většině případů pravděpodobně zvolí přestup. Přestoupivší faráře bude třeba zahrnout největší pozorností. Bude zapotřebí věnovat jim veškerou péči (příznání výkonnostních odměn a pod.). Faráři, kteří setrvají v odporu, budou muset být přeloženi ze svého působíště jinam, aby zbytečně nekomplikovali a nezpomalovali konsolidaci. Nynější řeckokatolické obřady a zvyklosti, církevní oděvy a pod. třeba pone-*

24) *Priaševčina*, roč. VI., 27. 4. 1950.

25) BOBÁK, Ján: *Rusíní a akcia P*. In : <http://www.kultura-fb.sk/stare/dejiny-16a.sk>; 11. 4. 2005, s. 5 – 6.

26) *Správa zmocnenca Slovenského úradu pre veci cirkevné M. Rodáka z 21. 4. 1950*. SNA Bratislava, fond: Slovenský úrad pre veci cirkevné, šk. č. 21.

27) BORZA, Peter: *Blahoslavený Vasil' Hopko prešovský pomocný biskup (1904 – 1976)*. Prešov 2003, s. 61.

*chat, neboť prostý vesnický lid lpí na těchto všelijakých formalitách.*²⁸⁾

Ústredný výbor pre návrat k pravoslávii zorganizoval na 28. apríla 1950 do Prešova akýsi „mierový kongres“, ktorý mal byť manifestáciou proti únii. Tento „mierový kongres“ dnes poznáme pod názvom „Prešovský sobor“, na ktorom sa uskutočnila definitívna likvidácia gréckokatolíckej cirkvi v Československu. Program „Prešovského soboru“ bol schválený v budove KV KSS v Prešove v noci z 27. na 28. apríla 1950 za prítomnosti komunistického aparátu, Štátnej bezpečnosti, bezpečnostných zložiek, armády a ľudových milícií. Súhlas s prijatým postupom dali následne aj najvyšší stranícki a štátni funkcionári K. Gottwald, R. Slánský, Z. Fierlinger a V. Široký. Na sobor, ktorý sa konal vo veľkej sále hotela Čierny orol v Prešove 28. apríla 1950, autobusy privádzali delegátov a sympatizantov zo širokého okolia. Spôsob sústreďovania účastníkov tohto tzv. soboru bol miestami protizákonný. Väčšina ľudí bola privezená podvodne z dedín a prešovských škôl pod zámienkou manifestácie za mier.²⁹⁾ Kňazi boli na zhromaždenie vylákaní podvodom alebo násilne dopravovaní v zakrytých nákladných autách, po oznámení predošlého fingovaného zatknutia. Ďalšiu skupinu účastníkov tvorili naverbovaní študenti, ľudia iného než gréckokatolíckeho vyznania, komunistickí aktivisti, ktorí sa vydávali za veriacich, kandidáti KSS z Košíc, ktorí mali osvedčiť svoju ideologickú úroveň a disciplinovanosť, a tiež príslušníci ŠtB.³⁰⁾ Na „sobore“ bol prijatý tzv. „Manifest ku gréckokatolíckemu duchovenstvu a veriaciom Československa“, ktorým bola zrušená únia (t. j. Užhorodská únia z roku 1646³¹⁾). V manifeste sa ďalej uvádza, že od tohto dňa sa všetci gréckokatolícki duchovní a veriaci stávajú pravoslávny.³²⁾

Vláda krátko po „sobore“ uznala jeho výsledky. Gréckokatolíci boli týmto rozhodnutím postavení mimo zákona, a to i napriek tomu, že neexistovalo žiadne zákonné opatrenie o zrušení gréckokatolíckej cirkvi. Tento čin sa nedal klasifikovať nijakým iným spôsobom, než hru-

bým porušením ústavy, ktorá zaručovala náboženskú slobodu. V liste, ktorý pravoslávemu exarchovi Jelevferijovi zaslal námestník predsedu vlády, a zároveň minister poverený riadením Štátneho úradu pre veci cirkevné Zdeněk Fierlinger, sa okrem iného píše: „*Štátny úrad pre veci cirkevné, rešpektujúc manifestačne prejavenu vôľu veriaceho ľudu, považuje uznesenie soboru zo dňa 28. 4. tohto roku o likvidácii Únie a návrate bývalých uniátov do pravoslavia za plne oprávnené rozhodnutie, ktorým sa na území republiky zrušila Únia a tzv. gréckokatolícka cirkev, ktorým sa duchovní a veriaci bývalej gréckokatolíckej cirkvi vrátili do pravoslávnej cirkvi, a ktorým pravoslávna cirkev prevzala všetky práva, majetok a zariadenie bývalej gréckokatolíckej cirkvi. Preto vo všetkých záležitostiach bývalých gréckokatolíckych duchovných, či už ide o otázky osobné, platové alebo hospodárske, budú sa odteraz štátne orgány obracať na biskupov pravoslávnej cirkvi.*“³³⁾

Mocenským zásahom štátneho aparátu sa tak vyše 300 000 gréckokatolíckych veriacich zo dňa na deň stalo pravoslávny. Aspoň tak to chápali predstavitelia komunistického režimu. Nerátali však s ohromnou vierou duchovných aj veriacich, ktorí vo svojom vnútri nikdy nezradili svoju cirkev. Osobitné hrdinstvo si zasluhujú najmä gréckokatolícki kňazi, ktorí boli vystavení najväčšiemu tlaku.³⁴⁾ Z hľadiska celkovej situácie a postavenia gréckokatolíckej cirkvi po 28. apríli 1950 treba to jednoznačne chápať ako neblahý čin stalinskej éry päťdesiatych rokov, ako bezdôvodné, ba protizákonné ťaženie štátnych orgánov, ktoré násilím zahnali občanov – vo veciach viery a svedomia – do ilegality a vzdoru. Napriek nesmiernemu úsiliu štátnej moci gréckokatolícka cirkev nebola definitívne zlikvidovaná. Odolnosť gréckokatolíckej cirkvi a jej obeť sú v každom prípade pozoruhodné, najmä hrdinský postoj prešovského biskupa Pavla Petra Gojdiča, ktorý tak nekompromisne bránil svojich veriacich, že radšej podstúpil fyzické príkoria a násilie, z ktorého ho vyslobodila iba mučenícka smrť.

28) Ed.: BULÍNOVÁ, M., JANIŠOVÁ, M., KAPLAN, K.: *Církevní komise ÚV KSČ, 1949 – 1951*. Edice dokumentů I. Církevní komise ÚV KSČ („Církevní šestka“). Duben 1949 – březen 1950. Praha – Brno 1994, s. 387.

29) BABJAK, Ján: *P. Michal Lacko, SJ informátor a formátor gréckokatolíkov*. Trnava 1997, s. 81.

30) Presný počet zúčastnených je ťažko určiť, počty tzv. delegátov sa totiž pri jednotlivých zrojoch rôznia. Komunistická tlač uvádzala 820 delegátov, 100 gréckokatolíckych kňazov a asi 4000 ostatných zúčastnených. VAŠKO, Václav: *Neumlčená - kronika katolícké cirkve v Československu po 2. sv. válce*. Brno /dodatok/ 1993, s. 172, udáva 720 delegátov, z ktorých bolo 40 gréckokatolíckych kňazov; KAPLAN, Karel: *Stát a církev*, s. 116 udáva počet 73 kňazov. Pravoslávni autori HORKAJ, Š., PRUŽINSKÝ, Š.: *Pravoslávna cirkev na Slovensku v 19. a 20. storočí*. Prešov 1998, s. 174 – 176 uvádzajú 88 duchovných (konkrétny menoslov však obsahuje iba 87 mien).

31) Dňa 24. 4. 1646 sa v Užhorode stretlo na porade 63 pravoslávnych duchovných zo Zemplínskej a Užskej župy, kde urobili vyznanie katolíckej viery, t. j. zjednotili sa s katolíckou cirkvou.

32) *Opis zápisnice zo soboru zaslaný exarchom Jelevferijom Z. Fierlingerovi 2. mája 1950*. SNA, fond SÚC, kar. 116.

33) BABJAK, Ján: *Zostali verní. Osudy gréckokatolíckych kňazov VIII*. Košice 2001, s. 109; tiež BABJAK, J.: *Prof. Michal Lacko*, s. 82.

34) Osudom týchto kňazov, ktorí nepodpísali prestup do pravoslávnej cirkvi, sa venuje záslužná práca Mons. ThDr. Jána Babjaka, SJ:

Zostali verní I. – VIII. Košice 1997 – 2001.

Gréckokatolícka cirkev však po roku 1950 nevyhnutne musela zmeniť formu svojej existencie, z cirkvi štátom uznanej sa stala cirkev podzemná.

Prenasledovanie biskupa Pavla Petra Gojdiča, OSBM (1888 – 1960)

O. biskupa Pavla Petra Gojdiča po zadržení 28. apríla 1950 odviezli najprv do františkánskeho kláštora v Nižnej Šebastovej pri Prešove, neskôr ho odviezli do tatranskej osady Štrbské Pleso, kde bol vyše mesiaca zadržávaný v Slávikovej vile pod dohľadom príslušníkov ŠtB. Začiatkom júna 1950 o. biskupa Pavla previezli do internačného kláštora v Báci neďaleko Šamorína. V tomto donedávna františkánskom kláštore sa spolu s internovanými predstaviteľmi reholí ocitlo mnoho gréckokatolíckych duchovných. Gréckokatolícki kňazi, ktorí odmietli prestúpiť na pravoslávie, boli potom sústredení v centralizačnom tábore v ďalšom františkánskom kláštore v Hlohovci. Internácia sa s istými malými odchýlkami rovnala väzeniu. Nevinní ľudia sa tam dostávali bez obvinenia, bez súdu, a preto bez možnosti obhajoby; internácia pritom nebola časovo obmedzená. Okolo objektu hliadkovali ozbrojené zložky ministerstva vnútra, veliteľom tábora bol príslušník ŠtB. Keďže tieto tábory nepatrili do sústavy väzníc, nevzťahovali sa na ne nijaké právne predpisy o výkone trestu, ani iné predpisy, pretože ani vtedajší právny poriadok nepoznal inštitúciu internačných táborov. To bola príležitosť k svojvôli ŠtB.³⁵⁾

Dňa 9. júna 1950 vzala ŠtB o. biskupa Gojdiča z tábora v Báci a po krátkom pobyte v bratislavskom „krajzáku“ (budova polície) bol prevezený do väznice vo Valdicách. Až vtedy, 16. júna 1950, bol na základe rozhodnutia Cirkevnej šestky zo 14. júna 1950 oficiálne zatknutý a obvinený z protištátnej činnosti. Dňa 18. júla 1950 rozhodla bezpečnostná komisia ÚV KSČ o začatí príprav procesu s gréckokatolíckym biskupom Pavlom Gojdičom a slovenskými rímskokatolíckymi biskupmi Jánom Vojtaššákom a Michalom Buzalkom. Dňa 18. septembra bol o. biskup prevezený do pražskej väznice v Ruzyni.³⁶⁾ Tu bol na „privítanie“ umiestnený do malej cely bez okna, bez postele a stoličky, kde sa nesmelo sedieť ani

ležať, iba stáť a chodiť, aj to iba v predklone, keďže pre nízkosť cely väzeň nemohol chodiť vzpriamený. Komunistickí vyšetrovatelia sa po každodenných vypočúvaniach snažili o. biskupa primäť k tomu, aby sa priznal k „svojim zločinom“, z ktorých bol obvinený – z velezrady, špionáže v prospech Vatikánu a Ameriky, z pokusu o rozbitie republiky, z banderovstva, zo spolupráce s protištátnymi elementmi a pod.³⁷⁾

Výsluchy boli organizované takým spôsobom, aby väzňa úplne obrali o jeho osobnosť, o jeho ja, aby v ňom pošliapali pocit ľudskej dôstojnosti, a potom už s ním manipulovali podľa ich svojvôle. Táto krížová cesta výsluchov, dokazovania „viny“, sa pre o. biskupa Gojdiča skončila, až keď v stave celkového vyčerpania a nervového zrútenia „priznanie“ napokon podpísal. Neskôr, keď sa o. biskup dovoľával spravodlivosti, opísal prezidentovi republiky (list zo dňa 18. mája 1956), a neskôr aj revíznej komisii pri Generálnej prokuratúre v Prahe (18. decembra 1956) spôsob, akým bol prinútený podpísať „priznanie“: *„Po sedemmesačnej vyšetrovacej väzbe som bol nervovo už natoľko vyčerpaný, že som nemal tej sily a odolnosti, akej som potreboval, aby som znášal následky, ktoré ma čakali, keď odopriem podpis protokolu. Temnú izbu, deň a noc chodiť alebo stáť som viac ráz skúsil, a to mi stačilo, aby sama spomienka na ňu a vyhrážka ňou urobila ma poslušným nástrojom vôle vyšetrovacieho referenta. Neraz som počul aj zverský rev tých vyšetrovaných, ktorých odolnosť tmavá izba ešte nezlomila. Pod takým nátlakom som podpísal protokol ... ani velezrady, ani špionáže som sa nikdy nedopustil. Banderovca som nikdy nevidel, a keď náhodou medzi kňazmi, ktorí prichádzali ku mne ako kompetentnému biskupovi boli takí, nevedel som, že sú banderovci. Žiadne špionážne správy som nikomu nedával. Informácie, ktoré som podával Sv. Stolicy, poťažme apoštolskej nunciatúre v Prahe o stave diecézy boli náboženského rázu a vzťahovali sa na kňazov a rehoľné osoby, ako to robieva každý katolícky biskup na svete.“*³⁸⁾

Hlavné pojednávanie zinscenovaného súdneho procesu proti biskupom Michalovi Buzalkovi, Jánovi Vojtaššákovi a Pavlovi Petrovi Gojdičovi prebiehalo pred Štátnym súdom v Bra-

35) VAŠKO, V.: *Neumĺčená – kronika katolíckej cirkve v Československu po 2. sv. válce*, s. 168.

36) AZVJS SR Leopoldov. Osobný spis M. Buzalku, sig. 4/56-A. *Vlastný životopis M. Buzalku*. Leopoldov 13. 7. 1952.

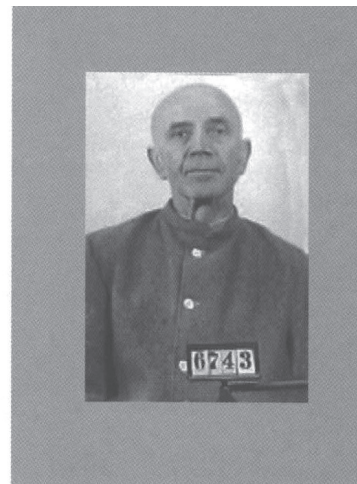
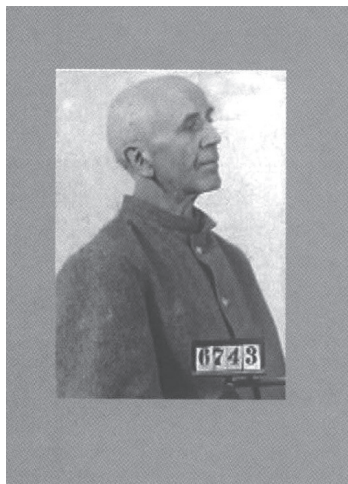
37) POTAŠ, Marián: *Dar lásky*. Prešov 1999, s. 212.

38) ŠOBA – Bratislava, fond: Štátna prokuratúra, kartón č. 100. *List biskupa P. P. Gojdiča z Ilavy Revíznej komisii pri Generálnej prokuratúre v Prahe z 18. 12. 1956*.

tislave v dňoch 10. – 15. januára 1951. Na hlavnom pojednávaní vypovedali proti P. Gojdičovi dôkladne spracovaní svedkovia. Objemný scenár bol napísaný už vopred. Otázky sudcu a svoje odpovede na ne sa obžalovaní museli naučiť počas vyšetrovacej väzby tak, aby odpovede mohli odrecitovať naspamäť. Dňa 15. januára 1951 senát Štátneho súdu vyhlásil rozsudok, biskupi P. P. Gojdič a M. Buzalka boli odsúdení na doživotné väzenie, konfiškáciu majetku, vysoké peňažné tresty (200 000 korún) a stratu občianskych práv. Biskupa J. Vojtáššáka odsúdili na 24 rokov väzenia, stratu majetku, občianskych práv a peňažnú pokutu 500 000 korún. Neskôr na základe amnestie nového prezidenta A. Zápotockého Krajský súd v Bratislave vyniesol pre odsúdených biskupov P. Gojdiča a M. Buzalku nový trest – 25 rokov, čím bol zmiernený pôvodný trest doživotného väzenia. Vzhľadom na vysoký vek obidvoch biskupov (M. Buzalka mal už 70 rokov a P. Gojdič 67 rokov) a ich zlý zdravotný stav, zapríčinený päťročným pobytom vo väzniciach, išlo o akt bez praktického významu.³⁹⁾

Po súdnom procese držali troch odsúdených biskupov vo väzení súdu v samostatných celách. Za dobré správanie dostalo sa im dobrodenia v tom, že sa mohli počas 5 minút prechádzať po väzenskom dvore. Na štúdium dostali knihy Marxa, Engelsa a Lenina. Biskup P. P. Gojdič prešiel potom kalváriou komunistických väzení vo Valdiciach, Ruzyni, Ilave a Leopoldove. Začiatkom októbra 1952 bol o. Pavol na dva a pol mesiaca premiestnený do Prahy, kde sa ho ŠtB snažila všemožne presvedčiť, aby prijal funkciu a titul pravoslávneho patriarchu, čím by sa samozrejme dostal na slobodu. O. biskup to jednoznačne odmietol, ba práve naopak, žiadal pre gréckokatolícku cirkev všetky práva a postavenie, ktoré mala pred násilnou likvidáciou 28. apríla 1950, a slobodu všetkým tým, ktorí trpeli vo väzniciach za to, že nepodpisali prestup na pravoslávie.⁴⁰⁾

Dňa 29. mája 1955 bol o. biskup P. Gojdič spolu s biskupmi J. Vojtáššákom a M. Buzalkom premiestnený z leopoldovskej väznice do Ilavy. V roku 1956 o. biskup P. Gojdič začal podnikáť kroky, ktoré mali odstrániť krivdy, ktoré boli na ňom spáchané. Na vyžiadanie Krajského súdu v Bratislave vypracoval náčelník Nápravného pracovného tábora v Ilave posudok, v ktorého závere sa však neodporúča kladné vybavenie žiadosti o milosť, „*nakol'ko sa doteraz odpykanou časťou výkonu trestu*

nedocielil požadovaný stupeň prevýchovy ani nápravy“. Podobná bola aj odpoveď Krajskej prokuratúry v Bratislave na už spomínaný list o. biskupa z 18. decembra 1956, v ktorom žiadal revíziu svojho procesu. V odpovedi sa píše: „*Po preskúmaní veci neboli zistené dôvody k prípadnému konaniu o obnovu, poťažne dôvody pre podávanie sťažnosti pre porušenie zákona. Žiadosť bola preto odložená.*“ Bezúspešná bola aj žiadosť o. biskupa o prepustenie z výkonu trestu z dôvodu staroby a choroby priamo na ÚV KSČ do Prahy. Podobne, keď nový prezident Antonín Novotný vydal rozhodnutie o amnestii zo dňa 1. decembra 1957, príslušné miesta rozhodli, že na o. biskupa Gojdiča sa táto amnestia nevzťahuje. Nepomohlo ani odvolanie sa na ustanovenie VI. čl. rozhodnutia o amnestii, ktoré umožňovalo individuálnu amnestiu pre ťažko chorých a prestarnutých. Minister spravodlivosti v prípade odsúdeného Pavla Gojdiča na uplatnenie týchto humanitných ustanovení nevidel dôvod.⁴¹⁾

Koncom roka 1957 sa o. biskup po dva a pol roku opäť vrátil do leopoldovskej väznice. V roku 1958 predložil Svätý Otec Pius XII. československej vláde formálnu žiadosť, aby umožnila biskupovi Pavlovi Gojdičovi odísť do Ríma, kde by mal zabezpečený pobyt a liečenie, aké si vyžadoval jeho zdravotný stav. Vláda však tejto žiadosti nevyhovela. V roku 1960 v súvislosti s prijatím novej socialistickej ústavy sa pripravovala rozsiahla amnestia prezidenta republiky pre politických väzňov. Lekárska komisia ministerstva vnútra sa zaoberala aj prípadom biskupa Pavla Gojdiča. Zachovala sa jej lekárska správa z 19. mája 1960, ktorá sa končí záverom: „*Rakovina pľúc vľavo s vyzna-*

Michal Buzalka v leopoldovskej väznici v roku 1951.

Zdroj: Archív Zboru väzenskej a justičnej stráže SR v Leopoldove.

39) LETZ, R.: *Postavenie gréckokatolíckej cirkvi v Česko-Slovensku v rokoch 1945 – 1968*, s. 278.

40) ŠTURÁK, Peter: *Otec biskup Pavol Gojdič, OSBM*. Prešov 1997, s. 104.

41) POTAŠ, M.: *Dar lásky*, s. 263.

čenou stareckou zašlostou. *Vzhládom k nevyliciteľnosti onemocnenia, ktoré ohrozuje menovaného behom krátkeho času na živote, doporučuje lekárska komisia MV urýchlené prerušenie trestu a odsunutie menovaného do civilného liečebného zariadenia.*“ Politické byro ÚV KSČ však rozhodlo už dávno predtým, že v súvislosti s pripravovanou amnestiou medzi tými, na ktorých sa amnestia nebude vzťahovať, bude aj Pavol Gojdič. Na základe toho potom Krajský súd v Bratislave vyniesol 6. júla 1960 uznesenie, že odsúdený Pavol Gojdič je vylúčený z požitia rozhodnutia prezidenta republiky o amnestii.⁴²⁾

Hoci veľkú časť svojho pobytu vo väzniciach biskup Gojdič prežil na samotkách, bol stálym objektom ponižovania, výsmechu a surovosti. O utrpení biskupa P. Gojdiča vo väzeniach sa zachovali väčšinou správy od jeho spoluväzňov. Vo Valdiciach sa v roku 1951 stal biskup P. Gojdič objektom „žartovania“ dozorcov. Biskupov P. Gojdiča, M. Buzalku, katolíckeho kňaza Schreiberu a ešte jedného väzňa zapriahli do pluhu a orali väzenskú záhradu. Ich pohoničom bol retribučný väzeň.⁴³⁾ V Leopoldove v roku 1952 ho dozorca nútil drepovať, a keď biskup bezvládne klesol na zem, kopancami ho nútil pokračovať.⁴⁴⁾ Pokračovali nočné budenia, nútené hladovanie, prepady dozorcov v podobe „filcungov“. Napríklad za „neukázené chovanie a drzosť, taktiež neporiadok na izbe“, za nájdenie motákov v Leopoldove v septembri 1953 musel postúpiť trest 14 dní samoväzby po práci.⁴⁵⁾

Náplňou práce biskupa Gojdiča počas pobytu vo väzení bolo driapanie peria, lepenie vrecúšok, lepenie zástaviek do prvomájových sprievodov, čistenie cibule, zašívanie deravých vriec a pod. Denné normy však boli stanovené tak vysoko, že ich mohol málokto z väzňov splniť. Za nesplnenie normy prišli sankcie – znížené pridely stravy a väzba v samotke. Pobyt vo väzení prinášal aj duševné utrpenie, ktoré bolo často bolestivejšie a dlhodobejšie ako fyzická bolesť. Takým bolo napríklad aj zrucanie mariánskeho stĺpa pri väzenskom

kostolíku v areáli leopoldovskej väznice a neskôr aj samotného kostolíka, ktorého núteným svedkom bol aj o. biskup.⁴⁶⁾

Posledná skúška čakala o. biskupa tesne pred smrťou v roku 1960. Kontrolný lekár z ministerstva vnútra oznámil o. Pavlovi, že v najbližších dňoch pôjde domov. Bol to však len ďalší z trikov štátnej moci. O pár dní neskôr, 17. júla 1960, o. biskup Pavol zomrel v deň svojich 72. narodenín. Telo nebohého biskupa pochovali na leopoldovskom väzenskom cintoríne v skorých ranných hodinách 19. júla 1960, hrob bol označený iba väzenským číslom 681, ktoré sprevádzalo otca biskupa v Leopoldove. Vďaka určitému uvoľneniu po Pražskej jari 1968 bolo možné telesné pozostatky o. biskupa Pavla Gojdiča exhumovať a previezť ich do Prešova – sídla gréckokatolíckeho biskupstva.⁴⁷⁾

Prenasledovanie biskupa ThDr. Vasil'a Hopka (1904 – 1976)

Keď uväznili biskupa Pavla Gojdiča, biskup Vasil' Hopko bol izolovaný v Prešove a žil pod stálym policajným dozorom. Komunisti sa ho snažili presvedčiť, aby sa pridol k pravoslávnej cirkvi, ale nepodarilo sa im to. Agitátori mu dokonca za to sľúbili hodnosť arcibiskupa pravoslávnej cirkvi na Slovensku. Nakoniec ho 18. októbra 1950 zatkli, následne bol prevezený do pražského väzenia v Ruzyni, kde ho pripravovali na súd. Začali sa nekonečné výsluchy, kde sa ho pokúšali obviníť zo špionáže a vlastizrady. O. biskup neskôr opísal túto prvú fázu výsluchov takto: *„Po svojom zatknutí dňa 18. októbra 1950 som bol asi päťnásťkrát vypočúvaný. Všeobecne som bol obvinený z velezrady a vyzvedačstva. Keď som takéto obvinenie odmietol ako nepravdivé a neopodstatnené, bol som daný do tmavej cely, kde som bol asi osem dní o chlebe a vode. Počas tej doby som si nesmel sadnúť ani ľahnúť. Zoslabol som, opuchli mi nohy a fyzická bolesť prekonávala možnosť normálneho*

42) *Tamtiež*, s. 281.

43) *Lidová demokracie*, roč. 24, 16. 8. 1968, č. 226, s. 5.

44) POTAŠ, M.: *Dar lásky*, s. 250.

45) *Tamtiež*, s. 253.

46) AMV Praha, fond: H 542, šk. č. 2, obal 3. *Spomienka A. Macha*.

47) Biskup Pavol Gojdič bol súdne rehabilitovaný 27. 9. 1990. Vyznamenaný bol in memoriam Rádom T. G. Masaryka II. triedy a Pribinovým krížom I. triedy. Mučeníctvo o. biskupa Pavla Gojdiča neostalo zabudnuté. Svätý Otec Ján Pavol II. pri svojej druhej ceste v našej vlasti v roku 1995 adresoval výzvu na započatie procesu jeho beatifikácie. Počas tejto cesty sa Sv. Otec Ján Pavol II. v rámci návštevy Prešova pomodlil pri hrobe biskupa-mučeníka Pavla Gojdiča v kaplnke katedrálneho chrámu. Dňa 17. 7. 1998 (v deň 110. výročia narodenia) bola v kaplnke Gréckokatolíckeho biskupstva v Prešove oficiálne otvorená diecézna fáza procesu blahorečenia biskupa Pavla Gojdiča. Završením tohto procesu bola slávnostná beatifikácia, ktorá sa uskutočnila na Svätopeterskom námestí v Ríme 4. 11. 2001, keď Svätý Otec Ján Pavol II. vyhlásil biskupa Pavla Gojdiča, OSBM za blahoslaveného a spolu s ním aj rehoľného kňaza redemptoristu Metoda Dominika Trčku, CSSR.

*myslenia.*⁴⁸⁾ Počas druhej fázy výsluchov mu síce dovolili spať v noci, počas dňa však musel neustále kráčať. Takto neustále kráčal celé štyri mesiace, modliac sa k svätému Jozefovi, aby si mohol aspoň sadnúť.⁴⁹⁾

Pri ďalších výsluchoch sa o. biskupovi vyhrážali trestom smrti. Za takýchto podmienok sa napokon prestal brániť obvineniam a svoje „priznanie“ podpísal. O. Hopko bol obvinený z trestného činu vlastizrady a vyzvedačstva. Podľa vyšetrovacieho spisu mal napr. v rokoch 1945 – 1950 podporovať ukrajinských teroristov a v Prahe vytvoriť centrum pre organizovanie prechodu banderovcov do Nemecka. Ďalej mal napr. školiť mladých chlapcov, ktorých učil cudzie jazyky, vodil ich po krajine a ukazoval im základné orientačné body, ktoré mali slúžiť ako strategické miesta pre armádu, robil im základný vojenský výcvik (!), učil ich vyrábať šifrované správy na odovzdávanie tajných informácií a nakoniec ich posielal vyzvedať po celej krajine. Správy, ktoré prinášali títo mladí „špióni“, mal potom odovzdávať apoštolskému nunciovi v Bratislave. Pred hlavným súdnym pojednávaním bol poučovaný a bolo mu nariadené vypovedať tak, ako to bolo uvedené vo vyšetrovacom spise. Napriek hrozbám našiel o. biskup v sebe toľko sily, že poprel hodnotnosť protokolu a jednotlivé skutky pred súdom vylíčil podľa pravdy.⁵⁰⁾

Súdny proces s o. biskupom Vasiľom Hopkom prebehol v októbri 1951 pred Štátnym súdom v Bratislave. Súd ho uznal za vinného zo zločinov velezrady a vyzvedačstva a odsúdil ho na trest odňatia slobody na 15 rokov a vedľajšie tresty, peňažnú pokutu 20 000 Kčs, konfiškáciu majetku v prospech štátu a stratu občianskych práv na dobu 10 rokov.⁵¹⁾ Počas väznenia sa začala púť otca biskupa z jednej väznice do druhej po celom Československu. Dvadsaťjedenkrát vymenil miesto väznenia: päťkrát bol v Leopoldove, dvakrát v Ilave, štyrikrát vo Valdiciach, trest si odpykával aj v Mirove či pražskej Ruzyni. Dlhé roky väzenia a ťažké utrpenie, ktoré prežil, podkopali biskupovo zdravie. V poslednom čase trpel na veľmi ťažkú mentálnu depresiu, avšak vedenie väznice nedovolilo hospitalizovať ho vo väzenskej

nemocnici dúfajúc, že ho takýmto spôsobom psychicky zlomia.

Mons. ThDr. Vasil' Hopko sa viackrát počas väzenia odvolal proti nespravodlivému rozsudku z 24. októbra 1951. Dňa 1. júla 1957 prostredníctvom advokáta podal návrh na obnovu svojho trestného stíhania. Pojednávalo sa v ňom o jeho súdnom procese, a tiež o metódach vyšetrovania. V návrhu vyvrátil všetky obvinenia, kvôli ktorým bol odsúdený. Krajský súd v Prešove však 6. júna 1958 jeho návrh zamietol ako neodôvodnený a ponechal v platnosti pôvodný rozsudok.⁵²⁾ V roku 1962 prezident republiky udelil všeobecnú amnestiu, biskup Hopko však bol z nej vylúčený, pretože sa dopustil „najzávažnejších trestných činov“. Proti tomuto rozhodnutiu podal o. biskup sťažnosť, v ktorej žiadal zmenu tohto uznesenia v tom zmysle, že táto amnestia sa vzťahuje aj na jeho osobu. Aj táto žiadosť však dopadla podobne, ako tá z roku 1957.⁵³⁾

Na neľahký osud o. biskupa Hopka však nezabudla Svätá Stolica v Ríme. Vatikán mu zaslal úradné oznámenie o chystanom II. vatikánskom koncile, spojené s pozvaním na jeho prvé zasadanie.⁵⁴⁾ Opakovane intervenoval

*Blahoslavený Vasil' Hopko,
prešovský pomocný biskup.*

48) *Tamtiež*, s. 63.

49) MV SR, ŠA v Košiciach, fond: Krajská prokuratúra v Košiciach II., sign. 2 Kv 39/68; tiež Zostáva v našich modlitbách. In: *Gréckokatolícky kalendár 1999*. Prešov 1999, s. 67.

50) MV SR, ŠA v Prešove, fond Krajská prokuratúra v Prešove 1946 – 1960, 1 Kn – ostatné trestné veci politické, rok 1958, šk. č. 47, inv. č. 113, sign. 17. *Zamietnutie žiadosti bývalého gr. kat biskupa Dr. Vasiľa Hopka o obnovenie trestného stíhania*.

51) *Tamtiež*. Porov. MICHALÍK, V.: *Osudy biskupa ThDr. Vasiľa Hopka*. In: *Svedectvo*, 1996, č. 5, s. 6 – 7.

52) MV SR, ŠA v Prešove, fond Krajská prokuratúra v Prešove 1946 – 1960, 1 Kn – ostatné trestné veci politické, rok 1958, šk. č. 47, inv. č. 113, sign. 17. *Zamietnutie žiadosti bývalého gr. kat biskupa Dr. Vasiľa Hopka o obnovenie trestného stíhania*.

53) MICHALÍK, V.: *Osudy biskupa ThDr. Vasiľa Hopka*, s. 7. Porov. BORZA, P.: *Blahoslavený Vasil' Hopko prešovský pomocný biskup (1904 – 1976)*, s. 67.

54) MASTILIAK, J.: *Hrst' spomienok*. Prešov 1992, s. 42.

v prospech jeho prepustenia z väzenia. Na jeho nátlak, ako aj z dôvodu zhoršeného zdravotného stavu, bol o. biskup napokon podmienčne prepustený 12. mája 1964 na skúšobnú dobu troch rokov.⁵⁵⁾

Otec biskup však aj po absolvovaní viacerých liečení nebol úplne zdravý. Dlhé roky väzenia a spôsob, ako s ním zachádzali, zanechali stopy na jeho fyzickom, ale aj duševnom zdraví. Ochorel na astmu a cukrovku. Týranie vo väzení, kde takmer štyri mesiace iba stál alebo chodil od rána do večera, keď si nemohol ľahnúť a bol mu odopieraný spánok, keď ho stráž neustále budila a polievala vodou, sa muselo jednoducho prejavíť na jeho zdravotnom stave.⁵⁶⁾ Po prepustení z väzenia o. biskup Vasiľ Hopko krátko býval v Košiciach. Potom, čo sa na „slobode“ (aj tu ho denne sledovala komunistická ŠtB) trochu vyliečil, povolali ho na ministerstvo vnútra do Prahy, kde mu oznámili miesto jeho ďalšieho pobytu. Biskupovým novým domovom sa tak stal starý kláštor otcov cisterciátov v českom Oseku.⁵⁷⁾

Po spoločensko-politických zmenách v roku 1968 bol o. Vasiľ Hopko prepustený na slobodu a aktívne sa podieľal na obnovení činnosti gréckokatolíckej cirkvi. Teraz už na slobode sa tiež usiloval o svoju rehabilitáciu. Tá sa napokon stala skutočnosťou, keď Najvyšší súd dňa 31. júla 1968 zrušil v celom rozsahu rozsudok bývalého Štátneho súdu odd. Bratislava z 24. októbra 1951, ktorým bol o. biskup odsúdený. Krajská prokuratúra v Košiciach nato 22. decembra 1968 zastavila trestné stíhanie o. biskupa Hopka, pričom toto rozhodnutie nadobudlo platnosť 7. januára 1969 (v roku 1971 bol o. biskup definitívne súdne rehabilitovaný).⁵⁸⁾

Prenasledovanie gréckokatolíckych duchovných a bohoslovcov

Na zasadnutí cirkevnej rady ÚV KSČ z 3. mája 1950 Z. Fierlinger podával správu o priebehu „Prešovského soboru“. V nej zároveň nastolil otázku, ako sa má postupovať voči gréckokatolíckym kňazom a veriacim, ktorí odmietli prestúpiť na pravoslávie. Podľa referencií okresných cirkevných tajomníkov obidvoch východoslovenských krajov, ktorí sa zišli na porade v Prešove 5. mája 1950 so zástupcami SÚC a SIÚC, sa s uznesením „soboru“ stotožnilo iba 31,5 % gréckokatolíckych kňazov.⁵⁹⁾ Stranícke orgány preto prijali rad opatrení, aby sa tento počet zvýšil. Podpisy sa získavali korupciou, sľubmi, ba niekedy až brutálnymi formami nátlaku, pričom najodolnejší kňazi boli internovaní (niektorým kňazom bola ponúknutá možnosť, že ak podpíšu manifest, nemusia sa stať pravoslávni kňazmi a štátne úrady im pomôžu pri hľadaní civilného zamestnania, resp. pri odchode do dôchodku). Do konca júla 1950 sa preto počet podpisov kňazov pod tzv. Manifest prijatý na „sobore“ zvýšil takmer o polovicu, ako o tom hovorí správa Ladislava Holdoša z 9. septembra 1950, ktorý v tom čase stál na čele SIÚC. Okrem iného autor tejto správy informuje: „*manifest prijatý na cirkevnom sneme podpísalo z 256 duchovných⁶⁰⁾ vo verejnej správe 169 duchovných. Ostatní sa zdráhajú podpísať. Z týchto zdráhajúcich je 23 v kláštore v Hlohovci, pretože vyvíjali nátlak na kňazov a veriaci ľud proti uplatňovaniu rozhodnutí prešovského cirkevného snemu. Ostatní, ktorí sú na slobode, až na nepatrné výnimky, nebudú už v dohľadnej dobe získaní pre pravoslávie. Bude treba riešiť ich otázku spolu s internovanými v hlohoveckom kláštore. S riešením sa bude*

55) MV SR, ŠA v Košiciach, fond Krajská prokuratúra v Košiciach II., sign. 2 Kv 39/68. Vasiľ Hopko, *dozorný spis v trestnej veci – konanie o zrušení rozsudku nad ThDr. Vasiľom Hopkom v r. 1968 – 1971*.

56) BUJŇÁK, Ján: Svieti príkladom svojej hľbokej viery. Spomienka na biskupa ThDr. Vasiľa Hopku pri príležitosti 20. výročia jeho smrti. In: *Gréckokatolícky kalendár 1996*. Prešov 1996, s. 75.

57) *Tamtiež*.

58) BORZA, P.: *Blahoslavený Vasiľ Hopko prešovský pomocný biskup (1904 – 1976)*, s. 72.

V rokoch normalizácie komunistický režim nedovolil biskupovi V. Hopkovi vykonávať administráciu Prešovskej eparchie. Dňa 2. 4. 1969 ho Svätý Otec Pavol VI. vymenoval za sväticeho biskupa. Poznačený mnohými utrpeniami zomrel 23. 7. 1976 v Prešove, pochovaný bol v krypte prešovskej katedrály svätého Jána Krstiteľa. Svätý Otec Ján Pavol II. vyhlásil dňa 14. 9. 2003 v Bratislave biskupa ThDr. Vasiľa Hopka za blahoslaveného a spolu s ním aj rehoľnú sestru Zdenku Schelingovú. Relikvie blaženého biskupa Vasiľa Hopka sú dnes uložené v sarkofágu v kaplnke svätých apoštolov Petra a Pavla v katedrále sv. Jána Krstiteľa v Prešove.

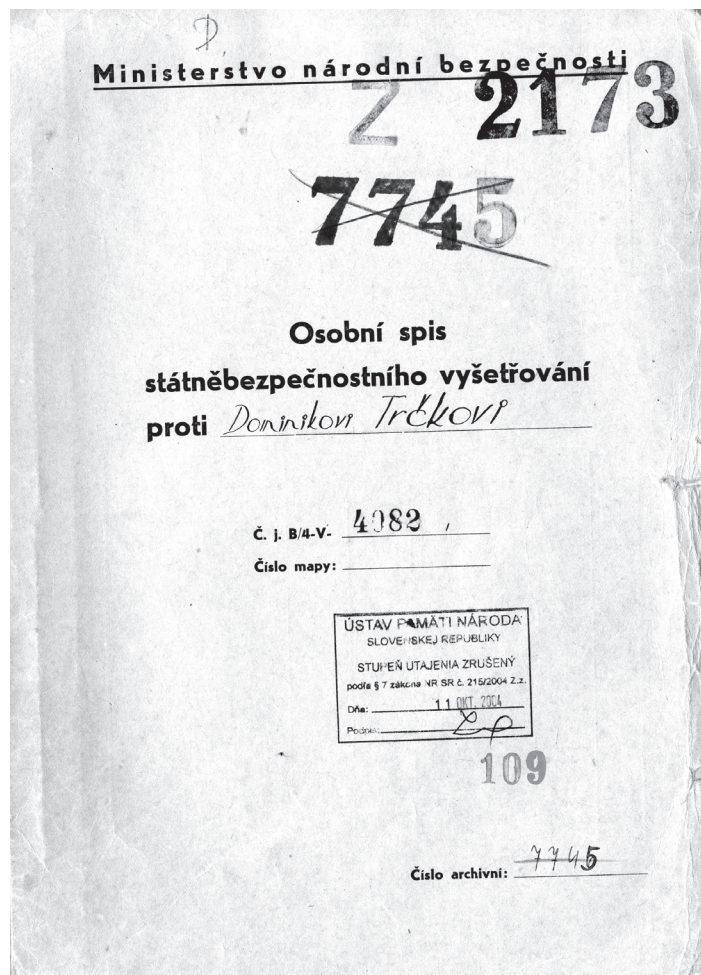
59) PEŠEK, Jan – BARNOVSKÝ, Michal: *Štátna moc a cirkev na Slovensku 1948 – 1953*. Bratislava 1997, s. 242.

60) Údaje o celkovom počte gréckokatolíckych duchovných v roku 1950 sa vo viacerých zdrojoch výrazne líšia. Tak napríklad okrem vyššie uvedeného počtu 256 duchovných sa v stranických análoch uvádza aj počet 288, pozri SNA, fond: ÚV KSS, šk. č. 822, č. fólie 10. *Návrh na uznesenie zo 6. septembra 1952*. SEMAN, Ján: *A znova žijeme. Gréckokatolícku cirkev v Československu likvidovali, ale nepodarilo sa im ju zničiť*. Prešov 1997, s. 41 uvádza zase počet 328 kňazov. FEDOR, Michal: *Z dejín Gréckokatolíckej cirkvi v Československu 1945 – máj 1950*. Košice 1993, s. 172 hovorí o 338 gréckokatolíckych duchovných. Najhodnovernejším zdrojom by mohli byť cirkevné pramene, posledný schematizmus Prešovského biskupstva však bol vydaný pre rok 1948. K tomuto roku bolo v celom biskupstve vo verejnej správe (v duchovnej službe, v pedagogickej a administratívnej činnosti, výpomocní kňazi na dôchodku atď.) celkovo 312 duchovných (do r. 1950 je preto potrebné pripočítavať novokňazov za rok 1949 a 1950, resp. počítavať s prípadným úmrtím niektorých kňazov). Mons. Ján Babjak, SJ, ktorý vo svojej práci *Zostali verní I. – VIII.* mapuje osudy všetkých gréckokatolíckych kňazov, ktorí „zostali verní“, a teda neprestúpili do pravoslávnej cirkvi, uvádza, že takýchto kňazov bolo 230 (v súbornom diele pojednáva o 253 osobách, z nich však 23 bolo bohoslovcov).

zaoberať cirkevná šesťka Predsedníctva ÚV KSČ.⁶¹⁾

Podobným spôsobom boli gréckokatolícki kňazi presvedčovaní, aby zložili cirkevný sľub do rúk pravoslávneho biskupa. Pre výkon kňazského povolania a prakticky pre definitívne prestúpenie do pravoslávnej cirkvi (zjednotenie s pravoslávnu cirkvou) bolo rozhodujúce práve zloženie tohto sľubu. Pri tomto akte však bol odpor gréckokatolíckych duchovných najväčší. Aby tento odpor zlomili, štátne a stranícke orgány prijali viaceré donucujúce a podnecujúce prostriedky. Na získanie podpisov sa využívali rôzne praktiky, napr. podpisy zobierané na prídel sejby, hnojiva, krmiva a pod., vo viacerých obciach boli neskôr prezentované ako podpisy prestupu na pravoslávie. Kňazov pod rozličnými zámienkami zvolávali na štátne a stranícke úrady, kde svoju prítomnosť dokumentovali na prezenčných listinách. Ich podpis však bol bez ich vedomia prenášaný kopírovacím papierom na hárok s predtlačou o prestupe na pravoslávie.⁶²⁾ Všetkým kňazom, ktorí zložili cirkevný sľub, sa poskytli výkonnostné príplatky v maximálnej výške 2 000 Kčs s platnosťou od 1. januára 1950. Tým, ktorí podpísali iba manifest, ale sľub nezložili, sa znížil plat o polovicu. Kňazom, ktorí ani nepodpísali manifest a ani nezložili sľub, boli zastavené všetky služobné pôžitky od 1. júna 1950. Keby ani to nepomohlo, mali sa v priebehu 2 – 3 mesiacov definitívne vyradiť z výkonu služby, príp. mali byť zo zamestnania prepustené ich manželky či deti.⁶³⁾

Do začiatku júna 1950 zložilo cirkevný sľub 63 kňazov.⁶⁴⁾ V októbri 1950 sa tento počet zvýšil na 103,⁶⁵⁾ v apríli 1951 to už bolo 130.⁶⁶⁾ Priamym nátlakom, ako aj ďalšími prostriedkami, sa komunistom podarilo do konca roka 1953 získať 132 podpisov gréckokatolíckych kňazov. Svoje povolanie však prakticky vykonávalo iba 96 kňazov, ostatní svoj podpis neskôr odvolali, resp. odišli do civilného zamestnania či dôchodku, resp. niektorí zomreli. Aj z tohto počtu 96 kňazov však jedna tretina svoje povolanie vykonávala iba z „taktických a existenčných dôvodov“, ako o tom hovorí správa sekretariátu ÚV KSS o cirkevnopolitickej situácii na východnom Slovensku z 3. novem-

bra 1953.⁶⁷⁾ Pravoslávnu cirkev tak prijala za „svoju“ iba časť bývalých gréckokatolíckych, teraz zjednotených kňazov. Časť zjednotenie prijala len formálne s vyčkávacím stanoviskom a na „konsolidácii“ im nezáležalo. V roku 1955 z pôvodne zjednotených 132 gréckokatolíckych duchovných pôsobilo iba 78. Tento nízky počet (z hľadiska komunistov) bol podmienený nielen tým, že mnohí svoje zjednotenie s pravoslávnu cirkvou po „sobore“ odvolali, ale mnohých naopak pravoslávna cirkev pre „reakčný“ postoj k pravoslávnej cirkvi z funkcii kňazov odvolala, niektorí duchovní boli penzionovaní a niektorí zomreli.⁶⁸⁾

Gréckokatolícki kňazi, ktorí po tzv. „Prešovskom sobore“ najodolnejšie odmietali prijať pravoslávie, boli postupne odstraňovaní zo

Titulná strana
vyšetrovacieho
spisu.

Zdroj: Archív ÚPN.

61) ŠTURÁK, Peter: *Dejiny gréckokatolíckej cirkvi v Československu v rokoch 1945 – 1989*. Prešov 1999, s. 126.

62) FEDOR, Michal: *Z dejín Gréckokatolíckej cirkvi v Československu 1945 – máj 1950*, s. 293.

63) PEŠEK, J. – BARNOVSKÝ, M.: *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948 – 1953*, s. 244 – 246.

64) *Tamtiež*, s. 247.

65) SNA Bratislava, fond: SIUC, šk. č. 220. *Správa L. Holdoša Komissii pre cirkevné otázky pri Predsedníctve ÚV KSČ zo dňa 7. 11. 1950*.

66) SNA, fond: ÚV KSS - sekr., šk. č. 17. *Správa o niektorých otázkach cirkevnej politiky na Slovensku*, 5. 4. 1951.

67) SNA Bratislava, fond: ÚV KSS, šk. č. 239.

68) ŠTURÁK, P.: *Dejiny gréckokatolíckej cirkvi v Československu v rokoch 1945 – 1989*, s. 132.

svojich farností a odvádzaní do tzv. sústredovacích kláštorov alebo do táborov nútených prác (TNP). Z farností ich väčšinou vylákali podvodom, alebo pre nich prišli v nočných hodinách. Napríklad do TNP llava bolo podľa stavu z 18. mája 1950 zaradených 48 osôb, z toho 15 gréckokatolíckych, 6 rímskokatolíckych kňazov, 1 evanjelický farár a 1 rímskokatolícky bohoslovec. Ďalšia početná skupina gréckokatolíckych kňazov sa nachádzala v TNP Nováky. Na podnet SIÚC zo 14. augusta 1950 začali všetkých duchovných presúvať z TNP do sústredovacích a kárnych kláštorov. Dňa 10. septembra 1950 bolo do sústredovacieho kláštora v Hlohovci premiestnených 29 gréckokatolíckych kňazov.⁶⁹⁾ K 14. septembru 1950 sa tu nachádzalo celkovo 52 gréckokatolíckych kňazov a 7 bohoslovcov. Skupinu 17 gréckokatolíckych kňazov presunuli 10. novembra 1950 z Hlohovca do Pezinka. Neskôr bolo stredisko zrušené a takmer všetci internovaní gréckokatolícki kňazi boli presunutí do sústredovacieho kláštora v Podolínci.⁷⁰⁾

Podľa správy o „stave nezjednotených gréckokatolíckych duchovných“ z 2. novembra 1951, zo 151 kňazov, ktorí sa nezjednotili s pravoslávnu cirkvou, bolo internovaných v Podolínci 66 gréckokatolíckych kňazov, v civilnom zamestnaní bolo 34 kňazov, na farách ostalo 32 kňazov (avšak bez platu a možnosti vykonávať bohoslužby) a 19 kňazov sa stále skrývalo.⁷¹⁾ Gréckokatolícki kňazi, ktorí nesúhlasili s prestupom do pravoslávnej cirkvi, boli po roku 1951 postupne vyvážaní do Čiech, do domov uvoľnených po sudetských Nemcoch. Nútene tam žili pod policajným dozorom a dlhé roky mali prísny zákaz akéhokoľvek kontaktu so Slovenskom. Väčšinou tu manuálne pracovali v továrňach, družstvách či baniach, kde robili tú najťažšiu a najšpinavšiu prácu, príp. boli uväznení. V správe z novembra 1951 sa konkrétne uvádza: *„Nezjednotení duchovní, pokiaľ sami, prípadne ich rodiny, bývajú v kraji Košice a Prešov, znemožňujú konsolidáciu cirkevných pomerov na východnom Slovensku. Z toho hľadiska je potrebné, aby aj s rodinami boli presťahovaní mimo okresov s pravoslávnym obyvateľstvom. Prakticky by išlo o presídlenie 132 rodín... Presťahovanie nezjednotených je nutné, lebo nie je už nádej na ich zjednotenie... Presťahovanie*

*musí byť organizované tak, aby sa nenarobil žiaden rozruch v obci.“*⁷²⁾

Podobný osud ako osud kňazov Prešovského gréckokatolíckeho biskupstva čakal aj bohoslovcov gréckokatolíckeho seminára. Od kedy komunisti prevzali moc vo februári 1948, kňazský seminár sa stal centrom ich záujmu. Život a prednášky však „normálne“ pokračovali až do 10. apríla 1950. V noci z 10. na 11. apríla 1950 však komunistická Štátna bezpečnosť urobila prehliadku seminára a následne za jeho rektora vymenovala bývalého gréckokatolíckeho, teraz už pravoslávneho kňaza Antona Havrillu. Keď nové pravoslávne vedenie 20. apríla 1950 vyhlásilo, že seminár sa stáva pravoslávnym, bohoslovci sa prezliekli do civilného oblečenia a opustili ho. Bezpečnosť sa snažila všetkých bohoslovcov priviesť naspäť, no podarilo sa jej chytiť iba dvoch. Po „sobore“ sa preto začal „nový lov“ na seminaristov, tentoraz s „úspešnejším“ výsledkom, keďže 20 seminaristov bolo k 20. máju 1950 zatknutých a izolovaných v prešovskej väznici. Bohoslovci boli pravoslávnym vedením seminára osobne predvolávaní a presvedčovaní, aby sa opäť sa vrátili „k viere predkov“. Traja bohoslovci napokon súhlasili s ich „presvedčovaním“, avšak preto, lebo zamýšľali opustiť seminár a chceli si zvoliť inú profesiu. Rektor A. Havrila sľúbil seminaristom, že vláda zaplatí za ich vzdelanie v pravoslávnom seminári v Prahe, avšak neuspel. Aj keď bohoslovci boli z väzenia nakoniec prepustení, o dva týždne boli opäť zatknutí a následne autobusom prevezení do sústredovacieho kláštora v Hlohovci. Po dvoch mesiacoch pobytu v Hlohovci boli seminaristi a mladší kňazi povolaní k výkonu základnej vojenskej služby v pracovných vojenských jednotkách, tzv. PTP táboroch na tri a pol roka. Po prepustení mohli vykonávať iba manuálne práce, a tiež sa nesmeli vrátiť domov.⁷³⁾ Budova seminára bola medzitým zbúraná, na jej mieste dnes stojí nová budova divadla Jonáša Záborského.

Život bývalých gréckokatolíckych bohoslovcov v PTP táboroch bol veľmi ťažký. Museli pracovať v kameňolomoch, lesoch, letiskách, na stavbách ciest a železníc či rôznych budovách, v daždi alebo snehu 9 až 12 hodín denne. Príslušníci komunistickej bezpečnosti, ozbrojení automatickými puškami, privádzali

69) SNA Bratislava, fond: Poverenie vnútra - sekretariát, šk. č. 208. Dok. č. 256/71-252-BK/8. Bratislava, 21. 9. 1950.

70) PEŠEK, J. - BARNOVSKÝ, M.: *Štátna moc a cirkev na Slovensku 1948 - 1953*, s. 248.

71) ŠTURÁK, Peter: *Prześadowanie kościoła greckokatolickiego na Słowacji przez totalitny režim*. In: *Częstochowskie studia teologiczne*, č. XXXII (2004). Częstochowa 2005, s. 203.

72) *Tamtiež*.

73) KUBINYI, Július: *The History of Prjašiv Eparchy*. Romae 1970, s. 179 - 180.

brigádnikov do tábora, kde sa unavení a zničení fyzickou prácou museli ešte zúčastniť na 2 - 3 hodinových preškoľovacích prednáškach o marxizme-leninizme. Zlá strava, ťažká fyzická práca a aj povinné ideologické kurzy zničili zdravie mnohých kňazov a seminaristov. Ak bol niekto pristihnutý, že spí, strážcovia do nich hádzali rôzne predmety alebo ich za trest prinútili behať okolo budovy. Seminaristov nešetrili od pripomienok o ich „hlúposti“ za to, že sa netransformovali na pravoslávnom teologickom seminári v Prahe, za „špionáž“ pre Vatikán a ich „vzdorovitosť“ v preškoľovaní do „demokratického ľudového režimu“. ⁷⁴⁾

Prenasledovanie gréckokatolíckych veriacich

V časoch likvidácie gréckokatolíckej cirkvi netrpeli len biskupi a duchovenstvo, ale veľké utrpenie prežívali aj veriaci. Gréckokatolícki veriaci, ktorí ostali bez duchovných pastierov boli zastrašovaní a odvážnejší z nich vyvázaní do táborov nútených prác, prípadne do žalárov. Do mnohých fár na dedinách sa nasťahovali „novopečení pravoslávni kňazi (tzv. báfuškovia)“, ktorí absolvovali iba krátkodobý kurz pravoslávnej teológie a hneď boli vysvätení za kňazov. Oni potom konali bohoslužby v gréckokatolíckych chrámoch. ⁷⁵⁾

Proti proklamovanému „spontánnemu“ návratu gréckokatolíkov do lona pravoslávnej cirkvi, ktoré prezentovala komunistická strana, však svedčí aj tá skutočnosť, že veriaci v jednotlivých farnostiach mali rozdielne názory na pravoslávie. V niektorých farnostiach veriaci dokázali svoju vernosť gréckokatolíckej cirkvi tým, že aj po rokoch, v niektorých prípadoch počas celého osemnásťročného útlaku nepripustili vo svojich chrámoch pravoslávne bohoslužby (napr. v Abranovciach, Olšavici, Sulíne a pod.). ⁷⁶⁾ Bolo to možné aj preto, že pravoslávna cirkev nemala najmä v prvej polovici 50. rokov dostatočný počet kňazov, ktorí by obsadili všetky gréckokatolícke farnosti. Po tom, ako pravoslávna cirkev otvorila vlastný seminár v Prešove, mala k roku 1960 už obsa-

dené všetky fary. V niektorých filiálkach však veriaci aj vtedy držali kľúče od svojich chrámov a nepripustili tam pravoslávneho kňaza. Tak napr., keď v Pustom Černom v roku 1959 na Veľkú noc prišiel do obce slúžiť liturgiu pravoslávny kňaz zo Strážskeho, veriaci mu kľúče od chrámu neodovzdali so slovami, „*aby išiel tam odkiaľ prišiel, lebo oni pravoslávneho popa nepotrebujú, nakoľko oni všetci sú gréckokatolíci*“. ⁷⁷⁾ Inde gréckokatolícki veriaci odmietali chodiť na pravoslávne bohoslužby a radšej sa spoločne modlili na cintorínoch, pri krížoch alebo v niektorom dome. Keď prišiel do farnosti pravoslávny kňaz, veriaci mu vyslovene povedali, že k nemu nebudú chodiť na liturgie. Vzťah medzi kňazom a jeho farníkmi niekde nadobúdali až tragikomický ráz. Keď prišiel do chrámu kňaz, neprišli veriaci, keď kňaz odišiel, zišli sa veriaci a sami konali bohoslužby. Časti liturgie, ktoré spieval kňaz pritom prechádzali tichom. ⁷⁸⁾ Podobne keď chcel pravoslávny kňaz nasilu pochovať zomrelého (kvôli protestom veriacich na tento úkon dokonca niekde získal aj „nariadenie“ úradov), veriaci sa rozhodli, že sa pri pohrebných obradoch zídu skôr, ako mal prísť pravoslávny kňaz a zomrelého pochovajú sami. ⁷⁹⁾ V obci Slovinky si veriaci na bohoslužobné účely dokonca postavili na miestnom cintoríne kaplnku. Podobne vo farnosti Závadka na Spiši sa veriaci schádzali v kaplnke za dedinou, kde sa modlili a odbavovali bohoslužby bez kňaza. ⁸⁰⁾

V niektorých farnostiach ostali kňazi, ktorí sa s pravoslávnu cirkvou zjednotili len naoko. V rámci svätej liturgie tak nespomínali meno pravoslávneho biskupa, ale miesto neho potichu meno rímskeho pápeža, do matrik zapisoval veriacich nie ako pravoslávnych, ale ako *graecae ritus*, a tak naznačoval veriacim, že sa nestotožnil s pravoslávím. Po konsolidácii v roku 1968 sa takéto farnosti väčšinou celé vrátili naspäť do gréckokatolíckej cirkvi.

Ďalšia časť gréckokatolíckych veriacich chodila na obrady a prijímala sviatosti v blízkych rímskokatolíckych kostoloch. Títo veriaci chceli takýmto spôsobom zostať verní gréckokatolíckej cirkvi. Deti dávali pokrstiť rímskokatolíckym kňazom, pretože ak by ich pokrstil

74) *Tamtiež*, s. 181 – 182.

75) Nedostatok pravoslávnych kňazov bol dôsledkom najmä toho, že väčšia časť „bývalých“ gréckokatolíckych kňazov odmietla vykonávať kňazské povolanie v pravoslávnej cirkvi. V októbri 1950 síce bola v Prešove otvorená Pravoslávna bohoslovecká fakulta, prví absolventi však prichádzali do úvahy až v školskom roku 1953/54. Z tohto hľadiska boli preto zriadené zrýchlené 3 – 6 mesačné krátkodobé kurzy. Do polovice roka 1954 bolo v týchto kurzoch vyškolených 74 kňazov. Pozri: PEŠEK, J. – BARNOVSKÝ, M.: *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948 – 1953*, s. 254.

76) SZÉKELY, G. – MESÁROŠ, A.: *Gréckokatolíci na Slovensku*. Košice 1997, s. 26.

77) Pozri: LACKO, Michal: 10 rokov prenasledovania slovenských gréckokatolíkov. In: *Mária* 1960, roč. 6, č. 12, s. 267.

78) FEDOR, M.: *Z dejín Gréckokatolíckej cirkvi v Československu 1945 - máj 1950*, s. 286 – 287.

79) LACKO, M.: 10 rokov prenasledovania slovenských gréckokatolíkov. In: *Mária* 1961, roč. 7, č. 1 – 2, s. 6.

80) FITZ, M.: *Trpké roky*. Košice 1993, s. 40. Porov. ŠTURÁK, P.: *Prześadowanie kościoła greckokatolickiego na Słowacji przez totalitny reżim*, s. 208.

Gréckokatolícky chrám sv. Demetera vo Svetliciach, okres Medzilaborce.
Foto: Eduard Stano.

pravoslávny kňaz, dieťa by tak bolo zapísané ako pravoslávne. Štátne úrady však tento postup neskôr zakazovali, preto matky chodievali rodiť do väčších miest, kde im rímskokatolícky kňaz dieťa pokrstil. Aj títo kňazi však boli komunistickým režimom perzekvovaní, napríklad o. Medard Tekel', OFM z Nižnej Šebastovej, bol odsúdený zaplatiť 10 000 korún, lebo pokrstil gréckokatolícke dieťa.⁸¹⁾

Mnohí bývalí gréckokatolícki veriaci sa snažili prejsť do rímskokatolíckej farnosti. Podávanie žiadostí týchto „pravoslávnych“ o prestup do rímskokatolíckej cirkvi dosiahlo masovejší charakter na prelome rokov 1954 a 1955. Keď vláda 24. júla 1954 zrušila evidenciu náboženského vyznania, mnohí „úradne“ pravoslávni veriaci, bývalí gréckokatolíci pochopili uznesenie vlády tak, že teraz im už nič nebráni, aby

prestúpili do katolíckej cirkvi. Rovnakým spôsobom interpretovali rozhodnutie vlády aj niektorí rímskokatolícki duchovní. Takéto prípady sa vyskytli v 30 obciach Košického a Prešovského kraja, z toho v troch obciach požiadalo o prestup takmer celé obyvateľstvo.⁸²⁾ Štátne a stranické orgány na východnom Slovensku sa preto zamerali na „konsolidáciu“ pomerov v pravoslávnej cirkvi, čo sa prejavovalo aj tým, že takéto prestupy boli zakazované. Hrozbami a zastrašovaním sa podarilo zastaviť prestupy do rímskokatolíckej cirkvi, ale faktický stav sa nezmenil. Pravoslávna cirkev si týchto veriacich nezískala. Biskupskému úradu rímskokatolíckej cirkvi v Košiciach sa uložilo, aby vydal kňazom pokyny neprijímať prestupové prihlášky z kanonických dôvodov, čo sa aj stalo. Katolícki kňazi, ktorí sa zvlášť angažovali pri prestupoch bývalých gréckokatolíkov do katolíckej cirkvi, boli preložení do iných farností. Ďalším sa pohrozilo. Mnohí veriaci preto zvolili iný postup, najprv sa oficiálne stali ateistami (teda de facto vystúpili z pravoslávnej cirkvi) a až následne vstúpili do rímskokatolíckej cirkvi.

Podľa odhadu vedúceho Cirkevného odboru KNV v Košiciach z roku 1955, z vyše 52 000 bývalých gréckokatolíckych veriacich v Košickom kraji pravoslávne obrady prijalo len okolo 15 000 veriacich, 25 000 chodilo na bohoslužby do rímskokatolíckeho kostola a 12 000 gréckokatolíkov si odbavovalo bohoslužby sami podľa gréckokatolíckych obradov.⁸³⁾

Koncom roka 1955 bol stav v bývalých gréckokatolíckych farnostiach na Slovensku takýto: 18 farností odmietalo aj naďalej prijať pravoslávneho kňaza a 15 farností sa navrhovalo zrušiť pre nepatrný počet veriacich pravoslávneho vyznania. V 52 farnostiach, podľa informácií SIÚC, väčšina veriacich bola ochotná prijať pravoslávneho duchovného, ale pre ich nedostatok neboli obsadené.⁸⁴⁾

Po XII. zjazde KSČ (1962) a po prepustení biskupa Vasiľa Hopka na slobodu v roku 1964 sa volania po obnovení činnosti gréckokatolíckej cirkvi začínali opäť výraznejšie prejavovať. V správe o cirkevno-politickej situácii v pravoslávnej cirkvi z 2. marca 1965 sa napr. uvádza, že stranické a vládne úrady dostali žiadosti na obnovenie činnosti gréckokatolíckej cirkvi od jednotlivcov alebo aj skupín veriacich z obcí Malý Lipník, Matysová, Veľký Sulín, Okružná, Zbudza, Topoľany, Švermovo či Ľubica.

81) LACKO, M.: 10 rokov prenasledovania slovenských gréckokatolíkov. In.: *Mária* 1961, roč. 7, č. 1 – 2, s. 5.

82) PEŠEK, Ján - BARNOVSKÝ, Michal: *Pod kuratelou moci. Cirkvi na Slovensku v rokoch 1953 - 1970*. Bratislava 1999, s. 52 - 53.

83) SNA, fond SÚC, šk. č. 9. *Správa o cirkevno-politickej situácii v kraji Košice od roku 1949*.

84) ŠTURÁK, P.: *Prześladowanie kościoła greckokatolickiego na Słowacji przez totalitny reżim*, s. 210.

85) SNA fond K SNR-PT, šk. č. 6. *Správa o cirkevno-politickej situácii v Pravoslávnej cirkvi zo dňa 2.3.1965*.

Okrem toho so žiadosťou o znovupovolenie gréckokatolíckej cirkvi sa obrátil na predsedu vlády Jozefa Lenárta aj biskup Vasil' Hopko, ktorý v tom čase žil v charitnom dome v Oseku v Čechách.⁸⁵⁾

Tieto akcie však nemali nádej na úspech. Žiadateľom sa vysvetlilo, že „*vzhľadom na odstup času a zložitost' súčasnej situácie i celého vývoja za uplynulé roky je obnova bývalej Gréckokatolíckej cirkvi nemožná*“. Na požiadavky, ktoré v tomto smere predkladal Vatikán, sa cynicky odpovedalo: „*štát nezákal činnosť Gréckokatolíckej cirkvi, ale že gréckokatolícka cirkev vlastným cirkevným rozhodnutím „Veľkého soboru“ zanikla*“.⁸⁶⁾

* * * * *

Koniec illegality gréckokatolíckej cirkvi v Československu priniesol až obrodný proces roku 1968. Väčšina ešte žijúcich gréckokatolíckych kňazov prijala na zasadnutí v Košiciach dňa 10. apríla 1968 rezolúciu, v ktorej popre-

li legitimitu prešovského soboru z 28. apríla 1950 a odsúdili následné prenasledovanie gréckokatolíkov. Vláda túto rezolúciu prijala a dňa 13. júna 1968 vydala uznesenie, ktorým povolila činnosť gréckokatolíckej cirkvi, a tiež nariadenie z toho istého dňa o jej hospodárskom zabezpečení.⁸⁷⁾ Príchodom sovietskych vojsk v auguste 1968 sa však celková politická atmosféra začala meniť a postoj štátnych úradov k obnove gréckokatolíckej cirkvi sa neustále zhoršoval. Gréckokatolícka cirkev bola síce povolená, ale k navráteniu majetku nedošlo v plnom rozsahu a prenasledovanie zo strany štátnych orgánov znemožňovalo prakticky akýkoľvek rozvoj. Štátna moc až do roku 1989 dávala jasne najavo, že existencia gréckokatolíckej cirkvi je pre ňu neželaným faktom. Situácia sa zmenila až po celospoločenských zmenách v novembri 1989, keď sa pre gréckokatolícku cirkev na Slovensku skončilo takmer „40 ročné babylonské zajatie“ a konečne mohlo prísť k jej úplnej rehabilitácii a rozvinutiu jej činnosti vo všetkých sférach.

RESUME

Persecution of the Uniate Church during the period 1948 – 1968

The essay presented here deals with the most painful period of the Uniate church's history in Czechoslovakia, which occurred during the period between the years 1948 and 1968. The church was forcibly destroyed by the Communist regime in 1950 and subsequently „transformed“ into the Orthodox church. Officially, the Uniate church's previous existence was annulled.

The first part of the essay considers the beginning of communism in Czechoslovakia and its attitude toward Uniate church, which culminated with the infamous „Prešovský sobor“ on 28 April 1950. After this unprecedented act, the majority of church followers, who wanted to stay true to Catholicism, began a period full of persecution and suffering for them. In order to simplify community deconstruction, Communist powers firstly relied on an assault on the bishops. Soon after this, the persecution of of clergymen and, later, believers started.

In the essay's second part, the author considers the circumstances of the suffering of two Prešov Uniate bishops, Pavol Peter Gojdič, OSBM and Vasil' Hopko, whose martyrdom has not been forgotten; both were hallowed after the fall of communism. This part of the essay is also dedicated to the persecution of those clergymen and theologians who did not succumb to alluring offers, instead staying true to Catholicism in spite of significant misery in the form of prison, eviction, forfeiture of their work and others'. Similarly, this part illustrates Uniate believers' piety: the vast majority of them never left their church, even during this difficult period of communist persecution.

86) ŠTURÁK, P.: *Prześadowanie kościoła greckokatolickiego na Słowacji przez totalitny reżim*, s. 210.

87) LACKO, Michal: The re-establishment of the greek-catholic church in Czechoslovakia. In: *Slovak studies XI. Slovak institute*. Cleveland – Rome 1971, s. 164 – 165.

Kontrašpionážne opatrenia proti diplomatom USA

Mgr. Michal Miklovič

(1979), absolvent politológie na Fakulte humanistiky Trnavskej univerzity, pracuje v ÚPN.

Pôsobenie pracovníkov spravodajských služieb na diplomatických postoch je jednou z dôležitých metód prieniku spravodajských služieb a legalizácie ich pracovníkov v inom štáte. Možnosti legalizácie na diplomatických postoch sú všeobecne známe, preto býva činnosť diplomatov pod kontrolou kontrašpionážnej služby hostiteľskej krajiny. Takáto kontrola je typická najmä pre nedemokratické režimy, ktoré samé vo veľkom využívajú legalizáciu prostredníctvom diplomatických postov, a z tohto dôvodu upodozrievajú zo spolupráce so zahraničnými spravodajskými službami často aj celý diplomatický personál akreditovaný v krajine.

Na základe vlastného používania tejto metódy považovala československá Štátna bezpečnosť (často len z preventívnych dôvodov) diplomatov najmä na zastupiteľských úradoch kapitalistických krajín za pracovníkov spravodajských služieb. Navyše sa Štátna bezpečnosť domnievala, že spravodajským účelom musí slúžiť prakticky celý aparát zastupiteľských úradov, a preto sa pri zmenách ich personálneho obsadenia snažila vždy zistiť prítomnosť nových pracovníkov spravodajských služieb. Ich cieľom mala byť podľa Štátnej bezpečnosti predovšetkým podvratná činnosť voči ČSSR i ostatným krajinám komunistického bloku. Pozornosť komunistickej tajnej služby sa popri veľvyslanectvách iných kapitalistických štátov obracala hlavne voči zastupiteľským úradom Spojených štátov amerických. Tie boli považované za hlavného nepriateľa komunistického bloku. Predpoklad o existencii rezidentúr spravodajských služieb legalizovaných na zastupiteľských úradoch USA bol potvrdený viacerými analýzami československej kontrarozviedky. Podľa nich bol zastupiteľský úrad USA vo Viedni centrom rozviednej činnosti proti krajinám svetovej socialistickej sústavy v strednej a východnej Európe, ktorý organizoval a koordinoval rozviedne akcie so zastupiteľskými úradmi USA v iných štátoch, vrátane zastupiteľského úradu USA v Prahe.

Objektový zväzok „MORE“

Sledovaniu diplomatov USA v Bratislave

a budovy bývalého Generálneho konzulátu USA v Bratislave bol venovaný objektový zväzok s krycím menom „MORE“, pôvodne „ZÁMORIE“.¹⁾ Krycie meno „MORE“ bolo aj krycím menom budovy konzulátu.²⁾ Zväzok bol založený 14. decembra 1972 a v danej problematike mapuje obdobie až do 2. novembra 1989. Paralelne so zväzkom „MORE“ boli vedené viaceré objektové zväzky sledujúce diplomatov USA, vízových cudzincov a styky československých občanov s nimi (viac v časti *Objektový zväzok „OCEÁN“*).

Podľa XII. správy ZNB bolo sledovanie amerických diplomatov pri ich príchode na územie Bratislavy a Západoslovenského kraja do roku 1986 organizované sporadicky a okrajovo. V podstate sa malo obmedzovať iba na štatistické evidencie príchodov a odchodov, a len v niekoľkých prípadoch boli americkí diplomati pod priamou operatívnu kontrolou 4. odboru XII. správy ZNB Bratislava (odbor sledovania). Z tohto dôvodu neboli získané konkrétne poznatky o nepriateľskej činnosti pracovníkov rezidentúry spravodajských služieb, ktorí mali byť legalizovaní na veľvyslanectve USA vo Viedni. Opatrenia voči nim mali byť realizované komplexne s opatreniami zabezpečujúcimi operatívnu kontrolu pracovníkov veľvyslanectva USA v Prahe. Existoval totižto reálny predpoklad, že pracovníci spravodajských služieb USA legalizovaní na oboch veľvyslanectvách organizujú akcie na území ČSSR spoločne, resp. ich akcie sú centrálné koordinované z veľvyslanectva USA vo Viedni.

Prípado „OCEÁN“

V snahe zabezpečiť agentúrne-operatívnu kontrolu činnosti pracovníkov tajných služieb USA boli vypracované *„Komplexné opatrenia na zabezpečenie kontroly pracovníkov ZÚ USA v Prahe a ZÚ USA vo Viedni počas ich pobytu na území hlavného mesta SSR Bratislava a Západoslovenského kraja - prípad OCEÁN“*.³⁾ Komplexné opatrenia boli schválené 12. mája 1986 genmjr. JUDr. Vladimírom Hrušeckým.⁴⁾ Jednotlivým odborom a správam ŠtB ukladali 37 úloh rozdelených do 6 skupín.

1) Archív ÚPN, fond KS ZNB BA, reg. č. 7663.

2) Podrobnejšie informácie o budove bývalého Generálneho konzulátu USA v Bratislave sú v časti *Objekt „MORE“*.

3) A ÚPN, f. KS ZNB BA, reg. č. 38467 (základný zväzok, s. 16 – 27).

4) JUDr. Vladimír Hrušecký (nar. 1930) bol námestníkom ministra vnútra od 1. 6. 1979 do 31. 5. 1988.

Sieť agentov a dôverníkov k tomuto prípadu mala byť vytvorená z radov vízových cudzincov žijúcich na území Bratislavy a Západoslovenského kraja. Z československých štátnych príslušníkov, ktorí v minulosti prišli do styku s cudzincami podozrivými z príslušnosti k tajným službám USA, sa mala spracovať styková báza. Pre hotelovú agentúru mali byť spracované konkrétne úlohy s cieľom zabezpečiť kontrolu pohybu diplomatov USA pri ich ubytovaní sa v niektorom z hotelov.

Pri koordinácii agentúrno-operatívnej činnosti sa mali efektívne využívať mikrocentrum CARLTON, tiež poznatky získané príslušníkmi Verejnej bezpečnosti (VB) prevádzajúcich hliadkovú službu v záujmových priestoroch ŠtB a zabezpečovať sa mali spravodajsko-technické úkony⁵⁾ pri ubytovaní sa diplomatov v objekte „MORE“ alebo v niektorom z hotelov. Zabezpečiť sa tiež malo vyberanie poštovej schránky v prípade, že bude americký diplomat vhadzovať poštu a v súvislosti s tým sa mal vykonať spravodajsko-technický úkon „NÁKUP“ (previerka korešpondencie). V súčinnosti s vedením VI. správy ZNB v Prahe (správa spravodajskej techniky) sa malo zabezpečiť vyškolenie pracovníkov 6. odboru XII. správy ZNB Bratislava (odbor spravodajskej techniky) a ich vybavenie potrebným technickým materiálom na vykonávanie kontroly rádiotechnického spojenia v blízkosti zaparkovaných vozidiel amerických diplomatov.

Sledovanie diplomatov USA v bratislavskom Starom meste a zisťovanie totožnosti návštevníkov objektu „MORE“ sa malo realizovať z vopred pripravených oporných bodov, zaujímavé momenty v ich správaní a ich styky sa mali zdokumentovať. Vykonávať sa mala rekonštrukcia trás, po ktorých sa pohybovali americkí diplomati (pozornosť mala byť venovaná aj manželkám diplomatov a pomocnému personálu veľvyslanectva) a dokumentované mali byť aj miesta ich záujmovej činnosti a ďalšie postrehy pracovníkov odboru sledovania zistené pri operatívnej kontrole.

V blízkosti križovatky Viedenskej a Rusovskej cesty sa mal vybudovať oporný bod pre pracovníkov 4. odboru XII. správy ZNB Bratislava, ktorý mal slúžiť na operatívne sledovanie amerických diplomatov prichádzajúcich z Rakúska cez Oddelenie pasovej kontroly Petržalka. Na vytipovaných miestach vhodných na vykonávanie schránkových operácií sa mali vytvoriť podmienky pre sledovanie, podchytenie a dokumentáciu činnosti diplomatov, prípadne ďalších osôb.

V súčinnosti s I. správou ZNB Praha (Hlavná správa rozvedky) sa mala zabezpečiť súčinnosť pri odhaľovaní pracovníkov tajných služieb (v terminológii ŠtB tzv. kádrových rozvedčikov) legalizovaných na veľvyslanectve USA vo Viedni, zabezpečiť sa mal zoznam všetkých pracovníkov tohto veľvyslanectva. V ňom mali byť vyznačené osoby podozrivé z príslušnosti k tajným službám alebo so spolupráce s nimi.⁶⁾

Všetky kontrarozviedne opatrenia v prípade „OCEÁN“ sa mali organizovať v úzkej súčinnosti medzi XII. správou ZNB a Správou ŠtB Bratislava.⁷⁾ Išlo predovšetkým o včasnú výmenu informácií a spoločné organizovanie agentúrno-operatívnej kontroly diplomatov USA a vízových cudzincov na území Bratislavy a Západoslovenského kraja.

Objektový vzťah „OCEÁN“

K vykonávaniu „Komplexných opatrení“ bol ako základný vzťah vedený objektový vzťah s krycím menom „OCEÁN“.⁸⁾ Vznikol na základe rozhodnutia vedenia 1. odboru XII. správy ZNB Bratislava (odbor pre boj proti vonkajšiemu nepriateľovi), vedený bol po problematike USA. Žiadosť na jeho založenie predložil 16. mája 1988 kapitán Miroslav Minárik.⁹⁾ Vzťah „OCEÁN“ bol vytvorený zlúčením týchto (v tom čase) živých alebo už archivovaných vzťahov alebo ich častí:

- vzťah „VLTAVA“ (poznatky k pracovníkom veľvyslanectva USA v Prahe),

5) Medzi spravodajsko-technické úkony (STÚ) patrili napríklad odpočúvania telefónov, priestorové odpočúvanie v budovách, tajné technické prehliadky bytov, skryté pozorovanie a fotografovanie či viaceré druhy previerok korešpondencie. Pre bližšie informácie o operatívnej technike ŠtB pozri publikáciu: POVOLNÝ, Daniel: *Operatívna technika v rukou ŠtB*. Praha 2001. Publikácia je dostupná aj na: <http://www.mvcr.cz/policie/udv/vystavy/vystava1/technika.html>.

6) Vo vzťahu „OCEÁN“ je zoznam 36 pracovníkov rezidentúry tajných služieb, ktorí boli legalizovaní na veľvyslanectve USA vo Viedni a zoznam 13 pracovníkov, ktorí boli z príslušnosti k tajným službám podozriví. Pri zozname 43 automobilov, ktoré využívali pracovníci veľvyslanectva je vo väčšine prípadov uvedené meno pracovníka tajnej služby, ktorý automobil používal a služba, pre ktorú mal pracovať – CIA, DIA, DEA.

7) XII. správa ZNB Bratislava bola správou kontrarozvedky pre Slovensko. Pôsobila predovšetkým na území Bratislavy. Správa ŠtB Bratislava bola bratislavskou a západoslovenskou krajskou správou ŠtB (okrem nej na Slovensku existovali aj Správa ŠtB Banská Bystrica a Správa ŠtB Košice v rámci jednotlivých Krajských správ Zboru národnej bezpečnosti).

8) A ÚPN, f. KS ZNB BA, reg. č. 38467.

9) Kpt. JUDr. Miroslav Minárik (nar. 30. 12. 1948) pracoval v ZNB od 1. 9. 1970, v ŠtB od 1. 3. 1972, na 1. oddelení 1. odboru XII. správy FMV/ZNB (odbor boja proti vonkajšiemu nepriateľovi, referát USA) od 1. 12. 1976. Zo služobného pomeru príslušníka ZNB bol prepustený 10. 8. 1990.

- zväzok „DIPLOMATI USA“ (časti číslo 9 až 15),
- zväzok „DUNAJ“ (poznatky k pracovným veľvyslanectva USA vo Viedni),
- zväzok „BÁZA“ (všetky styky v problematike USA),
- zväzok „VÝJAZDY“ (poznatky k osobám z kategórie výjazdárov, stážistov a štipendistov z Bratislavy a Západoslovenského kraja),
- zväzok „CUDZINA“ (poznatky k vízovým cudzincom, ktorí prichádzali do Bratislavy a Západoslovenského kraja).

Sledovaní diplomati USA boli vo zväzku „OCEÁN“ vedení pod kryciami menami, ktoré sa skladali z dvoch častí. Prvú časť tvoril názov chemického prvku. Pri porovnaní krycích mien a zaradenia diplomatov v jednotlivých sekciách a oddeleniach na veľvyslanectve vyplýva, že na konkrétne diplomatické posty bol pridelený konkrétny chemický prvok. Opakuje sa napríklad „zlato“ pre veľvyslanca, „striebro“ a „vodík“ pre pracovníkov konzulárneho oddelenia, „platina“ a „bróm“ pre tajomníkov obchodnej sekcie, „hélium“ pre pracovníkov politickej sekcie, „plutónium“ a „tantal“ pre pracovníkov kultúrnej sekcie. Druhú časť krycieho mena tvorilo dvojčíslo, ktoré značilo posledné dve číslice roku, v ktorom pracovník amerického veľvyslanectva nastúpil na svoju funkciu. Krycie mená, ktoré americkým diplomatom pridelovala ŠtB, teda vyzerali napríklad takto: „VODÍK 79“, „VODÍK 82“, „VODÍK 84“ alebo „PLATINA 81“, „PLATINA 83“, „PLATINA 85“.

Zachovaný zväzok „OCEÁN“ tvoria z veľkej časti hlásenia tajných spolupracovníkov ŠtB (agentov), kandidátov tajnej spolupráce, dôverníkov, stykov a tiež „hlásenia“, ktorých zdrojmi sú spravodajsko-technické úkony. Okrem nich ide najmä o komunikáciu medzi jednotlivými zložkami (správami a odbormi) ŠtB, zápisy z ich porád, analýzy poznatkov o spravodajskej činnosti USA, zoznamy diplomatov a pracovníkov spravodajských služieb USA, návrhy agentúrno-operatívnych opatrení voči nim a ich vyhodnotenia.

Americká špiónáž z pohľadu ŠtB

Zväzok „OCEÁN“ obsahuje materiál z roku 1983 s názvom „*Súhrnné poznatky o súčasných hlavných momentoch vo formách a metódach USA rozviedky v rámci podvratnej činnosti proti ČSSR*“ (materiál bol pôvodne zaradený ešte do objektového zväzku „VLTAVA“).¹⁰⁾ Ide o analýzu „základných cieľov podvratnej činnosti hlavného nepriateľa v ČSSR - rozviedky USA“, ktoré mali byť organizované a realizované aj rezidentúrou tajných služieb legalizovaných na americkom veľvyslanectve v Prahe. Podľa analýzy bol celý aparát veľvyslanectva prevažnou mierou podriadený plneniu úloh rezidentúry tajných služieb. Tá sa mala zameriavať na získavanie informácií spravodajského charakteru, predovšetkým z politickej, vojenskej a hospodárskej, ale aj z vedecko-technickej, kultúrnej a spoločenskej oblasti. Rezidentúra tajných služieb mala podľa ŠtB prevádzať aj ideologickú diverziu¹¹⁾ v prostredí verejného života v Československu. Jednou z hlavných metód pre plnenie týchto úloh mali byť tzv. „rozviedne cesty“ po celom území ČSSR, ktoré mali slúžiť na získavanie a overovanie spravodajských informácií a k realizovaniu spravodajských kontaktov.

Podľa ŠtB sa rezidentúra CIA¹²⁾ v prevažnej miere snažila dať svojej činnosti legálny charakter využívaním možností, ktoré jej pracovníkom vyplývali z ich oficiálnych diplomatických funkcií, najmä na kultúrnom, konzulárnom, obchodnom a politickom oddelení. Ako príklad sa uvádzajú výjazdy s cieľom overovať oprávnenosť československých občanov poberať americké dôchodky alebo kontrola životnej úrovne občanov USA žijúcich v ČSSR. Pracovníci kultúrneho oddelenia mali v maximálne možnej miere využívať existujúce i umelo vytvárané podmienky napojenia na oblasť kultúrneho života. Množstvo kontaktov malo byť stratégiou s cieľom komplikovať československej kontrarozviedke registráciu kontaktov, vyhľadávanie a odhaľovanie zdrojov spravodajských informácií.

10) A ÚPN, f. KS ZNB BA, reg. č. 38467 (diel 1 časť 3, s. 63 – 76).

11) Ideologická diverzia je termínom bez jasnej definície, v trestnom zákone nebola uvedená ako trestný čin. Rozumelo sa pod ňou predovšetkým spochybňovanie teórie marxizmu-leninizmu a vedúcej úlohy komunistickej strany v spoločnosti. Akty ideologickej diverzie boli trestané ako trestný čin podvracania republiky s trestnou sadzbou 1 – 5 rokov odňatia slobody, v prípade spojenia s cudzím činiteľom 3 – 10 rokov.

12) CIA (Central Intelligence Agency – Ústredná spravodajská služba) je hlavnou spravodajskou službou USA, funguje od roku 1947. Jej rezidentúry v zahraničí sú často umiestňované na veľvyslanectvách. Ďalšie informácie sú dostupné na: <http://www.cia.gov>.

13) DIA (Defense Intelligence Agency – Služba obranného spravodajstva) je armádnou spravodajskou službou USA, vznikla v roku 1961. Zameriava sa na zhromažďovanie, produkciu a predávanie vojenských spravodajských informácií jednotlivým úsekom obrany USA. Ďalšie informácie sú dostupné na: <http://www.dia.mil>.

Pracovníci rezidentúry DIA¹³⁾ boli v značnej miere ochudobnení od takýchto legálnych možností a zväčša boli legalizovaní ako vojenský a letecký pridelení. Pri tejto diplomatickej funkcii sa viac-menej automaticky predpokladalo, že ide o pracovníkov vojenskej spravodajskej služby. Podľa poznatkov ŠtB však boli rezidenti DIA legalizovaní aj na pozíciách, ktoré svojim legálnym charakterom nezodpovedali vojenskej problematike. Usudzovali tak na základe získaných charakteristík pracovníkov a rozboru materiálov naznačujúcich či priamo potvrdzujúcich prislusnosť k DIA (platové triedy, spôsob poistenia, zdržiavanie sa na pracovisku). Kvôli odvedeniu pozornosti československej kontrarozviedky v čase výjazdu pracovníkov DIA mala zintenzívniť činnosť celá rezidentúra spravodajských služieb USA, a tým naviazať na seba čo najväčšie sily a prostriedky kontrarozviedky. Pracovníci DIA tak mohli podnikať svoje misie takpovediac v tieni vzájomného stretu americkej rozviedky s československou kontrarozviedkou.

Z rozboru činnosti kultúrneho a politického oddelenia (na ktorých mali byť v najväčšej miere legalizovaní príslušníci amerických spravodajských služieb) vyplývali záujmy a smery pôsobenia do týchto oblastí spoločenského života ČSSR: centrálné orgány štátu, kultúra, cirkvi, vysoké školy, oznamovacie prostriedky, ústavy Československej akadémie vied. Podľa kontrarozviedky mali byť s vybranými stykmi z týchto oblastí udržiavané kontakty na konšpiratívnom základe. Pracovníci veľvyslanectva USA mali vedieť o formách a metódach práce československej kontrašpionáže, a z týchto poznatkov vychádzať pri organizovaní svojej činnosti v ČSSR.

Typy spojenia s agentmi

V „*Súhrnných poznatkoch*“ je analyzovaných aj niekoľko typov spojenia medzi príslušníkmi amerických spravodajských služieb a ich československým spolupracovníkom. Písomné spojenie služba – spolupracovník malo podľa poznatkov ŠtB fungovať prostredníctvom poštových zásielok na adresu spolupracovníka alebo na poštovú prepážku, ktorú si spolupracovník vybudoval. Listy (odosielané spravidla z Prahy) mali obsahovať rôzne inštrukcie alebo informácie o zriadení mŕtvej schránky.

Mŕtva schránka (tiež tajná schránka) je prostriedkom spojenia medzi pracovníkmi spravodajskej služby a jej spolupracovníkmi v zahraničí. Prostredníctvom nej sú predávané informácie, správy a materiály (dokumenty,

fotografie, peňažná hotovosť, mikrobodky). Mŕtva schránka sa zvykne budovať na verejne prístupných miestach, akými sú napr. bŕtlavé stromy, trhliny v skalách, úkryty vo vlakoch alebo v splachovacích nádržiach na verejných záchodoch.

Mŕtve schránky určené na predávanie materiálov medzi spravodajskými službami USA a ich československými zdrojmi mali byť v Prahe budované v blízkosti zastupiteľského úradu a bydlísk diplomatov USA. Mimo Prahy mali byť zakladané a vyberané predovšetkým pri návrate amerických diplomatov z NSR, a to v blízkosti hlavných ciest vo vzdialenosti asi 20 kilometrov od štátnej hranice. Tento spôsob bol pomerne bezpečný, pretože československá kontrarozviedka nevedela, ktorým hraničným priechodom sa budú diplomati vracáť do ČSSR a vďaka tak krátkej vzdialenosti (20 km od hraníc) nebola schopná zorganizovať ich sledovanie po tom, ako bol z hraníc hlásený ich prejazd. Prípravu a založenie mŕtvej schránky mala CIA signalizovať rádiovou správou, tajnopisnou správou či inou signalizáciou. Vybratie mŕtvej schránky mohol československý spolupracovník CIA potvrdiť viacerými druhmi signálu: tajnopisnou správou, tzv. chybným telefonátom na americké veľvyslanectvo (opakovaný „omyl“, použitie hesla) alebo grafickou značkou na viditeľnom mieste na trase pracovníka americkej spravodajskej služby z bytu na pracovisko. Prípravu na založenie mŕtvej schránky mal spolupracovník signalizovať tajnopisnou správou alebo grafickou signalizáciou približne 14 dní pred jej založením. Samotné založenie mŕtvej schránky graficky signalizoval na inom mieste než prípravu na jej založenie. Spravodajská služba USA potom signalizovala výber mŕtvej schránky preškrtnutím grafickej signalizácie o jej založení, prostredníctvom tajnopisnej správy alebo rádia či vystavením automobilu na vopred dohodnutom mieste.

Inštrukcie a tajné správy obsahujúce spravodajské informácie boli písané tajnopisom, ktorý bolo možné vyvolať namočením listu do vložnej vody alebo použitím špeciálnej chemikálie. Na tento účel mal spolupracovník používať karbóny – chemicky špeciálne upravené papiere slúžiace pre účely tajnopisu, ktoré sa chemicky upravenou stranou priložia na čistý list papiera, prepíše sa cez ne tajná správa, ktorá je maskovaná textom napísaným medzi tajnopisnými riadkami.

Inštrukcie mohli byť zaslané aj formou mikrobodky (fotografické zmenšenie textu na miniatúrnu veľkosť 0,5 – 12 mm²) alebo mikrofilmu (film so šírkou 16, 8 i menej mm, v „*Súhrnných poznatkoch*“ sa uvádza rozmer 1 x 1

cm). Mikrobodka a mikrofílm bývali často uložené v chlopni obálky, nájdená bola aj mikrobodka umiestnená v odbornom časopise zaslanom z NSR. Pisomné spojenie v smere spolupracovník – centrála spravodajskej služby malo fungovať prostredníctvom listov zasielaných na krycie adresy amerických spravodajských služieb v NSR, Dánsku, Holandsku i v USA.

Na spojenie spravodajská služba – spolupracovník sa malo používať aj jednostranné rádiospojenie z rádiocentra vo Frankfurte nad Mohanom v NSR. Zašifrovaná správa pre agenta sa mala vysielat' v dopredu stanovený deň a hodinu a niekoľkokrát sa opakovala. Správy boli zašifrované do série štyroch čísl a vysielané v Morseovej abecede. Spoľahliví spolupracovníci mali byť vybavení rýchlosielačom pre ich spojenie v opačnom smere – nemalo sa však používať bežne, ale iba na pokyn pri mimoriadnych vnútropolitických a medzinárodných situáciách.

Na základe týchto takpovediac „pražských“ skúseností ŠtB predpokladala, že obdobným spôsobom prebieha spojenie aj v Bratislave a v Západoslovenskom kraji.

Objekt „MORE“ dnes
– budova Veľvyslanectva
USA v SR
Zdroj: <http://bratislava.usembassy.gov/>.

Objekt „MORE“

Bratislavu ako dôležité teritórium z hľadiska spravodajských záujmov nepriateľských

tajných služieb popisuje „*Plán kontrarozviedných opatrení*“.¹⁴⁾ Dôvodom mala byť jej výhodná poloha a jej politické, ekonomické, vedecko-technické a kultúrne postavenie. Základňu na realizovanie spravodajských operácií USA na území Bratislavy a Západoslovenského kraja mal tvoriť objekt „MORE“ – budova terajšieho Veľvyslanectva USA v Slovenskej republike na Hviezdoslavovom námestí č. 14. V tom čase išlo o budovu bývalého Generálneho konzulátu USA v Bratislave, ktorého činnosť sa plánovala znovu obnoviť. Napriek tomu, že konzulát tam už nesídlil, budova bola stále majetkom vlády USA a diplomati ju využívali na ubytovanie počas služobných ciest na Slovensko, alebo tam prespávali počas dlhších trás vedúcich cez Bratislavu (napr. z Prahy do Maďarska). Podľa poznatkov ŠtB to mala byť základňa spravodajských operácií amerických tajných služieb a nocľahy diplomatov v budove mali byť iba krytím ich spravodajskej činnosti.

O znovuoobnovení Generálneho konzulátu USA v Bratislave sa vážne uvažovalo už od 70-tych rokov 20. storočia. V obave, že by to znamenalo rozširovanie ideologickej diverzie a špiónážnych akcií USA v ČSSR, pripravila ŠtB postupy, ako tieto hrozby eliminovať – ide o materiál s názvom „*Správa k situácii v objekte budúceho konzulátu USA v Bratislave a dohodnuté závery*“,¹⁵⁾ ktorý 12. apríla 1973 vypracoval plk. Jan Bokr, zástupca náčelníka VI. správy ZNB. Skutočnosť, že budova bola majetkom USA, výrazne sťažovala možnosť inštalácie odpočúvacích zariadení, a to nielen v interiéri, ale aj vo fasáde budovy. Zo strategických dôvodov preto ŠtB navrhla opravu striech a fasád celého bloku domov na Hviezdoslavovom námestí. Súčasťou tohto bloku bola aj budova konzulátu, úpravu jej fasády mala dohodnúť Správa služieb diplomatického zboru so zástupcami USA. Celá táto „rekonštrukčná“ akcia mala byť prezentovaná ako „urýchlená úprava historického centra Bratislavy k 30. výročiu SNP“. Na základe toho mal vedúci Správy služieb zamestnanosti Liščík, ktorý je vo zväzku uvádzaný ako spolupracovník ŠtB,¹⁶⁾ vypracovať žiadosť pre veľvyslanectvo USA v Prahe obsahujúcu pamiatkové zdôvodnenie rekonštrukcie. Pri rekonštrukcii fasády mali poskytnúť „odbornú pomoc“ pracovníci VI. správy ZNB.

14) A ÚPN, f. KS ZNB BA, reg. č. 38467 (základný zväzok, strany 136 - 142). Materiál má plný názov „*Plán kontrarozviedných opatrení ku kontrole činnosti, záujmov a stykov kádrových rozviedčikov legalizovaných na ZÚ USA v Prahe a ZÚ USA vo Viedni, ako i u vybraných kategorizovaných vízových cudzincov, pri ich pohybe a pobyte na území hlavného mesta SSR Bratislavy*“. Plán 5. 10. 1987 schválil náčelník XII. správy ZNB pplk. RSDr. Štefan Homola.

Štefan Homola (nar. 26. 11. 1937) pracoval v ZNB od 22. 12. 1958, v ŠtB od 1. 2. 1968, náčelníkom XII. správy ZNB bol od 1.8 1986 do 9. 2. 1990. Zo služobného pomeru príslušníka ZNB bol uvoľnený 30. 11. 1990.

15) Archív Ministerstva vnútra ČR Brno-Kanice, fond VI. S ZNB, A 27, inv. č. 185.

16) V registračných protokoloch je pod krycím menom „DIPLOMAT“ evidovaný František Liščík, nar. 26. 9. 1926, kategória „prepožičaný byt“ s registračným číslom 13243. V archíve ÚPN sa zväzok k Liščíkovi nenachádza, preto ho nie je možné jednoznačne identifikovať.

Na základe skúseností z predchádzajúcich montáží a demontáží v tomto objekte sa mali do 15. mája 1973 vytvoriť podmienky pre tajné preniknutie špecialistov ŠtB do budovy na dobu 7 – 8 dní. Počas tejto akcie sa malo okrem iného preveriť a premerať vedenie k už zavedenému dlhodobému odposluchu. Vytipovať sa malo 4 – 6 najdôležitejších miestností, v ktorých sa mali namontovať nové odpočúvacie zariadenia (tie boli inštalované v júni 1973). V suteréne konzulátu a vedľajšej budovy sa mali preveriť možnosti vybudovania tajného vchodu. V najbližšom okolí konzulátu mali byť umiestnené dve skryté kamery, ktoré by umožňovali sledovať a zaznamenávať osoby, ktoré vchádzajú alebo vychádzajú z konzulátu. Podľa mapy znázorňujúcej operatívnu situáciu v Starom meste boli nakoniec inštalované a používané tri kamery (pozri časť *Operatívna situácia v Starom meste*).

O budovu bývalého konzulátu sa starala Správa služieb diplomatického zboru v Bratislave, a preto mala byť v týchto opatreniach plne využitá. Správa služieb diplomatického zboru popri svojej oficiálnej činnosti plnila špiónážne a kontrašpiónážne úlohy pre ŠtB. Medzi svojimi zamestnancami mala spolupracovníkov ŠtB, ktorí ju informovali o príchodoch a činnosti amerických diplomatov v sledovanom objekte. Podľa vyššie spomínanej *„Správy k situácii v objekte“* Správa služieb diplomatického zboru poskytovala ŠtB informácie o všetkých požiadavkách predstaviteľov a zamestnancov kapitalistických konzulárnych oddelení.

Americká vláda plánovala vnútornú rekonštrukciu budovy od jari 1974, aby po nej mohla opäť slúžiť ako generálny konzulát. Opravu kúrenia a elektroinštalácie práce mali zabezpečiť rakúske firmy, stavebné, stolárske a zámočnícke práce a opravu fasády mal vykonať Bratislavský stavebný podnik. V súvislosti s generálnou opravou budovy sa ŠtB podarilo získať plány opravy budovy a plánovaný účel jednotlivých miestností. Potvrdený bol poznatok, že miestnosti číslo 206 a 207 na druhom poschodí budú slúžiť pre špeciálne účely (pod tým je možné rozumieť účely spravodajského charakteru, pozn. M. M.) a ich vnútornú úpravu si budú prevádzať sami Američania. Z tohto dôvodu sa pri rekonštrukcii fasády mali špeciálne do týchto dvoch miestností nainštalovať odpočúvacie zariadenia (spravodajsko-tech-

nický úkon TA-111). Podľa *„Vyhodnotenia plánu práce za I. štvrťrok 1975 v akcii „MORE“*¹⁷ boli v budove konzulátu v I. štvrťroku 1975 „prevedené a dobudované technické úkony „TA-111“,¹⁷⁾ teda dlhodobé odposluchy. Išlo však už o (nižšie uvedené) druhú etapu inštalácie odposluchov.

Prvá etapa sa uskutočnila pri ilegálnom vstupe do budovy v dňoch 19. – 24. mája 1973. Odposluchy boli nasadené na základe návrhu schváleného prvým námestníkom ministra vnútra ČSSR genmjr. Jánom Hanuliakom¹⁸⁾ zo dňa 17. mája 1973. V siedmych miestnostiach bolo nainštalovaných sedem mikrofónov – po jednom v dvoch miestnostiach na druhom poschodí a v piatich miestnostiach na prvom poschodí. Mikrofóny boli uložené v murive v hĺbke 20 – 30 cm (steny mali hrúbku 60 – 90 cm).

Keďže veľvyslanectvo USA v Prahe požadovalo prebudovať niekoľko miestností na druhom poschodí budovy bývalého konzulátu v Bratislave na miestnosti určené pre „zvláštne úlohy“, J. Hanuliak schválil 25. júna 1974 návrh druhej etapy inštalácie odposluchov. Dva sklenené zvukovody boli nainštalované do okenných rámov pri ilegálnom vstupe do budovy 5. júla 1974. Pri oprave fasády budovy v dňoch 24. a 25. januára 1975 boli na sklenené zvukovody nasadené dva mikrofóny.

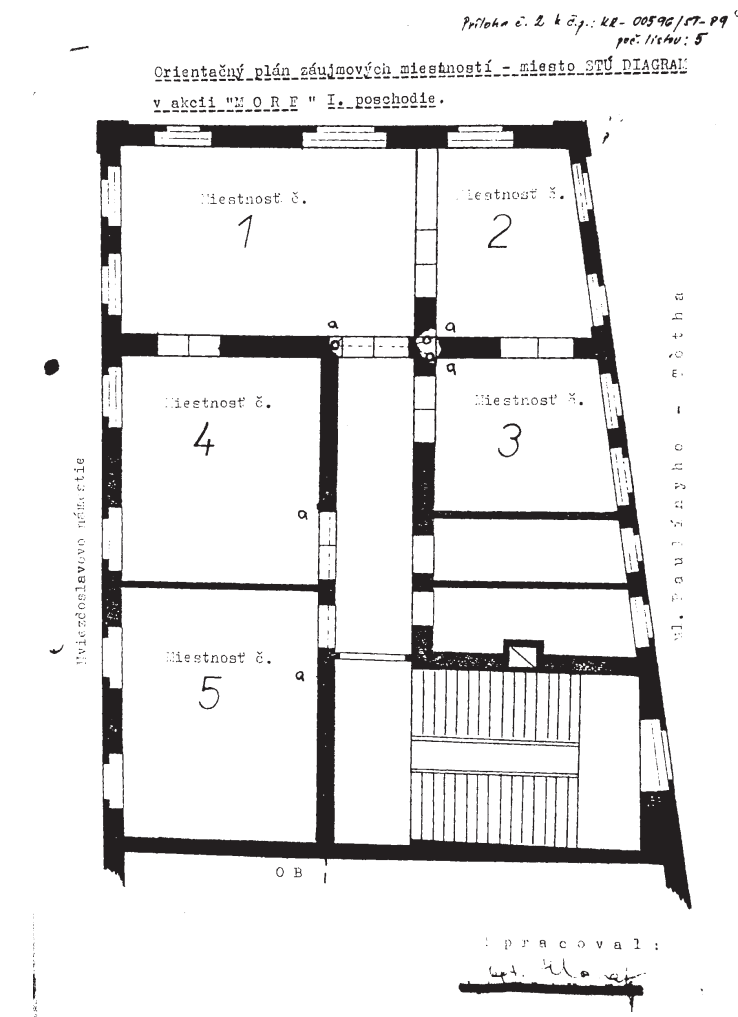
Tretia etapa inštalácie sa uskutočnila 1. a 2. marca 1985 – opäť ilegálnym preniknutím do budovy. Nasadenie odposluchov bolo schválené prvým námestníkom ministra vnútra ČSSR genmjr. Jánom Kováčom.¹⁹⁾ V treťom poschodí bolo do piatich miestností umiestnených päť mikrofónov. Použité boli mikrofóny americkej značky PAICKER. Spôsobu uloženia mikrofónov a vedenia bol volený tak, aby nemohlo prísť k ich náhodnému odhaleniu pri bežnej údržbe objektu a aby sa maximálne sťažili podmienky pre ich odhalenie pri obrannej prehliadke. Uložené boli do strednej nosnej steny v hĺbke minimálne 20 cm, sklenené zvukovody vyúsťovali na úrovni parketovej podlahy.

Pri fyzickej kontrole odposluchov, vykonanej 7. novembra 1989, sa zisťovala počuteľnosť a zrozumiteľnosť mikrofónov. Z celkového počtu 14 nasadených mikrofónov 3 nevykazovali žiadnu činnosť, 6 mikrofónov malo zníženú počuteľnosť, najmä kvôli znečisteným zvukovodným otvorom. Na ich prečistenie sa

17) Od roku 1980 sa krycí názov pre dlhodobý odposluch zmenil z „TA-111“ na „DIAGRAM“.

18) Ján Hanuliak (nar. 1921) bol námestníkom ministra vnútra ČSSR od 15. 2. 1971, 1. námestníkom MV bol od 1. 3. 1973 do 1. 6. 1979. V období od 1. 8. 1970 do 15. 2. 1971 bol náčelníkom IV. správy FMV.

19) Ján Kováč (nar. 1933) bol námestníkom ministra vnútra od 1. 6. 1979, 1. námestníkom MV bol od 1. 10. 1979 do 31. 10. 1985. V období od 1. 6. 1974 do 1. 6. 1979 bol náčelníkom XII. správy FMV.

Mapa odposluchov na
1. poschodí objektu
„MORE“.

Zdroj: Dokumenty komisie
FMV vyšetrojúcej okolnosti
nájdených odpočúvacích
zariadení na Generálnom
konzuláte USA v Bratislave.

mali vytvoriť vhodné podmienky pre vstup a do-
statočne dlhý pobyt v budove.²⁰⁾

V súvislosti s plánovaným znovuo tvorením
Generálneho konzulátu USA v Bratislave sa
v druhom štvrtroku 1974 začali na základe
inzerátu obracať na Správu služieb diploma-
tického zboru občania ČSSR, ktorí mali záu-
jem na konzuláte pracovať. Všetci uchádzači
boli preverovaní majorom Gimerom z Hlavnej
správy ŠtB Bratislava. Celkovo bolo prevero-
vaných 25 uchádzačov. Cieľom previerky bolo
ich vzdelanie, znalosť cudzích jazykov, hodno-
tenie predchádzajúcich pracovných pomerov,
rodinné pomery, politické postoje a angažova-
nie sa s dôrazom na roky 1968 a 1969 (aj ich
rodinných príslušníkov). Predbežné výsledky
operatívnej previerky uchádzačov boli pozitív-

ne. Spomedzi uchádzačov vytypovala ŠtB oso-
by spĺňajúce kritériá, na základe ktorých by po
prijatí do zamestnania na konzuláte mohli byť
spravodajsky využívané zo strany ŠtB.

Pohovory s uchádzačmi boli vedené
prostredníctvom Správy služieb diplomatické-
ho zboru, viedli ich pramene ŠtB „DIPLOMAT“
a „STANO“.²¹⁾ Na pohovoroch bol prítomný
legalizovaný operatívny pracovník 1. odboru
Hlavnej správy ŠtB (odbor pre boj s vonkajším
nepriateľom). 22 uchádzačov bolo vybraných
pre ďalšie pohovory, ktoré už mali viesť pra-
covníci amerického veľvyslanectva v Prahe.
Uchádzači boli v dňoch 23. a 24. mája 1974
zapísaní do registračných protokolov na žia-
dosť kapitána Hronca.²²⁾ Zapísaní boli väčši-
nou v kategórii „pozorovaná osoba“ a väčšinou
pod krycím menom „MORE“. Štyria boli hneď
zapísaní ako tajní spolupracovníci (agenti). Pri
niektorých osobách bolo po čase zmenené
krycie meno a kategória spolupráce – z pozo-
rovanej osoby na kandidáta tajnej spolupráce
alebo na tajného spolupracovníka. Podľa vlast-
ného vyjadrenia ŠtB z 22 postupujúcich uchá-
dzačov bol jeden legalizovaný orgán Hlavnej
správy ŠtB, dvaja tajní spolupracovníci, jeden
kandidát na tajného spolupracovníka, dvaja
bývalí tajní spolupracovníci a dvaja dôvernici.
Z postupujúcich 22 uchádzačov vybrala ŠtB
štyroch a poslala ich na pohovor na veľvysla-
nectvo USA v Prahe s cieľom zistiť od nich,
ako pohovory prebiehajú. Na základe informá-
cií o pohovoroch v Prahe boli vytvorené také
agentúrno-operatívne podmienky, aby sa po-
hovory so zvyšnými 18 uchádzačmi uskutočnili
v Bratislave na Správe služieb diplomatického
zboru. Pohovory sa konali dňa 3. júna 1974,
za americkú stranu ich viedol II. tajomník veľ-
vyslanectva USA v Prahe Douglas Harwood,
prítomní boli spolupracovníci ŠtB „DIPLOMAT“
a „STANO“. Tieto pohovory ŠtB zaznamenáva-
la prostredníctvom odposluchov („TA-111“).

Operatívna situácia v Starom meste

Samotná spravodajská činnosť amerických
diplomatov mala prebiehať v uličkách bratislav-
ského Starého mesta ponúkajúcich niekoľko
miest, ktoré nemohli byť pod priamou kontro-
lou pracovníkov ŠtB (konkrétne 4. odboru XII.

20) Podľa komisie FMV, ktorá vyšetrovala okolnosti nájdených odpočúvacích zariadení na generálnom konzuláte USA v Bratislave, mali odposluchy fungovať ešte v novembri 1992.

21) Pri krycom mene „STANO“ nie je uvádzaná kategória spolupráce ani registračné číslo väzku, takže osobu nebolo možné identifikovať. Podľa informácií uvedených vo väzku „OCEÁN“ by malo ísť o Liščikovho zástupcu.

22) Kpt. Dezider Hronec (nar. 8. 4. 1935) bol riadiacim orgánom v prípade „MORE“. Na Správe ŠtB Bratislava pracoval od roku 1964, na 1. odbore XII. správy od roku 1970 (v rokoch 1974 – 1976 bol zástupcom náčelníka odboru), od 1. 2. 1976 bol náčelníkom IV. odboru XII. správy, od 1. 7. 1979 do 31. 1. 1981 bol náčelníkom sekretariátu I. námestníka ministra vnútra ČSSR, od 1. 7. 1981 pracoval na Správe ŠtB Bratislava ako zástupca náčelníka a náčelník odboru.

správy ZNB – odboru sledovania). Podľa analýz mali spravodajské operácie vykonávané americkými diplomatmi vzbudzovať dojem prechádzok po Starom meste spojených s prezeraním si kultúrnych pamiatok (najmä kostolov) a výkladov obchodov. Prezeranie výkladov zároveň mohlo slúžiť na sebakontrolu – teda diplomat si v ňom ako v zrkadle mohol overovať, či ho niekto nesleduje. Táto skutočnosť bola dokázaná, keď príslušníci ŠtB prevádzali rekonštrukcie sledovacích akcií.

Ako najvhodnejšie miesto na vykonávanie spravodajskej činnosti bol vyhodnotený priestor na trase okolo Korunovačného kostola (Konkatedrála sv. Martina), a to tak po príchode z Rudnayho námestia, ako aj z Kapitulskej ulice. Sledovanie komplikoval fakt, že tento priestor nebol frekventovaný, ulica sa zatáča a stáva sa neprehľadnou (tým je zrejme myslená zákruta pri prechode z ulice Na vršku na Kapitulskú ulicu). Rovnaká situácia bola pri prechádzaní trasy v opačnom smere. Strata kontroly hrozila aj pokračovaním na Baštovú ulicu v priestore vinárne Pod Baštou a v oblúku Zámočnickej ulice pri vyústení na Dibrovo námestie (dnes Františkánske námestie). Ako ďalšie „hluché priestory“ boli v spise vyhodnotené križovatky týchto ulíc: Klariská – Baštová, Klariská – Farská, Farská – Kapitulská, Kostolná – Námestie 4. apríla (dnes Hlavné námestie), Radničná – Leningradská (dnes Laurinská).

Kvôli rekonštrukcii ulíc Farská, Klariská, Baštová, Zámočnická nebolo v tom čase možné v týchto uliciach vybudovať kamerový sledovací systém (vo zväzku sa uvádza ako „pevné prostriedky tajného pozorovania“) a ako dočasné opatrenie sa mali na sledovanie využívať aj tieto oporné body:

- budova Slovenskej štátnej poisťovne
- kontrola ulíc Strakova, Nálepková (dnes Panská), Jiráskova (dnes Ventúrska),
- budova Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV na Nálepkovej ulici – kontrola Rudnayho námestia smerom ku Korunovačnému kostolu a príslušného priestoru,
- Univerzitná knižnica – kontrola ulíc Farská a Klariská,
- budova na ulici Na vršku č. 4 – kontrola ulíc Kapitulská a Prepoštská.

V každom z oporných bodov mali byť

BRATISLAVA – stred mesta. Spracovala a vytlačila Slovenská kartografia, n.p., Bratislava ako účelový náklad pre ZNB Bratislava. Vyr. čís. 87 571.

Legenda:

- - oporný bod
- - mot. vozidlo 4. odb.
- ... - pohyblivá stojka
- ▲ - objekt MORE
- - Mikrocentrum
- - štrímacie kamery

79-922-87
18/55 Nepredajné

dvaja pracovníci 4. odboru XII. správy ZNB. V priestore Dibrovoho námestia sa mal podľa podmienok používať služobný automobil Škoda 1203. V smere Michalská – Baštová – Wolkrova ulica sa mali využívať pohyblivé stojky – peši sa pohybujúci príslušníci ŠtB, ktorí sledujú záujmové osoby. Ako záloha mali byť pripravení štyria príslušníci, ktorí mali kontrolovať a ustanoviť (teda identifikovať) osoby, s ktorými sa sledované osoby stretnú.

XII. správa ZNB uskutočnila 16. októbra 1987 akciu „KRUH“, ktorej cieľom bolo simulovať niekoľko spravodajských operácií v bratislavskom Starom meste a pokúsiť sa o ich odhalenie. Plán, priebeh a vyhodnotenie akcie „KRUH“ spolu s dobovými fotografickými zábermi budú publikované ako samostatný článok v niektorom z ďalších čísel časopisu.

Odhalené spravodajské operácie

Aj napriek plánom na sledovanie amerických diplomatov, ich operatívnej kontrole,

Výrez z mapy
znázorňujúcej operatívnu
situáciu v Starom meste.
Zdroj: Archív ÚPN.

odpočúvaníu a tajnému prehľadávaniu budovy bývalého Generálneho konzulátu USA a hotelových izieb, sa podľa spisu „OCEÁN“ príslušníkom XII. správy ZNB podarilo odhaliť a zadokumentovať spravodajskú činnosť amerických diplomatov iba v ojedinelých prípadoch. Navyše išlo zväčša iba o domnienky, že spravodajská operácia bola uskutočnená, čoho dôkazom mali byť viaceré signály.

Jedným z takýchto prípadov bol akoby vopred nacvičený pohyb diplomata z veľvyslanectva USA vo Viedni. Hoci bol v daný deň (15. februára 1981) v Bratislave po prvý krát, suverénne a s istotou sa pohyboval po tradičnej vychádzkovej trase amerických diplomatov v uličkách Starého mesta. Ďalším signálom, že sa pokúša previesť spravodajskú operáciu, mala byť jeho opakovaná sebakontrola, predovšetkým prostredníctvom obchodných výkladov, ako aj to, že počas návštevy omše v Jezuitskom kostole bol krátky čas mimo kontroly pracovníka ŠtB a hypoteticky práve v tom čase mohlo prísť k uskutočneniu spravodajskej operácie. Pri následnej rekonštrukcii trasy diplomata sa našiel kriedou nakreslený znak „X“ na stene pod tabuľou s programom kín, ktorý si diplomat prezeral. Podplukovník Eduard Púčik,²³⁾ vedúci starší referent špecialista 1. oddelenia 1. odboru XII. správy ZNB, vo svojej analýze k tomuto prípadu uvádza, že tento znak mohol byť signálom pre diplomata na uskutočnenie operácie. Na základe podozrenia, že tento diplomat v Bratislave buď budoval trasu na prevedenie spravodajskej operácie, alebo operáciu priamo previedol, boli prijaté viaceré opatrenia – tento diplomat mal byť v budúcnosti blokovaný na hraniciach, jeho pohyb po Bratislave mal byť pod kontrolou zo skrytých stojok a oporných bodov a mali byť vytvorené podmienky na prevedenie spravodajsko-technického úkonu „ANALÝZA“ v čase jeho ubytovania v bývalom generálnom konzuláte.²⁴⁾

Ako ďalší príklad zaznamenananej spravodajskej operácie je možné uviesť stretnutie ob-

chodného ataše amerického veľvyslanectva s občanom ČSSR v Bratislave 18. júna 1986. Americký diplomat vzbudil podozrenie svojou nervozitou, sebakontrolou a pozornou kontrolou svojho okolia. Neskôr sa pri pozieraní obrazov v Slovenskej národnej galérii vo výklenku tvoriacom mŕtvy uhol minul s mužom, ktorý bol veľmi nervózny, červený v tvári. Po stretnutí s diplomatom si rýchlo pozrel štyri obrazy a okamžite opustil budovu galérie. Diplomat i muž po tomto stretnutí prevádzali sebakontrolu. Tieto indicie stačili kapitánovi Gajarskému²⁵⁾ na to, aby stretnutie týchto dvoch mužov jednoznačne označil za spravodajskú operáciu.²⁶⁾

Za najjasnejšiu spravodajskú operáciu, ktorú sa príslušníkom ŠtB podarilo v rámci prípadu „OCEÁN“ zadokumentovať, je možné považovať celodenné sledovanie amerického diplomata príslušníkmi XII. správy ZNB s vyvrcholením v obci Limbach, ktoré sa uskutočnilo 23. augusta 1985. Diplomat zaparkoval pred tamojšou vinárňou Koliba, zamkol auto a o 18:46 vošiel do vinárne. Podľa správy pred večerou vypil dvakrát dva decilitre bieleho vína a po večeri si objednal ešte sedemdecovú fľašu vína a popíjal z nej.²⁷⁾ V správe sa uvádza, že bol dvakrát na WC (o 20:45 a 21:30), kde ale „*následnou kontrolou neboli zistené žiadne znaky či uschované predmety*“. O 21:50 sa pri diplomatovom aute zastavil (neskôr identifikovaný) muž,²⁸⁾ ktorý sa najprv tri minúty prechádzal po parkovisku a prezeral si okolie. Po tom, ako ľudia čakajúci na autobusovej zastávke nastúpili do autobusu, rýchlo otvoril batožinový priestor diplomatovho automobilu a vybral z neho tmavú tašku. Nasadol do svojho automobilu a po tme – bez zasvetenia reflektorov auta – odišiel rýchlou jazdou smerom na Pezinok. O 22:20 sa autom vrátil a do batožinového priestoru diplomatovho auta vrátil tmavú tašku. Diplomat v tom čase ešte stále sedel vo vinárni a pil víno. Z vinárne odišiel až o 23:15 a rýchlou jazdou išiel priamo k budove bývalého konzulátu.²⁹⁾

23) Eduard Púčik (nar. 30. 1. 1926) pracoval v ZNB od 9. 9. 1952. Od 1. 2. 1963 bol náčelníkom 7. odboru Krajskej správy MV Bratislava, od 1. 3. 1964 náčelníkom IV. odboru KS MV Bratislava, od 1. 7. 1966 do 1. 7. 1974 bol zástupcom náčelníka a náčelníkom IV. odboru Správy ŠtB Bratislava a náčelníkom odboru sledovania Hlavnej správy ŠtB MV SSR. Od 1. 7. 1974 pracoval na 1. oddelení 1. odboru XII. správy FMV/ZNB Bratislava. Zo služobného pomeru príslušníka ZNB bol uvoľnený 30. 4. 1984.

24) A ÚPN, f. KS ZNB BA, reg. č. 38467 (diel 1 časť 4, s. 19 – 24).

25) Ján Gajarský (nar. 27. 12. 1948) pracoval v ZNB od 1. 11. 1970 ako vodič - mechanik, v ŠtB na 1. oddelení 1. odboru XII. správy ZNB od 1. 8. 1975. Zo služobného pomeru príslušníka ZNB bol prepustený 28. 2. 1989.

26) A ÚPN, f. KS ZNB BA, reg. č. 38467 (diel 1 časť 6, s. 164 – 165).

27) Sledovanie a dokumentovanie konzumácie alkoholických nápojov u šoférov využívala ŠtB ako možný nástroj vydierania, keď sa odpustenie takéhoto priestupku mohlo podmieňovať spoluprácou s ŠtB. V tomto prípade by takýto účel komplikovala či priamo znemožňovala diplomatická imunita sledovanej osoby.

28) Ako následok tejto akcie bol prevedený z kategórie preverovaná osoba (PO) na signály zvázok (S), čo umožnilo vykonanie operatívneho vyšetrovania pre podozrenie zo spáchania trestného činu vyzvedačstva (§ 105 Trestného zákona). Ani na základe jeho kontrarozviedneho rozpracovania, vyšetrovania a výsluchov (vrátane výsluchov na detektore lži) mu však nebol dokázaný trestný čin vyzvedačstva.

29) A ÚPN, f. KS ZNB BA, reg. č. 38467 (diel 1 časť 5, s. 166 – 183).

Záver

Sledovaniu amerických diplomatov v Bratislave sa venovali viaceré zložky ŠtB, predovšetkým XII. správa, čiastočne aj I., II., IV. a VI. správa ZNB. Štátna bezpečnosť do prípadu nasadila pomerne veľké zdroje, materiálne aj ľudské – pri analýze prípadu sa podarilo identifikovať 84 kádrových príslušníkov ŠtB a 61 tajných spolupracovníkov (agentov), ktorí pracovali na sledovaní diplomatov. Objektové zväzky „MORE“ a „OCEÁN“, ktoré sa prípadu venujú, majú spolu vyše 3 200 strán. Okrem ďalších materiálov obsahujú množstvo agentúrnych záznamov, stovky strán analýz, návrhov opatrení, schválených opatrení a ich vyhodnotení. Vo zväzku „OCEÁN“ sa uvádza niekoľko odhalených spravodajských operácií, často však ide iba o domnienky kádrových príslušníkov ŠtB. Absentuje ale zmienka o tom, že by na ich základe bol niektorý z amerických diplomatov vyhodený z ČSSR, alebo že by bol niektorý z ich československých spolupracovníkov zadržaný a obvinený zo špionáže alebo iného trestného činu.

Zo štúdia zväzku je však evidentné, že ŠtB bola úspešná v nasadzovaní spravodajsko-technických úkonov, odposluchy sa jej podarilo namontovať priamo v budove bývalého (a zároveň pripravovaného) Generálneho

konzulátu USA v Bratislave. Československá kontrarozviedka však nezvládala sledovacie akcie, zlyhávala pri dokazovaní často ani nie veľmi sofistikovaných spravodajských operácií pracovníkov spravodajských služieb USA. Výsledky úsilia za každú cenu dokázať špionážne aktivity hlavného nepriateľa komunistického bloku – teda USA – sa však nezdajú byť priamoúmerné zdrojom, ktoré komunistický štát tejto operácii venoval.

V súvislosti s činnosťou spravodajských služieb USA na území ČSSR a činnosťou ich československých spolupracovníkov je na záver vhodné citovať §2 zákona o nemorálnosti a protiprávnosti komunistického systému:

(1) Odpor občanov proti komunistickému režimu, prameniáci v demokratickom presvedčení, prejavujúci sa odbojom, pomocou prenasledovaným alebo inou činnosťou vo vnútri štátu alebo v zahraničí samostatne alebo v spojení s demokratickou mocnosťou, bol legitímny, morálne oprávnený a je hodný úcty.

(2) Každému, kto bol komunistickým režimom nespravodlivo postihnutý, prispel k jeho pádu a k znovunastoleniu demokracie na Slovensku a nepodieľal sa na zločinoch komunizmu, patrí vďaka.³⁰⁾

RESUME

Counter-intelligence action against US diplomats

The study “Counter-intelligence action against US diplomats” focuses on an analysis of the files “SEA” and “OCEAN.” Some cases were devoted to monitoring US diplomats in the Bratislava and West-Slovak districts. The files pay special focus on the building of the former Consulate General of the United States in Bratislava. Other activities spied upon include intelligence operations that were supposed to be provided by US intelligence services in the streets of Bratislava’s Old Town.

The study mainly analyzes actions undertaken by State Security (ŠtB) when spying on diplomats. It includes descriptions of methods of US intelligence services in the ČSSR, as well as the types of connections to their Czechoslovak agents. A vast part of the study examines the building of the consulate and the approaches the ŠtB used for infiltrating the building (listening devices, cameras, a secret doorway, acquisition of agents in the Diplomatic Service Corps). Additionally, the study describes one operative situation in Bratislava’s Old Town in which an intelligence operation was uncovered by the ŠtB.

author’s translation – preklad autor

30) Zákon č. 126/1996 Z. z. o nemorálnosti a protiprávnosti komunistického systému.

Denník Dr. Štefana Tisu¹⁾

Mgr. Matej Medvecký

(1977), absolvent FiF UK
Bratislava, doktorand na Kat-
edre slovenských dejín FiF UK
Bratislava, pracuje v ÚPN.

Mgr. Martin Holak, PhD.

(1975), absolvent FiF UK Brati-
slava, pracuje v Ústave politic-
kých vied SAV v Bratislave

Trenčiansky sudca dr. Štefan Tiso nedobrovoľne vstúpil do slovenských dejín ako posledný predseda vlády Slovenskej republiky 1939 – 1945, ktorým sa stal 5. septembra 1944, krátko po vypuknutí Slovenského národného povstania. Za predsedu vlády bol vymenovaný v mimoriadnej situácii, navyše bez vlastného pričinenia a bez akýchkoľvek politických ambícií. Tiso si svoj denník začal písať niekoľko dní predtým, ako sa stal ministerským predsedom a posledný zápis končí jeho zatknutím americkými vojenskými zložkami v rakúskom Kremsmünsteri. Napriek tomu, že spomínané udalosti sú našej odbornej verejnosti dobre známe,²⁾ Tisov denník v mnohých prípadoch naše poznanie dopĺňa a objasňuje. Nemenej zaujímavá je aj ľudská stránka zápisov, kedy Š. Tiso nevystupuje ako politik, ale ako človek, ktorý sa vo svojich myšlienkach zaujíma o ľudské osudy a obáva sa blízkej budúcnosti.

Š. Tiso sa narodil v roku 1897 vo Veľkej Bytči. V roku 1915 maturoval na trenčianskom gymnáziu a o rok neskôr odišiel ako vojak rakúsko – uhorskej armády bojovať na východný front. Dňa 6. júna 1916 padol pri Ludsku do ruského zajatia a zvyšok 1. svetovej vojny strávil v zajateckom tábore v Krasnojarsku. Na prelome rokov 1918 a 1919 vstúpil do československých légii, kde sa podľa vlastných slov aj národne prebudil. Po návrate do Československa v septembri 1920 sa rozhodol ísť študovať techniku do Brna, avšak kvôli nedostatku peňazí nastúpil ako zmluvný úradník na Mestskom úrade v Bratislave. Popri zamestnaní vyštudoval právo (ukončené roku 1925) a absolvoval tiež štyri ročníky na speváckom oddelení Hudobnej školy. V tejto súvislosti sa spoznal aj so známym propagátorom slovenskej kultúry Aloisom Kolískom, s ktorým absolvoval viacero koncertov na Morave, pričom ho Kolísek prehováral, aby sa spevu venoval profesionálne.³⁾

Podľa vlastného vyjadrenia vstúpil Tiso v roku 1938 do Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HLS) na základe toho, že všetci zamestnanci súdov dostali z Ministerstva pravosúdia výzvu, aby do HLS vstúpili. Tiež tvrdil, že bol zástancom nestrannosti sudcov: „*Preto som požiadal v jeseni r. 1938 Sidora, aby sa pričínal o to, že sudcovia nesmeli byť členmi [Hlinkovej] Gardy a myslím, že som aj písal o tom na Ministerstvo pravosúdia. Myslím, že to bolo aj mojím pričinením, že skutočne sudcovia spočiatku nesmeli vstupovať do Gardy. Stalo sa raz v Trenčíne, že Garda pribrala k svojim prácam, v súvislosti so židovskou otázkou aj sudcov z Trenčína. Hneď som zakázal, ako predseda Hlavného súdu, aby sudcovia takúto prácu nekonali.*“⁴⁾ S vyhlásením Slovenského štátu bol však Š. Tiso absolútne stotožnený a netajil sa tým ani pred Národným súdom.

Dňa 4. novembra 1941 sa Š. Tiso stal zastupcom predsedu Združenia štátnych a verejných zamestnancov a správcom Odboru justičnej správy.⁵⁾ V rokoch 1939 – 1944 pôsobil vo funkcii predsedu Hlavného súdu v Bratislave a 30. septembra 1943 sa stal členom Štátnej rady.⁶⁾ Tiso pôsobil v súdnych službách až do začiatku septembra keď sa stal ministerským predsedom, ministrom zahraničia a ministrom pravosúdia. Š. Tiso nebol profesionálnym politikom a podľa spomienok dlhoročného ministra hospodárstva Gejzu Medrického si ho „*prezident vybral zrejme pre jeho bezvýhradnú až vojenskú disciplínu a absolútnu korektnosť ... v politike nemal veľa skúseností, ale bol to statočný človek.*“⁷⁾ Samotný Tiso si do svojho denníku zapisal: „*Prečo som bol ja vybraný na dôležitú a ťažkú úlohu plnej zodpovednosti? Pýtam sa čoraz častejšie, ale odpoveď si neviem sám dať. Predsa nebol som človekom politiky a nemám pre ňu ani povahu, ani porozumenie. Dostal som jednoducho rozkaz, nuž plním ho.*“⁸⁾

1) Za poskytnutie naskenovaného denníka ďakujeme Pavlovi Žáčkovi.

2) Pozri napr. *Slovensko na konci druhej svetovej vojny (stav, východiská a perspektívy)*. (Zost. Valerián BYSTRICKÝ – Štefan FANO). Bratislava 1994; *SNP 1944. Vstup Slovenska do demokratickej Európy*. (Zost. Dezider TÓTH – Katarína KOVÁČIKOVÁ). Banská Bystrica 1999; *Válečný rok 1944*. (Zost. Zlatica ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ). Praha 2001.

3) V zmysle neskorších spomienok G. Medrického mal Š. Tiso „*krásny barytón a nahral prvé gramofónové platne so slovenskými piesňami (1919 – 1920).*“ MEDRICKÝ, Gejza: *Minister spomína*. Bratislava 1993, s. 280.

4) Slovenský národný archív Bratislava (ďalej SNA), fond (f.) Národný súd, 10/46. Zápisnica z výpovede dr. Štefana Tisu zo dňa 26. 2. 1946.

5) SNA, f. Národný súd, 72/45. Žaloba.

6) SNA, f. S, k. 99. Štátna rada – ústredná agenda.

7) MEDRICKÝ, G.: *Minister spomína*, c. d., s. 280.

8) Pozri nižšie, zápis z 8. 12. 1944. Podľa F. Vnuka sa spočiatku predpokladalo, že predsedníctvo vlády prevezme po Vojtechovi Tukovi Alexander Mach. VNUK, František: *Mať svoj štát znamená život. Politická biografía Alexandra Macha*. Bratislava 1991, s. 303 – 304.

Jedným z dôvodov výmeny predsedu vlády bol aj fakt, že dovtedajší slovenský premiér dr. Vojtech Tuka bol i vzhľadom na svoj pokročilý vek v ťažkom zdravotnom stave, a nebol schopný exekutívu energicky riadiť.⁹⁾ Výmena premiéra však vo vláde nebola jedinou personálnou zmenou. Š. Tiso dostal po Tukovi do správy spomínané Ministerstvo zahraničia a zároveň aj Ministerstvo pravosúdia, ktoré dovtedy riadil Gejza Fritz. Na Ministerstve školstva a národnej osvety vystriedal Jozefa Siváka Aladár Kočiš a na Ministerstve dopravy a verejných prác Júliusa Stana Ľudovít Lednár. Výmena pochopiteľne zasiahla aj Ministerstvo národnej obrany, kde Ferdinanda Čatloša (ktorý bol v tom čase už po úteku do Banskej Bystrice) vystriedal Štefan Haššík. Vo funkcii aj naďalej ostali minister vnútra Alexander Mach, minister hospodárstva Gejza Medrický a minister financií Mikuláš Pružinský. Nezanebateľný vplyv na zloženie novej vlády mali aj nemeckí predstavitelia na Slovensku Gottlob Berger a Hans Elard Ludin, ale i Joachim von Ribbentrop, ktorý osobným zásahom zabránil návratu Ferdinanda Ďurčanského do vysokej politiky.¹⁰⁾

Vedenie vlády v nasledujúcich mesiacoch určite nebolo príjemné a jednoduché. Front sa čoraz viac približoval k hraniciam Slovenska, v okolí Banskej Bystrice prebiehali tvrdé boje, rozpadal sa štátny aparát a aj hospodárska politika krajiny sa postupne dostávala do slepej uličky. V informácii ríšskeho komisára pre upevnenie nemeckého živlu z 21. septembra 1944 sa o situácii na Slovensku hovorí: „*Terajšia vláda má teoreticky vládnu moc asi nad 40% územia a disponuje asi 60% štátneho dôchodku ... novovymenovaná slovenská vláda sa správa alebo pasívne, alebo sa pokúša – práve tak ako úradníci, čo ostali na ministerstvách a hospodárskych ustanovizniach – zaistiť si alibi pred partizánskymi bandami tým, že odkladá vybavenie bežných otázok a pod.*“¹¹⁾ Nemecká strana sa tak čoraz viac aktivizovala, pričom jej predstavitelia

tentoraz do slovenských záležitostí zasahovali už tvrdo a otvorene. 28. novembra 1944 na príklad Nemci predsedu vlády upozornili, „*že pasivita, ktorá sa ukazuje v správe a najmä v exekutive dosiahla takú mieru, že sa v týchto oblastiach už vôbec nič nedeje. Preto je nevyhnutné okamžite zasiahnuť.*“¹²⁾

Ako predseda vlády Š. Tiso evakuoval v apríli 1945 cez Skalicu a Holíč do Kremsmünsteru. Tu ho 19. mája 1945 zatkli Američania, ktorí ho na základe žiadosti československých úradov dňa 29. októbra 1945 vydali do Československa. Š. Tiso bol postavený pred Národný súd a odsúdený (spolu s Ľ. Lednárom, A. Kočišom, M. Pružinským, G. Medrickým a Š. Haššíkom) v zmysle žaloby, že: „*1./ spočiatku bez akejkoľvek dohody a od 3. októbra 1944 na základe tajnej dohody uzavretej s veliteľstvom nemeckej armády na Slovensku financovali, zásobovali a ubytovali nemeckú okupačnú armádu povolanú na Slovensko Dr. Jozefom Tisom na potlačenie národného povstania, čím odčerpali zo štátnej pokladnice spolu asi 3 605 229 750 KS, 2./ keď na začiatku septembra 1944 a neskôršie viackrát sa uzniesli, že sa zo slovenských príslušníkov nemeckej národnosti a zo slovenských zajatcov z povstania v Nemecku môžu a majú vytvárať oddiely SS, 3./ postupne od začiatku povstania mobilizovali na pomoc nemeckej armáde proti povstalcovi a partizánom slovenské branné sily na území Nemcami obsadenom do PO HG a do novovytvoreného vládneho vojska Domobrany, k čomu použili najmä Generálny sekretariát HSLŠ, HM, školy a úrady a menovite dňa 9. septembra 1944 sa uzniesli: a/ aby pre mobilizáciu HG a Domobrany boli uvoľnení najmä štátni zamestnanci, b/ aby Generálny sekretariát HSLŠ vydával mobilizačné obežníky na organizácie strany, c/ aby Dr. Aladár Kočiš v rezorte Ministerstva školstva vyzýval žiactvo k účasti na boji proti partizánom a žiadal profesorov k pobádaniu žiakov a dobrovoľné rukovanie, a d/ začiatkom roku 1945 súhlasili*

9) Podľa informácie z nemeckých zdrojov z 1. 9. 1944: „*Predseda vlády Tuka ... sa následkom choroby úplne zrútil. Nemal som dojem, že bude v dohľadnom čase zase práceschopný. Môže sa pohybovať len podopretý niekoľkými ľuďmi. Duševne sa zdá úplne čulý. Na politických udalostiach posledných mesiacov však je úplne nezúčastnený a nezainteresovaný.*“ Slovenské národné povstanie. Nemci a Slovensko. (Zost. Vilém PREČAN). Bratislava 1971, s. 196.

10) Už na konci augusta písal Ribbentrop Ludinovi: „*Som uzročený s tým, že budete pracovať na rekonštrukcii vlády s cieľom skoncentrovania všetkých síl, ktoré sú odhodlané všetkými prostriedkami zachovať v krajine poriadok a pokoj. Predsa však nie je žiadateľné, aby sme v tomto okamihu vylučovali Tuku. Vzhľadom na jeho zdravotný stav môže mu predsa vypomáhať Mach ako zástupca predsedu vlády. To, že Čatloš pri tejto príležitosti bude vylúčený je samozrejmé. Na dosiahnutie tohto zámeru prosím, aby ste poukázali prezidentovi Tisovi na to, že udalosť z 24. augusta pokladáme za puč, pripravený Čatlošom, čo musí Tisu viesť k tomu, že vyvodí z toho potrebné dôsledky. Pribranie Ďurčanského do vlády neprichádza do úvahy za nijakých okolností, ba čo viac, Ďurčanského treba čo najprísnejšie strážiť, aby mohol byť prípadne v danom okamžiku zaistený.*“ Vojenský historický archív Trnava (ďalej VHA), f. Nemecké dokumenty, Auswärtiges Amt, dok. č. 372485. Ribbentropov telegram Ludinovi z 29. 8. 1944.

11) VNUK, František: *Neuveriteľné sprisahanie*. 2. vyd. Trenčín 1993, s. 84.

12) Slovenské národné povstanie. Nemci a Slovensko, c. d., s. 446 – 447. Na konci správy je poznámka: „*Pri tomto rozhovore sme mali pocit, že sa ministerský predseda pochtivo usiluje podniknúť zo svojej strany všetko, aby naše želanie presadil.*“

Slovenská vláda u prezidenta (v strede). Zľava: Ľudovít Lednár, Aladár Kočiš, Mikuláš Pružinský, Štefan Tiso, Jozef Tiso, Alexander Mach, Gejza Medrický, Štefan Haščík, Tido J. Gašpar. Zdroj: SNA.

s tým, aby Štefan Haščík ako minister národnej obrany nariadil vyhláškou /:zo dňa 12. januára 1945, čís. 51400-Dopl.-O-1945:/ mobilizáciu odvodných ročníkov 1942 – 1944 a u starších pokračovanie v prezenčnej službe a s tým zvláštnym ustanovením, že kto nenaštúpi, bude považovaný za zbeha a prípadne za vojenského zajatca a bude odvezený za hranice štátu; ... 4./ prenasledovali účastníkov slovenského národného povstania, 7./ v októbri 1944 nariadili oddisponovať Čechov podozrivých z účasti na národnom povstaní a partizánskeho boja a tým cieľom dali úpravu Ministerstva vnútra /:26. októbra 1944:/, aby vykonalo revíziu štátnych občianstiev a živnostenských oprávnení a aby vyhlásilo tieto za neplatné, zároveň urobili aj opatrenia v jednotlivých rezortoch štátnej správy, aby zamestnanci českého pôvodu boli zo štátnej správy odstránení, okrem toho sa uzniesli /:11. septembra 1944:/ na zaistení primeraného počtu nespoľahlivých osôb českej

národnosti ako rukojemcov za to, že partizáni zaistili viac verejných činiteľov režimu.“¹³⁾ Ďalej organizovali opevňovacie práce, organizovali pomoc pre Ukrajincov, ktorí „sa previnili proti Čerenej armáde“,¹⁴⁾ potlačením povstania spôsobili, že sa Nemci zmocnili zbraní povstalcov, nariadili odňať rádiá všetkým osobám, štvli proti povstaniu (okrem Pružinského a Medrického).

Š. Tiso samostatne bol odsúdený aj za to, že 6. septembra 1944 predniesol v rozhlase vládne vyhlásenie novej vlády,¹⁵⁾ 23. januára 1945 odsúdil povstanie a zahraničný odboj,¹⁶⁾ 14. marca 1945 publikoval v denníku Slováč článok „Po ťažkých časoch príde deň víťazstva“,¹⁷⁾ spolu so Š. Haščikom sa po potlačení povstania tiež zúčastnili slávnosti v Banskej Bystrici, dal príkaz na uväznenie sudcov

z kauzy Šrobár a spol., dňa 2. októbra 1944 sa spolu s ostatnými ministrami rozhodli previesť koncentráciu Židov, nariadil zastaviť trestné pokračovanie proti istému gardistovi, ktorý úmyselne zabil žida pri zašťovaní, nariadil vydať Nemcom asi 300 politických väzňov zo Slovenska a „začiatkom roku 1945 v rezorte Ministerstva pravosúdia cieľom znemožnenia partizánskeho boja dal príkaz prednostovi prezídia Dr. Imrichovi Kováčovi, aby vydal úpravu riaditeľstvu polepšovne v Ilave, podľa ktorej sa má dovoliť nemeckej armáde previesť medzi chovancami polepšovne zregrútovanie mladistvých previnilcov s podmienkou, že ich zákonní zástupcovia budú s tým súhlasiť a na základe toho potom nemecká armáda z polepšovne vzala 8 aj 15 ročných chovancov, po ktorých teraz niet stopy.“¹⁸⁾ Š. Tiso bol rozsudkom Národného súdu za predsedníctva dr. Karla Bedrnu odsúdený na 30 rokov väzenia.¹⁹⁾ Rozpisovať, ktoré z vyššie uvedených skutočností z rozsudku sú pravdou

13) SNA, f. Národný súd, 72/45. Rozsudok.

14) Tamtiež.

15) Slováč 8. 10. 1944.

16) Gardista 25. 1. 1945.

17) Slováč 14. 3. 1945.

18) SNA, f. Národný súd, 72/45. Rozsudok.

19) Trest si Š. Tiso odpykával vo väznici v Leopoldove. VNUK, F.: *Mať svoj štát znamená život*, c. d., s. 358.

a ktoré nie, na tomto mieste nie je možné a snád' ani potrebné; v každom prípade to neumožňuje rozsah úvodu k denníku – vyžadovalo by si to samostatnú štúdiu. Stačí snád' len upozorniť na to, že s koncentraciou židov v októbri 1944 v Bratislave začal s vlastnej iniciatívy dr. Anton Vašek a teda sa neudiala z iniciatívy Š. Tisu.²⁰⁾ Na druhej strane sa zachovalo svedectvo kriminálneho radcu Gestapa Otta Kozłowského: „V jednom osobnom rozhovore, ktorý Dr. Witiska v mojej prítomnosti mal so slovenským min. predsedom Dr. Tisom, vyslovil tento ochotu a že je v stave evakuáciu Židov vo vlastnej príslušnosti a zodpovednosti previesť tak, že som ja nemusel žiadne opatrenia nariadiť. Ale 14 dní slovenská vláda neurobila nič. Koncom októbra prišiel Hauptsturmführer Brunner z RSHA – IV, ktorého príchod avizoval Fensterschreiber k Dr. WITISKOVÍ a prevzal evakuáciu Židov na príkaz RSHA. S príslušnými slovenskými úradmi ustálil, že k evakuácii bude pribraná Hlinkova Garda a ústavy tunajších Nemcov.“²¹⁾

Štefan Tiso zomrel počas výkonu trestu vo väzení v Leopoldove dňa 24. marca 1959.

Prepis Tisovho denníka zodpovedá naskenovanej predlohe, ktorú mali autori úvodu a poznámkového aparátu k dispozícii. Denník je zložený zo 43 zápisov a zachytáva obdobie od 30. augusta 1944 do 15. mája 1945. Text je na niekoľkých miestach prispôsobený súčasnemu úzu slovenského jazyka (napríklad v dnešnej slovenčine sa už nepoužíva tvar boly), zásahy však boli minimálne. Š. Tiso písal svoje záznamy do denníku malým a ťažko čitateľným písmom. Zlá čitateľnosť textu bola navyše znásobená tým, že je na Slovensku k dispozícii len v naskenovanej podobe. V prípadoch doplnenia častých skratiek boli použité hranaté zátvorky, ktoré boli použité aj na označenie nečitateľných slov. Samotné konštatovanie nečitateľnosti je od zvyšku textu odlišené kurzívou.

Originál denníka Š. Tisu je uložený v archíve Hooverovho inštitútu v Stanforde, USA. Podľa bývalého riaditeľa Slovenského národného archívu v Bratislave Dáriusa Rusnáka bol denník súčasťou dôkazového materiálu pred Národným súdom a dodnes nie sú známe okolnosti, za akých sa do Stanfordu dostal. Rusnák podľa vlastných slov vo viacerých prípadoch požadoval jeho návrat na Slovensko, no neúspešne.²²⁾ Tisov denník nie je na Slovensku vecou úplne neznámou, v parafrázovanej forme ho v roku 1970 vydal izraelský historik slovenského pôvodu Yeschayahu Jelínek v Historickom časopise.²³⁾ Preto nepovažujeme za potrebné v predkladanom texte uvádzať veci, ktoré sú vysvetlené v spomenutom čísle Historického časopisu. Rozsah poznámok pod čiarou sme sa snažili minimalizovať aj z dôvodu rozsahu denníka a obmedzenému priestoru časopisu Pamäť národa.

30. august 1944 Včera večer, keď som počul hlas min[istra] n[árodnej] obrany gen. Čatloša,²⁴⁾ ktorý oznamoval, že n[emecké] vojská tiahnu do nášho územia proti partizánom²⁵⁾ pocítil som hanbu, akú som predtým vôbec snád' ani necítil. A či nie je hanba zavolať cudzieho aby mrel za moje životné záujmy a to vtedy, keď národ má ešte dosť sil súcich vyhodit' z tela národného element rozkladný? A cudzí bude mať prst vždy v pozore na kohútiku? Vlastná krv sa ide zabíjať. Poriadok treba spraviť, ale takúto hanbu!? A jestli nevládzeme prečo sme nezačali kým sme vládali? Liptovský Mikuláš, Ružomberok, Vrútky, Martin sú už vraj Slov[enskou] sov[ietskou] republikou! V Martine sa vraj hnevajú, že nie Č[esko]-Sl[ovenskou] sov[ietskou] rep[ublikou]! Vlaky zastavujú, kone berú, statok, múku, stravu vojak potrebuje. Pušky si ukradnú z posádok. A všetko čo patrí k boju. Počuť neuveriteľné veci:

20) O protizidovských opatreniach na Slovensku v období 1944 – 1945 pozri: KAMENEC, Ivan: *Po stopách tragédie*. Bratislava 1991, s. 265 – 279.

21) A MV ČR, H – 751, Výpis z protokolu o výpovedi Otta Kozłowského.

22) RUSNÁK, Dárius: Slovenská republika 1939 – 1945 vo fondoch Slovenského národného archívu v Bratislave. In: *Slovenská republika (1939 – 1945)*. (Zost. Ján BOBÁK). Martin 2000, s. 213.

23) Pozri JELÍNEK, Yeschayahu: *Denník Dr. Štefana Tisu*. Historický časopis, roč. XVIII, č. 2, 1970, s. 270 – 286.

24) Spomínaný Čatlošov rozhlasový prejav napísal a pripravil Tido J. Gašpar. Podrob. ŠTEFANSKÝ, Václav: *Generál Ferdinand Čatloš (biografický náčrt)*. Bratislava 1998, s. 64 – 65; Slovenská národná knižnica – archív literatúry a umenia Martin (ďalej SNK-ALU), sign. 115 J 4. Spomienky F. Čatloša.

25) „Nepriateľ v hanebnej forme partizánov zákerne prepadol našu drahú slobodnú vlasť ... v takom položení, ktoré nám hrozí najkrvavejším ničením a zotročením, vlastné vojenské sily účinnej obrany nám nedostačujú. V dôsledku tejto skutočnosti prichádzajú na Slovensko jednotky nemeckej armády ... prišli, aby nám pomohli zložiť nepriateľa.“ Tamtiež, s. 65. J. Tiso na druhý deň v rozhlasovej povedal: „Teraz prišli k nám zvestovatelia nového života a partizánskymi spôsobmi ničia slovenský majetok, strieľajú slovenských ľudí ... do služieb svojej rafinovanej taktiky zapriahli spodinu ľudskej spoločnosti ... aby pomocou týchto živlov rozleptali slovenský poriadok, zotrelí nám z čela známku statočného a poriadneho národa a biľagovali nás značkou bezuzdnej luzy, zrelej pre boľševické peklo ... keď už čím ďalej, tým bezočivejšie pokračovala diabolská boľševická zloba ... dal som súhlas k tomu, aby náš veľký sused Veľkonemecká ríša poslala na Slovensko vojenské jednotky k potlačeniu tohto beštialného šialenstva.“ *Slovák* 31. 8. 1944.

že velit[el'] posádky spolupracuje s partizánmi. Že vojsko sa pridáva, lebo aj velitelia tak chcú aby sa konalo. Zjavná zrada, hanobná zrada zástavy u akt. dôstojníkov. A kde je teda vojsko? A kde min[ister] nár[odnej] obrany? Kde veliteľ slov[enskej] armády? Ako vidím (už dávnej) sa reční, politizuje, ale nekoná. Buď vidí a nekoná, buď nevidí a nekoná, to je dané z hľadiska schopnosti a spôsobilosti. Ak čosi sklamalo je to armáda a žandárstvo. A dávno sa o tom hovorilo. Práve tak ako kedysi o Talianoch. Situácia je taká, že partizáni neprídu len tam, kde nechcú. Vláda ešte tiež stará, hoci vlastne už dávno dobačovala. A či to [nečitateľné slovo] nevidela? A táto samá garnitúra chce niečo vykonať? Áno, odovzdať moc partizánskej vláde. Mimoriadne časy, mimoriadne činy. A či sa aj naďalej budeme hrať na strážcov právnych noriem [nečitateľné slovo] funkciou prechodných a nevidíme že ich [nečitateľné slovo] podľa a či vedľa [nečitateľné slovo] idú [nečitateľné dve slová]?! Aj normy možno zachovávať, ale kým to len nejde na úkor života samotných noriem. – Časy sú vážne. Včera Slovensko na viac[erých] miestach bombardovali, nik o tom nehovorí. Ale každý poctivý človek, ktorý miluje svoj národ s hrôzou hľadi na vývoj vnútorný!!

Popoludní: Stopa po Turancovi zmizla.²⁶⁾ Včera odletel na letište Tri duby (Sliač) a od tých čias niet po ňom stopy. V Žiline sa vraj bojuje. Nemci sú tam, lebo posádka po predošlé dni držala, potom ale zavreli veliteľa a posádka to vzdala. Rozdali zbrane každému, kto prišiel a teraz sa strieľa. Všetko sa zdá márnym, čo sa podniká. Trnava údajne oslobodená. Vlaky nejdú. Pošta neprijíma balíky. Ak to takto pôjde v noci sú v Bratisl[ave] a budeme mať novú vládu. Každá hodina prináša novú situáciu. Už hovoril Mach,²⁷⁾ včera Čatloš, dnes má prehovoriť prezident. Samé reči. Iní konajú. Už sa nezdá, ale zjavné je, že všetko je na ruby. Počúvam, že už Maďari tiahnu na naše územie (Dobšiná). A tak čiastka bude partizánska, čiastka maďarská, čiastka nemecká a nič slovenské. Žiaľ, splňuje sa všetko, čo človek predpovedal, ale sa mu len vysmiali. A tak sa v hanbe utopí sláva [nečitateľné slovo] po svede. Hanba, hanba...

Trnava vraj [nečitateľné slovo]. Vyjednávalo sa a po sľube beztretnosti sa vzdala posádka.²⁸⁾

2. sept[ember 19]44 Ani chuti ani mysle pre písanie. Hanba, potupa nás zastihla o akej sa nikomu nesnívalo. Koniec všetkému budovaniu päťročnému. Len trpká príchuť z neho zostáva. Zrada uderila pečať na hlavu národa a tú zmôže umyť len nová, čistá obeť. Kto bude vedieť ukázať národu vysokú hodnotu tejto obete? – Bude národ ešte veriť niekomu? – Hovorí sa, hovorí sa na strane zhovievav, zradcovia konajú! Kedy budeme konať my? Či sa už nezmôžeme ani pre počiatky činov? Prezident včera hovoril o minulosti a o poučení z neho. „Boli sme veľmi zhovievavi“ povedal. Teraz to bude ináč. Bude sa robiť obrat o 180°? Ak áno, potom budeme vedieť tu robiť niečo. Ináč – každý pokus márne a – niet nás viac. Bože, čo potom robiť? Odtrhnúť sa od otčiny a ísť tam, kde je poriadok, oddanosť, oduševnenosť? Sám, či s rodinou? – ... Kto mi dá na to odpoveď až sa budeme musieť rozhodnúť?... Len Boh! A som hodný jeho milosti? Je hodný celý národ jeho milosti? ... Prezident vrátil sa z Viedne, lebo k Führerovi (pochopiteľne) sa nedostal,²⁹⁾ a v reči povedal „hlavy hore!“ Áno, ale vtedy zrak zachycuje život a chce ho vidieť v pohybe. Nie je dosť len vzduch naplňovať činmi ako sa to robí už 5 – 6 rokov až na výnimky. Čo sa stalo, všetko som predpovedal, ale nemyslel som, že to bude tak hanebné. To môže spraviť len duševná k..., bez hanby a cti. A hľa, urobili to! Stratená si, naša národná česť. A na čele zrady sám Čatloš stojí, veliteľ armády, min[ister] nár[odnej] obrany, ktorý mal dušu až do posledného okamihu sa zdržovať v predizbe prezidenta a odtiaľ ešte všetko tak dirigovať, aby zrada bola úplná. Keď už všetko previedol do tábora zradcov, vzal posledný plat od Slovenskej republiky, sadol na autá (5 – 6) štátu aj s celou svojou klikou (gen[erálny] štáb?!!) a odišiel k partizánom.³⁰⁾ Nezabudol ale v poslednom okamihu ešte pokaziť všetky odpočívacie stroje na min[istertve] nár[odnej] obr[any]. Včera bol pozbavený funkcie. A títo ľudia mali tvár, aby do posledného okamihu hľadeli nám do očí... v predizbe preziden-

26) Generál Jozef Turanec bol zatknutý povstalcami 29. 8. 1944 podvečer na ceste do Banskej Bystrice. Podrob. JABLONICKÝ, Jozef: *Povstanie bez legend*. Bratislava 1990, s. 190 – 191.

27) Alexander Mach, od 29. 7. 1940 vo funkcii ministra vnútra. Jediný jeho doložený rozhlasový prejav je z 27. 8. 1944 (*Gardista* 29. 8. 1944). K Machovej činnosti v uvedenom období podrob. VNUK, F.: *Mať svoj štát znamená život*, c. d., s. 301 – 316.

28) K trnavskej posádke pozri JABLONICKÝ, J.: *Povstanie bez legend*, c. d., s. 220 – 231; SOKOLOVIČ, Peter: *Odchod trnavskej posádky do povstania*. In: *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov III. /Povstanie roku 1944/*. (Zost. Martin LACKO). Trnava 2005, s. 273 – 300.

29) J. Tiso odcestoval do Viedne 1. 9. z dôvodu obavy vypuknutia povstania i v Bratislave. O jeho snahe stretnúť sa s A. Hitlerom sa v dostupných dokumentoch nehovorí. Porov. *Slovenské národné povstanie. Nemci a Slovensko*, c. d., s. 1114.

30) Z Bratislavy odišiel F. Čatloš v noci z 1. na 2. 9. 1944 vo svojom služobnom aute a už podvečer 2. 9. sa hlásil Jánovi Golianovi v Banskej Bystrici. SNK-ALU, sign. 115 J 4. Spomienky F. Čatloša.

ta... Padá, padá všetko vo mne, hanby biľag mi musí každý vidieť na tvári... A najhoršia je nečinnosť... A žiaľ nič sa nerobí... len reči, reči... A či už ozaj všetkému koniec? Bože, milosrdenstvo!

17. sept[ember 19]44 Od 5. sept[embra] [nečitateľné dve slová] hodiny sme zložili prí-sahu. Som na čele vlády. Keď som videl, čo sa robí, chcel som otvorene pomáhať a hľa, na mne spočíva teraz celá ťarcha minulosti a neistej budúcnosti.³¹⁾ Bol som len poslušný, nie ctibažný.³²⁾ Nie trúfalosť ani namyslenosť ma priviedli do dnešného položenía. Len roz-hodnosť, prevziať všetko čo mi ukladajú, lebo nik iný to nechcel robiť. A dnes je už 12 dní v mojich holých rukách osud drahého národa. Doteraz som len zachraňoval, bojoval s ľuďmi (najmä väčšími), aby mali aspoň toľko sily ako ja chcieť pracovať na záchrane národa. Celá energia musí sa doteraz vybiť v prehováraní ľudí, aby chceli pracovať. Všade nerozhodnosť, všade výhovorky. A či už všetko by mali robiť 2 – 3?? A snáď by to bolo lepšie, lebo nájsť dnes aspoň 10 Slovákov pádnej mysli, sotva by som si trúfol. Reči, [nečitateľné slo-vo], porady, rady, to áno, len činov sa nechcú chytať. Najlepšie sa pracuje s malými ľuďmi. A týchto treba podchytiť.

Akonáhle sa čosi robí na zaistenie bezpečnosti, samá intervencia za cudzincov. Za našich zajatých na druhej strane sa nechce stavať.

Zdá sa, akoby dnes už boli pomery lepšie. Dokedy? A jednako treba sa chopiť každej príležitosti na záchranu národa a štátu. I keď zostanem sám, bez pomocníkov, pokúsím sa nájsť druhého, tretieho, kým nás nebude na tisícky. Exekutíva, exekutíva! Ľudi oddaných a

činných treba, nie [nečitateľné slovo] potom práca konštruktívna! A tú by som chcel robiť ako malý, neznámy človek. Len priviesť topia-ceho sa na sucho a potom ho odovzdať leká-rovi. Pane, pomôž aby sme nezahynuli!

1. okt[óber 1944] Nieto času na záznamy. Problémy sa valia, nestačím ich ani len uspo-riadať. Ovšem, práca ide kludnejšie. Málo ochoty u väčších. Malí sú ochotnejší, vernejší! Naliehavé sú otázky bezpečn[osť], financie a hosp[odárstvo]. Situácia vo vnútornom živo-te kludnejšia. Svetová – vojnová neprehľad-ná. Čaká sa na nejaké rozhodnutie, ale aké bude (ak bude) nevie si nik predstaviť. Čaká sa nejaký nem[ecký] úspech. Čakajú ho aj tí, čo doteraz nebáli sa „Slavianov“. Dnes vidia, že poriadok akú má cenu. Dopustil to na nás Boh, aby sme sa vzpomätali? Čo biedni na ob-sadenom kraji? Iste už bolí hlava aj tých, čo tak nezmyselne sa rútili do náručia Čsl. republiky. A zdá sa, že zárodok zašlej republiky nevyklíči už nikdy.

6. okt[óber 1944] 4-ho som mal v sneme prehlásenie (vyhlásenie) vlády.³³⁾ Hanbil som sa, že som v sneme Slov[enskej] rep[ubliky]. Tak sa chovali p[áni] poslanci. Neoholení, ne-oblečení a žiadna nálada, hoci časy sú vážne a bolo by treba aspoň ukázať niečo.

Na druhý deň bolo zasadnutie Št[átnej] rady. Prejednaný prípad Čatloša. Predsednic-tvo Snemu nenašlo na ňom inej viny, ako že je dôvodne podozreľ, že zavinil rozklad slov[en-skej] armády!³⁴⁾ Nechcel som veriť, že som na pôde Snemu.

Okolo 17 h. bol som povolaný k telefónu p[ánom] prezidentom. Uňho som sa dozvedel,

31) Po skončení 2. svetovej vojny sa Tiso na margo svojho vymenovania vyjadril nasledovne: „Predsedom vlády som sa stal tak, že si ma zavolať prezident republiky dňa 5. septembra 1944. Bez toho, že by mi bol voľačo iného povedal začal mi hneď diktovať v prítomnosti nemeckého vyslanca Ludína a nemeckého veliteľa na Slovensku Bergera celý kabinet. Keď mňa diktoval, zakrútila sa mi hlava, ale som nevedel odpovárať a ani som neodporoval. Necítil som sa byť povolaným ani schopným na túto funkciu. Len preto som to prijal, lebo to žiadal odo mňa prezident ešte existujúceho štátu, ktorý štát bol uznaný 29 štátmi. Situáciu na Slovensku som v tom čase nepoznal. Vedel som len, že sa sem vovallí Nemci a videl som akúsi bezradnosť. Povstanie som považoval za ilegálnu činnosť a vec a nevedel som, že je to tak široko organizovaná akcia. Mal som dojem, že sú to len také menšie a tu a tam väčšie skupiny, pozostávajúce z francúzskych a ruských zajatcov, o ktorých som predtým počul, že prechádzajú na Slovensko z nemeckých táborov. Ani to som nevedel, že sa zriekla vláda Tukova. Čo sa robilo v Banskej Bystrici, poviem pravdu, považoval som ako sudca za ilegálne. Akí boli Nemci v skutočnosti a ako sa chovali proti Slovákom videl som až pozdnejšie.“ SNA, f. Národný súd, 10/46. Zápisnica z výpovede dr. Štefana Tisu zo dňa 26. 2. 1946. Prezident J. Tiso spočiatku uvažoval so Š. Tisom na post ministra pravosúdia, keďže však tento rezort považoval za málo významný, rozhodol sa Š. Tisu vymenovať aj za predsedu vlády. Ministrom zahraničia ho menoval len dočasne, kým sa nenájde niekto vhodný. Tamtiež. Zápisnica z výsluchu Jozefa Tisu zo dňa 16. 4. 1947. A. Mach zas vypovedal, že nad Š. Tisom ako ministrom pravosúdia sa uvažovalo už niekoľko mesiacov pred vypuknutím Slovenského národného povstania. Tamtiež. Zápisnica z výsluchu Alexandra Macha zo dňa 19. 4. 1947.

32) A. Mach na margo Tisovho vymenovania za predsedu vlády vypovedal: „Nebol som pri tom, ako to prijal Dr. Štefan Tiso. Ja som tak badal, že Dr. Štefan Tiso prijal túto funkciu ako povinnosť keď to bola vôľa prezidenta Republiky, po celý čas som mal tento dejem. Jeho vystupovanie bolo navonok energické a sebavedomé a vo vláde uhladené, ale myslím, že v zásadných veciach jednal a konal podľa úprav prezidenta Republiky. Ja som mal presvedčenie, že čo vo vážnejších otázkach predniesol, stalo sa už po dohode alebo úprave Prezidenta.“ Tamtiež.

33) Slovenské národné povstanie. Nemci a Slovensko, c. d., s. 434 – 435; Tesnopisecké správy Snemu Slovenskej republiky (TS SSR), 141. zasadnutie, 4. 10. 1944; Exposé predsedu vlády Slovenskej republiky, prednesené v sneme 4. októbra 1944. Kotva, roč. III, č. 8, 1970, s. 7 – 12; Slováč 8. 10. 1944.

34) Porov. SNA, f. S, k. 99. Zápisnica za zasadnutia Štátnej rady z 5. 10. 1944.

že má hneď prísť do Br[atislavy] Reichsführer Himmler.³⁵⁾ Asi o 18 h. keď som náhodou vyšiel k tajomníkovi som sa dozvedel, že ma hľadajú. Hneď som sa pobral s Gmelinom³⁶⁾ za H[immlerom], ktorý ma vraj čaká. Na Heeresmision som bol prijatý. Najprv sme hovorili medzi štyrmi očami, viac on ako ja a potom v prítomnosti vysl[an]ca Ludina³⁷⁾ a gen. Höfleh[er].³⁸⁾ Medzi štyrmi očami pripomenul, že v r. 1939 mohli s nami urobiť čo chceli. A teraz sa búrim!

Spočiatku som mal pocit, že dostávam lekciu. Pre židov, pre zradu vojakov, pre slabé zakročovanie proti zradcom, št[átnym] úradníkom. Po asi ¾ h rozhovore situácia sa zmenila tak, že tvár H[immlera] už bola iná. Sú netrepezliví!³⁹⁾ I ja som, aj iní. Ale čo robiť, keď ľudia jednoducho sú leniví a bojázliví? Výsledok vojny odrádza ľudí od ráznosti. Ale za svoj národ a štát predsa len smie človek bojovať?! Iste, že zrada je pohodlnejšia! Všetci keby nebolo tých slabých päť rokov! Ale v dnešnej situácii niečo robiť s takou rozheganou slaboškou spoločnosťou! Samý alibista, samý mäkkýš! Bili sa v prsia len kým bolo dobre. Dnes si chránia len ten mizerný, holý život. A veru to, čo im naháňa strach a odrádza od správneho konania, keby došlo, veru, že ich nič nezachráni. Ťažko s ľuďmi a preto ťažko naprávať. Niet s kým. A jednako treba. Ak to nepôjde ináč, nebudem len plieskať aj [nečitateľné slovo] bičom!

8. október 1944 Dnes skladal prisahu prvý peší pluk „domobrany“. ⁴⁰⁾ Malá slávnosť, ale významná. Na pravom rukáve majú pásku (prišitú, modrú) s nadpisom „Domobrana“. Bolo to povznášajúce... Základ daný, výsledok

dobry. Daj Boh, aby sme sa dožili ešte viac takýchto slávností. To by bolo znakom zdravej budúcnosti národa. Na slávnosť som šiel v aute s p. prezidentom. Bolo 8 h ráno. Na ulici málo obec. Nevedeli o čo ide. Zdravili ochotne. Kde je tá dobre vyzbrojená slov. armáda? – Zostala z nej iba táto troška pešiakov, ktorí len 2 – 3 dni predtým dostali pušky. Kedy budeme mať znovu naše vojsko, ktoré budeme obsypávať kvetmi, ako kedysi v 1939? Veľké vojsko nepotrebujeme, veď napadať nechceme nikoho, ale brániť sa musíme!! Najmä teraz, keď krvácame následkom zrad. Potrebujeme mužov v zbrani, aby sme si vedeli chrániť dediny, mestá od lupičov, násilníkov. Musíme sa zachrániť, lebo ak sami neprikročíme k činom, sme stratení na veky. Sľubujem tvrdú ruku a vidím, že budem musieť byť až bezohľadným, lebo ľudia sa nechcú zobudiť. A či bude niekto, kto mi bude pomáhať? – Ja vydržím, kým bude možnou úlohou viesť. A keď ma Boh neopustí prekonám každú ťažkosť. Sily, Bože, sily mi daj, aby som mohol zachrániť národ od záhuby.

12. október 1944 Včera ostreľovali „páni zo západu“ náš rýchlik, ktorý vychádza z Br[atislavy] o 13.50. – Zabitý Dr. Martinka⁴¹⁾ a asi 40 ľudí ťažko a ľahko ranených. A či aj túto skutočnosť považujú naši „slavianofili“ za bratský čin?!

Situácia stále vážnejšia, ťažšia. Problémy sa kopia, zdajú sa byť akoby nie premožiteľné! Sila, sila a sila je požiadavkom dňa. Všetko následky pučistov! A myslia si, že dosiahnu svoje? Ak nie, zajtra iste sa presvedčia, že to bola len hra slávna. Alebo si myslia, že sú z inej krvi ako my? Ak áno, nepatríme spolu, ale oni ne-

35) Heinrich Himmler bol ríšskym vodcom SS, šéfom Gestapa a ríšskym ministrom vnútra. K jeho spomínanej návšteve Bratislavy pozri *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*. (Zost. Vilém PREČAN). Bratislava 1966, s. 1093 – 1094.

36) Hans Gmelin bol legačným radcom na nemeckom vyslanectve v Bratislave.

37) Hans Elard Ludin sa stal nemeckým vyslancom na Slovensku 18. 1. 1941. V Bratislave pôsobil až do skončenia vojny.

38) Herman Höfle vystriedal vo funkcii hlavného veliteľa nemeckých síl na Slovensku Gottloba Bergera.

39) Ohľadom Himmlerovej návštevy v Bratislave Tiso vypovedal: „Vyhľadka o sústreďení Židov v Bratislave, na Policajnom riaditeľstve Mestským úradom v Bratislave, ktorú podpísal Dr. Anton Vašek, nebola mne vôbec predstretá, ani sa to s vedomím vlády nerobilo, naopak ja som v prospech Židov zakročoval u Nemcov písomne na ich vyslanectve a v súvislosti s týmto si ma potom Himmler zavolať na toto vyslanectvo v Bratislave a hrozne mi vynadal, že sa opovažujem ešte v prospech Židov zakročovať. Mal som vraj skorej ešte nemeckých vojakov žiadať na Slovensko. Ukázal mi s palcom tým, že ho pretiahol cez stôl, že toto mohli so Slovenskom urobiť v r. 1939, čím naznačoval zmlázdenie Slovenska.“ SNA, f. Národný súd, 10/46. Zápisnica z výpovede dr. Štefana Tisu zo dňa 26. 2. 1946. Generál SS Herman Höfle ohľadom stretnutia Tisa s Himmlerom vypovedal: „Na rozkaz Himmlera požiadal som ministerského predsedu Dr. Štefana Tisu a vyslanca Ludina, aby sa dostavili ku mne. Nebol som prítomný rozhovoru Himmlera s Dr. Štefanom Tisom. Myslím, že sa pamätám na to, že Himmler pri tomto rozhovore spomenul verbálnu nótu, ktorú slovenská vláda postúpila vláde ríšskej [ohľadom vyvážania židov, pozn. autorov]“ SNA, f. Národný súd, 10/46. Zápisnica s Hermanom Höflem (preklad). Otázka verbálnej nóty Nemecku sa prerokúvala v slovenskej vláde dňa 2. 10. 1944: „Vláda rokovala o koncentracii židov a uzniesla sa obrátiť na príslušné nemecké miesta s požiadanimi, aby sa židia koncentrovali a zaradili do práce len na území Slovenskej republiky podľa dohovoru gen. Bergera so zástupcom slovenskej vlády. Toto stanovisko vlády má sa oznámiť nemeckým miestam vo forme verbálnej nóty.“ Tamtiež. Čiastočný výpis zo zápisnice zo zasadania vlády z 2. 10. 1944.

40) K domobrane pozri ŠKULTÉTY, Jozef: Kontrarevolučné úsilie Tisovej vlády v období Slovenského národného povstania (september 1944 – apríl 1945). In: *Slovenské národné povstanie roku 1944*. (Zost. Ľudovít HOLOTÍK – Miroslav KROPILÁK). Bratislava 1965, s. 533 – 588; KORČEK, Ján: *Slovenská republika 1943 – 1945. K pôsobeniu mocensko-represívneho aparátu a režimu*. Bratislava 1999, s. 158 – 165; KRASNOVSKÝ, Branislav: Ozbromený zločkov Slovenského štátu v období august 1944 – máj 1945. In: *Slovenská republika (1939 – 1945)*, c. d., s. 190 – 201.

41) J. Martinka bol jedným z hlavných tvorcov vládneho nariadenia 198/1941 Sl. z. (tzv. židovského kódexu).

vydržia, lebo sa zmelú medzi dvoma kameňmi. A čo bol zisk Slov[enskej] republiky? – Zapojiť všetky národné sily k súzvučnej činnosti štátnej. Dnes jasno vidíme, že to len predstierali, zámary mali iné. A teda čo robiť s nimi, ak dá Boh, že ten Slov. štát bude skutočnosťou ďalej. Majú byť jednoducho prijatí ako mánotratní synovia? Bolo by spravodlivé nechať ich v národe s takými právami a povinnosťami, ako každého nášho? Národ sa má lopotiť a hľadať možnosť slušného života pri vypätí síl až do krajnosti len preto, že skrachovanú ideológiu chceli [nečitateľné slovo] v záujme svojich hmotárskych chŕtok? Samo o sebe by úsilie národa bolo len prirodzené, ale má to prospieť aj tým, ktorí ničili ducha, životy a hmotné statky?

31. okt[óber 1944] Zriedka kedy pišem. Niet času. Prichádzam vyčerpaný. Mysľou nevychádzam z problémov a tie sú stále ťažšie čím ďalej trvá vojna a blíž sa bojisko. Život čím ďalej je komplikovanejší, alebo snáď aj jednoduchší? Čím viac strácame, viac je uvažovania, ale život sa stáva vo svojej forme prostejším.

30. okt[óbra] prezident bol v Ban[skej] Bystrici. Bol som v sprievode. Odhovárali nás od cesty pre blízkosť bojov. Vrátili sme sa bez nehody.

Stopy bojov (z cesty) sme zbadali až v Sv. Križi a pred ním (za Handlovou). Potom sa už ukazovalo všetko, čo vojna prináša, vo zvýšenej miere. Železničné mosty, viadukt (Jalná) cesty, zákopy, proti panc[ierové] zákopy, protitankové (železné, betónové) prekážky. Tri Duby, veľa spálených lietadiel, hangáre demolované, spálené! Nem[ecký] zasiahnutý tank na ceste. V B[anskej] Bystrici pri pochode zásahy bombardovania. Domy, strechy poškodené. Prví zajatci, voj[aci] býv[alej] slov[enskej] armády. Žalostný pohľad, na zaplakanie... Pri návrate (15 h) videl som ďalšie 3 transporty. Hovoril som s nimi. Pýtali sa na rodiny a kedy sa dostanú domov. A niet pre nich iba dobrého slova a dobrej rady... Ved' keby aj chceli, museli by [nečitateľné slovo] ísť skoro domov.

Sami si zničili možnosť návratu snáďného a dohľadného. Ešte aj drôty presekali akoby v zúrivosti ničenia. A ničili vlastne len svoje. Prečo? Pred Nemcami? A prečo, keď stále hlásajú, že však sa zasa objavia? Tak zničené telegr[afné] a telef[ónne] drôty som ešte nevidel. Čím len boli títo ľudia posadlí, keď takto vedeli zničiť vlastné. – Kostol, prejav gen[erála Höfleho], prezidenta. Vyznamenania, prehliadka vojska. Všetko motorizované. – Obed u biskupa,⁴²⁾ jednoduchý. Odchod o 15 h.⁴³⁾ Jednoduchý ľud zdravil po našom. V Bystrici málo ľudí. Vraj ich vyhnali z mesta. [nečitateľné slovo] chudá, posledné 2 dni sa skrývala úplne, lebo ju chceli vziať so sebou. Známym som nevidel. Cestou bosých robotníkov i peši šli domov. Ani vraj mzdu im nedali za dva týždne a len ich poslali domov. Zdravili prezidenta aj nás. – Som rád, že som bol v B[anskej] B[ys]trici Videl som biedu, ničenie, kynozenie. Kedy sa len všetko to, čo sa zničilo? Koľko úsilia to bude vyžadovať? Bude beda nám, ak sa u nás ešte prevalí aj boľševizmus!! Boh je našou jedinou nádejou, len On nás zachráni. Jeho vôľa nech sa stane.⁴⁴⁾

22. nov[ember 1944] Podmienky žitia stále ťažšie. Úkoly vlády sa zdajú nezdolateľné. Človek preberá zodpovednosť len vo viere, že ide o spravodlivú vec, o záchranu národa. To máme vždy pred očami, podľa toho konáme. Keby aj predtým to bolo bývalo vedúcou myšlienkou a nie osobná sláva či osobný prospech!

Budúcnosť sa [nečitateľné slovo] katastrofálnou. Nemecké vojsko robí prechmaty. Ľudia šomrú, či dolu, či hore. A čo robiť? Kázeň ani u Nemcov už nie je aká bola kedysi. No – a bojujú na cudzom území. Sú dobrí i zlí. Vedenie akoby nebolo jednotné. Pochopiteľne, kde sa bojuje, majú slovo vojaci. Ťažkosti s evakuáciou východu. Musíme prosieť o vozidlá, vagóny. Na druhej strane nám vytykajú pomalosť, keď skoro nič nemáme v rukách. Chýba exekutíva, ozbrojená moc. Obe sa sice budujú, ale čo keď nemáme zbrane, nemá nám ich

42) Myslené na banskobystrického biskupa Andreja Škrábika. K spomínaným udalostiam podrob. PETRANSKÝ, Ivan A.: *Pokoj a spravodlivosť. Dráma života biskupa Andreja Škrábika*. Národný kalendár 1999. Martin 1998, s. 193 – 197.

43) Podľa povojnovej výpovede dr. Š. Tisu: „Je pravda, že som bol aj ja v Banskej Bystrici na slávnosti z príležitosti zatlačenia povstalcov, ale prezident Tiso výslovne povedal, že to nemá byť slávnosť a odoprel Höflemu ďakovnú omšu slúžiť. Ja som tam išiel preto, lebo prezident prejavil prianie, aby som tam s ním išiel. Vyznamenávanie bojovníkov proti povstalcom bolo vynútené Nemcami. Nie len vtedy, ale i inokedy neskoršie si vynucovali Nemci od nás takéto vyznamenania. Na tejto ceste som mal príležitosť vidieť zástupy slovenských vojakov, ktorých Nemci odvádzali do Nemecka, vlastne sme vtedy ešte nevedeli, či ich odvádzajú do Nemecka. Zakročovali sme potom neskôršie, ba aj predtým proti odvádzaniu slovenských zajatých Slovákov do Nemecka a podarilo sa nám asi 7 000 týchto zajatcov z Nemecka oslobodiť. MNO má o tom vedomosť a zavedený register. Časom som sa dozvedel i súkromnou i polouradnou cestou, čo sa s našimi zajatcami v Nemecku robí. Že im nedávajú totiž dosť jesť, že ich nútia k rôznym prácam a donucujú vstupovať do SS. Dal som preto príkaz slovenskému vyslancovi v Berlíne dr. Galvánkovi, aby zakročil proti takémuto donucovaniu a do SS potom našich zajatcov potom nenútili.“ SNA, f. Národný súd, 10/46. Zápisnica z výpovede dr. Štefana Tisu zo dňa 26. 2. 1946.

44) 31. 10. 1944 sa mal Š. Tiso dôležité stretnutie s F. Karmasinom ohľadne evakuácie nemeckého obyvateľstva zo Spiša (SCHVARC, Michal: *Evakuácia nemeckého obyvateľstva z územia Slovenskej republiky v rokoch 1944 – 1945*. Historický zborník, roč. XV, č. 1, 2005, s. 83). Uvedené udalosti však v denníku nespomína.

kto dať. „Partizáni“ si berú kde čo nájdú a nie sú pri tom „fajnoví“. Na našom území už máme naše (najmenej), nemecké, ruské, maďarské, ukrajinské partizánske vojsko a azda niekde ešte aj t[ak] zv[ané] československé vojsko. Beda nášmu národu, ak to potrvá dlho. Bude soteny o sto rokov dozadu. Ak sa podarí zachrániť štát, zotavíme sa. Zozbierame všetky sily a mladé telo národa sa zotaví v zdravom sociálnom štáte. Zavrhneme pýchu, nadbytok, aby národ bol jednotný vo svojom osude. Boh pomôže, ak si pomôžeme my. Viem, bude treba veľa práce, sebazaprenia, obetí, ale potom nič nebude nadarmo. Úsilie donesie ovocie pre každého pracujúceho človeka. S *[nečitateľné slovo]* si poradíme podľa zásluhy. A všetko, všetko nebolo by márne, len ak posledná chvíľa osudová nájde nás pokope, bez zúfania, ale v tvrdej odhodlanosti dať všetko a nič nežiadať. A či nie je človeku dobre, kto nič nemá? Ak má pri tom istotu a slobodu, všetko má! Preto hmota nič neznamena. Peniaze? Majetky? Nie! Sloboda, viera a práca! Len toto dáva náplň a vzpruhu života, len takto sa hrdíme (?) žiť a pracovať – tvoriť sa. Boh stvoril človeka nie pre rozkoš, vykorisťovanie, blahosť. To sú len výrazy prevychovaného, zle vychovaného ľudstva. Hmota je potrebná aby človek žil a duchovne sa zveľaďoval, nie je ale samou sebe životným cieľom. Kto tak zmýšľa škodí sebe a je záškodníkom iných.

Čaká sa na koniec vojny ako čaká život spravodlivý spasenie. Ľudia myslia už len na holý život. Znak doby, ale nevedno či toto zmýšľanie je už aj hlbokým presvedčením. Vojna táto práve pre svoj ničivý účinok a rozsiahlosť musí mať aj iný zmysel, ako len dosiahnutie svetskej vlády toho alebo onoho. Táto vojna má vysoký cieľ duchovnej obrody a oslobodenia človeka od modly hmotárskej spoločnosti. A svoj koniec bude mať len, keď ľudia spoznajú vôľu Najvyššieho. A zdá sa mi, že ju ešte nespoznali, preto musí trvať ďalej. Kým Boh nepovie – dosť! A my sa modlíme k Nemu, aby už vypovedať ráčil toto spásenosné slovíčko. Bože pomôž, lebo zahynieme!

8. december 1944 Prečo som bol ja vybraný na dôležitú a ťažkú úlohu plnej zodpovednosti? Pýtam sa čoraz častejšie, ale odpoveď si neviem sám dať. Predsa nebol som človekom politiky a nemám pre ňu ani povahu, ani porozumenie. Dostal som jednoducho rozkaz, nuž plním ho. Dokedy? – Kde je hranica, za ktorú už nebudem môcť ísť s dobrým svedomím. Národ trpí, krváca, hynie a niet

výhľadu, že toto utrpenie prestane sa zväčšovať. A vláda tu stojí skoro bezmocne. Najmenej má svojho vojska a prostriedkov skoro vôbec žiadnych. Pochodujú na našom území vojaci nemeckí, maďarskí, partizáni, bolševici. Nuž je možné, aby to zostalo bez následkov? A to všetko v šiestom roku vojny. Z každej strany hlásia prechmaty, rabovanie, pálenie, násilensť, žobrotu. Ľudí ženú nemilosrdne, nechcú evakuovať. A čo má robiť vláda? Ako mierniť následky? Tým, že ich nechá na mieste? A je v stave to spraviť? Sú správy, že osud žien a detí u bolševikov je hrozný. A jaký ich čaká inde? – Čo tu robiť, aké rozhodnutie, akú pomoc? A národ akosi stále nechápe, že je to krutá vojna, kde ani vláda nemá už prostriedkov, nevie pomôcť. Hja, keby nebolo bývalo puču *[nečitateľné slovo]* a život by sa bol vytváral nerušene ďalej. To že musíme dnes trpieť, v najvyššej miere môžeme – *[nečitateľné slovo]* – ďakovať neporiadku a pustošeniu ktoré vyvolali a zavinili povstali „vlastenci“. Slepota ich potrestal Boh a nás následkami ich šialenstva. Je veľa ľudí, ktorí nadhadzujú otázku, čo robiť? Biskupi z Nitry napísali prezidentovi list, aby sa zriekol akonáhle by to zhoršenie situácie žiadalo.⁴⁵⁾ Nepovedali, aká má byť situácia, keď bude už neznesiteľná, a kto to má povedať, aby tu nebolo možno konštruovať, zastráňovať alebo ctiťbažnosť zo strany hlavy štátu. A čo aká vláda by mala prevziať opraty? Vraj je slabá terajšia, hovorí sa. Až by mala prísť vláda „silná“, neviem si predstaviť že by vedela dať viac z toho, čo nemá ani terajšia, žeby mohla zažehnať blíženie bojov a následkov žeby benzínu aut vedela sama stvoriť s prostriedkami, ktoré máme i my. Vedela by zamedziť evakuáciu a jej následky? Vedela by zažehnať prechmaty, prinútiť nemecké vojská, aby nič od nás nežiadali, alebo len málo? Ak sa nájdú ľudia, nuž prečo sa nehlásia? Tak ako nemal ani tušenia, že mám prevziať vedenie vlády (ktorú som nie ja zostavoval), tak by som ľahko na prianie odovzdal úlohu niekomu inému, len národ nech je zachránený, nech žije a rozkvitá, lebo viac pre seba nechcem nič a čo robím, len v čistom presvedčení, že chcem zachrániť čo sa za terajšej situácie zachrániť dá. A čo robí Maďarsko? – Ved' ho je už len ako *[nečitateľné slovo]*, oveľa menej ako naše dobré Slovensko! A tam *[nečitateľné slovo]* sa fúra generálov, vojakov, politikov a je to vraj štát tisícročný. Tiež nevedia robiť zázraky. Len Boh vie nám pomôcť a tiež len zázrakom. V ňom dúfame a jeho neopustíme. A čo On na nás dopustí budeme znášať – v pokore ale v

pevnom presvedčení, že je to spravodlivé. Ved' čo je to tuzemské utrpenie? Malý prechod do iného života. Bud' teda jeho vôľa chválená a velebená! Človek chápe dnes už všeličo. I slabosť, ukrutnosť, zradu, vernosť ľudí. Každý si myslí spásu po svojom si vynútiť, ale je to márne. Stane sa všetko tak, ako to Boh chce.

11. dec[ember 19]44 Front sa blíži. Sov[ieti] sú vo Vacove a Bal[ašských] Ďarmotách. Ľudia sa pýtajú, že čo bude, či sa bude evakuovať. Kto vie na to dať odpoveď? Otázka je vo voj[enských] rukách a nie našich. Naše vojsko nemôžeme dostať do poriadku. Niet výzbroje a niet povolenia od Nemcov. Posledné dni dali návod na postavenie rôznych formácií, ale kde vziať výstroj – výzbroj? Ani len vlastné dediny nie sme v stave brániť od rôznych lúpežníkov. Hovoria im vlastenci a my máme správy, že sú to väčšinou cudzinci, ktorí prišli k zbraniam. A naši [nečitateľné slovo] sa k nim pripojujú. Nie je [nečitateľné slovo], že sú medzi nimi aj takí, ktorí idú za ideou, ale tých je málo. A títo si takto predstavujú „oslobodenie“ Slov. národa? Výsmech takýto sa ešte neskrýval pod týmto vznešeným slovom, ako teraz. Ved' všetko, čo musí národ trpieť, možno ďakovať týmto „osloboditeľom“! Ach, beda národu nášmu ubiedenému! Čo všetko musí teraz trpieť pod rôznymi heslami!

Ľudia neveria vo víťazstvo Nemcov, sú preto neochotní, bojazliví a zdržanliví. Každý sa uľahuje od zodpovednosti a kryje sa rozkaz. vydaný iným. Úbohosť!! Bolševizmu sa už boja, už ich neoznačujú za slavianov, radi by pred nim utekali hoci i do Nemecka, ktoré tiež nie je im milé. A brániť vlastný život tiež sa im nechce. Len hniť a hniť. Vysmejú každého, kto pracuje za ich záchranu, všetko a každý je im slabý, vláda nemohúca. Majú pravdu, že vláda je slabá, lebo i národ je rozkydaný. A či ich začať strieľať ako to robili v B[anskej] Bystrici? Ak by sa v tomto mala zjavovať sila akejkoľvek vlády, nechcel by som byť silákom. [nečitateľné slovo] štátny [nečitateľné slovo] chápať, ale nemožno s ním súhlasiť. Cítim, že život verejný ochabuje. Hľadá sa príčina, prečo? – Blízkosť bolševikov, prítomnosťou cudzieho vojska vytvorená atmosféra (svojvôľa, prechmaty, so všetkými hneď a hneď vyjednávateľ, často so záujmami, ktoré sa diametrálne križujú), neistota čo do budúcnosti a preto si každý hľadá spôsob, ako sa zachrániť či už pred tým, alebo pred oným. Slovom len vlastný využit' záujem majú ľudia pred očami, zabúdajú, že ich záchrana je v záchrane celku a preto celok treba

zachraňovať.

V dec[embri] mala Nár[odná] banka asi 4 1/2 miliardy plat[obných] prostriedkov. Mesačne vydáme asi 1000 mil. KS. Dokedy vydržíme takto? Tlačiarne nefungujú (cudzie), naša jedna (Neografia) má malú kapacitu. Rútime sa do morálnej, fin[ančnej] a hosp[odárskej] katastrofy! Ved' niet výhľadu na zlepšenie. Čo teda robiť? – Máme zahodiť flintu do žita? Potom to bude lepšie? Som presvedčený, že nie a preto bude musieť vždy ktosi brať na seba zodpovednosť. Určili mňa, nuž budem to robiť kým budem vládvať, hoci úloha je nesmierne ťažká, najmä preto, lebo však nikdy som sa na podobnú činnosť nechystal. Ale čo mi určené, chcem čestne vykonať, nech to stojí čokoľvek, lebo ved' nemám iného cieľa, ako záchranu národa!

16. dec[ember 19]44 Vláda vzhľadom na vojenskú situáciu v Maďarsku (bolševici zaujali Šahy) určila miesto, kam bude evakuovať, ak by Brat[islava] bola vojensky ohrozená. Má to byť Skalica. Aj maďarské vojsko sa pohybuje po našom území. Ľudia už neveria, že by Európa vyhrala. Zriedka kedy počuť hlas úfajúci, že Slovensko nepadne do rúk bolševikov. Biedny národ! Čo s ním len porobia? Kde bude osobná sloboda, istota, poriadok? Ved' už teraz, čo nám vzbúrenci a partizáni podlomili poriadok, ťažko to naprávať. Prakticky ani sa už nedá. Či už ozaj ľudia nemajú zdravého úsudku a odvahy? Každý len vtedy si uvedomí, že má zadok, keď ho doň kopnú! Slepota a preto aj nerozhodnosť na každom poli. Vláda darmo by chcela spraviť niečo kladného, pre slimačiu rýchlosť a pohotovosť výkonných orgánov. K tomu zásahy nemecké vzbudzujú v ľuďoch strach (zavreli aj prezídium cenového úradu NÚZu⁴⁶), takže ľudia sa chovajú radšej pasívne. Som toho názoru, že všetko to ide už len zotrvačnosťou. Život beží, lebo nemôže zostať stáť. Ale radosti už v ňom nevidieť. Ľuďom sa ťažko žije, ale zomrieť sa boja. Boja sa ale aj chrániť si životy bojom. Takýchto pomeroch ťažko bude premôcť tento svet tomu, kto bude mať odvahy čo len hladného zajaca? – Spomína sa Vlasov, balkánska armáda, nové zbrane (tie už od roka, ak nie viac), rozpor medzi spojencami (slabá nádej, lebo zlodeji sa pohádajú len pri delení a nie pri krádeži samotnej), spomína sa obrat v krátkom čase. Zväčša však ľudia už len od západu čakajú spásu. Spomínajú sa proroctvá, dobre, zlé, o termíny niet núdze, ale to všetko len ohlušuje človeka, udusuje zdravý názor a náhľad, ktorý si človek

46) Najvyšší úrad pre zásobovanie.

má vytvoriť [*nečitateľné slovo*], logickým myslením. Ak medzi udalosti zasiahne Všemohúci svojou stvoriteľskou mocou, bude to zázrak, ale ľudia sotva ho pochopia, lebo budú vidieť len činy ľudí. Ak sa drahý národ slovenský zachráni od úplnej záhuby, bude to zázrak. Kto vie, či sa toho dožijem, aby som videl zase usmievavé ľudské tváre... Radosť, smiech ľudí nepoznajú. Ak sa zjavia vyzerá to, vyznieva to neprirodzene. Ach, Bože, dokedy budeme tápať v tme a neistote... Či bude mať národ dost síl, aby teplé lúče jarného slnka vzbudili v ňom nové sily života a tvorenia? Boh vie čo robí, len mu treba rozumieť a vtedy je človeku jasný aj jeho úmysel. Treba ho nasledovať a vtedy človek nemôže zabľúdiť. Tuzemský život si pri tom nespí človek predstavovať ako konečný cieľ...

1. 1. 1945 Boh doprial prekročiť nám do Nového roku. Ukazuje sa byť už od počiatku neprehľadným, veľmi ťažkým. Ľudstvo ešte väčšmi upadá do biedy, chaosu a pred očami nezasvätených niet žiadneho znaku, ktorý by dával tušiť nejaké rozuzlenie. Zdá sa, akoby človek už nebol viac schopný ovládať rozbúrený svet a preto sa čaká na zázrak. A čaká sa, že sa stane ešte v tomto roku. – Je jasné, že kedysi sa Nemci prepočítali, teraz sa prepočítali jeho nepriatelia. Kedy však nastane stav, že sa už nik nebude môcť prepočítať? A či by malo zlo triumfovať? Nie! Zlo musí byť zlomené a premožené, ľudia musia sa stať slobodnými, aby vedeli si ceniť život podľa mravných

a nie hmotných hodnôt. Lebo je a bude vždy katastrofou človeka, keď nie on bude pánom nad hmotou, ale hmota nad ním.

Včera bol demarš⁴⁷⁾ od nem[eckej] vlády pre Šrobárov⁴⁸⁾ rozsudok. Žiadajú zmenu in [*nečitateľné slovo*] a to do troch dní. Včera o 17 h. bolo zasadnutie vlády [*nečitateľné slovo*] nový zákon o tr[estnom] pokračovaní. Tri dni vypršia v stredu o 14.30 h.⁴⁹⁾ Demarš bol prednesený u prezidenta v mojej prítomnosti. Žiadajú hneď zavreť (koncentrák) sudcov, ktorí vyniesli ten rozsudok.⁵⁰⁾ Situácia napätá. Badať to aj na inom poli. Vláda je vraj slabá, lebo partiz[ánske] hnutie dosť nepotláča svojou exekutívou. A máme ju vôbec? Päť rôznych vojsk sa valí Slovenskom. Možno tu produkovať výsledky, aké sa objavujú v štáte, ktorý je dobre organizovaný, je viacstoročný a má pracovníkov? Ved' treba si povšimnúť, že nemáme vojska, žandárstva, pohran[ičnej] stráže a čo je, žije a koná s pohľadom do celkom neistej budúcnosti. Kto z diaľky hľadá na nás, sám ťažko pochopí našu situáciu a skutočnosti vidí skreslene alebo aspoň nie v pravej podobe. Má dojem, že tu pomaly uhasína št[átny] život, alebo že sa nechce žiť štátnym životom. Kto však vidí do vecí nemôže uprieť, že robí sa, čo sily stačia. Zdanlive tu sú a jednako klamú. Duševná sila je viac ako hmotná a tejto vskutku by bolo, len tej prvej je málo. A to má svoje korene v celej našej minulosti, našej otrockej minulosti. Pochopím, že sú elementy netrpezlivé, ale kým sa ťažkosti neodstránia som presvedčený, že niet človeka, ktorý by vedel

47) Spomínaný demarš pozri v publikácii *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*, c. d., s. 916 – 1917.

48) Vavro Šrobár žil od rozpadu ČSR na odpočinku v Trenčianskych Tepliciach, časom sa však aktívne zapojil do odboja. Nezanedbateľnú úlohu zohral aj v SNP.

49) Na základe neskoršej svedeckej výpovede Karola Seichertu Š. Tiso pri tejto príležitosti povedal: „*My sme na zmenu rozsudku vo veci dr. Šrobára na trest smrti dostali lehotu 3 dni, ktorá uplynie zajtra vo stredu o 2. hod. odpolednia ... zajtra sa musí o 8. hod. pojednávať a do 12. hod. musí byť vynesenejší rozsudok ... rozkaz je trest smrti a kto neposlúchne, toho nechám zatvoriť.*“ JABLONICKÝ, Jozef: *Rezistencia a perzekúcia v Bratislave pred frontom*. Česko-slovenská historická ročenka, roč. IX., 2004, s. 152 – 153.

50) Podľa Tisovej výpovede z Národného súdu: „*Ak sa mi zaslúha to, že som zriadil takzvaný revízny senát pre jednotlivé veci v súvislosti so súdením Dr. Šrobára a spol. tak sa na to taktovo osvedčujem: mňa ako sudcu by nebolo ani napadlo takýto revízny senát zriaďovať a vôbec sa dotýkať rozsudku, ktorý už bol vynesenejší a právoplatný, ale hneď po vnesení rozsudku telefonoval nemecký vyslanec, aby som išiel k prezidentovi, že mi chce v jeho prítomnosti povedať. Keď som prišiel ku prezidentovi, prišiel tam aj Ľudín a prečítal demarš Nemeckej ríše proti Slovenskej republike vo veci vynesenia rozsudku Šrobár a spol. V tejto demarši Slovenská republika bola vyzvaná, aby do troch dní sa zmenil rozsudok na trest smrti a sudcovia, aby boli poslaní do koncentračného tábora. Ja som sa zdráhal priviesť zmenu rozsudku, lebo sa mi to protivilo ako sudcovi a povedal som, že ja týmto prestávam byť ministrom, ale nemecký vyslanec hovoril, že nám to neradí, lebo tým by som zle spravil pre Slovensko. Videli sme si s prezidentom, že niet iného východiska ako sa pokúsiť o revíziu rozsudku na nejakej zákonnej forme. Povedali sme si s prezidentom, že však jednako sa tým odsúdeným nič nestane, nakoľko nie sú ani v našej moci. Chceli sme teda predísť a obísť väčšie zlo. Preto sa vynašlo to východisko, že vláda sa uzniesla na nariadení s mocou zákona o možnosti revízie jednotlivého rozsudku a tak potom došlo k odsúdeniu Šrobára a spol. k trestu smrti a k poslianiu sudcov, ktorí vyniesli prvý rozsudok do Ilavy. V skutočnosti však ani jeden z odsúdených nebol popravený ani zavretý, išlo len o formu a tí, čo sa dostali do Ilavy pre ten prvý rozsudok po mesiaci sa vrátili k svojmu zamestnaniu a ani jednému sa nič nestalo.*“ SNA, f. Národný súd, 10/46. Zápisnica z výpovede dr. Štefana Tisu zo dňa 26. 2. 1946. Nemecký vyslanec H. E. Ľudín vypovedal inak: „*Pamätám sa, že Dr. Šrobár, prezident banskobystrickej vlády bol slovenským súdom odsúdený na 15 rokov žalára [v skutočnosti doživotie, pozn. autorov]. O tejto skutočnosti som bez komentára podal správu Úradu zahraničia, od ktorého som obdržal vo veľmi ostrej forme rozkaz k diplomatickému zakročeniu u slovenského prezidenta. V tejto demarši sa jednomyseľne žiadalo o zrušenie rozsudku a druhý, smrteľný rozsudok in contumaciám proti Dr. Šrobárovi ako aj zosadenie sudcov, ktorí prvý rozsudok vyniesli. Nepamätám sa, že by z našej strany bolo bývalo požadované uväznenie týchto sudcov v Ilave. Dobré sa pamätám na hlásenie Dr. Štefana Tisu, podľa ktorého nechal týchto sudcov zavrieť a pamätám sa, že ma túto skutočnosť, ďaleko prevyšujúcu naše požiadavky prekvapila. ... Predovšetkým boli námietky Štefana Tisu rázu formálne – právneho. Naše požiadavky boli však tak kategorické, že podľa môjho úsudku, že obom pánom v tej dobe nezbývalo nič iného, ako ich splniť.*“ Tamtiež. Zápisnica s H. E. Ľudínom z 23. 10. 1946.

[nečitateľné slovo] spraviť (za týchto pomerov) iných, než sme. Žiaden izmus nepomôže, len duch.

3. január [19]45 Obsah demarše je splnený. Zárok veľmi silný, ale nevyhnutný v záujme existencie národa.⁵¹⁾ Súdnicstvo akoby bolo obrazom nerozhodnosti a polovičatosti. A polovičatosti sa dnes netrpia, lebo život si vyžaduje celých činov. Dal som hneď k dispozícii rezorty a jak je potrebné aj miesto predsedu. Mám vraj zostať a justiciu si ponechať. Nedržím sa ani jedného miesta. Budem robiť čo mi rozkážu, ale len kým sa to srovná s mojím svedomím. Len aby už padlo nejaké zásadné rozhodnutie, lebo ľudia strácajú nervy a zdravý úsudok. Najmä my Slováci máme preťažké bremeno. Päťoraké vojsko sa živí na našom tele. Ak to dlho potrvá, telo to isto nevydrží. Načo bolo potom všetko to úsilie? Len na to, aby sa iný mal dobre z našej práce? Vydržať, vydržať! Čas prichádza, keď zmizne neistota, nevedno však, či nepride iná, ktorú budeme musieť prekonávať na cudzom území. Pešť obklúčená, vojsko boľševikov presakuje na naše územie. Chvilami sa zdá, že ho zastavujú. Nem[ecké] vojsko však už teraz nastupuje väčšími silami. Bude akcia? A kedy? A jaký bude výsledok? Človek nič nevie, len veriť môže. A ja verím, že Boh nás neopustí.

Odmietol som akékoľvek novoročné formality. Zdá sa mi všetko, čo je formalizmom späť s minulosťou za prežitú hlúposť, najmä teraz. Ľudia myslia na evakuáciu a iní si majú obliekať parádu! Robiť, nie baviť sa!

Nem[eckému] vyslancovi som oznámil splnenie demaršom postavených požiadaviek.⁵²⁾ Hovorili sme o zmenách vo vláde.

9. január 19[45] Bratisl[ava] mala senzáciu. Mal včera a dnes prednášku gen. Žilenskovo,⁵³⁾ z Vlasovovho hnutia. Bol aj u mňa na návšteve. Bol to zvláštny pocit, keď som ho mal pred sebou, ako reprezentanta budúceho, nie boľševického Ruska. Títo už sú Slaviani a s nimi sa cítime ako bratia z jednej slavianskej rodiny. Názory sú rôzne, či dosiahnu svojho cieľa, lebo veď boľševizmus už pôsobí skoro 30 rokov. Najdú pochopenie doma? Povedal som mu, že oni majú doniesť Rusko do Európy a Európu do Ruska, len vtedy bude možná tá kýžená nová Európa.

Včera som bol na jeho prednáške. Hovoril rusky. Potom sme sa zhovárali a keď sa lúčil tri razy ma bozkal na líce. Myslel som pri tom na Puškina⁵⁴⁾ (vyslanec ZSSR v Bratisl[ave]), ktorý neprejavil podobnej srdečnosti so žiadnym členom národa. Hja, to bol boľševik a nie Rus. A druhá jeho prednáška (Reduta) mala

Predseda vlády dr. Štefan Tiso pri prejave v sneme. V pozadí predseda Snemu Slovenskej republiky dr. Martin Sokol.
Zdroj: SNA.

51) O prípade Šrobár a spol. pozri viac: JABLONICKÝ, Jozef: *Samizdat o odboji. Štúdie a články*. Bratislava 2004, s. 319 – 327; JABLONICKÝ, J.: *Rezistencia a perzekúcia v Bratislave*, c. d., s. 150 – 156.

52) H. Ludin v ten istý deň Ribbentropovi hlásil: „Predseda vlády Tiso mi práve oznámil, že päťčlenný senát, ktorý sa zišiel na základe zákona z 12. novembra, odsúdil na smrť týchto vedúcich pučistov: 1. Dr. Šrobára, 2. Jána Ursínyho, 3. dr. Lettricha, 4. dr. Štefánika, 5. dr. Jozefa Šoltésza, 6. dr. Zátka. Rozsudok sa dnes zverejňuje. Ďalej mi Tiso II. [označenie pre Š. Tisu] oznámil, že troch sudcov, ktorí proti Šrobárovi a spol. vyriekli prvý rozsudok, zatvorili s určením do koncentračného tábora.“ JABLONICKÝ, J.: *Rezistencia a perzekúcia v Bratislave*, c. d., s. 154.

53) Generál major Gregorij Nikolejevič Žilenskovo bol politickým komisárom štábu gen. Vlasova.

54) Sovietsky vyslanec Georgij Maximovič Puškin pôsobil v Bratislave od 2. 2. 1940 do vypuknutia nemecko – sovietskej vojny.

preplnenú miestnosť. Záujem je ozaj živý nie len medzi emigrantami z Ruska, ale aj medzi Slovákami. – Vlasovovci si sľubujú úspech ešte tohoto roku. Sám gen. Žilenkov je skvelý zjav, sympatická tvár.

12. február 1945 Niekedy myslím, že už nevydržím všetko to, čo sa na mňa valí. Múdra rada niekedy dať ťažké, že si myslím, že sa mi odľahne. Často sa stáva, že sa robia veci, pre ktoré⁵⁵⁾

13. január 1945 Hlási sa k slovu mladá generácia.⁵⁶⁾ Zajtra v Piešťanoch má mať zhromaždenie. Čo chcú dosiahnuť? Zmenu? V osobách? Iste, že osoby robia veci, ale sú okolnosti, ktoré sú silnejšie ako osoby, či už mladé alebo menej mladé. Vedú to Paučo, Polakovič, Mikula,⁵⁷⁾ atď. atď. – Ťažko budovať, keď strecha horí! A zázrak ani jeden z nás dnes nespraví. Jedine čo pomôže: poctivá práca za národ, bez ohľadu na to, či ona má za následok osobné obete alebo nie. Ved' keby boľševici boli ďaleko všeličo by bolo ináč. Ani len polovicu ťažkostí by sme nemali. Ale ako nalievať ľuďom viac sily, keď im klesá hlava približovaním sa frontu? – Mladí chcú zmenu osôb asi vo vláde.⁵⁸⁾ Nech len prídu brať na seba zodpovednosť. Uvidia, že ľahšie sa kričí, ako pracuje. Budúcnosť je ale ich, nech pracujú.

28. január 1945 Už vyše 2 týždňov ohromuje svet boľševická ofenzíva na východe. Príčiny si nevedia predstaviť, vidia len úspech. Ľudia strácajú pôdu [nečitateľné slovo] pod nohami, vidia všetko stratené a každé úsilie zbytočné. Je isté, že je to ofenzíva vedená doteraz s najväčšími silami (údajne 300 strel. divízií a veľmi veľa pancierových formácií) a z toho usudzujúc ide o konečnú bitku, ktorou boľševici dosiahnuť chcú všetko a preto treba očakávať i zo strany Nemcov napätie všetkých síl. Dôsledkom toho a výsledok je ešte nerozhodný, lebo očakávať treba, že všetko sa použije na obranu. Príde znovu na počiatku vojny predpokladanému použitiu plynov? Na

otázku (v 1939) kedy bude koniec vojny bol som povedal, že až potom, keď príde k použitiu plynov. [nečitateľné dve slová] ten, kto bude môcť všetko [nečitateľné slovo]. Protipatrenia sa očakávajú v prvej polovici februára. Bude vojna ešte dlho trvať? Podľa zovňajších znakov nie. Podľa vnútorných tiež nie. Ako teda premôcť tú obrovskú silu, ktorá sa rúti na Európu? A čo čaká v nej Slovákov?? Ľudstvo bude vybité skutku zostane len ľudstvo, ktoré prežilo vojnu. Bude víťaz, bude porazený! Hovorí sa, že ľudstvo pôjde na ľavo. Boli sme my Slováci kedysi na pravo? Chceme len žiť a pracovať a čo národ si vytvorí, chce mať pre seba a nie pre cudzieho. Veľká čiastka, asi po Poprad, celá Šarišsko – zemplinska župa je už „oslobodená“. Bližšie správy čo sa tam robí nemám. Nevieť si viac predstaviť, čo prežíva národ. Kedy sa rozmôže? Čo čaká [nečitateľné slovo]? Koľko z nás zostane? Beda, beda ak sa všetko rýchlo neskončí. Ľudia budú uvrhnutí do takej biedy, na akú sa ľudstvo nepamätá. – My doma sme bezmocní. Moc má ten, kto má v rukách zbrane. A my ich nemáme. Ani sme nikdy toľko nemali, aby sme sa vedeli brániť. Preto národ bude musieť trpieť, ak však vydrží a pod ťarchou obetí neklesne, príde čas, keď znovu budeme pracovať prospešne a pre seba. Ak prídu a pracovať budú cudzí ... kto vie, či svitne ešte kedy deň slobody... Len Boh by to vedel povedať. Ten ale hlboko mlčí a tak je to dobre! Často sa mi vynára otázka či správne konáme, či nie sme pomýlení keď sme dôslední. Ako odpovedať vždy ma presvedčí fakt: vždy sme sa obracali na západ a nie na východ. Z východu nám dodúchal len chlad a neistota, pustošenie už odjakživa. A teraz je tomu tiež tak. Boh nech je milostivý k nám, ako aj všetkým západným národom!!

6. február 1945 Už niekoľko dní sa chystáme na odchod. Kedy bude, neviem. Keby len nebol. Ved' vojna už dlho trvať nemôže. Niečo sa musí stať. Visí to vo vzduchu. Každý niečo čaká, že sa stane. Ľudstvo je na okraji katastrofy. Len Boh ho zachráni. Hynieme, hynieme. Ľudia mrznú. Vo [nečitateľné dve slo-

55) Zápis je preškrtnutý v origináli, Tiso si pravdepodobne pomýlil stranu.

56) „Mladoludáci“ (nazývaní „Kinoopozícia“, alebo „Čierna opozícia“) volali po železnej vláde a nekompromisne požadovali zachovanie Slovenskej republiky a to aj bez ohľadu na to, akými prostriedkami a spôsobmi sa má štát zachrániť. Podrob. VONDRÁŠEK, Václav: Slovenské národné povstání a mladá ľudská generace – několik poznámek. In: *Válečný rok 1944*, c. d., s. 214; JABLONICKÝ, J.: *Rezistencia a perzekúcia v Bratislave*, c. d., s. 142 – 149.

57) Jozef Paučo, Štefan Plakovič a Ján Mikula patrili k najmladšej ľudáckej generácii a boli prívržencami F. Ďurčanského.

58) V prípade očisty strany prekladateľa memoranda v prvom rade požadovali, aby ihneď zo svojich funkcií odstúpili ministri G. Medrický a J. Stano, ako i generálny tajomník ľudovej strany A. Kočíš. Rovnako mali zo svojich postov odstúpiť „všetci ľudáci, u ktorých sa zistilo, alebo zistí, že sú inej orientácie, než rýdzo slovenskej a štátotvornej“. Zároveň sa žiadala revízia poslaneckých mandátov a úprava organizačnej štruktúry HSLS tak, „aby raz navždy bola vylúčená dvoj alebo viackolajnosť v našom politickom živote“. SNA, f. Hlavné štátne zastupiteľstvo, k. 267. Memorandum mladoludákov J. Tisovi z 20. 9. 1944.

vá] doniesol celú svoju rodinu zmrznutú. Žena nechala v balíku malé dieťa. V predizbe u lekára (mala ho už v kufríku) kým bola po povolenie. Z predizby jej ho ukradli. – Včera na obed ušiel prokurátor Vagač⁵⁹⁾ s dvoma kom[unistickými] poslancami z väzenia.⁶⁰⁾ Tak strácajú ľudia deti, rozum a seba vôbec! Už nevedia čo a ako chrániť! Či život, či majetok a či česť. I silný občas zakolíšu. Nemci hovoria, že chystajú sa veľké veci a nebude to dlho trvať, čo sa o nich dozvieme. Čo to má byť nenaznačujú. R[oku] 1939 v Trenčíne som povedal, na otázku, kedy bude koniec vojny, že až keď začne sa vojny plynmi. Zdá sa, že aj k tomu príde ak ľudstvo nepríde k rozumu. A je to vôbec ešte možné? Je možné nájsť riešenie, ktoré by vyviedlo ľudstvo z tohoto chaosu ako ľudstvo spokojné? A ako jednoducho by sa dalo všetko riešiť! Zostať človekom. Miesta na zemi je dosť pre každého. Načo sa ničiť, trápiť, sužovať! Beda, kde to všetko len povedie... Bude ľudstvo v tomto či budúcom mesiaci už vidieť akési východisko? Bude ono sľubné, hrozné...? Boh sám vie len a čo On vyrieši a musíme prijať ako to najspravodlivejšie.

12. február 1945 Stávajú sa veci, ktoré tak zaťažujú srdce, že mám pocit, akoby sa malo odtrhnúť od tela. Zodpovednosť nesmiera a prostriedkov k pomoci málo. Mládež chytali [nečitateľné slovo] a zaťažujú vládu, seba a výsledok negatívny. Zastavili to na moju intervenciu, bude sa to robiť ináč.⁶¹⁾ Nuž prečo sa veci nerobia hneď dobre? Ťažko dnes naprávať čo sa pokazilo. Malého človeka, i rozumného, ťažko presviedčať. On vidí svoju biedu, azda i krivdu – pochopiteľne tá ho tlačí. Na diaľku a do budúcnosti nevidí, – veď kto to dnes môže – a ešte ho nabádajú k niečomu, čo sám nevie si zrovnáť v hlave. A jednako treba posilňovať, upevňovať vieru v lepšiu budú-

nosť. I keď všetko sa stratí, ak sloboda ostane všetko sa nahradí. Ale čo ak by z národa by mali spraviť otrokov?! Bolo by všetkému koniec a nikdy by už národ nevstal. Iba zas božím zásahom! Zdanlivo sa pomery ukludňujú, teda skôr nebezpečenstvo sa udychčané zastavilo. Kedy zase podskočí? Budeme musieť zanechať Vlasť? Ak, beda národu, ktorý nepochopí nebezpečenie bolševizmu. Čo nás môže čakať mimo poroby?

13. február 1945 Čo čaká na ľudstvo? Bieda, hlad a – nová vojna. Bude ona tretia pokračovaním druhej? Kto zvíťazí? Ten, kto bude mať v ruke poslednú pušku? Ak by sa malo v Európe všetko zničiť, kto bude viesť vyrvať z rúk ľudí zbraň? Amerika, Anglia, ZSSR? I títo chcú, [nečitateľné slovo] nechať vykrvacať, aby potom oni prišli? Kto kuje takéto pekelné plány? Alebo si ľudstvo iné nezaslúži, než aby zvrhnuté bolo späť na stupeň pred tisícročia? Čo mravy, morálka, ľudskosť, právo na život, na slušnú prácu, na slobodu? Rummy, púšte, stav mimozákonný, rozvrat, vláda nezodpovedných. Hyeny, potkany, lišky, šakaly, cholera, mor každého druhu a uprostred toho všetkého – do naha vyzlečený človek. A všetko by bolo znesiteľné, keby zostal slobodný! Čo sú hodnoty? Len tie, ktoré nemožno ohodnotiť a nemožno vyrvať z lona zeme. To málo ľudí chápa, a keď je ich dnes viac, predsa je ich málo. Pre mňa to nebol problém nikdy, tým menej dnes. A jaký je človek ľahký, keď ho nie hmotá vedie... Ľudia sú ľahkoverní, hľadajúci proctvá, ktoré by ich ukludňovali. Každý v sebe má vytvoriť proroka a vytvoriť zázrak sám so sebou. Byť človekom a iných tiež považovať za ľudí. Hovorí sa, že človek navykne aj na vešanie. Badám, že človek navykne na všeličo. Na t[ak] zv[ané] lepšie ovšem ľahšie. Kto však nemal nič v živote darované, ten nemá pozem-

59) Karol Vagač bol bratislavským prokurátorom, pričom aktívne spolupracoval s odbojom. Príčinou spomínaného útoku bol súhlas Š. Tisu na vydanie politických väzňov do Nemecka. Keď 2. 2. 1945 Vagač Tisovi argumentoval, že pripravovaná akcia odovzdania väzňov je v rozpore so suverenitou slovenského štátu, Š. Tiso mu vraj odpovedal: „Srať na suverenitu.“ JABLONICKÝ, J.: *Rezistencia a perzekúcia v Bratislave*, c. d., s. 162.

60) Ide o Viliama Širokého a Júliusa Ďuriša. O ich útoku pozri JABLONICKÝ, Jozef: *Samizdat o odboji*, c. d., s. 333–338; JABLONICKÝ, J.: *Rezistencia a perzekúcia v Bratislave*, c. d., s. 161–165.

61) Podľa povojnovej výpovede dr. Š. Tisu: „Podobne nás Nemci donútili aj do mobilizácie 10 ročníkov. Ani prezident republiky, ani ja, ani vláda nechceli sme robiť túto mobilizáciu, ale nedalo sa nič robiť proti rozkazu Nemcov. Pamätám sa, že prezident vtedy zúril. Myslím, že v dôsledku tejto mobilizácie chytali potom Nemci na celom Slovensku chlapcov, ktorí spadali do týchto 10 ročníkov. V Bratislave ich na ulici chytali a zhromažďovali vo finančnej budove pri moste. Dozvedel som sa to neskoro večer od syna svojho, ktorého tiež zaistili, ale prepustili, lebo ešte nemal 18 rokov. Hneď som telefonoval nemeckému vyslancovi a nemeckému vojenskému veliteľovi s dotazom, čo sa to robí a keďže vyhýbali odpoveďou, na druhý deň ráno zistil som, že pravde zodpovie synom mi donesená správa. S Ing. Mračnom a s tajomníkom Dr. Čavojom šiel som hneď do spomenutej budovy, našiel som tam už veľa mladých ľudí zaistených, ktorých nemecký dôstojník registroval. Zakázal som mu ďalšiu činnosť a žiadal okamžité prepustenie zaistených. Keďže prirodzene sám to spraviť nemohol, išiel som za nemeckým veliteľom, žiadal som ho o vysvetlenie, prečo to robí. Na to mi Höfle odpovedal, že však bola mobilizácia a títo nenarukovali. Odpovedal som mu, že mobilizácia žiadna nebola a ani nariadená. Na to, keď som ho presvedčil o mojej pravde prisľúbil, že ďalšie zaistovania zanechajú a zaistených prepustia. To sa aj stalo a viac už po uliciach chlapcov nezbiehali. Podľa toho si teraz spomínam, že toto sa všetko stalo ešte pred mobilizáciou ku ktorej nás Nemci donútili.“ SNA, f. Národný súd, 10/46. Zápisnica z výpovede dr. Štefana Tisu zo dňa 26. 2. 1946.

ských pút, ktoré by nevedel roztrhnúť za život nadzemský! Veď čo je smrť? Vykúpenie! Život je boj o iný život. A boj je ťažší ako cesta po dokončenom boji. A žiť je právo národa, pre právo, jeho uplatnenie, pre spravodlivosť, pre poriadok, pre ľudstvo... je najlepšou cestou, ktorá vedie k onomu životu – k Bohu! Nuž, nech Boh je cieľom, Jeho poriadok, Jeho právo. Upierali mu Jeho práva, teraz vidia následky. Kto to spoznal má ľahký výber, cestu snadnú a pre toho smrť vykúpením. Bože ukáž nám správnu cestu, podpor nás keď slábneme, aby sme videli a dosiahli konečný cieľ na duchu neporušení.

26. február 1945 Pred týždňom som bol s Lednárom a jedným farárom v Holíči u jednej jasnovidky. Nevedel som, kde ideme a tak som sa dostal k nej. Je to česka Bravová. Už nás čakali. Bol spoločný rozhovor, potom zažmurila oči (predtým sa skromne prežehнала a po nejakú chvíľu rozprávala o osobách ktoré jej boli označené. Nebolo treba povedať meno. Aj o mne hovorila toto: Stojíte pred veľmi ťažkým úkolom. Dobré všetko si rozmyslite, spoliehajte sa ale na svoju intuíciu a podľa toho sa riadte. Nevidím, že ujdete. Prežijete hrôzu, del[ostreleckej] paľby, bombardovanie. Bude veľa nervozity, ale – nevidím, že by ste ušli. Nie neujdete. Vidím, že ste vyšetrovaný, ale nie vo väzbe. Stojíte pred akousi komisiou, ako súdnou a dávate svedectvo o vašej činnosti od roku 1936. Po výkyvoch dostanete asi 3 mesačné dovolenie a potom budete zavolaný ku krájskému súdu niekde hodne ďaleko na východ od Bratislavy. Jedno dieťa Vám onemocnie na čierne osýpky. Vás vidím zdravého vo veľkom veku. Potom pôjdete do Ženevy, volajú vás do komisie. Politikou sa viac zaoberať nebudete. Budete mať funkciu ako jurista a budete riešiť medzinárodné problémy. – Vidím, že francúzsky hovoríte (Túto reč neovládam. To som jej ovšem nepovedal), žena Vaša bude mať prudký zápal pľúc, ale dá sa mu predísť. Do 5. 6. budete mať pred sebou ťažký, veľký kameň, ale vidím, že prekážku zvládnete, kameň odhadzujete ho na bok. – Nie, nič sa Vám nestane. Vidím dav, vlnu nervozity – ale Vám sa nič nestane. Ťažkosti budú veľké, najmä keď čerešne budú kvitnúť. Vtedy budú Vaše starosti veľké.

O Slovensku povedala: nebude ako je teraz. Nebude mať min[isterstvo] fin[ancii], zah[ranicia], a nár[odnej] obr[any], ale vlastnú vládu bude mať. Zapojí sa do svetového rámca a vraj Európy. Vidím zmiznúť hranice medzi Poľskom, Protektorátom, ale potom zas sa objavia trhanou čiarou. S Rakúskom a Maďarskom bude mať dobré styky. Bude používať dunajské prístavy. Kostoly nevidím v Bratislave zbúrané. Vidím námestie, dav s nadpismi Slovensko – Slovákovi, verní sebe.

Hovorila aj o iných, ale na to som pozor nedával. O prezid[entovi] nechcela hovoriť. Farár mi potom, cestou domov, povedal, že má byť v noci spáchaný atentát a že aj na mňa sa pri tom bude strieľať, ale že sa mi nič nestane.

Na všetko to sa ťažko vysloviť. Sú čo tomu veria a sú, ktorí neveria. Človek by musel mať s takýmito ľuďmi bližší kontakt, aby vedel zaujať stanovisko.

[Na tomto mieste pravdepodobne chýbajú dve strany denníka. Každá pravá strana denníka je paginovaná arabskou číslicou. Predchádzajúca strana je označená číslom 10 a nasledujúca už číslom 12.]

Ináč dnes mi Nemci oznámili, že sú za akciou komunistov, ktorá má spáchať atentát na Gašpara, Čulena⁶²⁾ a mňa. Mal by som vraj mať stálu ochranu. Nemám ju, ani jej nechcem mať. Ak by chceli dačo podobného spraviť majú príležitosť denne koľko ráz len chcú. A zabrániť tomu by beztak nikto nevedel. A ináč, všetko riadi Boh. Ak som dobré nespravil, zlé nie. Ak som koho musel trestať robil som to v pevnom presvedčení, že je to spravodlivé. A keby som hľadal výhovorku aj to by som mohol povedať, že konáme podľa vzoru partizánov, ktorí mi kedysi poslali rozkaz (pisomný), že ja som zodpovedný za to, aby každý zostal v úrade na mieste. Keď teda ktosi výjde aj podľa toho by som ho mal trestať! Že človek nemusí konať každému po vôli to je predsa samozrejmé. Prvý je národ a všetko iné je nateraz vedľajšie, lebo teraz sa ide rozhodnúť o jeho živote na dlhé časy. V tieto dni sme zistili, že Nemci u nás vyvážajú ľudí do Nemecka bez nášho vedomia.⁶³⁾ Ani nem[ecký] vyslanec – ako mi sám povedal – nič o tom nevedel. Ani o spôsoboch, ako ich vyvážajú! Až transport v

62) Tido J. Gašpar a Konštantín Čulen boli pracovníkmi Úradu propagandy.

63) O tom, že o niektorých transportoch slovenských občanov do Nemecka Tiso vedel, sa počas svojho procesu priznal: „Neviem, či to bolo vtedy hneď, alebo krátko po skončení väzňov z Nitry a z Trenčína mi ten istý zástupca Höfleho [Witiska, pozn. autorov] hlásil, že v Bratislave ako v pevnosti veliteľ pevnosti z vojenských dôvodov nedovolí držať týchto väzňov [komunistov a židov, pozn. autorov] a že musím dovoliť, aby ich vzali do väznice mimo Slovenska. Keď som videl, že nemožno odporovať a že by to bývalo bezvýsledné súhlasil som aj s tým s tou podmienkou, že i tam budú naši väzni [a] budú aj pod našim dozorom. ... Akonáhle sa Nemci dozvedeli, že Dr. Vagač ušiel s jedným či dvoma väzňami [Viliam Široký a Július Ďuriš, pozn. autorov, pozri aj vyššie] v tejto otázke [vyvážania ľudí do Nemecka, pozn. autorov] sa viacej Nemci so mnou do reči nedávali. Bez akéhokoľvek upovedomenia môjho si väzňov pobrali.“ SNA, f. Národný

Kútoch vzbudil našu pozornosť. Dnes som ústne aj písomne protestoval. Aké budú následky? Bože, každá zodpovednosť má svoje hranice cez ktoré nemožno prejsť bez následkov. Hmota sa dá nahradiť, ale životy nie. Ministri boli dnes veľmi rozhorčení a nechcú niešť zodpovednosť za podobné veci. Ťažko, veľmi ťažko nájsť východisko pre to, aby národ čo najmenej trpel! A zanechať ho? Nie! Keď som už raz prevzal úlohu záchrancu, nepopustím až do konca. Načo zasa iných hnať do zodpovednosti? A vedeli by viac spraviť? Ak áno, hneď všetko odovzdám, čo mi uložili. Ja by som bol najradšej, keby som nemusel robiť „politiku“. Ved' to ani neviem ak pri tom treba cigániť! A tak sa mi pozdáva, že v podobných úlohách je hlavnou podmienkou. Ja chcem len zachraňovať. Ak dá Boh, že bude všetko v poriadku, nech potom robí politiku iný. Len aby som mohol dobre konať! Najväčšia duševná bolesť je, keď vidím, akí sme nemohúci! *[Nečitateľné slovo]* nebyť toho minuloročného šialenstva, aj dnes by som bol sudcom, ako kedysi. Keď už však je mi súdené robiť „predsedu vlády“, nuž budem to robiť ako najlepšie vládzem.

12. marec 1945 Bliži sa deň obnovenia Slo[venského] štátu. Kto by bol myslel v oných nešťastných dňoch septembrových a neskôr, najmä po páde B[uda]pešti, že tento deň budeme oslavovať v Bratislave? Bolo ich málo, ktorí v tom verili a hľa dobrotivý Boh doprial ťažko skúšanému národu, že jeho hlavné mesto nie je šliapané nohou nepriateľa. A budúce výročie? Bude mať národ ešte možnosť aj potom slobodne zaspievať si svoju hymnu a výjsť na ulicu a priznať sa k slo[venskému] národu? Dlhý rok, celý rok, kto by sa chcel byť prorokom?! Je však v nás viera, že všetko je v Božích rukách a Ten je spravodlivý! Keby národ prechodne bol aj umlčaný, jeho pravda premôže aj jeho nepravdivosť z vlastného lona, presvedčí pochybovača o správnosti našej cesty, ktorá nás viedla k slobode. A jak národ pochopí silu, spočívajúcu v jednote, môže nás iný navždy uvrhnúť do poroby? Nie! Akí silní museli byť naši národný buditelia vo svojom presvedčení, keď za oveľa horších pomerov, ba takmer v beznádejnej situácii prorockým hlasom hlásali vieru v lepšiu národnú budúcnosť. Dnes – žiaľ – naši žijúci proroci mlčia. Čo ich umlčalo? – Vlastný slabý duch, alebo

balvan strachu, malomyselnosti, ktorá opanúva všetky národy, ktoré ešte nepodľahli? Tak prečo ešte neskladajú jeremiády? Či aj to sa boja? Skrývajú azda svoje výplody na uvítanie svojich utlačiteľov? – Ťažko nájsť ospravedlnenie pre tých, ktorí sa považovali za tlmočníkov ducha národa len potiaľ, kým sa ani svojich nemuseli báť. A či už nieto živého národného ducha? Čo nás potom ešte drží pospolu? Azda očakávané spoločné jarmo, aby potom mohlo byť ospevované? Tak teda pôsobí na týchto ľudí nebezpečie, ktoré nás s celou váhou ešte nenivočí! A čo, keď sa nám vrúti do domu špárou okna, dvier, svedomia? – Žila vo mne vždy viera, že pravda je najjednoduchšou cestou. Dnes som o tom presvedčený. A takisto viem, že krok do národnej samostatnosti a pokračovanie v nej bolo podľa Božieho a svetského práva. Preto boj za slobodu národa je bojom spravodlivým, bojom jednoduchým, lebo nedáva príležitosť k pochybnostiam či je mravne podložený, alebo nie. Konať v boji takomto je vecou jednoduchou pre toho, kto je oddaný národu, lebo tým je oddaný aj Bohu! Čoho sa teda báť? Smrti, útrap, strádania, potupy? Človek buď je Slovákom alebo ním nie je! Podľa toho je ľahký výber medzi vernosťou, zbožnosťou alebo zradou. A jednako, ťažko odsudzovať Slováka že nie je ním. Otroci plodia otroka, myš myš, lev lva. Otroci sme boli veľmi dlho, šiju radi skláňame do jarma!

Smutný bude tohtoročný sviatok slobody. Národ krváca z tisíc rán, hynie, upadá. Telesné útrapy, hmotná škoda ľahšie sa však znášajú ako duševný ból. A tak veľa je príčin pre toto horšie utrpenie!! Je ešte vôbec akási zdravá slovenská inteligencia? Vidieť a počuť z nej ešte niečo? Alebo sú už len Slováci, ktorí zachraňujú úradnícke miesta, kožušiny, vily, tituly, autá, zlaté zuby, účastiny, biedny, zradný život a jazyky, aby mohli bozkávať svojho zotročiteľa? Zdá sa, že popánštená vrstva bedárov práve tak, ako aj tá hnila, dávno zhníla vyššia vrstva spoločenská dohrala svoju úlohu, lebo veď už nie je schopná spoznať ani len vlastné záujmy. A je vstave spoznať potom potreby iných, povedzme celého národa? To potom radšej nech ozaj zmiznú. Budú sa však domáhať svojho potom, až sa vzdiali nebezpečie, kde potom sa zabarikádujú za frázy, paragrafy, bandy a prázdnotou zuniace reči a pravda, bez nich svet nebude môcť jestvovať. Národ

súd, 10/46. Zápisnica z výpovede dr. Štefana Tisu zo dňa 6. 3. 1946. Toto sa týkalo transportov, ktoré šli vo februári z Bratislavy do Mauthausenu. Ďalej si pred súd volal ako svedka bývalého ministra vnútra A. Macha, ktorý „mi oznámil telefonicky asi začiatkom r[oku] 1945, že Nemci celý vlak v uzavretých vozňoch plný civilmi Slovákmí vezú smerom na Malacky, aby ich vyviezli, hneď som požiadal svedka, aby šiel za nemeckým vyslancom a zamedzil vyvečenie. Neskoro do noci som s ním bol stále v telefonickom styku, dal som rozkaz železničnému úradníkovi na hlavnej stanici v Bratislave, že vlak tento nesmú vypustiť. Napriek ujednanému sľubu nemeckého vyslanca, že ich vráti vyviezli ich.“ SNA, f. Národný súd, 10/46. Zápisnica z výpovede dr. Štefana Tisu zo dňa 26. 2. 1946.

už však klamať nebudú. Či to budem robiť ja, či iný, bude musieť mať oceľové metly, aby povyzametal národnú hrudu od vypasených pandrávov. Len kto je zdravého ducha, môže ozdravovať iných. Slaboši, podlízači, zbabelci, vrtichvosti, veľmudrci, vetroplachi, nenažranici, [nečitateľné dve slová]!! Cesta národného života je len pre statočných a statočnosť sa nemeria podľa toho, či má ktosi taký alebo onaký diplom! Statočná ruka robotníka, roľníka je viac, ako tabuľa advokáta pod bránou, ak je len pláštikom gaunera! – Bol som v tieto dni v Trnave. Videl som prácu Slovákov – robotníkov, zväčša odborníkov. Keby títo tak pracovali, ako mnohí úradníci, nezarobili by si ani na slánú polievku! Očista práce musí byť preto heslom. Práca poctivá a poctivo odmenená. Práca je soľou života. Kto teda nepracuje, nedostáva sa jeho telu – [nečitateľné slovo] – soli, musí byť preto odsúdený na hnulobný proces rozkladu. Práca je devízou, nehybnou devízou budúcnosti. Kto si toto heslo napíše na svoju zástavu, ten nezahynie. My Slováci toto sme robili a chceme robiť aj naďalej. Podľa tejto zásady sa dostane každému aj v budúcnosti odmena. Ak sa táto zásada neuplatní najmä vo verejnom živote, nečaká národ dobrá budúcnosť.

22. marec 1945 Situácia stále vleklá. Nevidieť žiadneho vyjasnenia. Zvonjšie príznaky hlásajú zlo, vnútorný hlas mnohých vyviera z viery v dobro. Kto, kto by len vedel povedať, čo čaká na nás, na národ?! Na frontoch je stále fáza obrany – útoku. Obrana, zdá sa byť, že má menšie úspechy. Podľa toho sa aj vytvára mentalita ľudí. Dochádzajú správy z Mikuláša, nie sú dobré. A ľudia stále neveria. Čakajú – je ich veľa – akýsi koniec, nech je už akýkoľvek. A je on blízko? Ťažko povedať, sme slepí – správy nedochádzajú od vyslancov, sú veľké poruchy v spojeniach. Telegramy k 14. marcu dodnes nedošli. Život sa spomalil i keď to znie paradoxne. Národy čaká veľká bieda po hodoch. Najmä u nás, iba že trvanie bude o niečo skrátené. – Chodievam od počiatku na obedy k prez[identovi].⁶⁴⁾ Všeličo sa tam vybaví, veľa poučného človek počuje. Pre mňa sú to však veci cudzie. Nevyrástol som v

nich, ani povaha moja nie je pre politiku. Iba kľudná sudcovská práca. Keby pomery dovoľovali, ani by som to nerobil. – Dnes som počul, že v rokoch, keď redakcia Slováka bola na Telocvičnej, Tuka pred Tisom sa vyslovil, že vo Viedni je už všetko prichystané, že Hlinku dá zavreť ako blázna. Keď nevidel súhlas, ba zarazenie, rýchlo prešiel na iné téma.⁶⁵⁾ Načo to bolo dobré? Bol pri rozhovore Kočiš a Gašpar. – Chcel mať gen[erálsku] hodnosť, pluk po ňom menovaný. Aká to bola pánska hra? Kam smerovala? – Také metódy, spôsoby by som nevedel schvaľovať. Už je po tom, ale čo zlého sa narobilo! Ak ktosi zachránil národ od toho, že sa nestal hračkou ctižadnosti, to bol prezid[ent]. Dokončí svoje dielo? Ľudia v ňom veria, lebo cítia jeho schopnosti a úprimnú snahu a vôľu robiť národu dobro. Príde čas, keď jeho obeta prinesie národu ovocie, zlo zažehnané bude dobrom.

26. marca 1945 Bratislava – zriaďovacia stanica a časť Račišdorfu⁶⁶⁾ silno bombardované. Videl som oba zväzy, ako sa nad Bratislavou obrátili. Boli dva nálety. Výbuchy nebolo počuť, lebo bol veľký vietor smerom na bomb[ardované] miesto. Až v pol[udňajších] hodinách sme sa dozvedeli, že Nitra veľmi ťažko je postihnutá. Hovorí sa, že 1/2 mesta je zasiahnutá a do 200 mŕtvych. Boli to vraj boľševici.⁶⁷⁾ V okolo a župy Nitry bolo viac obcí tiež bombardovaných.⁶⁸⁾ Súri sa evakuácia rodinných príslušníkov do Nemecka, vzhľadom na situáciu v Zadunajskej. Rabom (Győr).

27. marca 1945 Vzhľadom na zlý vývin voj[enskej] sit[uačie] v Maďarsku rokovanie o evakuácii. Do toho správa Ludina: musí byť zajtra. 28. sa teda rodinní členovia odsunú. Zdá sa, že rapídne sa chýlime ku koncu.

28. marca [19]45 Prípravy sa robia na evakuáciu členov rodín. Má sa ísť večer o 22h. Podari sa odísť? A jak nie? Vlakom sa dá niečo spraviť. Začína byť všetko nervózne. Nechcem povedať, že chaotické. V meste je všetko jako v úle rozvírenom. Teraz vidieť, akí sú ľudia slabí

64) J. Tiso pred národným súdom v roku 1947 vypovedal: „Chodil [Š. Tiso, pozn. autorov] mi pravidelne referovať čo súviselo už s tým, že aj on sa stravoval v poslednom čase v spoločnej menze prezidentského paláca.“ SNA, f. Národný súd, 10/46. Zápisnica z výsluchu Jozefa Tisu zo dňa 16. 4. 1947.

65) Spomínaný rozhovor medzi Tukom a Tisom neskôr reprodukoval aj Pavol Macháček (Archiv Kancelárie prezidenta republiky Praha (ďalej AKPR), fond Londýnsky archiv (LA), k. 13, fasc. Studie o Slovensku) a Jozef Sivák (SNA, Zbierka (Zb.) Národný súd a Ivan Daxner (NS-ID), k. 1. Zápisnica s J. Sivákom z 25. 6. 1945), takže sa pravdepodobne zakladá na pravde.

66) Dnešná bratislavská časť Rača.

67) Nitru a jej okolie 26. 3. 1945 naozaj bombardovali sovietske bombardovacie zväzy.

68) V tomto prípade sovietske vzdušné sily konkrétne bombardovali okrem Nitry Zlaté Moravce, Topoľčany, Prievidzu, Handlovú, Nemecké Pravno a Ludanice.

a – nemotorní! Zo strachu sa nevedia koncentrovať na jednoduché veci. – Zo všadiaľ zlé chýry – vraj fronty sa všade rútia. Isté je, čo vidieť, nie je potešiteľné pre človeka, ktorý rád má Európu a v nej svoj národ. Koniec drámy sa blíži. Bude sa v máji ešte bojovať? Sotva! A koniec? Kto dožije, dozvie sa, ale zdá sa, že živí budú závidieť mŕtvym.

1. apríla [19]45 Skalica 31. marca o 12 h prišiel Ladin. Situácia na fronte u Trnavy je zlá, radí hneď opustiť Br[atislavu]. Porada u prezid[enta]. Rozhodnuté ísť. Odobrali sme sa. Predtým bol spoločný obvyklý obed. O 16 h. som opustil Br[islavu]. Boľš[evické] lietadlá lietali nad Br[atislavou], streľba z kanónov. Kolóny Maďarov všade po cestách. Smutný odchod... Ťažko šófera som dostal, aj to len po Skalicu. – Som tu od 31. večera. Poslali ma k milosrdným. Som tu ubytovaný. Dokedy? Dnes som stretol Höfleho. Bol som v Holíči u Prezidenta. Situácia zlá na fronte. Vraj všetko uteká. O [nečitateľné slovo] žiadam chýr. Dostal som od brata list, aby som autobus poslal pre jeho rodinu do Trenč[ína] Na Žilinu už ani vlaky nejdú, ani cesta nezjazdná. Z [nečitateľné slovo] vracajú sa späť. Ráno som telefonoval s [nečitateľné slovo], ktorý je ešte v Bratislave. Dnes večer som sa v Skal[ici] zišiel s Lednárom. Kočíš z Račisdorfu aj s rodinou vraj v poslednej chvíli. Rodina nechce ísť. On vraj ide. Šófera nemám. Ako pôjdem, neviem. Bude ako bude. Všetko je v Božích rukách. Höfle vraví, že sa všetko obráti k dobru. Neviem, čo je podkladom jeho optimizmu. Ak kedysi, teraz má prísť čo má, alebo je všetko neskoro. Čo bude z národa? Čo z Európy? Nech sa stane Božia vôľa!

2. apríla [1945] Skalica Dochádza vždy viac ľudí. I takí, ktorí povedali, že zostanú. Dnes sa začal boj o opevnenú Bratisl. Bojuje sa u Pezinku. Trnava pred obsadením. V okolí Petržalky boje. V Skalici sú popl[achové] správy, ako bývali v Bratisl[ave]. Nahovárajú ľudí, aby zostali. ([nečitateľné slovo]). Ved' nikto nikoho nenúti, ani nenahovára, aby išiel alebo zostal. Dnes tu bol Haššik, Lednár, Karmasin, Polakovič. Posledný mi poslal správu (doniesol), že poslal autobus do Trenčína. Ja som požiadal Witisku,⁶⁹⁾ aby zariadil čo môže. Prisľúbil všetko. Ešte 30. marca som Mirovi [nečitateľné slovo] povedal, aby dal môj odkaz k okamžitému odcestovaniu. [nečitateľné slovo] údajne [nečitateľné slovo].

3. apríla 1945 Skalica Bol som v Holíči u prezid[enta] Nič nového som sa nedozvedel. Boje sú u Dynamitky, pozdĺž Bielych Karpát až pod Piešťanmi, výše Topoľčian, nad Kremnicou, za B[anskou] Bystr[icou] po Mikuláš. Nariadený je odsun všetkých, ktorí nie sú tu bezpodm[ieňne] potrební, lebo ak bude treba odsunovať nebude to možné pre techn[ické] ťažkosti. Má tu zostať čo najmenej ľudí. Ľuďom sa nechce, boja sa odísť. Nikomu som neradil, čo má robiť. Nikoho nenahováram, aby išiel alebo zostal. Každý nech si rozhodne sám. Osud a budúcnosť každý musí si vziať sám na svedomie v tejto situácii. Vidím, i v tejto otázke sa ukazuje slov. nerozhodnosť, lebo nemyslí sa, neuvažuje sa vopred. Všetko sa necháva na chvíľkové rozhodnutie. Štvrtý deň som z Br[atislavy]. Bude to ešte dlho trvať? Môže sa viesť vojna takto? Neviem, čo kto chystá z bojujúcich, ale podľa normálnych ľudských výpočtov a daností vojna musí byť skončená za nejaké tie týždne. Hovorilo sa veľa o jakomsi obrate. Kedy to bude? Je ťažko nepodľahnúť všeobecnej mienke, najmä, keď človek od niekoľko dní ani len rádio nepočuje.

6. apríla 1945 Kremsmünster Zo Skalice sme odišli 4. apr[íla] 1945 o 16.30, lebo boľš[evické] vojsko bolo už Perneku za Bielými [Malými, pozn. autorov] Karpatami. Odišiel prezid[ent] a celá vláda (mimo Lednára) v jednej kolóne. Po 3 hod. prestávke v noci do Kr[emsmünsteru] sme došli 5. ho o 11h. Vláda teda trvala práve 7 mesiacov (5. 9. 44 – 4. 4. 45) Kláštor je tu veľký, ale aj ľudia je veľa. Kto počul slovo Kr[emsmünster] všetko je tu. Je tu nás už viac ako 2x toľko, koľko bolo určené. Neviem, ako to pôjde ďalej. Dnes už ani vody niet. Stravovanie je čo najprimitívnejšie. Prilepšuje sa, kým je aká taká rezerva u jednotlivcov. Najlepšie by bolo roztriediť ľudí a umiestniť po dvoch na práce. Izbu mi krásne zariadili, až na posmech. Bože, dokedy to takto potrvá! Mnohí zbytočne zanechali svoj domov. Ja sám som nikoho nevolal, nikoho nenahováral, lebo som vedel, čo je to odtrhnúť sa od rodnej zeme. Ja sám ale čo som mal robiť? Iba to, čo som urobil, lebo jednak išla celá vláda, jednak bez toho mi rodina nechcela zostať. Sme teda tu a čakáme, čo prinesie zajtrajšok... Včera bola porada ministrov u prezid[enta]. Najprv chceme spraviť poriadok tu a potom pracovať, ak sa dá. Nemyslím, že by sa dalo. Ved' všetko začína byť postavené na ruky. Je ešte nejaká nádej? Kto nič nevie, čo sa deje za kulisňami, ten

69) Jozef Witiska bol veliteľom Bezpečnostnej služby a Bezpečnostnej polície na Slovensku.

by musel zúfať, ak len neverí v Boha. – Keby len dlho všetko netrvalo! Nech sa rozhodne už konečne o osude ľudstva! Nastúpenú cestu však musíme dokončiť. Čo sme videli, nebolo pekné, lebo vojsko tiahlo na západ. Opačným smerom nič. Fronty sa vraj stabilizovali. Keby dal Boh, aby už vyšlo slnko. Aj tak mu patrí veľká vďaka, že sme nemuseli bežať v zime. A takto ideme do leta. Boh nás opatruj.

7. apríla [1945] Kremsmünster Všeobecná mienka ísť ďalej. Ale kam a ako? Nieкто chce zostať, iní ísť. Niet spojenia s ríšskou vládou, nevieme nič. Je všeobecná obava, že to príde až sem. Naše ženy sa narobia ako otroci. Bolo miesto pre 120 ľudí chystané, je ich tu vyše 300. Neprijemnosti so stravou a ubytovaním. Ľudia už ničomu neveria. Boli by sme sa už ozaj v každom a vo všetkom sklamaní? Ved' pracujeme za pravdu a spravodlivé právo! Nechcem veriť, že by bola pred nami už len beznádejnosť. Nechcem veriť, že by mala pláť už len faloš a zrada. Starosti sú veľké a budúcnosť ich zväčšuje. Kam to len povedie... Boh nás jednako neopustí!

12. apríla 1945 Kremsmünster Stála neistota, žiadne rozhodnutie, ani politické ani vojenské. Dochádza stále viac a viac ľudí. Každý sa obracia na nás, vraj ako vládu. Nevie, kto nahovára ľudí, aby emigrovali. Kto berie na seba takú zodpovednosť! Organizujú sa grupy, ktoré odchádzajú samostatne. Len prostriedky, dokiaľ nám budú stačiť. Spočiatku to všetko sa rozhadzovalo, teraz je každému úzko. Ľudia strácajú hlavu. Každý si to lepšie predstavoval. Vraj radšej sa mohlo zostať doma. Ani len vlastnú ženu som nevolal, ani neprehováral. *[nečitateľné slovo]* 10. ho s Galvánkom⁷⁰⁾ odišiel do *[nečitateľné slovo]*. Ak pôjdeme ďalej, *[nečitateľné slovo]* si ho odtiaľ. Väčšina pôjde vlakom. Ostatok, asi 6 – 8 aut pôjde *[nečitateľné slovo]*.

13. apríla 1945 Kremsmünster Ráno mi priniesli správu o Rooseveltovej smrti. Správa sama o sebe jednoduchá, ľudská. Vieme, čo sa za ňou skrýva? Nie. Malé podceňujeme, veľké – pre nás – preceňujeme. Jedno je isté. Boh mu nedoprial, aby videl biedu ľudstva, za ktorú i on berie zodpovednosť pred Bohom a svetom. Význam jeho osoby sa ukáže len neskôr. Historické udalosti sú späté s osobami, učí nás minulosť. Ale kameň, zhodený z vrchu rúti sa podľa zákonov prírody, na ktoré ten, kto ho dal do pohybu, už nemá vlivu. V kolónii nastali zmeny. Brat odviezol skupinu asi 30 ľudí

do Kitzbrücku. Je obava, že i my budeme musieť ďalej a každý chce s vládou. Pochopiteľné, ale neprevediteľné. Tu už nie my disponujeme s tými malými možnosťami, ktoré sú. Je stály príliv ľudí, najmä voj. osôb. Namiesto 120 vyše 300. To prináša so sebou ťažkosti a neprijemnosti. Hnev, výčitky, odvolávanie sa na zásluhy. Bože, ved' áno, ale každému nemôžem zadovažiť všetko! Peniaze dávame, čo máme. Čo a koľko dostaneme, rozdáme. Každý sa obracia na vládu, na mňa. Každý žiadosti vyhovieť nemožno. Ťažko niečo robiť, keď sú tu celé početné rodiny o mnoho deťoch. Som tretí deň v posteli, chodia ku mne so všetkým. Otázka sprievodu prezidenta, vojenského a civilného. Všetko chce s vládou. Prezident ako bádam, chce sám ísť niekde bez sprievodu. Čo robiť s ľuďmi. Každý sa odvoláva na zásluhy, sľuby, dôležitosť. Každý je Slováč, o každého sa chceme starať rovnako. Či bude to možné? Vojaci, uniform. Ľudia by mali zostať sústredení. Vojsko už malo veci pripravené, malo byť zvlášť organizované. – Z domova chýry smutné. Vešajú vraj a strieľajú našich. Trenčín vraj utorok padol do rúk sovieta. Úbohé moje Slovensko! Týraný ľud osudom. Či toto je cena vykúpenia? Taká je, že čím bude osud, život národa krutejší, tým bude národ tvrdší. Prekonáme to, a budeme vidieť národ slobodný? Darmo robia fanfáry tí, čo chcú vziať slobodu. Skôr alebo neskôr bude história svedkom nového života národov Európy. Krv, slzy, bieda zblíži už raz národy Európy? Ak nie, zahynie ako prežitok. A jednako nechcem tomu veriť. Národy jednotlivé môžu upadnúť, ale nie celé kontinenty. Tie sa môžu iba zmeniť. Európa stelesňovala kresť. kultúru. Úpadkom Európy by upadlo kresťanstvo. Nositeľ bol slabý, alebo sľušovala sa idea kresťanstva? Lebo kresťanstvo sa nedá ubiť žiadnymi prostriedkami. To by muselo *[nečitateľné slovo]* i ľudstvo.

17. apríla 1945 Čaká sa na odchod. Všetko balí. Sľúbený vlak nebol pristavený. Dojde vôbec? Čo človek mieni, Boh mení je porekadlom, ktoré zvlášť dnes platí. *[nečitateľné slovo]* sa vrátil z *[nečitateľné slovo]* s bratom. Sme radi, aj on. Boh nás vypočul. Brat cestoval ďalej do Tirolska (*[nečitateľné slovo]*?). Správy z domova žiadne. Už asi celé Slovensko je okupované. Žiadne príznaky, že by bolo možno očakávať obrat. Hitler vydal rozkaz vojskám na východe. Sľubuje víťazstvo. Tunajší obyvatelia sa tomu smejú a ... nadávajú. Je div, ak ľudia zapochybujú? Kto môže dnes povedať, že veci dobre stoja v Európe? Ani len Churchill alebo Stalin nie,

tým menej človek malý, i keď jeho viera je ako skala. A koľko je zasvätených? My sme úplne bez informácií, len čakáme a čakáme. Práce [nečitateľné dve slová], lebo jednou nohou som zasa na ceste. Naše ženy varia v kuchyni pre celú osadu. Ozaj ich treba obdivovať. Sú nenahraditeľné. Sťažovania, ako to u nás už býva, je dosť. Jeden na druhého a na vládu asi každý, lebo každý by chcel žiť ako kedysi na Štr[bskom] Plese a každý by chcel ísť všade s vládou. Vláda vraj má povinnosť sa starať o všetko a o každého. Dobro by bolo, keby sa mohla.

25. apríla 19[45] Kremstm[ünster] Stojíme pred vážnym rozhodnutím. Ísť ďalej alebo vyčkať udalosti tuná. Fronty sa rúčia, zdá sa, že už niet na západe žiadneho odporu. Kedysi sa hovorilo, že keď už, bude rozumné pustiť západný a držať východný front. Otázka je, ale dokedy sa to vydrží. Preto otázka odsunu je tiež vážna. Nieto sa kde odsunúť. Na vlastnú päsť sa nedá, nikde veľa miesta, a do 200 ľudí umiestniť ... kde? Zostať vo vagónoch? Hotová smrť, či už hladom, alebo od bômb. Nemecké miesta už nemajú, zdá sa, žiadneho záujmu, iba ako zachrániť čo najviac z vlastných vecí. Hľadajú na situáciu skepticky a resignovane. Nečakajú nič dobrého. Nik nevraví ani o zbraňoch, ani o zázraku. Ľudia sa snažia dostať sa do rúk Anglosasov. Rátajú na ľudskejšie zaobchádzanie. A čo bude s nami? Boh sám vie, lebo sami si pomôcť už sotva vieme. Mávame porady o tomto, nevieme nájsť priateľné riešenie. A kto by ho aj našiel. Rodiny opustiť – nechceme dobrovoľne – čo by z nich bolo? – a odísť na západ samotným, tiež odmietať. Nebolo by lepšie byť blízko vlasti? A keby bola možnosť ísť domov, neviem či by to nebolo najmúdrejšie. Boh láskavý vyrieši všetko, a to bude dobré! Len táto neistota aby dlho netrvala!! Domov sa dostať je našou túžbou, cítim to z rečí, málo kto to povie hlasno. Iba sa poznamenáva, že bolo by lepšie za týchto okolností – zostať doma. Ja sám by som to bol spravil, nemám sa čo obávať. Čo som robil, robil som vo vedomí, že to robiť neviem, aby som zachraňoval národ a jeho postáť. Je to niečo nemravného? Je hriechom pracovať

pre dobro národa? Som presvedčený, že nie a preto mravná sila na našej strane. Fyzická sila je síce v rukách, ktorí to neuznávajú, ale to na veci nemení. Tí môžu človeka trýzniť, haniť, je to len súd ľudí.

Vagóny od pondelka stoja naložené na stanici. Mám dojem, že z vecí, ktoré tam máme, už nič neuvidíme a budeme úplne bez prostriedkov. Boh nech je nám potom milostivý!! Hladom zomrieť nie je najlepšie.

2. mája [19]45 Kremsmünster Udalosť za udalosťou. Po dlhšom uvažovaní sme sa rozhodli zostať v Kr[emsmünsteri]. Máme strechu nad hlavou, blízko kostol a pevné múry. Preto sme všetko znovu z vlaku vyložili. Chodby sa zaplnili a ľudia majú zasa viac starostí. Prezident sa rozhodol odísť do neznáma, aby sa stal neznámym. Tuto ho už každý poznal. A celé voľno, s každým sa zhováral, každý ho zdravil. Odišiel 1. mája ráno o 5 h. Kam? Nevieme. V ten samý deň večer o 22 h. sa rozniesla správa, že H[itler] zomrel. Údajne padol 1. mája popol[udní] v Berlíne, kde viedol obranu mesta. Zástupcom menoval admirála Dönitza. Z kolónie tiež mnohí už odišli na rôzne strany. Kedy pôjdeme aj my? Sú čo chcú odísť, sú zase čo chcú zostať za každých okolností. Ja sám mienim zostať, nech príde ktokoľvek. Musím však počúvať mienku rodiny. Jedno je jasné. To, čo človek už dávno špil, t.j. že Nemci vojnu prehrali je dnes skutkom. Tým ale vývoj vecí nie je ukončený. Zápas pôjde ďalej medzi tými, ktorí vojnu vyhrali, lebo zásadné ideové myšlienky ich nezjednocujú. Spájal ich záujem poraziť spol. nepriateľa, ale myšlienka výstavby je u každého iná.⁷¹⁾ Každý z nich si bude chcieť čo najviac ukoristiť a svoju ideológiu uplatniť vo sfére záujmovej. Bolo kedysi delené Poľsko, teraz sa bude deliť Európa... a bude príčinou kontinentálnych konfliktov. Ak sa ale svet ľahostajne bude dívať na osud Európy, prestala táto mať – aspoň na mnohé desaťročia – svoj význam. Budú v nej vrany, zverstvá, ktoré budú cieľom zvedavých boháčov cudzincov, ale Európa bude škvrnou, ktorá bude kdesi páliť [nečitateľné slovo] oči, svedomie kultúrneho sveta. Boh nech nám je milostivý!!

71) Podobné myšlienky vzrušovali pochopiteľne nielen vysokých predstaviteľov nacistického Nemecka, ktorí tajne dúfali, že ku koncu vojny vypukne vojenský konflikt medzi západnými spojencami a ZSSR, ale takéto očakávania mala aj väčšina funkcionárov Slovenska. Napr. A. Mach po vojne vypovedal: „Až do tých čias, kým neprišla americká armáda, som ešte stále rátal na možnosť akéhosi obratu v dokončení války na ten spôsob, že dôjde k akémusi pokonaniu medzi západnými spojencami a Nemeckom a prípadne aj použitiu nových zbraní, ktoré sa v Nemecku alebo niekde inde Nemcami obsadenom území mali vyrábať. Na tento prípad obratu v dokončení vojny som rátal s tým, že západné mocnosti spolu s Nemeckom môžu dosiahnuť takého výsledku, že by Rusko sa muselo stiahnuť do svojho územia a že by Slovensko bolo vo sfére anglo – americko – nemeckej. Za takéhoto spôsobu skončenia vojny som napevno rátal s tým, že Slovensko sa udrží, pravda s pozmeneným režimom smerom k demokracii, lebo som počítal s tým, že potom i v Nemecku bola v tomto smere zmena. Táto moja konštrukcia vyplývala z toho, že som dobre poznal pomer Churchillov k Stalinovi, resp. Churchillovho Anglicka k ZSSR, menovite ku komunizmu a nazdával som sa, že len na krátky čas války Churchill urobil taktiku spojenectva so ZSSR a to na určité oslabenie Nemecka, ale nie pre trvalé mierové usporiadanie Európy.“ SNA, f. Národný súd, 8/46. A. Mach.

4. mája [19]45 2h. požiar v kláštore. Slováci hasili prví. Podarilo sa lokalizovať na jednu budovu. Bola v nej výstroj. Nem[ecký] vyslanec sa rozlúčil. Počuť od Welsu kanonádu. Obyv[ateľstvo] sa pom. ticho drží. [nečitateľné slovo] kolóny z každého smeru. Čakajú Američanov.

5. mája 45 Kremsmünster Celú noc pohyb na cestách. Nemci ustupujú. Žiadne boje. Asi o 8 h začalo obyv[ateľstvo] behať po uliciach. Z okna som videl prvých Američanov. Nestrieľalo sa. Nem[eckí] vojaci stáli pri vozoch a autách a prizerali. Krátko na to ich zhromažďovali. Nechali kone a všetko. Mnohých som videl utekať do poľa. Obyv[atelia] hneď rozniesli, čo nem[ecké] voj[sko] zanechalo. Ruvali sa o necenné veci. Všade zanechané vozy, autá, kone. Videl som, ako Nemci pálili papiere po domoch. Došiel zákaz chodiť po meste. Voľný pohyb 7 – 9 a 16 – 18 h. Starajú sa len o Nemcov voj[akov]. O iných sa nezaujímajú. Popol[udní] franc[úzski] zajatci začali roznášať veci zo skladov. Aj obyv[ateľstvo] sa vrhlo na všetko, čo nebolo americké. Začali rabovať sklad [nečitateľné slovo] v klášt[ore]. Bol to voj[enský] nemocničný. Ruvačka. Deti, starci obojeho pohlavia nosili ťažké debne pijatiky. Žalostne to vyzeralo. Amer[ičania] si tiež nabrali, potom postavili k piv[nici] stráž a nikoho viac nepustili. Vyslanec sa objavil zas, ale odišiel, neznámo kam. Bol tu am[erický] poručík hľadal byť. Chcel byť prezid[enta]. Nevzal ho. Autá chceli, keď sa povedalo, že sú to autá Slovákov, nechali. V meste aj v kláštore biele a rak[úske] zástavy. Od pož[iaru] sme bez svetla. [nečitateľné slovo] nem[eckí] vojaci brali [nečitateľné dve slová] hodinky. Vzali aj Slov[ákom], niečo vrátili, keď sa im povedalo, že to bol Slov[ák]. Nem[ecký] dôst[ojník] keď sa priechil [nečitateľné dve slová] a kopol do.... Voči nám a civ[ilnému] obyv[ateľstvu] sa chovajú doteraz dobre. Všade badať, že domáci zvyklý poriadok sa uvoľnil. Videl som H[itle]rovu bustu, hodenú do vody. Nem[eckú] zástavu vliekol za sebou jeden am[erický] tank. V tankoch skoro samý černocho. Majú skvelé vozy aj výstroj.

6. mája [19]45 Kremsmünster Zajatci fr[ancúzski] a iní na autách so spevom odchádzajú. So Srbmi sa zhováram, vyčkávajú, kým dostanú pokyn. Nechcú cez boľševický front. Dávam im cig[arety] Sú už 4 roky v zajatí. Viem, čo je to, i ja som bol v Rusku 4 1/2 roka. Vidieť opitých ľudí. Po cestách odhodené predmety, šatstvo, strelivo nem[ecké]. Dnes amer[ický] kapit[án] rozkázal nám i maď[arom] odovzdať

všetky zbrane. Na dvore kláštora [nečitateľné slovo] (zle) pušky) a ostatné je tam. Fr[ancúzski] zajatci sa dobývajú k našim potravinám. Zahnali sme ich. Am[erický] kap[itán] sľúbil pomoc a vyhráža sa zastrelením, kto bude prichyt[ený] že kradne. Bol som na spovedi. Dnes možno byť vonku od 8 – 20 h., ale len civilom. Mesto špinavé; bolo čisté. Amer[ické] autá behajú hore dolu. Pešo nik nechodí. Bol som na prechádzke. Po cestách nem[eckí] voj[aci] ukradomky sa snažia dostať sa domov. Videl som dvoch mladíkov. Sotva sa vliekli. Palice v ruke (vandrovné) a plecniak s pokrovcom na chrbte. Iste mladí vojaci. Vlaky vôbec nechodia. Zajatci povyobliekaní, fajčia, pijú a berú čo môžu. Že vraj aj Nemci im všetko pobrali. Stále prší. Ja by som najradšej domov. Nebojím sa ničoho, lebo som nič zlého nespravil. Ak uznajú dobre, ak nie nech robia čo vedia. Je hriechom keď, som veril, že Slovak má právo tiež na život? A kto prichádzal, chcel vziať našu slobodu. My sme ju nikomu nebrali. Svet priniesol veľké obete. Bude mať z toho svet osoh? Pridu ľudia k rozumu? Načo vojny, načo boje krvavé? Tak sa mi vidí, že americké spôsoby sú ľudské. Ako sa chovajú inde pravda neviem. Ale dojem z nich doteraz dobrý. Pristal by som na ich mentalitu, len či sú aj sociálne zmýšľajúci? Rozdiel nezmú byť na úkor ľudstva. Rovný nikdy svet nebude, ale ľudský a kresťanský áno a potom nebude rozdiel. Smutno je hľadiť na ľudstvo a nebyť božej vôle, ktorá všetko riadi k lepšiemu, mohol by ľahko zúfať.

8. mája [19]45 Kremsmünster Včera sme mali slov[enskú] [nečitateľné slovo] pobožnosť. Do kostola mi priniesli správu, že amer[ický] gen[erál] je ochotný ma prijať o 21 h. S Kubišom⁷²⁾ ako tlmočníkom som k nemu šiel. Prijal ma v izbe, kde predtým náš prezid[ent] ma prijímal. Predniesol som mu, že ďakujem mu, že mi dal tak rýchlo príležitosť s ním hovoriť (v ten deň popol[udní] prišiel) a vyslovil som ľútosť, že som tak nem[ohol] urobiť na Slov[ensku], lebo sme museli pred voj. udalosťami odísť. Náš národ bol vedený pod heslom Za Boha za národ, ktorý má skoro 1/4 svojich členov v Amerike. Požiadala som ho o ochranu amer[ickej] armády. Vypočul pozorne a dal čestné slovo, že sa nám nič nestane, že môžeme zostať v kláštore a že nebezpečie nám nehrozí. Poukázal som v krátkosti na našu historickú minulosť, na štátnosť. On: svet že má porozumenie pre situáciu malých národov. On jako vojak že bude tlmočiť naše prianie na vyššom mieste a podľa pokynov bude

pokračovať. Žiada zoznam všetkých Slovákov v Kremsmünsteri. Súčasne som mu odovzdal v angličtine spisanú malú informáciu o našom národe a štáte. Do izby sme mu dali slovenskú keramiku a výšivky. Pri večeri boli Čuleňová s dcérou (vedia anglicky) aby prichystali stôl. Generál Collier (tak sa menuje) sa pýtal, kde je prezident. Nevedel som mu povedať, lebo sám neviem, kde je. Odišiel, ako sa teraz dozvedám vraj na návštevu biskupa (azda Linz?).

9. mája [19]45 Americký dôstojník ma volal, aby som povedal, kde je prezident a ako sa volá! Meno som povedal, ale pobyť som označiť nevedel, lebo neviem kde je. Škoda, bolo by dobré keby tu bol, vedel by azda viac pomôcť ako my. Čakáme, čo bude s nami. Generálovi byt zariaďujeme, najmä jedáleň našim náčiním. Obsluhujú naši ľudia. Pomáhame čím vieme. Včera sme počuli správu, že je koniec vojny v Európe. Od polnoci 8. mája. Otázka našich vojakov nás zaujíma. Čo s nimi? Zostať? Dokedy? Ako stravovať? Najlepšie by bolo, keby sa čo najkratšou cestou pobrali na územie nášho štátu.

O 20. h. (včera) ma volá gen. Collier. Oznámil mi, že podal správu veliteľovi XX. korpusu 3. armády US a ten schválil jeho doterajší postup. Chce, aby sme písomne podali žiadosť. Znovu žiadame americkú ochranu. Sám nám spravil náčrtok a žiadal to odpísať ešte v noci. – Zvolal som ministrov a iných, aby sme sa poradili. Kubiš koncept slovenský potom pomocou amerického poddôstojníka Ukrajince – Poliaka – spravil koncept anglický. Tlmočník je milý človek, pomáha, je ochotný. Listina sa vyhotovovala v slovenskej a anglickej reči po jednom originály a troch odpisoch. Po jednej kópie sme dostali my. Sú u mňa. Koncepty u Kubiša. Po formálnej stránke zhotovená bola podľa prania Američanov. Podpísaná je gen. Collierom, potom kapitánom generálneho štábu XX. korpusu 3. armády a ešte jedným dôstojníkom. Podpísal som ju tiež ja, Pružinský, Medrický, Kočíš, Gašpar a guvern. Kubiš. (Mená podpis. generálov: W. A. Collier, brig. gen. US Army, J. O. Curtis, Col., GSC, David W. Allard, Capt. Inf.). Obsah listiny: Utečenec-ká vláda Slovenskej republiky v Kremsmün-

steri, Rakúsku. (adresa) Lieutenant General Walton H. Walker (Armáda) Spojené štáty. – Veliacemu generálovi XX. Korpusu armády Spojených štátov!

V mene utečeneckej slovenskej vlády v Kremsmünsteri v Rakúsku ja, Dr. Štefan Tiso ako predseda tejto vlády podrobujem týmto seba, ďalej členov spomenutej vlády, i naše rodiny, ako i smer našej politiky, vedenej vždy pod heslom za Boha a národ, celkom a úplne veliacemu generálovi XX. Korpusu tretej armády Spojených štátov.

Podrobujeme sa všetkým tým úpravám, ktoré budú prospešné a nariadené vysokým velením spojeneckým.

Prosíme o plnú ochranu armády Spojených štátov, ku ktorým má slovenský národ tradičný vzťah, na koľko v nich žije vyše štvrtiny členov nášho národa a títo prijali princípy demokracie: z ľudu, za ľud a s ľuďom.

Súčasne prosíme o takú istú ochranu pre celú kolóniu Slovákov v Kremsmünsteri, Rakúsko, ako aj o ochranu všetkých Slovákov, ktorí sú na nemeckom území, obsadenom spojeneckou armádou. V prostriedku je pečiatka Predsedníctva vlády. A nasledujú podpisy hore už spomenuté. Na ľavej strane Američania, na pravej naše.⁷³⁾ – Na výslovnú otázku či tento akt písomný, ako je koncipovaný, môžeme považovať za zmluvu odpovedal podpisujúci generál že áno: toto je zmluva. Podpisovala sa u mňa, kde prišli americkí dôstojníci. Najprv oni, potom my sme podpisovali. Pred podpisom sme ich ponúkli slivovicou a po podpísaní si posedeli u nás do 1/2 3 h. Pri slivovici, koňaku a čiernej káve. Boli bombardovaní tými najrôznejšími otázkami, veľa ráz nemiestnymi. Sme niekedy naivní. – Medzi tým niektoré dámy boli s anglosaskými dôstojníkmi v spoločnosti. Volala, aranžovala pí. Čuleňová. Sedeli u stola a lámať angličtinu a nemčinu. Boli obavy, či nápoje nebudú mať u dôstojníkov následky. Generál bol v bunkri dlho do rána.

A tak sme postúpili o krok ďalej. Vyriešenie to ale nie je. Na čo teda čakať. Je koniec vojny v Európe? Formálne áno, ale politicky, hospodársky? Kto ju kedy vybuduje? Vlaky ešte stále nechodia. Zajatci sa hrnú po cestách a robia čo sa im chce. Kedy budem môcť ja ísť? Ak by

73) Fotokópiu kapituláčného aktu vlády Š. Tisu pozri v ĎURICA, Milan S.: *Slovenská republika 1939 – 1945*. Bratislava 1999, s. 81 a jej text v presnom prepise znie: „Utečenecká slovenská vláda v Kremsmünsteri, Rakúsko. Generálovi Walton H. Walkerovi z U. S. armády, pre veliaceho generála XX. korpu U. S. armády. V mene utečeneckej slovenskej vlády v Kremsmünsteri, Rakúsko, ja, Dr. Štefan Tiso, ako ministerský predseda podrobujem seba samého, členov svojej vlády, naše rodiny, našu vládnu politiku, úplne veliacemu generálovi XX. korpu III. Americkéj armády. My sa podrobujeme každému opatreniu, nariadenému spojeneckým hlavným veliteľstvom. Prosíme o úplnú ochranu armády Spojených štátov Severnej Ameriky, ktoré sú vlasťou skoro jednej tretiny nášho národa a prijímame demokratické princípy z ľudu, pre ľud a s ľuďom. Z tejto príležitosti odvažujeme sa prosiť o ochranu pre celú slovenskú kolóniu, ktorá bola donútená opustiť rodnú vlasť a je teraz v Kremsmünsteri, v Rakúsku, ako aj pre našich spolurodákov, ktorí žijú na územiach, zaujatých spojeneckými armádami. Kremsmünster, 8. mája 1945.“

som nemohol domov, najradšej by som šiel do Ameriky. I s rodinou. To sa však sotva podarí. Najlepšie by bolo doma. Obavy nemám, lebo nič nečestného som nevykonával. A rúk bude treba doma viac, ako kedykoľvek inokedy. Ak nie? Budeme vyhnancami, ale domov sa len azda predsa vrátíme! Od politiky sa nebojím, lebo nebol som a nechcem byť politikom. Tak ako som bol utiahnutý predtým, chcem v tichosti pracovať aj ďalej. Ak nedajú príležitosť? Budem robiť čo sa dá. Kradnúť a zbíjať nebudem, radšej žobrať!!

12. mája [19]45 Kremsmünster Ticho, ticho. Človek čaká, ani nevie na čo. Domov ma ťahá všetko. Národ potrebuje dnes ľudí, čo chcú zaň pracovať. Čo už na cestách, alebo kdekoľvek inde. Ach, ako dobre bolo byť u súdu, a nemať nič spoločného s tým, čo sa menuje politikou. Keby mi dovolili i na tom najzapadlejšom okr[esnom] súde by som pracoval. Deti sú navyknuté robiť, ani im to ťažko by nepadlo. A žena? Chudera robí, robí a robí, odkedy sme spolu. Boh ju iste požehná za to! Keby som vedel nadviazať styk a dozvedieť sa, ako sa dostať domov, hneď by som šiel. Nebojím sa ničoho. Nech sa stane vôľa Božia! A teraz len tu chodí človek, a čaká, čaká... Ľudia, Slováci sem chodia o pomoc. Robíme čo vieme. Máme denne slov. večerné modlitby so spevom. Je pre nás veľkým šťastím, že tu máme kostol. Posilňujeme sa vo viere a prosíme o návrat domov. Keď sa vrátíme, viem, že

nebudeme mať nič. A jednako, aj žobrákom byť doma bude lepšie ako hocikde inde byť v lepších pomeroch. Bože, pomôž nám prekonať ťažkosti návratu, aby sme mohli bozkať rodnú zem a byť zasa pracovníkom za Boha a národ, bez politiky, bez hluku.

15. mája 1945 podvečerom prišiel amer[ic]ký dôstojník okup[acnej] voj[enskej] správy a zavolať si všetkých min[istrov]. Prehlásil, že všetci sme zajatci amer[ickej] vlády a ukázať na mňa a Kubiša povedal, že my pôjdeme s ním. Kde, som nevedel. Obmedzil pohyb na okolie budovy kláštora. Nariadil dve autá prichystať na odchod, s ktorými sa vrátíme z výsluchu. Potom na svojom nás odviezol do Kirchdorfu. Tam je jeho sídlo (okup[acná] voj[enská] správa pre Rakúsko). K[irchdorf] je okresným mestečkom s okr[esným] súdom, k výsluchu nedošlo. Mal aj iné stránky, nechcel sa do noci zdržovať. Na malom amer[ickom] voze nás odviezol späť Capt. Boys, ktorý sa zdržuje v Kremsmünsteri s am[erickým] vojskom. Vzali aj Viedenčanku, ktorá im tlmočí. Kolónia v napaťi očakávala čo je s nami, lebo bolo 21 h. preč, keď sme sa vrátili. Mimo opísania cesty len to som im mohol oznámiť, že zajtra o 10 h. príde sem aj s inými na výsluch. Dal nám rôzne vyhlášky, anglické a nemecké, ktoré si máme preštudovať. Zaobchádzal a hovoril slušne, korektne, ako všetci Američania. To počujem aj od Nemcov. Lieutenant [*nečitateľné slovo*] sa volá vysl[aný] dôstojník.

RESUME

Dr. Štefan Tiso's diary

Shortly after the eruption of the Slovak National Uprising, Trenčín's judge Dr. Štefan Tiso unintentionally went down in history on 5 September 1944, when he became the last prime minister of the Slovak Republic 1939-1945. As prime minister, he was nominated in an extraordinary situation, without his own endeavour and without any political ambition. Tiso started to write a diary several days before becoming ministerial president, and the last entry ends with his apprehension in the Austrian town of Kremsmünster by American military units. Later he was surrendered to Czechoslovakia and condemned by the National Court to thirty years' imprisonment. In 1959 he died in Leopoldov's prison. Although these circumstances are well known to our professional public, Tiso's diary reinforces and discloses our awareness of many cases. Of no less interest is the human side of his inscriptions. Tiso comes across not as much as a politician as a human being thinking of human fate and a person who is afraid of the near future.

Sprístupňovanie dokumentov v roku 2006

Sprístupňovanie dokumentov fyzickým žiadateľom podľa § 17 a 18 zákona 553/2002 pokračuje v Ústave pamäti národa už tretí rok.

Záujem o dokumenty, ktoré vznikli činnosťou bezpečnostných zložiek štátu v rokoch 1939 – 1945, naďalej pretrváva. V porovnaní s minulým rokom, počas ktorého boli zverejnené registračné protokoly krajských správ ZNB, však klesol asi o 2/3 (pozri graf č. 1).

Príprava dokumentov na sprístupnenie je časovo náročný proces. Žiadosť sa najprv posudzuje, či spĺňa všetky zákonom stanovené podmienky. V prípade, že niektoré náležitosti v žiadosti chýbajú, žiadateľ je vyzvaný na ich doplnenie. Až po tomto skompletizovaní žiadosti je možné prejsť k databázovému vyhľadávaniu, či na danú osobu bol vedený nejaký zväzok alebo spis, prípadne či sa údaje o osobe vyskytujú v iných dokumentoch. Pozitívny výsledok vyhľadávania sa následne preveruje v archíve. To, že na nejakú osobu bol zavedený zväzok, resp. spis, ešte neznamená, že ÚPN nim aj disponuje. Dokument mohol byť skartovaný (záznam o skartácii je uvedený v registračných protokoloch alebo v archívnych pomôckach) alebo ho ÚPN pri preberaní od Slovenskej informačnej služby (SIS) nedostal (niektoré zväzky vedené na občanov SR sa nachádzajú ešte stále v Prahe).

Zväzky a spisy zachované v Archíve ÚPN sa pomocou skenerov prevádzajú do digitálnej podoby. Referentom Oddelenia sprístupňovania sú potom pridelené jednotlivé žiadosti na vybavenie, pracujú však len s digitálnou kópiou zväzkov. Pomocou grafického softvéru sú v dokumentoch znečítateľňované všetky údaje spadajúce pod ochranu podľa zákona o pamäti národa a zákona na ochranu osobných údajov. Takto pripravený dokument prechádza ešte jednou (finálnou) kontrolou. Až potom dostane žiadateľ oznámenie o pripravenom dokumente a možnosti jeho sprístupnenia.

Čas prípravy dokumentu na sprístupnenie závisí vo veľkej miere aj od rozsahu zachovaného zväzku alebo spisu. Obzvlášť to platí pre vyšetrovacie spisy alebo objektové zväzky, ktoré môžu mať od niekoľko sto až po niekoľko tisíc strán.

Objektové zväzky boli vedené na inštitúcie a úrady, na centrály a úradovne nepriateľských

rozvedok, emigrantské centrá a iné nepriateľské organizácie s cieľom získať informácie o ich činnosti. Objektové zväzky boli zavádzané na významné objekty čs. národného hospodárstva, vojenské objekty, zastupiteľské úrady kapitalistických štátov, hraničné priestory a ďalšie, v ktorých bol predpoklad výskytu nepriateľskej činnosti. Na základe poznatkov z týchto zväzkov boli potom zavádzané na konkrétne osoby evidenčné, osobné alebo skupinové operatívne zväzky. Týmito zväzkami prechádza veľa osôb, boli vedené zväčša dlhšiu dobu a preto je ich spracovanie a príprava na sprístupnenie veľmi náročná. Žiadateľovi sa nesprístupňuje celý objektový zväzok, ale len strany, ktoré sa týkajú jeho osoby.

Niektorí žiadatelia požiadali o sprístupnenie objektových zväzkov vedených napríklad na podniky, kde nejaký čas pôsobili, v presvedčení, že sa tam musia nájsť nejaké informácie o nich. Po preštudovaní aj niekoľko tisíc stranového zväzku však často konštatujeme, že údaje o žiadateľovi sa v ňom nenachádzajú. Aj keď ŠtB rozpracovávala daný podnik, v ktorom žiadateľ pracoval, neznamená to, že rozpracovávala aj všetkých jeho zamestnancov (niekedy ani najvyššie vedenie). Evidovala len tých, ktorí boli pre ňu zaujímaví zo štátnobezpečnostného hľadiska.

V júni 2006 odišli z Oddelenia sprístupňovania bez náhrady dvaja pracovníci. V súčasnosti na tomto oddelení pracuje 8 osôb, z toho dve asistentky a päť referentov. Od júna 2006 má na starosti jeden referent aj vybavovanie žiadostí podľa zákona 219/2006 Z. z. o protikomunistickom odboji. Tieto zmeny mali za následok kvantitatívny nárast práce a isté spomalenie vybavovania žiadostí.

Následovné údaje a grafy môžu pomôcť urobiť si lepšiu predstavu o činnosti oddelenia (vzhľadom na uzávierku časopisu sú uvedené údaje z konca októbra 2006. Týkajú sa len sprístupňovania dokumentov podľa zákona 553/2002, nezahŕňajú údaje týkajúce sa žiadostí podľa zákona 219/2006).

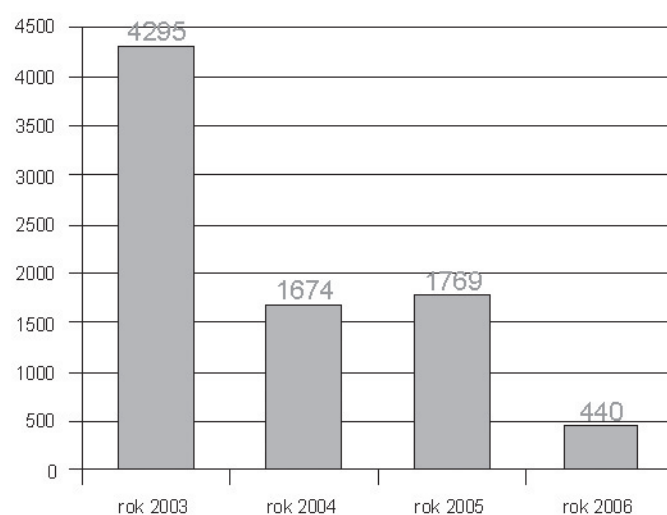
Počet prečítaných strán v roku 2006: 72 136.

Počet pripravených strán na sprístupnenie v roku 2006: 49 554

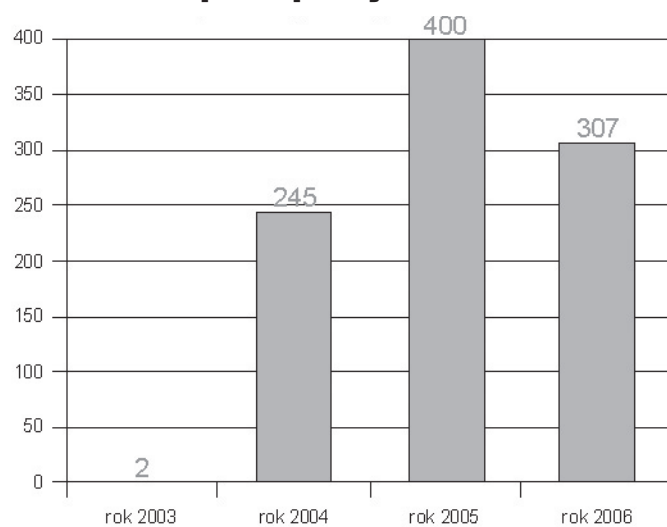
Mgr. Peter Balun

(1977), absolvent histórie a klasickej filológie FiF UK Bratislava, vedúci oddelenia sprístupňovania ÚPN.

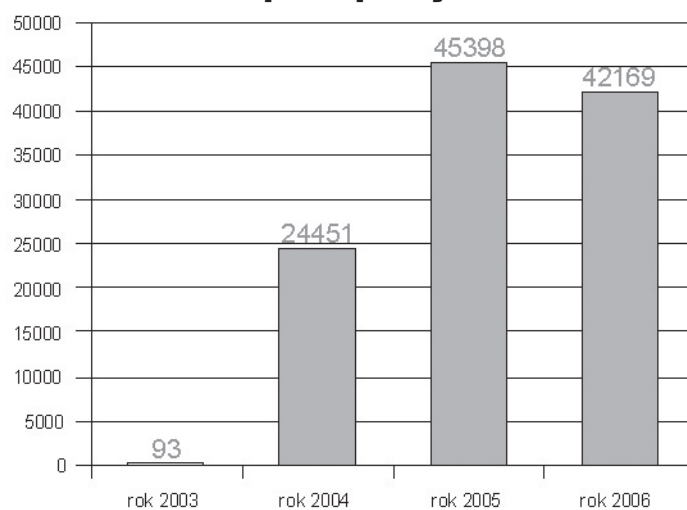
Počet podaných žádostí

Počet sprístupnených žiadateľov

Počet sprístupnených strán

Pád a vyrovnanie sa s komunizmom – očakávanie, nádeje a realita

Pri príležitosti 17. výročia Nežnej revolúcie pripravil Ústav pamäti národa s podporou Nadácie Konrada Adenauera medzinárodný seminár „Pád a vyrovnanie sa s komunizmom – očakávanie, nádeje a realita“. V prednáškovej sále Auditórium v Univerzitnej knižnici prezentovali predstavitelia Ústavu pamäti národa a jeho partnerských inštitúcií z Nemecka, Poľska, Maďarska a Českej republiky svoje skúsenosti, úspechy a nesplnené očakávania pri transformácii spoločnosti od totalitného zriadenia k demokracii, ako aj ich postavenie a úlohu v tomto procese.

Seminár, ktorý sprevádzal záujem odbornej aj laickej verejnosti, otvoril podpredseda Správnej rady Ústavu pamäti národa PhDr. Ján Ondriáš.

V úvodnom vystúpení referoval **Thomas Grossbölting**, vedúci oddelenia pre vzdelávanie a výskum Úradu spolkového zmocnenca pre dokumenty Štátnej bezpečnosti bývalej NDR, o nemeckom spôsobe vyrovnania sa s minulosťou a rokmi diktatúry. Uviedol, že zjednotené Nemecko vyvinulo veľké úsilie na objasnenie a informovanie o totalitnom režime. Bola to skúsenosť, ktorú získali v období po skončení druhej svetovej vojny, keď Nemecko potrebovalo viac ako dvadsať rokov na vyrovnanie sa so svojou nacistickou minulosťou. V roku 1989, keď občania NDR vystúpili proti komunistickému totalitnému režimu, uvedomovali si, že hlavným nástrojom, cez ktorý komunistická strana udržiavala svoju moc, bolo Ministerstvo štátnej bezpečnosti (STASI). Keď na verejnosť prenikli informácie o ničení a odvážaní tajných materiálov obsadili predstavitelia občianskeho hnutia budovy Štátnej bezpečnosti a vytvorili Občianske výbory na ochranu dokumentov. Aj preto je Nemecko jedinou krajinou, kde materiály štátnej bezpečnosti neboli zničené v takom rozsahu ako v ostatných štátoch bývalého Sovietskeho bloku. V rokoch 1990 - 1991 prebiehala verejná diskusia o budúcnosti zväzkov. Východonemecký parlament v auguste 1990 schválil zákon, podľa ktorého mali byť umiestnené vo federálnych archívoch, no občianski aktivisti za ľudské práva ho rezolútne odmietli. Napokon v roku 1991 schválil nemecký Bundestag Zákon o dokumentoch STASI, ktorý vytvoril podmienky pre vznik Úradu spolkového zmocnenca pre dokumenty Štátnej bezpečnosti bývalej NDR. Dnes pracuje v berlínskej centrále a 14 pobočkách na území východného Nemecka takmer 2200 zamestnancov. Na čele úradu stojí federálny komisár volený Spolkovým snemom na päťročné obdobie. Úrad podlieha kontrole spolkového zmocnenca pre kultúru a médiá, ako aj vláde SRN. Organizačne sa člení na štyri sekcie: centrálna adminis-

trativa, archív, oddelenie sprístupňovania a oddelenie pre vzdelávanie a výskum. Úrad vlastní 114 000 archívnych metrov dokumentov, vrátane 41 miliónov indexových kariet. Za posledné dva roky dostal 1,4 mil. žiadostí od občanov a 12 500 od vedeckých pracovníkov. Podľa zákona vyžaduje prístup k materiálom podanie žiadosti o sprístupnenie. Federálny komisár musí potom nájsť rovnováhu medzi verejným záujmom sprístupnenia informácií a záujmami ľudí, ktorých sa týkajú v rámci ochrany ich práva na súkromie. V súčasnej dobe prebieha triedenie audiovizuálnych záznamov a rekonštrukcia materiálov, ktoré boli v roku 1989 ručne roztrhané pracovníkmi STASI. Úrad vlastní takmer 16 500 vriec s takto skartovaným materiálom. Od roku 1995 zrekonštruoval 570 000 listov, v niektorých prípadoch dokonca celé zväzky. Úrad tiež vlastní milión fotografií neznámych ľudí a miest, ktoré pre nedostatok súvislostí nedokáže zatriediť. V archíve po bývalej Štátnej bezpečnosti sú uložené aj materiály z obdobia národného socializmu. Ide o materiály, ktoré zhromažďovala STASI z archívov, inštitúcií a iných zdrojov, aby ich použila pri vyšetrovaní vojnových zločinov, bezpečnostných previerkach, vyšetrovaní komunistického odporu počas Tretej ríše, ale aj kvôli skúsenostiam s operatívnou prácou. Posledné roky presvedčivo ukázali, že práca Úradu spolkového zmocnenca pre dokumenty Štátnej bezpečnosti bývalej NDR zohráva dôležitú úlohu v procese politickej a sociálnej transformácie spoločnosti. „Ak ľudia zabudnú na to čo prežili, hrozí, že sa potknú o to isté v budúcnosti. Nebudú si istí odkiaľ prichádzajú a kam smerujú. Poznávanie dejín a snahaprehodnotiť minulosť je prostriedkom k odstráneniu prekážok na ceste k občianskej spoločnosti a lepšej politickej kultúre.“

Lukasz Kamiński, zástupca riaditeľa sekcie pre verejné vzdelávanie Inštitútu pamäti

Mgr. Jerguš Sivoš
(1979), absolvent
Pedagogickej fakulty UK
Bratislava, doktorand na
Katedre histórie TU Trnava,
pracuje v Ústave pamäti
národa.

národa, vo svojom príspevku predstavil poľskú skúsenosť s vyrovnávaním sa s obdobím totality. Poľsko bolo jedinou krajinou, ktorá budúcim generáciám nezanechala obrázky davov požadujúcich zmenu režimu a obnovenie slobody a demokracie. Stalo sa tak najmä z dvoch dôvodov. Poliáci vyjadrili svoj entuziazmus v roku 1980, po víťaznom štrajku a vytvorení SOLIDARNOSTI, no ich veľké nádeje boli brutálne potlačené vyhlásením stanného práva v decembri 1981. Na rozdiel od ostatných krajín, kde spoločnosť zohrala vedúcu úlohu v procese zmien, v Poľsku sa režim zmenil ako výsledok rokovania politických elit. Spoločnosť zohrala istú úlohu len v čiastočne slobodných voľbách 4. júna 1989, keď manifestačne odmietla komunistický režim. Aj napriek tomu požadovali mnohí ľudia odsúdenie komunistickej minulosti. Požadovali potrestanie páchatelov zločinov, popísanie pravého priebehu mnohých udalostí, pripomenutie obetí totalitného režimu, nápravu osobnej nespravodlivosti (väznenie, strata zamestnania, majetku alebo blízkych), ocenenie ľudí, ktorí bojovali proti režimu a odstránenie tajných spolupracovníkov Štátnej bezpečnosti z verejného života. Prvý seriózny pokus objasniť zločiny komunizmu sa uskutočnil v roku 1990, keď Sejm, dolná komora poľského parlamentu, ustanovil tzv. Rokitovu komisiu na vyšetrovanie nejasných prípadov vražd spáchaných v 80. rokoch. Výsledkom bolo obnovenie vyšetrovania 80 prípadov, z ktorých však len niektoré skončili pred súdom a len dva skončili vynesením rozsudku o vine. Problémy vo vyšetrovaní vyplývali najmä z faktu, že veľká časť materiálov Štátnej bezpečnosti (Sluzby bezpieczeństwa) bola zničená po vymenovaní vlády Tadeusza Mazowieckiego na jeseň 1989, resp. jar 1990. Sociálne sklamanie neprinieslo len nepotrestanie páchatelov zločinov, ale predovšetkým fakt, že tými, ktorí na procese transformácie získali najviac, boli prevažne bývalí dôstojníci špeciálnych služieb, aktivisti komunistickej strany a vysokí štátni úradníci. V nových podmienkach sa stali majiteľmi firiem, prezidentmi bánk, zástupcami zahraničných firiem a pod., zatiaľ čo ich obeť žili v chudobe a zabudnutí. Politika obmedzovania účasti bývalých komunistov a tajných spolupracovníkov Štátnej bezpečnosti v štátnej a verejnej službe, ktorá začala v roku 1997, nebola celkom úspešná. Vďaka dlhotrvajúcim súdnym procesom, značnému rozsahu poškodenia vzázkov Štátnej bezpečnosti a nevôli sudcov rozhodovať v týchto procesoch, bolo za takmer desať rokov odvolaných z funkcií len niekoľko býva-

lých agentov. Lepšia situácia vznikla v oblasti vedeckého výskumu obdobia komunizmu, no historikom bránil v štúdiu obmedzený prístup k archívom bývalej Štátnej bezpečnosti. Štátne orgány nevytvorili žiadny mechanizmus na podporu skúmania poľských dejín po roku 1939 a financovania takýchto výskumov. Situácia sa zmenila až v roku 1998, keď Sejm prijal zákon o vzniku Inštitútu pamäti národa, ktorý aj napriek vetu prezidenta Alexandra Kwasniewského vstúpil v roku 1999 do platnosti. Aktívnu činnosť začal inštitút vykonávať až v druhej polovici roku 2000. Inštitút pamäti národa sídli vo Varšave. Na území Poľska má decentralizovaných 11 pobočiek a 7 delegácií. Pracuje tu takmer 1400 zamestnancov. Organizačne sa člení na tri základné sekcie: hlavnú komisiu pre vyšetrovanie zločinov spáchaných na poľskom národe, sekciu sprístupňovania a archivácie dokumentov a sekciu pre verejné vzdelávanie. Za šesť rokov činnosti zozbieral archív IPN 85 000 metrov archívnych dokumentov a predložil súdom 105 obžalôb proti 125 páchatelom. Uskutočnil rozsiahly historický výskum komunistického represívneho aparátu a antikomunistického odbojového hnutia. Výsledkom bolo viac ako 150 publikácií a 2000 článkov, 100 odborných konferencií, vrátane medzinárodných, 100 výstav, viacero školení a prednášok pre učiteľov a študentov. Aj napriek týmto úspechom ostávajú nádeje roku 1989 stále vzdialené od reality. Kvôli zničeným vzázkom a nedostatku svedkov ostáva väčšina páchatelov stále nepotrestaná, naopak bývalí dôstojníci Štátnej bezpečnosti a sudcovia, ktorí odsúdili mnohých ľudí na trest smrti poberajú stále vysoké dôchodky. Inštitút pamäti národa bude aj naďalej pokračovať vo svojej snahe objasniť a zverejniť pravdu o poľskej histórii rokov 1939 – 1989. „Sme zaviazaní konať tak kvôli všetkým statočným ľuďom, ktorí sa odvážili vzdorovať nacistickému aj komunistickému totalitnému režimu. Musíme tak konať ako poďakovanie tým, vďaka ktorým sme dnes slobodní a nezávislí.“

Petr Blažek, pracovník Ústavu pro soudobé dějiny, analyzoval proces vyrovnania sa s komunistickou minulosťou v Českej republike. Podľa jeho slov sa predstavitelia nového politického režimu zamerali na päť základných oblastí, ktoré mali zabezpečiť vyrovnanie sa s bývalým totalitným režimom: 1. trestnoprávna rovina, 2. vytvorenie novej štátnej správy, 3. rehabilitácia obetí, 4. odškodnenie obetí, 5. verejná diskusia o zločinoch spáchaných za minulého režimu, otvorenie

archívu a zriadenie inštitúcie, ktorá by napomáhala objasňovať a vyšetrovať dlhoročné bezprávie a vytvorila by priestor na širšiu verejnú diskusiu. V českom prostredí prebehla pomerne úspešne plošná rehabilitácia obetí, ako aj lustrácia štátnych zamestnancov. Trestnoprávna rovina ostáva dodnes nenaplnená a len čiastočne bola naplnená posledne menovaná rovina. Československé politické elity, sústredené v Občianskom fóre a Verejnosti proti násiliu, mimoriadne podcenili otázku možnej skartácie archívnych materiálov po bývalej Štátnej bezpečnosti. Uspokojili sa s vysvetlením ministra vnútra, že ide len o fámy. Miesto násilného obsadenia archívov Štátnej bezpečnosti sa snažili dohodnúť podmienky prevzatia archíválii, čo sa podarilo až o niekoľko mesiacov. Výsledkom bola strata archívnych materiálov celých oddelení Štátnej bezpečnosti, ale aj fakt, že mnohé materiály zostali vo vlastníctve ministerstva vnútra. V roku 2005 po nátlaku médií priznalo ministerstvo vnútra, že vlastní fond bývalej IV. správy ZNB (správa sledovania), o ktorom predtým tvrdilo, že bol zničený a neexistuje. Ešte v roku 2006 pracovali v archívoch Ministerstva vnútra Českej republiky bývalí príslušníci Štátnej bezpečnosti ako vysokokvalifikovaní odborníci. Ich zásahy do spracovávaných archívnych zložiek sú veľmi pravdepodobné. Až do roku 2005 platil archívny zákon z roku 1974, ktorý dával riaditeľom jednotlivých archívov právomoc rozhodovať komu budú materiály zverejnené. V roku 1996 bol prijatý zákon o sprístupnení zväzkov obetiam, no definícia obete bola prevzatá s terminológiou Štátnej bezpečnosti. V roku 1999 bol odtajnený dobre spravovaný archív ÚV KSČ, ktorý sprístupnil viaceré archívne pomôcky. V roku 2002 bola prijatá novela zákona o sprístupnení zväzkov, ktorá dávala možnosť sprístupniť dokumenty aj bývalým spolupracovníkom Štátnej bezpečnosti. Konečne v roku 2005 bol prijatý nový, veľmi liberálny archívny zákon. V súčasnej dobe prebieha v Českej republike diskusia o vzniku Ústavu pamäti národa. Návrh zákona sa nachádza v českom Senáte.

Gergő Bendegúz Cseh, riaditeľ odboru archívu, prezentoval príspevok riaditeľa Historického archívu štátno-bezpečnostných služieb Györgyho Gyarmatiho. V úvodnej časti sa zameral na analýzu zmien, ktoré pád komu-

nizmu priniesol v politickej a sociálnej oblasti a ich vnímanie verejnosťou. Zatiaľ čo politické zmeny prevažná časť maďarskej verejnosti vníma pozitívne, zmeny v sociálnej oblasti nesplnili očakávania a väčšina občanov má pocit, že ich životná úroveň sa buď nezmenila alebo dokonca zhoršila. Samozrejme, ide o rôznorodé pohľady, ktoré majú svoje objektívne aj subjektívne stránky. Zmena politického režimu v Maďarsku sa začala skôr ako sa bývalý ekonomický systém dotkol bodu, ktorý by znamenal jeho zrútenie. Aj napriek tomu, že tento pád mohol byť predpovedaný, väčšina obyvateľstva pripisuje zhoršenie svojej situácie dôsledkom meniaceho sa režimu. Ľudia očakávali, že zmena politického režimu bude sprevádzaná zlepšením životnej úrovne. Porovnávali svoju životnú úroveň so životnou úrovňou „Západu“ a menšiny, ktorá zmenou režimu naozaj získala. Zmeny politických režimov, ktoré sa v Maďarsku udiali v rokoch 1918 – 1989 charakterizovala snaha jednoznačne odmietnuť režim, ktorý nahrádzali. Až udalosti rokov 1989 – 1990 porušili túto tradíciu, a na rozdiel od ostatných sa neobjavili žiadne pokusy o dôsledné vyrovnanie sa s komunistickým režimom. Príčinu môžeme hľadať v „zmene režimu založenej na konsenze“, ktorá bola charakteristická pre väčšinu krajín bývalého Sovietskeho bloku.

Proces informačných zmien v Maďarsku môžeme s odstupom času rozdeliť na tri obdobia. Prvé obdobie, obdobie rokov 1990 až 1996, charakterizovalo pomerne malé úsilie nových politických strán a parlamentu o prijatie právnych noriem, ktoré by zabezpečili očistu verejného života od bývalých komunistických funkcionárov, dôstojníkov a agentov Štátnej bezpečnosti. Príčinou bol fakt, že mnoho ich

Zľava: Miroslav Lehký, Lukasz Kamiński, Petr Blažek a Thomas Grossbölting.
Foto: L. Ďurina.

členov by sa po prijatí určitých očistných opatrení stalo nežiaducimi. Druhé obdobie začína zriadením Historického úradu v roku 1997. Úrad bol podriadený maďarskému parlamentu a bol nezávislý od vlády a iných vládnych a súdnych orgánov. Prevzal dokumenty Štátnej bezpečnosti, okrem iného 2 500 archívnych metrov neusporiadaného materiálu, prevažne bez registračných kníh či indexov. Úrad sa preto zamerával na usporiadanie tohto archívneho materiálu a vybavovanie žiadostí od občanov a historikov, ktorí chceli skúmať totalitnú minulosť. V tomto období dostali občania možnosť nahliadnuť do zväzkov vedených na ich osobu, no zákon im neumožňoval zistiť mená tajných spolupracovníkov, ktorí o nich podávali informácie Štátnej bezpečnosti. Posledné obdobie začína politickým škandálom z roku 2002. Ukázalo sa, že predseda vlády počas svojho pôsobenia na ministerstve v minulom režime pracoval ako tajný agent komunistickej Štátnej bezpečnosti. Parlamentná väčšina vládnej koalície mu vyslovila podporu a ostal vo funkcii, no výsledkom bolo schválenie nových právnych noriem týkajúcich sa dokumentov Štátnej bezpečnosti. V roku 2003 bol ako právny nástupca Historického úradu založený Historický archív štátno-bezpečnostných služieb. Zostal podriadený maďarskému parlamentu a nezávislý od vládnych a súdnych orgánov. Prevzal 90% dokumentov Štátnej bezpečnosti. Nový zákon umožnil prenasledovaným osobám zistiť mená a osobné údaje agentov, ktorí o nich podávali informácie, no na druhej strane neumožnil zverejniť totožnosť agentov na verejnosti. Zoznamy tajných spolupracovníkov však napokon zverejnili historici, ktorí majú neobmedzený prístup ku všetkým dokumentom. Vďaka tomu boli pred verejnosťou odhalené stovky bývalých agentov, ktorí patria medzi všeobecne známe osobnosti z radov politikov, spisovateľov, novinárov, kňazov, bankárov, hercov, športovcov a pod.

Historický archív v súčasnej dobe vlastní 3800 archívnych metrov materiálu po bývalej Štátnej bezpečnosti. Počas svojej existencie dostal 18 200 žiadostí o sprístupnenie zväzkov a umožnil 3700 žiadateľom nahliadnuť do nich. Historikom sprístupnil materiály k 1600 pracovným témam. Historický archív uchováva informácie o takmer 600 000 osobách.

Miroslav Lehký, riaditeľ sekcie dokumentácie Ústavu pamäti národa, vystúpil s myšlienkou dôsledného vyrovnania sa s obdobím neslobody a zverejnením úplnej pravdy o tomto období. V roku 1990 po viac ako štyridsiatich rokoch vlády komunistického totalitného režimu boli opäť vytvorené demokratické inštitúcie

a obnovené procedúry právneho a demokratického štátu. Garantom slobody, práva a právneho štátu však nie sú len inštitúcie, ale predovšetkým hodnotový systém. Komunistický režim, tak ako každá totalita, sa snažil o vymazanie pamäti jednotlivcov a dejinnej tradície národa a spoločnosti. Vyrovnanie sa s komunistickým režimom je preto nevyhnuté pre našu prítomnosť a budúcnosť. Ján Langoš z tohto dôvodu presadzoval prijatie zákona o sprístupnení dokumentov o činnosti bezpečnostných zložiek štátu v rokoch 1939 - 1989 a o založení Ústavu pamäti národa. Ústav začal svoju činnosť až v roku 2003. Do tejto doby boli materiály Štátnej bezpečnosti tajné a neprístupné. Úlohou ústavu je preto dokumenty zhromažďovať, analyzovať a nestranné hodnotiť. Ústav sa drží zásady, že žiadne protiprávne konanie štátu voči jednotlivcovi a skupinám nemôže byť zabudnuté ani prikruté tajomstvom. Doposiaľ dostal viac ako 8000 žiadostí o sprístupnenie zväzkov a 80 podaní od občanov, ktoré sa týkajú trestných činov z obdobia neslobody (únosy, väznenie, vraždy), kde vo väčšine prípadov ide o ľudí, ktorí sú dodnes nezvestní. Obete a verejnosť musia vedieť plnú pravdu. Pre týchto ľudí je Ústav pamäti národa inštitúciou poslednej nádeje. Ústav systematicky mapuje a rekonštruje štruktúru a činnosť bezpečnostných zložiek z doby neslobody. Hoci odovzdávanie archívnych materiálov trvalo viac ako dva roky, dodnes nebola archívu ÚPN odovzdaná takmer polovica personálnych spisov príslušníkov Štátnej bezpečnosti a aj mnohé z tých, ktoré ústav dostal, sú často neúplné. Prostredníctvom prednášok na stredných a vysokých školách propaguje ústav myšlienky slobody a ochrany demokracie.

Komplexné skúmanie a analyzovanie komunizmu presahuje možnosti jednotlivých krajín bývalého Sovietskeho bloku. Ciele komunizmu boli univerzálne a globálne – rozvrátenie a ovládnutie demokratického sveta. Je dôležité, aby v týchto krajinách existovali zmysluplne pracujúce a funkčné ústavy, ktoré sa budú venovať vyrovnaniu sa s komunistickým režimom. Marianne Birthlerová, federálny komisár pre dokumenty štátno-bezpečnostných služieb bývalej NDR, dokonca vyslovila názor, že by sa malo uvažovať o zriadení medzinárodnej inštitúcie s týmto cieľom. *„Dôsledné vyrovnanie sa s komunizmom, s obdobím neslobody, je veľmi dôležité, pretože je nevyhnutnou podmienkou politickej stability v súčasnosti a budúcnosti, ale aj nevyhnutnou podmienkou zmierenia, ktoré nie je možné bez znalosti plnej pravdy.“*

Vystúpením Miroslava Lehkého skončila odborná časť medzinárodného seminára. V diskusii, ktorá nasledovala, bola pertrakovaná myšlienka Jána Langoša o vytvorení spoločného česko-slovenského digitálneho archívu dokumentov a myšlienka o vytvorení

medzinárodnej inštitúcie, ktorá by sa zaoberala skúmaním obdobia komunistických režimov v strednej a východnej Európe. Program ukončila krátka videoprojekcia ako spomienka na udalosť 17. novembra 1989.

X X X X X

Pri tejto príležitosti sme položili niekoľko otázok predstaviteľom partnerských inštitúcií z Nemecka a Poľska k téme vyrovnania sa s minulosťou v kontexte pôsobenia ich inštitúcií. Odpovedal Thomas Grossbölting, vedúci oddelenia pre vzdelávanie a výskum Úradu spolkového zmocnenca pre dokumenty štátnej bezpečnosti bývalej NDR a Łukasz Kamiński zástupca riaditeľa sekcie pre verejné vzdelávanie Inštitútu pamäti národa.

1. Práca Vašej organizácie je zameraná na vyrovnanie sa s totalitnou minulosťou Vašej krajiny. Aké sú reakcie verejnosti na Vašu činnosť?

Grossbölting: Úrad má povinnosť každé dva roky predložiť Spolkovému parlamentu správu o svojej činnosti. Doposiaľ bolo predložených sedem takýchto správ, posledná v roku 2005. Tieto správy boli vždy schválené veľkou väčšinou poslancov. Rôzne číselné zdroje (aj mimo parlament) potvrdzujú, že práca úradu má širokú pozitívnu rezonanciu. Od roku 1991 podalo žiadosť o nahliadnutie do spisov 2,3 milióna osôb, ktoré na nich založila StaSi (Štátna bezpečnosť), len v minulom roku bolo 80 000 žiadostí. (Takmer u každého druhého žiadateľa boli tieto spisy skutočne dohľadane. Za účelom preverovania pracovníkov verejnej správy bolo podaných celkovo 1,7 milióna žiadostí. K nahliadnutiu do spisov pre novinárov a vedeckých pracovníkov bolo spracovaných 17 tisíc žiadostí. To všetko ukazuje na silný záujem o činnosť úradu.

Samozrejme, práca úradu napriek širokej pozitívnej rezonancii nie je bez problémov. K tomu len jeden aktuálny príklad: mnohí kritizujú, že šesťnásť rokov po úspešnej revolúcii sú stále prevádzané preverovania osôb. Iní oproti tomu zastávajú názor, že úrad sa nezasadil dosť rozhodne zato, že ukončenie týchto previerok nebolo posunuté (podľa zákona tieto previerky by mali skončiť v decembri 2006).

Kamiński: Inštitút pamäti národa (IPN) sa v priebehu pár rokov stal pevnou súčasťou diania v Poľsku. Dnes dokonca ani post – komunistická strana nespochybňuje zmysel jeho existencie. Istotne, je tu veľa diskusií vo veci povahy jeho úkonov (napríklad rozširovanie priestoru činnosti inštitútu lustráciami)

a zmien pravidiel v prístupe ku spisom. Avšak dnes nikto nežiada spochybnenie úlohy Inštitútu pamäti národa na poli vzdelávania spoločnosti, zahŕňajúc najkomplikovanejšie otázky histórie Poľska po 1939. Vo všeobecnosti, verejná mienka schvaľuje rozhodnutia inštitútu, i keď sa spájajú s tak kontroverznými a emócie vzbudzujúcimi záležitosťami ako zločiny spáchané v dedine Jedwabno či vzťahy medzi Poľskom a Ukrajinou. Výlučným zámerom Inštitútu pamäti národa je priviesť čo najvyšší počet ľudí k uvedomeniu a spoznaniu pravej tváre komunistického systému a rozsahu ním spáchaných zločinov a nespravodlivosti po roku 1944.

2. Čo považujete za najväčší úspech, resp. neúspech pri Vašej činnosti?

Grossbölting: Najväčším úspechom v práci úradu bolo vyriešiť ústrednú požiadavku revolúcie na jeseň 1989. Tí, ktorí boli sledovaní a „spracovávaní“ Štátnou bezpečnosťou, dostali možnosť vidieť „svoje“ spisy a urobiť si jasno, ako bolo postupované proti nim. Druhý podstatný úspech: pri výstavbe novej demokratickej správy vo východnom Nemecku bolo možné zabrániť, aby sa do nej nedostali ľudia „spriaznení“ so StaSi. A konečne sa podarilo vzbudiť vedomie o diktátorskej povahe režimu NDR, aj keď na tomto poli je ešte veľa práce.

Kamiński: Podľa môjho názoru najväčším úspechom IPN je jeho vzdelávacia činnosť.

Expozície organizované Úradom verejného vzdelávania majú významný dosah. Dodnes úrad zorganizoval 95 expozícií, ktoré oboznamovali spoločnosť nie len s problémami v súvislosti s II. svetovou vojnou, ale i s neznámymi aspektmi komunistickej dikta-

túry. Niektoré výstavy sú zamerané na vzťahy Poliakov k iným národnostiam v 20. storočí a sú tiež pripravené v rôznych jazykových verziách. Napríklad výstava pripravená pri príležitosti 35. výročia vstupu vojsk Varšavskej zmluvy do Československa bola venovaná vzťahom Poľska, Česka a Slovenska v 1968. Ďalšou formou realizovania našej vzdelávacej činnosti je tiež príprava odborných a populárno-náučných konferencií. Dosaď bolo zorganizovaných viac ako 100 konferencií, pričom niektoré z nich ako medzinárodné. Pomerná časť práce Úradu verejného vzdelávania je namierená školám. Bolo vydaných niekoľko vzdelávacích balíčkov pozostávajúcich z kópií dokumentov, fotografií, máp a iných materiálov, ktoré napomáhajú v príprave učiteľov na hodiny dejepisu. Bolo zorganizovaných 38 celoštátnych i miestnych súťaží ako pre učiteľov, tak i pre študentov stredných a vyšších škôl. Okrem toho sa uskutočnilo nespočetné množstvo školení učiteľov, verejných prednášok, kurzov a praktických seminárov na školách, ...

Inštitút pamäti národa vydal od konca roka 2000 buď nezávisle, alebo v spolupráci 150 kníh. Tie sú publikované v rôznych edíciách ako monografie, dokumenty, záznamy a spomienky, albumy, slovníky, zborníky z konferencií, ... Popritom bolo ešte publikované nasledovné – 68 vydaní Bulletinu IPN, 9 vydaní polročníka nazvaného Pamäť a Spravodlivosť a 3 vydania časopisu Aparát represie v Poľskej ľudovej republike. Výsledky výskumu sú uverejňované i v iných publikáciách. Zamestnanci Úradu verejného vzdelávania publikovali od konca roku 2005 súhrnne 1200 článkov odborného i populárnejšieho charakteru. Tieto počty nepriamo poukazujú na mieru výrazného posunu vo výskume dejín Poľska od 1939 do 1989 roku.

3. S akými problémami sa pri Vašej práci najčastejšie stretávate?

Grossbölting: K problémom od samotného začiatku patrilo, že podklady Štátnej bezpečnosti (cca 180 km spisov) v značnom rozsahu museli byť najprv z dôvodu práce archívárov uzavreté, ale žiadosti postihnutých osôb a preverovanie osôb boli podávané okamžite. To sa však nestretlo vždy s pochopením žiadateľov, ale viedlo často k frustrácii vzhľadom na dlhú dobu spracovania.

V súvislosti s prácou oddelenia pre vzde-

lávanie a výskum, je naozaj rozdielny záujem o dejiny diktatúry v Nemeckej demokratickej republike (NDR). Pre občanov starej Spolkovej republiky, ktorí pred rokom 1990 žili „na západe“, sú tieto dejiny často čímsi veľmi vzdialeným, cudzím, a je malá ochota sa s týmito dejinami zoznámiť. Občania z bývalej NDR sú tým často presýtení a nemajú náladu byť konfrontovaní s temnými stránkami ich dejín. Avšak u mladej generácie, ktorá už autenticky nezažila NDR, pozorujeme rastúci dopyt po týchto vedomostiach.

Kamiński: Najväčším neúspechom IPN je fakt, že len veľmi málo páchatelov zločinov komunizmu bolo dosiaľ odsúdených. Jedným z dôvodov tejto situácie je skutočnosť, že súdne tribunály nemajú ochotu súdiť ľudí vinných za zločiny komunizmu, špeciálne právnikov – ktorí sú bývalými sudcami, prokurátormi a verejnými obhajcami. V súčasnosti – sú obviňovaní za dopustenie takzvaných justičných zločinov, čo zahŕňa i odsudzovanie nevinných ľudí na trest smrti. Ďalším faktorom ovplyvňujúcim túto situáciu je zákon o amnestii z roku 1989. Zámerom autorov tohto nariadenia bolo ochrániť aktivistov hnutí antikomunistickej opozície pred perzekúciou. Avšak teraz sú ním niekedy chránení práve zločinci komunizmu. Doba premlčania zločinov komunizmu, ktoré neboli spojené so vraždami a atentátmi, uplynie v roku 2020, v prípadoch vražd a atentátov v roku 2030.

4. Koľko zamestnancov má Vaša inštitúcia a aký má ročný rozpočet? Ako na jej činnosť prispieva štát?

Grossbölting: V úrade spolkového zmocnenca bolo v roku 2005 zamestnaných 2 205 pracovníkov, z toho bolo 1 292 v centrále v Berlíne a 913 na detašovaných pracoviskách. V oddelení pre vzdelávanie a výskum je 70 pracovníkov, z toho asi 60 vedeckých pracovníkov. Ročný rozpočet úradu je 100 miliónov EUR a je celý financovaný Spolkovou republikou Nemecko.

Kamiński: V Inštitúte pamäti národa pracuje okolo 1 400 ľudí. Rozpočet IPN pre tento rok je 132 miliónov zlotých, plánovaný rozpočet pre rok 2007 je 170 miliónov zlotých. Činnosť IPN je stopercentne finančne podporovaná štátom.

Drobničky „majstrov“

Citované texty neprešli jazykovou úpravou.

© © © © ©

Vyšetrovací spis Pavol Valent a spol. 16. január 1952

Obvinený hájnik z Petržalky Štefan Mindák odpovedá na výzvu vyšetrovateľa, aby pravdivo vypovedal, ako ho navádzal spolu obvinený Pavol Valent na dvojité vraždu:

„To bolo ešte niekedy v auguste alebo v septembri 1951, keď chodili do Pečenského lesa na srnce. Raz, keď sme šli po lese a RANDÍK s IVANIČOM šli vpredu a ja s VALENTOM vzadu, nadával VALENT na RANDÍKA A IVANIČA, že sú to také svine pričom mi povedal, že aby som ich niekde v lese odstrelil, lebo že on ich nemôže ani vidieť. Ja som mu na to pohoršene odpovedal, že čo on mňa na také veci navádza, že keď to není zajac ani jarabica.“

© © © © ©

Posudok vedúceho Vozebnej stanice ČSD Tisovec (nečitateľný podpis) na Lubomíra Sihelského. Posudok bol adresovaný ZNB-Oddeleniu vyšetrovania VB v Rimavskej Sobote. Bol súčasťou Vyšetrovacieho spisu VV-36/1978 Okresnej prokuratúry v Rimavskej Sobote proti ob. Lubomírovi Sihelskému a spol. pre marenie dozoru nad cirk- vami.

V Tisovci 9. 2. 1978

Veľkým prekvapením pre nás všetkých bolo to, že odznak „Jazdím bez nehôd“ a bronzový odznak BSP on jediný vrátil vedeniu vozebnej stanice v novembri 1977. Za tento prečin bol s ním urobení pohovor, že z akých pohnútok to spravil, na sebe obhajobu uviedol len toľko, že on to nepotrebuje a ani súťažiť nebude. Na to bol vedúcim upozornení, že jeho nerozmyselný čin bude mať dopad aj na jeho výkon pre službu rušňovodiča za čo sa dosť ostro vyjadril a to tak, že aš sa voči nemu budú uplatňovať nejaké sankcie, budeme sa ťahať za prsty.

Ako ďalšieho priestupku sa dopustil a to v označení hodnosti na uniforme. Päťcipe hviezdičky v hodnosti dozorčieho na uniforme si odobral a do služby prišiel bez označenia.

Až na nátlak vedúceho VS Tisovec si ich znovu vyložil.

Nechel byť priateľom ZČSP že prečo, odpovedal, že on priateľom nechce byť. ...

... prácu si vykonával zodpovedne s kolektívom vychádzal tiež dobre, len socialisticky sa prevychovať nechcel dať.

podpisani:

za ZV – ROH pri VS Tisovec
vedúci Vozebnej stanice ČSD Tisovec

© © © © ©

Záznam kpt. Minárika z XII. správy ZNB Bratislava z 12. 9. 1986, v ktorom uvádza aj takúto formu vyu- žívania žien pri sledovaní diplomatov USA v prípade „OCEÁN“. (objektový zväzok „OCEÁN“, reg. č. 38467)

„Ďalej bola zo strany 1. odb. SKS MV SSR daná ponuka k možnosti využívania spoločenskej agentúry - žien, ktoré ľahko nadväzujú známosti s mužmi za účelom intímneho styku, s VC [vizoví cudzinci] počas ich pobytu v Bratislave resp. Zsl. kraji.“

© © © © ©

Správa o získaní ku spolupráci Pavla Klúvanka, krycím menom „ŠIMON“. Viazanie prevádzal mjr. Kucharik, starší referent 4. oddelenia 1. odboru S-Štb B.Bystrica za prítomnosti náčel- níka 4. oddelenia pplk. Lalúcha.

Banská Bystrica 10. 6. 1976

U SKÝVU sa nachádza v súčasnej dobe na dlhodobej stáži od roku 1974 japonský št. príslušník SUSUMU AKIBA, ktorý sa vyjadril, že komunizmus je vhodný len pre zaostané krajiny a tento sa nikdy neuplatní vo vyspelých štátoch. Ďalej ku SKÝVOVI dochádzajú dosť často na stáže odborníci aj z iných krajín. Cez KTS by bolo možné prevádzať ich previerky a styky. Podľa vyjadrenia KTS, má SKÝVA sklony k obdivovaniu západnej techniky a udrzuje styky so zástupcami fy „PACKHARD“.

Zomreli ako politickí väzni

Mgr. Veronika Lagová

(1980), absolventka Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave.

Pracuje na Ministerstve vnútra SR.

Počas komunistického režimu v rokoch 1948 – 1989 zomrelo v slovenských a českých väzniciach niekoľko desiatok politických väzňov pôvodom zo Slovenska alebo Neslovákov, ktorí na Slovensku prežili väčšinu života. Zoznam priložený ku knihe *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989*¹⁾ uvádza mená 51 ľudí zomretých vo väzbe. Z nich bolo približne 25% odsúdených pre ich náboženské presvedčenie alebo za skutky z neho vyplývajúce. Medzi tieto obete patria aj Mons. Augustín Raška, ktorý sa v zozname nachádza, i Emma Olbrichová, ktorá v ňom chýba. Oba boli uväznení kvôli pomoci perzekvovanému kňazovi Viliamovi Mitošinkovi. Mons. Mitošinka sa chcel zachrániť emigráciou a vo Vatikáne podať autentickú správu o zaobchádzaní s katolíckou cirkvou vo vtedajšom Československu. V blízkosti hranice ho chytila pohraničná stráž a odovzdala ho Štátnej bezpečnosti.

Augustín Raška

Augustín Raška bol dlhoročným priateľom Viliama Mitošinku. Často sa stretali na biskupskom úrade v Trnave, kde Mons. Mitošinka pôsobil ako riaditeľ biskupskej kancelárie. Augustín Raška, rodák z moravského Štramberku (nar. 6. januára 1893), žil v Trnave od útleho detstva. V Ostrihome vyštudoval teológiu a po kaplánskom pôsobení v Preseňanoch a Novom Meste nad Váhom sa v roku 1921 vrátil do Trnavy, kde prežil takmer tri desaťročia. Bol mimoriadne činný. Začínal ako katechéta na štátnej meštianskej škole, po zložení profesorsko-katechétskej skúšky vyučoval náboženstvo ako profesor v ľudovej a meštianskej škole sestier uršulínok a v ženskom učiteľskom ústave, ktorý viedli. Vzdelanie si rozšíril štúdiom filozofie a slovenčiny na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave a tieto predmety aj vyučoval. V rokoch 1938 – 1945 riadil Rímskokatolícke biskupské slovenské gymnázium v Trnave. V roku 1947 bol menovaný za zastupujúceho, neskôr za riadneho dekanu dištriktu Trnava - mesto, o dva roky nato za farára farnosti Trnava - Svätý Mikuláš.

Popri funkcii riaditeľa, pedagogickej a pastoračnej činnosti zvládal Augustín Raška aj ďalšie úlohy. V rozpätí rokov 1927 – 1949 pôsobil v rámci Apoštolskej administratúry trnavskej

napr. ako sekretár a vicekancelár biskupského úradu, správca biskupskej knižnice a kaplnky v Útulku sv. Jozefa v Trnave pre siroty a opustené deti, cirkevný škôldozorca nad vyučovaním rímskokatolíckeho náboženstva a cirkevný cenzor. Ešte ako kaplán patril k zakladateľom Orla, katolíckej telovýchovnej organizácie,

ktorá sa venovala aj rôznym kultúrnym a vzdelávacím aktivitám. Postupne sa A. Raška stal členom Spolku svätého Vojtecha (SSV), Muzeálnej spoločnosti Františka Richarda Osvalda pri SSV a podpredsedom Spolku slovenských katechetov a profesorov náboženstva. Nemálo času venoval publicistickej činnosti – prispieval do Tatranského orla a Orla, Mariánskej Trnavy, Trnavskej rodiny, Slováka, Duchovného pastiera, Kultúry, Časopisu slovenských katechetov a redigoval revue Nová práca. V posledne menovanom periodiku sa po roku 1945 zaoberal otvorenými otázkami medzi štátom a katolíckou cirkvou.

Prvou veľkou ranou bolo pre Mons. Rašku poštátne trnavského cirkevného gymnázia 1. apríla 1945. Rovnaký osud postihol aj učiteľskú akadémiu sestier uršulínok. Nastupujúcej komunistickej moci bol Augustín

Raška svojimi názormi nepohodlný. Po strate pedagogického pôsobiska bol pozbavený redigovania Novej práce. Po zmene stanov SSV, znárodnení jeho tlačiarne a budovy, ale najmä po dosadení Alexandra Horáka za predsedu Spolku a rôznych konfliktov s ním bol v roku 1949 prinútený opustiť aj SSV. Logickým výsledkom postupného obmedzovania Raškovej činnosti bolo jeho zaradenie medzi tú časť tzv. svetských kňazov, ktorú komunistická moc v roku 1950 internovala.

Zásah proti vybraným nerehoľným kňazom prišiel v nadväznosti na Akciu K, prvé celoštátne opatrenie, smerujúce k likvidácii mužských reholí. V prvej etape v priebehu apríla a mája 1950 boli rehoľníci sústredení do niekoľkých vybraných centralizačných a kárnych kláštorov. Po odsune školských bratov zo sústredovacieho kláštora v Močenku začali príslušníci ŠtB do vyprázdneného objektu okolo 20. júla priväzať svetských kňazov. Do Močenka boli umiestnení vyšší cirkevní hodnostári, profesori zo seminárov, zamestnanci biskupských úradov, dekaní - farári z okresných miest, niektorí z dedín. Zakrátko ich bolo okolo 160.²⁾ Augustín Raška bol internovaný hneď 20. júla 1950. Kňazi boli uväznení bez akéhokoľvek právneho podkladu. Po vytrhnutí zo svojich pôsobísk vykonávali na pokyn vedenia internačného kláštora provizórne domáce práce a práce v záhrade. Niekoľkokrát týždenne sa museli zúčastňovať na prednáškach a diskusiách, ktoré mali viesť k ich „prevýchove“. Po určitom čase kňazi absolvovali kádrovací pohovor s výchovným a kultúrnym referentom Tiborom Kunfalvym a zmocnencom Jánom Fábrym, na základe ktorého ich rozdelili do troch skupín podľa toho, nakoľko podliehali či – naopak – odporovali „prevýchove“. Tých, čo boli ochotní pristúpiť na kompromisy, postupne prepúšťali do pastoraácie. Ostatných časom tiež prepustili na menšie odľahlejšie fary, alebo ich ďalej preškoľovali, alebo ich postavili pred súd. Skupinu „nepreškoliťelných“ kňazov previezli v noci z 9. na 10. októbra 1950 do františkánskeho kláštora v Nových Zámkoch.³⁾ Do tejto skupiny pre režim najnebezpečnejších kňazov boli zaradení aj A. Raška a V. Mitošinka.⁴⁾

Zmocnencom v Nových Zámkoch bol súdruh Gáher, predtým novozámocký okresný cirkevný tajomník. Pobyt kňazov v Nových Zámkoch bol ešte nezmyselnejší ako v Močenku. Mali byť prísne oddelení od stykov

Viliam Mitošinka
Zdroj: Archív ÚPN.

s vonkajším svetom, ale chýbala stratégia toho, ako s nimi ďalej naložiť. Chov ošípaných nemohol byť dlhodobým riešením. Prednášky nahradili večerné provokatívne monológy neraz podnapitých príslušníkov ŠtB. Kňazom sa napriek stráženiu podarilo nadviazať kontakt s príbuznými prostredníctvom novozámockého kaplána Karola Lénára a Borisa Travenca, kaplána v Šuranoch. V Nových Zámkoch sa Mons. Mitošinka dostal do konfliktu so zmocnencom. Po zvážení situácie a porade s viacerými blízkymi internovanými kňazmi, medzi ktorých patrila aj A. Raška, sa rozhodol pre útek. Spoločníkom mu bol Dr. Emil Šafár. Z kláštora sa nepozorovane vzdialili v noci z 9. na 10. decembra 1950. Vonku ich čakali Karol Lénár a Jozef Mitošinka, brat Viliama Mitošinku z Borského Sv. Petra. Na Búroch (ako sa hovorí Borskému Mikulášu a Borskému Petru) kňazov prevzal miestny kaplán Vojtech Szitás, ktorý ich odviezol do úkrytu u miestnych ľudí. Ďalšie štyri mesiace, počas ktorých sa na Búroch skrývali, im pomoc poskytovala aj Emma Olbrichová. Do veci ju zasvätil kaplán Szitás.

Emma Olbrichová

Emma Olbrichová, narodená 22. augusta 1904 vo Viedni, pochádzala zo zmiešaného rakúsko-moravského manželstva. Od trinástich rokov žila na Slovensku, kam sa jej rodičia s mladšími deťmi z núdze uchýlili v čase prvej

2) Archív autorky. Pisomné svedectvo ThDr. Štefana Janegu. Trenčianska Teplá 21. 6. 2004. Podobný počiatkový počet uvádza aj V. Mitošinka: MITOŠINKA, Viliam: *Pamäti kňaza*. Bratislava 1992, s. 21.

3) MITOŠINKA, V.: *Pamäti kňaza*, s. 42.

4) V. Mitošinka hovorí o 25 kňazoch prevezených do Nových Zámok, Štefan Janega vymenúva 19, ku ktorým až neskôr pribudli ďalší. MITOŠINKA, V.: *Pamäti kňaza*, s. 42; JANEGA, Štefan: *Kňazské koncentráky*. B. m., b. v., vydané po r. 1989, s. 45 – 46, 61 – 62.

svetovej vojny. Prijal ich Emmin strýko, dekan Karol Michal Nečesálek z Borského Sv. Mikuláša. Emma ostala žiť na fare a pracovala tam ako gazdiná aj po tom, ako dekana Nečesálka vystriedal Augustín Karmaš. Počas druhej svetovej vojny pomáhala prenasledovaným Židom – niektorým sprostredkovala úkryt, iným nosila jedlo.

Emma Olbrichová sa objektom pozornosti Štátnej bezpečnosti stala po prvý raz v roku 1949, čo dokumentuje strohý rozkaz útvaru 413A (značka Krajského veliteľstva ŠtB Bratislava) zo 7. septembra 1949 pre oddelenie ŠtB v Senici: „*zariadte sledovanie Emmy Olbrichovej. Lehota: 30. október 1949. Za správnosť vyhotovenia: 083/P.*“⁵⁾ Ďalší súvisiaci dokument sa nepodarilo nájsť, no predpokladáme, že jej sledovanie súviselo s dekanom Karmašom, ktorého ŠtB vyhodnotila ako „reakčného“ kňaza, teda odmietajúceho spoluprácu so štátnou mocou, čo sa prejavilo napr. prečítaním listu biskupov a ordinárov, varujúceho veriacich pred schizmatickou Katolíckou akciou. Dekan Karmaš, ktorý na jeseň 1949 správne usúdil, že krivdy páchané na cirkvi budú pokračovať v ešte väčšom rozsahu, bol ŠtB sledovaný sústavne. Po nevydarenom pokuse o odsúdenie kvôli údajným

výrokom v kázni bol i s Emmou Olbrichovou zatknutý a odsúdený kvôli poskytnutiu pomoci V. Mitošinkovi a E. Šafárovi.

Emma Olbrichová im nosila potraviny, tlač, hostie a omšové víno a zabezpečovala korešpondenčný styk medzi kňazmi a ich rodinami. Dekan Karmaš sa o nich dozvedel až začiatkom apríla 1951, keď boli Mitošinka a Šafár prichystaní na ilegálny prechod hraníc so skupinou kňazov a bohoslovcov, ktorých mali viesť salezián Titus Zeman a laik Ferdinand Totka. Ich pokyny o príprave na cestu kňazom sprostredkúvala Emma. Vo výpovedi F. Totku sa uvádza, že vedela aj o treťom kňazovi, ktorý sa ukrýval a chcel emigrovať.⁶⁾ Miesto úkrytu poznala jeho sestra z Trnavy, za ktorou Emma bola. Kňaz potom prišiel na búranskú faru. Večer 7. apríla 1951 pohostil dekan Karmaš večerou kňazov, ktorých po polnoci z dediny odviezol F. Totka. Spojili sa so zvyškom skupiny, ktorý zo Šaštína priviedol T. Zeman. Pre nepriaznivé okolnosti tesne pred hranicou od úmyslu ujsť upustili. Mali sa nenápadne roztratiť a vyčkať na vhodnejšie podmienky na útek. Takmer všetkých však chytila pohraničná stráž a odovzdala ich ŠtB. Fyzickým a psychickým nátlakom sa vyšetrovateľom podarilo zistiť mená ľudí, ktorí kňazom chystajúcim sa na útek podali pomocnú ruku.

Civilná fotografia
Emmy Olbrichovej.

Vyšetrovanie

Augustín Raška bol zatknutý 18. augusta 1951 v Podolínci, kam ho medzičasom v rámci reorganizácie internačných kláštorov previezli. Zatykacej skupine velil mladší strážmajster Jozef Hudák.⁷⁾ Rozkaz na Raškovo zatknutie 9. júla 1951 vydalo 5. oddelenie KV ŠtB Prešov na základe návrhu zo 6. oddelenia.⁸⁾ V zozname tých, ktorí mali byť zatknutí za neoznámenie plánovaného útoku osôb zatknutých v akcii Kaplán (neskoršia skupina Titus Zeman a spol.), však bol už od 22. mája.⁹⁾

Do mesiaca dokázali vyšetrovatelia ŠtB nátlakovými metódami donútiť Augustína Rašku k výpovedi a podpisu definitívnej verzie protokolu. Konkrétosti nepoznáme, ale pred súdom povedal: „*Zápisnica spísaná pred orgánmi ŠtB nie je správna, pri výsluchu som bol vyčerpaný, podpísal som ju bez prečítania, lebo som nemal so sebou okuliare.*“¹⁰⁾

5) Archív Ústavu pamäti národa Bratislava (ďalej AÚPN), f. XII. správa ZNB, V-150. Pokyn útvaru 413A č. 22055/60-49, odd. ŠtB Senica 7. 9. 1949.

6) AÚPN, f. KS ZNB S – ŠtB Bratislava, V-70 (Titus Zeman a spol.). Zápis o výpovedi Ferdinanda Totku. KV ŠtB Bratislava 11. 5. 1951.

7) AÚPN, f. KS ZNB S – ŠtB Košice V-531. Správa o zatknutí Augustína Rašku. Prešov 21. 8. 1951.

8) *Tamtiež*. Rozkaz na zatknutie č. A-15/503-51. Prešov 9. 7. 1951.

9) AÚPN, f. KS ZNB S – ŠtB Bratislava, V-70. Zoznam osôb, ktoré napomáhali k úteku osobám v akcii Kaplán alebo neoznámili ich plánovaný útek. KV ŠtB Bratislava 22. 5. 1951.

10) Štátny archív (ďalej ŠA) Bratislava, f. Štátny súd, 3 Ts III 33/52. Zápisnica z hlavného pojednávania. Bratislava 9. 6. 1952.

K Raškovi podpísal sa svojim pripojil vyšetrovateľ Fedor Chomyšák. Trestné oznámenie na skupinu Jozef Búda a spol. bolo pripravené 28. septembra 1951,¹¹⁾ na druhý deň KV ŠtB Prešov odovzdalo Augustína Rašku Krajskej súdnej väznici v Prešove. Od 13. októbra čakal na súd vo väznici Krajského súdu v Bratislave.

Už 18. mája 1951 napísal príslušník ŠtB Slopovský žiadosť o zaistenie Emmy Olbrichovej – „*kuchárky na fare v Borskom Sv. Mikuláši, ktorá je asi 48-ročná*“.¹²⁾ Návrh na jej zatknutie pripravilo KV ŠtB Bratislava 5. júla 1951,¹³⁾ rozkaz na zatknutie 18. septembra 1951.¹⁴⁾ Pred Olbrichovej zatknutím ŠtB ľstou – pozvánkou na údajnú konferenciu v Prahe – vylákala z dediny A. Karmaša. Po zatknutí ho od 26. septembra 1951 vyšetrovali v Leopoldove.¹⁵⁾ E. Olbrichová bola zatknutá 1. októbra 1951 na vlakovej stanici v Borskom Mikuláši. V ten deň sa v Trnave snažila zistiť niečo o dekanovi Karmašovi, ktorý sa nevracal z Prahy. Odviezli ju najprv do väznice KV ŠtB Bratislava, no už 3. októbra ju na pokyn veliteľa 6. oddelenia ppor. Vaculku eskortovali do vyšetrovacej väzby v Leopoldove.¹⁶⁾ Nasledoval mesiac intenzívnych výsluchov, ktoré pokračovali a napokon boli završené v Bratislave 14. decembra 1951 Olbrichovej podpisom na protokole o výpovedi.¹⁷⁾ Podpisal ho aj vyšetrovateľ štátny strážnik M. Šurák. Podľa zápiskov, ktoré začala E. Olbrichová tajne písať krátko pred smrťou, sa verzii vyšetrovateľov podvolila pod vplyvom vyčerpania a choroby, ktoré vyústili až k srdcovému záchvatu.¹⁸⁾

Do väznice Krajského súdu v Bratislave previezli Emmu Olbrichovú 21. decembra 1951.¹⁹⁾ Po skončení vyšetrovania čakala pol roka na súd. Jej príbuzní 8 mesiacov netušili, kam sa stratila. Krajský veliteľ ŠtB podal na skupinu, do ktorej E. Olbrichovú zaradili,

trestné oznámenie 5. januára 1952.²⁰⁾ Snahu kňazov ujsť zo štátu, kde boli porušované základné ľudské práva, prekruťil a zasadil ju do vyfabulovaného sprisahania západných imperialistov proti ľudovým demokraciám.

Súdy

Skupina Titus Zeman a spol. bola súdená 20. – 22. februára 1952. Tresty odňatia slobody boli vysoké: Titus Zeman 25 rokov, Ferdinand Totka 22 rokov, Viliam Mitošinka 20 rokov, Emil Šafár 14 rokov, ostatní kňazi a bhoslovci dostali 12 – 15 rokov. Časť ľudí, ktorí kňazom pred útekem nejako pomohli, bola odsúdená priamo v skupine Zeman a spol., zvyšok v ďalších skupinách. Potrestaní boli i tí, čo o ich pláne ujsť vedeli, no neoznámili to bezpečnostným orgánom. Deň po súde si V. Mitošinku predvolal prokurátor a žiadal ho, aby pred súdom svedčil proti A. Raškovi a ďalším trom kňazom, že ho v Nových Zámkoch nahovárali na útek. Viliam Mitošinka to odmietol, lebo spomenutí kňazi ho skôr od úteku odhovárali alebo o ňom nevedeli.²¹⁾

Augustín Raška bol súdený 9. júna 1952 v skupine Jozef Búda a spol. Okrem neoznámenia Mitošinkovho plánu utiecť bol obvinený z toho, že schoval cirkevné peniaze na „*podporu podvratnej činnosti reakčne zmýšľajúcich kňazov, resp. iných osôb*“²²⁾ (ukryl ich, aby ich zachránil pred zhabaním zo strany štá-

Emma Olbrichová niekoľko hodín po prijatí do väznice KV ŠtB Bratislava 2. októbra 1951.

Zdroj: Archív ÚPN.

11) AÚPN, f. KS ZNB S – ŠtB Košice, V-531. Trestné oznámenie č. B/4-V-3208/1951-skup. KV ŠtB Prešov 28. 9. 1951.

12) AÚPN, f. KS ZNB – S ŠtB Bratislava, V-70. Žiadosť o zaistenie kuchárky na fare v Borskom Sv. Mikuláši. KV ŠtB Bratislava 18. 5. 1951.

13) AÚPN, f. XII. správa ZNB, V-150. Návrh na zatknutie Emmy Olbrichovej. Bratislava 5. 7. 1951. Pod návrh sa podpísal príslušník ŠtB Rudolf Bakoš.

14) *Tamtiež*. Rozkaz na zatknutie E. Olbrichovej. KV ŠtB Bratislava 18. 9. 1951. Podpisal ho veliteľ 5. odd. Vladimír Žemlička.

15) *Tamtiež*. Rozkaz na zatknutie Augustína Karmaša. Bratislava 18. 9. 1951. Návrh na jeho zatknutie bol pripravený 7. 5. 1951.

16) Archív Zboru väzenskej a justičnej stráže SR Leopoldov, f. Osobné spisy – zbieracie hácky KV ŠtB Bratislava 1950 – 1956. Emma Olbrichová – väzba č. j. 427 taj./1951. Molnár Eugen a spol. – prevzaté do väznice č. A-9023/60-1951. KV ŠtB Bratislava 3. 10. 1951.

17) AÚPN, f. XII. správa ZNB, V-150. Protokol o výpovedi E. Olbrichovej. KV ŠtB Bratislava 14. 12. 1951.

18) Osobný archív Marty Oravcovej. Prepis zápiskov Emmy Olbrichovej.

19) ŠA Bratislava, f. Štátny súd, 3 Ts III 36/52. Prijímacia listina E. Olbrichovej. Väznica Krajského súdu Bratislava 21. 12. 1951.

20) AÚPN, f. XII. správa ZNB, V-150. Trestné oznámenie č. A -9956-601/1951 na skupinu Boris Travenec a spol. KV ŠtB Bratislava 5. 1. 1952.

21) ŠA Bratislava, f. Štátna prokuratúra, 2 SPT III 113/51. Správa námestníka štátneho prokurátora Dr. Feješa Štátnej prokuratúry v Prahe. Bratislava 29. 2. 1952. – MITOŠINKA, V.: *Pamäti kňaza*, s. 178 – 179.

22) ŠA Bratislava, f. Štátny súd, 3 Ts III 33/52. Obžaloba na skupinu Jozef Búda a spol. Bratislava 18. 4. 1952.

Emil Šafár.
Zdroj: Archív ÚPN.

tu) a preto, že v Podolínci potleskom vyjadril svoj súhlas s kňazmi, ktorí počas povinného čítania komunistickej tlače odporovali zjavným nepravdám v článkoch o babickom prípade a biskupovi Vojtáššákovi. Za trestný čin neoznámenia trestného činu a trestný čin združovania sa proti republike bol odsúdený na štyri roky odňatia slobody a vedľajšie tresty.²³⁾

V dňoch 20. – 21. júna 1952 sa uskutočnil súd s jedenásťčlennou skupinou Alfonz Paulen a spol., v ktorej boli súdení A. Karmaš a E. Olbrichová. Počas hlavného pojednávania bola charakterizovaná ako „naprosto oddaná reakčným kňazom a ochotná pomáhačka v ich protištátnej činnosti“. ²⁴⁾ Za vlezradu bola odsúdená na deväť rokov odňatia slobody a vedľajšie tresty, vrátane vyhostenia do Rakúska po odpykaní hlavného trestu. Augustín Karmaš bol odsúdený na dvanásť rokov väzenia. O treťom kňazovi, ktorého Emma skontaktovala s T. Zemanom, sa na súde nehovorilo. Predpokladáme, že ním bol Dr. Anton Botek. Patril medzi tých šťastlivcov, ktorým sa podarilo od hranice nepozorovane vzdialiť a neskôr emigrovať.

Hlavné pojednávania so všetkými troma skupinami sa konali na Štátnom súde v Bratislave, ²⁵⁾ senátom predsedal Pavol Korbuly. Tvorili

ich dvaja sudcovia z povolania a dvaja z ľudu. V procese s A. Raškom boli sudcami z ľudu Ľudevít Glos a Ján Anđel, v procese s E. Olbrichovou František Puškáč a Jozef Jankovič. Sudcami z povolania boli v oboch prípadoch Jozef Pavelka a Dr. Štefan Breier.²⁶⁾

Väzenia

Mons. Raška nastúpil na výkon trestu 17. júna 1952 vo väznici v Ilave. V tom čase bola prepĺnená; v cele určenej pre jedného väzňa sa tiesnilo aj päť až šesť mužov. V zimných mesiacoch trpeli krutou zimou. Posledná správa spoluväzňa o Mons. Raškovi je od Augustína Karmaša. Mons. Mitošinkovi povedal, že A. Raška je veľmi prechladnutý, stále sa modlí a má zlé predtuchy.²⁷⁾ Po desiatich mesiacoch bol z Ilavy eskortovaný späť do Bratislavy. Prezident republiky mu odpustil šesťnásť mesiacov z trestu odňatia slobody, no prepustenia sa nedožil. Dokonal 27. júla 1953 v brnenskej nemocnici na oddelení vyhradenom pre väzňov.²⁸⁾ Jeho úmrtie zapríčinila tuberkulóza, ktorou sa s najväčšou pravdepodobnosťou nakazil v ilavskej väznici.

Počas necelých troch rokov po súde eskortovali Emmu Olbrichovú z väznice do väznice: po dlhšom pobyte v Rimavskej Soboty (desať mesiacov) a Pardubicích (sedem mesiacov) okúsila pomery v Jičine (šesť týždňov), Mladej Boleslavi (pol roka), Komárne (šesť týždňov), Želiezovciach (osem mesiacov), Nitre (dva týždne) a Brne (tri týždne). Pracovala ako pletiarica i na majeroch. Najhoršie pomery okúsila v Mladej Boleslavi, o ktorej sa spisovateľka Nina Svobodová, najdlhšie väzená politická väzenkyňa v Československu, vyjadrila ako o „skutočne likvidačnej stanici pre politických väzňov“. ²⁹⁾ Odvolacie pojednávanie na Najvyššom súde v Prahe 23. októbra 1952 k zmene verdiktu vyneseného nad E. Olbrichovou nevedlo.³⁰⁾ Emma zaslala písomnú obhajobu, keďže osobne prítomná byť nemohla. V nej uviedla: „Vždy som sa chcela podriaďovať zákonu, preto veľmi ľutujem, že tie skutky, ktoré som konala len z dobročinnosti, boli považované za protištátne.“ ³¹⁾

23) ŠA Bratislava, f. Štátny súd, 3 Ts III 33/52. Rozsudok Štátneho súdu, odd. Bratislava 9. 6. 1952.

24) AÚPN, f. XII. správa ZNB, V-150. (Tiež: ŠA Bratislava, f. Štátny súd, 3 Ts III 36/52.) Zápisnica o hlavnom pojednávaní v trestnej veci proti A. Paulenovi a spol. Štátny súd, odd. Bratislava 20. – 21. 6. 1952.

25) Štátny súd, ktorý existoval v rokoch 1948 – 1952, rozhodoval o trestných činoch politickej povahy, považovaných z hľadiska komunistického režimu za najzávažnejšie.

26) ŠA Bratislava, f. Štátny súd, 3 Ts III 33/52. Zápisnica o porade Štátneho súdu, odd. Bratislava 9. 6. 1952; AÚPN, f. XII. správa ZNB, V-150. Zápisnica o hlavnom pojednávaní v trestnej veci proti A. Paulenovi a spol. Štátny súd, odd. Bratislava 20. – 21. 6. 1952.

27) MITOŠINKA, V.: *Pamäti kňaza*, s. 188.

28) Archív mesta Brna, fond: B 1/9 MČNV – Matričný a stavovský úrad, kartón č. 55, zväzok III/9, roč. 1953, s. 75, por. č. 1124.

29) KRATOCHVIL, Antonín: *Žaluji II. Vráť slovo umlčeným*. Praha 1990, 1. vydanie v ČSFR, s. 121 – 125.

30) ŠA Bratislava, f. Štátna prokuratúra, 2 SPT III 2/52. Rozsudok Najvyššieho súdu v Prahe č. To II 174/52 z 23. 10. 1952.

31) ŠA Bratislava, f. Štátny súd, 3 Ts III 36/52. Obhajoba E. Olbrichovej na odvolacie pojednávanie Najvyššieho súdu v Prahe. Rimavská Sobota 20. 10. 1952.

Obhajoba bola do Prahy doručená dva dni po pojednávaní. Na základe žiadosti o milosť, ktorú E. Olbrichová podala, jej 24. decembra 1954 prezident republiky odpustil časť trestu odňatia slobody vo výmere štyroch rokov.³²⁾ Prepustiť ju mali 2. októbra 1956, čoho sa však nedočkala. Večer 21. marca 1955 zomrela v brnenskej nemocnici.

Emma Olbrichová podľahla rýchlo postupujúcemu onkologickému ochoreniu (melanoblastóm s mnohopočetnými metastázami³³⁾), prejavujúcemu sa spočiatku len nešpecifickými príznakmi. Zo správy patológa vyplýva, že ochorením trpela rok, no hospitalizovaná bola až päť týždňov pred smrťou. Hoci nádej na vyliečenie v tom čase zrejme nebola, lekári jej mohli aspoň uľahčiť stav liečbou rôznych príznakov a problémov, keby sa jej včas dostalo primeranej pozornosti.

Dr. Emil Šafár a Mons. Dr. Viliam Mitošinka boli amnestovaní v roku 1960. Obaja pracovali

niekoľko rokov vo výrobe, potom sa opäť dostali do pastorácie. Emil Šafár bol duchovným vodcom mnohých mladých kňazov a podieľal sa na príprave príspevkov v samizdatovej literatúre. Zomrel v roku 1981.³⁴⁾ Viliam Mitošinka sa dožil pádu komunistického režimu u nás a rehabilitácií politických väzňov. O svojom utrpení a boji katolíckej cirkvi za jej zachovanie podal jedinečné svedectvo v knihe *Pamäti kňaza*. Dr. Anton Botek sa stal výrazným predstaviteľom slovenskej emigrácie v Ríme a v Kanade ako redaktor, vydavateľ, prekladateľ i kňaz v pastorácii. Po páde komunistického režimu sa vrátil na Slovensko.³⁵⁾

Krajský súd v Bratislave rehabilitoval Emmu Olbrichovú 26. marca 1991, Augustína Rašku 26. júna 1991. Títo dvaja ľudia – nenápadná obetavá žena a pokorný, múdry kňaz – patrili k morálnym elitám našej spoločnosti. Ich odvaha riskovať svoju slobodu a život za slobodu druhých je neustále inšpirujúcou.³⁶⁾

RESUME

Died as Political Prisoners

During the Communist regime in years 1948 – 1989 several tens of political prisoners from Slovakia, or people who were not native Slovaks but had lived a large part of their lives there, died in Slovak and Czech prisons. The Roman Catholic priest Augustín Raška and laic Emma Olbrichová belong to those who died. Both were imprisoned in 1951 for assisting persecuted priest Viliam Mitošinka who wanted to emigrate with a group of priests and cassocks, led by Salesian Titus Zeman. After an unsuccessful attempt, nearly all of the group was arrested and condemned to long years of imprisonment. In other cases, their helpers were condemned. E. Olbrichová, who supplied meals to the hidden priests and relayed information about the prepared escape, got nine years of imprisonment for alleged treason. A. Raška was condemned for not announcing a criminal offence (Mitošinka's plan to emigrate) and associating against the republic, for which he received four years of imprisonment. A. Raška died in the wing of a hospital used for prisoners in Brno in 1953 from tuberculosis, which he was probably infected with in prison in Ilava. E. Olbrichová lost her life to cancer in 1955. Both were rehabilitated after the fall of communism, in 1991.

32) Národní archiv Praha, f. Správa Sboru nápravné výchovy (nesprac.). Osobný väzenský spis Emmy Olbrichovej. Emma Olbrichová – žiadosť o milosť k č. j. 1 Nt 697/53. Praha 5. 1. 1955.

33) *Tamtiež*. Léčebný a ohledací list. Štátní fakultní nemocnica Brno 21. 3. 1955.

34) LETZ, Ján: Šafár Emil Pavol. In: Pašteka, J. a kol.: *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava 2000, s. 1301 – 1302.

35) LETZ, Ján: Botek Anton C. In: Pašteka, J. a kol.: *Lexikón*, s. 138 – 139.

36) Podrobnejšie životopisy E. Olbrichovej, A. Rašku a ďalších 14 ľudí zomretých vo väzbe v rokoch 1949 – 1960, väznených pre ich náboženské presvedčenie a skutky z neho vyplývajúce, pozri: LAGOVÁ, Veronika a kol.: *Smrť za mrežami*. Prešov 2006.

Medzinárodná organizácia „MEMORIÁL“

Medzinárodná historicko-osvetová, charitatívna spoločnosť „MEMORIÁL“

Mgr. Patrik Košícký
(1973), absolvent FIF UK
Bratislava, pracuje v ÚPN.

Memoriál vznikol ako hnutie, ktorého hlavnou úlohou bolo uchovávať pamäť o politických represiách nedávnej minulosti Ruska. V súčasnosti ho tvoria stovky miestnych pobočiek v Rusku, Kazachstane, Lotyšsku, Gruzínsku a Ukrajine, ktoré sa zaoberajú nielen totalitnou minulosťou, ale aj ochranou ľudských práv v súčasnosti.

Pamätný komplex

S príchodom Gorbačovovej perestrojky nastupovalo v bývalom Sovietskom zväze uvoľnenie vnútorného napätia. V roku 1987 bolo zrušené nariadenie trestného stíhania v prípadoch neformálnych občianskych iniciatív, združení či spolkov. Ako huby po daždi vznikali rôzne organizácie formou klubov, asociácií či kultúrno-osvetových centier po celej krajine. V jednom z takých moskovských klubov známym pod názvom „Demokratická perestrojka“ v septembri 1987 vznikla historicko-osvetová sekcia, ktorej členom bol okrem iných aj Oleg Orlov.¹⁾ Súčasťou perestrojky bolo aj čiastočné zrušenie viac ako dvadsať ročného zákazu publikácií, ktoré sa zaoberali tragédiou XX. storočia, a teda stalinským terorom, ktorý mal na svedomí milióny obetí a desiatky miliónov zmrzačených osudov. V tomto duchu bol aj formulovaný jeden zo záverov XXII. zjazdu Komunistickej strany Sovietskeho zväzu, v ktorom bola vyslovená potreba postaviť obetiam stalinských represii pamätník v Moskve. Tejto

idey sa ujala spomínaná sekcia, ktorá sa odčlenila od klubu „Demokratická perestrojka“ a premenovala sa na *skupinu Memoriál*. Cieľom skupiny nebolo len presadiť postavenie pamätníka, ale rozšíriť myšlienku na vybudovanie pamätného komplexu, ktorého súčasťou by bolo múzeum, archív a knižnica, kde by boli sústredené svedectvá z tejto epochy. Vzhľadom k pomaly prebiehajúcim zmenám sa rozhodli zorganizovať petíciu na podporu vybudovania pamätného komplexu, ktorá začala v Moskve, ale v priebehu niekoľkých dní bola rozšírená po celom Sovietskom zväze. Petícia mala takú odozvu, že po celej krajine začali vznikať regionálne *skupiny Memoriál* na podporu projektu. V priebehu nasledujúcich mesiacov sa skupina zmenila na celosovietske hnutie a vyzbierala 50 tisíc podpisov. Výsledkom celého snaženia bola podpora zo strany samotného Gorbačova a prísľub štátu vybudovať takýto komplex.

Pamäť národa

Memorialisti, ako sa začali medzi sebou nazývať, však v tomto výsledku nevideli dostatočný výraz pokánia zo strany štátu. Vznikali obavy z toho, či možno komunistickej vláde, ktorá roky klamala o prítomnosti a falzifikovala minulosť, zveriť dielo obnovenia historickej pamäti národa. Preto sa už na jeseň roku 1988 rozhodli sami organizovať zbieranie svedectiev o represiách „červeného teroru“. Vypracovali dotazník, v ktorom mali možnosť obete alebo príbuzní obetí opísať svoje životné osudy a skúsenosti s prenasledovaním. Desiatitisíce dotazníkov sa potom stali základom budúceho archívu *Memoriálu*. Takto sa z idey budovania pamätníka stala idea budovania pamäte národa.

Ako sa ukázalo neskôr, osud pamätníka ticho umrel svojou smrťou. Prispelo k tomu niekoľko faktorov. Rozpad Sovietskeho zväzu priniesol neriešiteľnú otázku, kde ma stáť pamätník, ktorý ma pripomínať obete bývalých zväzových republík. Peniaze, ktoré získal *Memoriál* zo zbierky, znehodnotila inflácia a vláda

Petícia na podporu vybudovania pamätného komplexu.
Zdroj: www.memo.ru.

¹⁾ Oleg Petrovič Orlov (1953) vyštudoval biológiu na Moskovskej štátnej univerzite, v roku 1990 organizoval predvolebnú kampaň Sergeja Kovaljova, kandidujúceho do ruského Zjazdu ľudových poslancov, neskôr pracoval v Komisii pre ľudské práva pri Najvyššom soviete. V roku 1992 sa stal členom vedenia *Memoriálu*. Vedie Centrum pre ľudské práva a je riaditeľom programu „Krizové oblasti“ (Gorjačije točki).

z istých príčin doposiaľ nepostavila, či nechcela postaviť podobný komplex pamäti vlastného národa. Z idey veľkého komplexu a pamätníka ostal len osobný pamätník vo forme kameňa zo Soloveckého tábora,²⁾ ktorý na Lubjanskom námestí³⁾ od 30. októbra 1990 pripomína Moskovčanom obeť totalitného režimu. O rok neskôr Najvyšší soviety Ruskej federácie vyhlásil tento deň za Deň pamiatky obetí politických represíí.

Rehabilitácia

Čoraz silnejšie bolo volanie obetí represíí po rehabilitácii a odškodnení. Sčasti prebiehala rehabilitácia už za Chruščova, ale počas Brežnevovej éry bola zastavená. Keďže vláda ZSSR neriešila túto otázku dostatočne a neprijala potrebnú zákonnú normu, rozhodli sa predstavitelia *Memoriálu* podporovať demokratických kandidátov v prvých slobodných voľbách v marci roku 1990. Takmer všetci kandidáti, ktorých *Memoriál* podporoval, sa stali poslancami Najvyššieho soviету. Jeden z nich, Sergej Kovaľov,⁴⁾ sa dokonca stal predsedom parlamentného Výboru ľudských práv a pripravil *Zákon Ruskej federácie „O rehabilitácii obetí politických represíí“*, ktorý bol schválený parlamentom 18. októbra 1991.

Memoriál tak mal zákonnú normu, na základe ktorej mohol pomáhať obetiam získať morálnu a finančnú rehabilitáciu. Súčasťou *Memoriálu* sa tak stali konzultačné centrá, kde poskytovali právnu a poradenskú pomoc. Ani pätnásť rokov od prijatia zákona však nebola jeho norma naplnená. Napríklad finančná kompenzácia prechodom na regionálne rozpočty bola výrazne znížená a v niektorých prípadoch úplne pozastavená.

Novodobé Rusko

Obdobie 90. rokov, pod tlakom ekonomických a politických kríz, prináša so sebou aj znižovanie spoločenského záujmu o vyrovnanie sa so svojou minulosťou. *Memoriál* prestáva byť masovou organizáciou. V Moskve vzniká *Vedecko-osvetové centrum „Memoriál“*, ktorého súčasťou je archív, múzeum a kniž-

nica. Centrum sa sústreďuje na výskumné programy v regiónoch. Základnou úlohou od prvých dní vzniku bolo zozbierať zoznam všetkých obetí politických represíí a publikovať ho. Od roku 1990 vychádzajú v jednotlivých krajinách a oblastiach Ruska publikácie pod názvom *Pamätné knihy*, v ktorých okrem zoznamu mien obetí možno nájsť aj ich stručný životopis či dokonca fotografie. V doposiaľ publikovaných *Pamätných knihách* nájdeme údaje o približne miliónoch obetí. Z doteraz známych údajov bolo do smrti Stalinom odsúdených takmer 4 milióny ľudí. Súčasťou práce regionálnych pobočiek je odkrývanie masových hrobov a táborových cintorínov a následná identifikácia mŕtvych. Na miestach masových hrobov sa *Memoriál* snaží za pomoci miestnej samosprávy vybudovať pamätníky obetiam.

Centrum pre ľudské práva „Memoriál“ vzniklo o niečo neskôr v roku 1991 ako odpoveď na narastajúce porušovanie ľudských práv. Prvotným impulzom bol ozbrojený zásah policajtov so smrteľnými následkami na mítingu občanov na jeseň 1989 v Tbilisi. *Memoriál* organizoval protestné pochody pred Generálnou prokuratúrou v Moskve. V súčasnosti sa centrum venuje niekoľkým programom:

- prenasledovanie za politické presvedčenie v Zväze nezávislých štátov
- diskriminácia na etnickom základe

Pochovávanie ostatkov z odhaleného masového hrobu.

Zdroj: www.memo.ru.

2) Alexander Solženicyn nazval solovecký tábor „Matkou gulagov“. Tábor Solovky bol jedným z najobávanejších koncentračných táborov v bývalom Sovietskom zväze. Cieľom tábora bolo izolovanie politických oponentov nového režimu - bielogvardejských dôstojníkov, členov opozičných strán, skutočných i pomyselných kontrarevolucionárov či duchovných.

3) Na rovnakom námestí sídlil Výbor národnej bezpečnosti (KGB). 30. 10. 1989 aktivisti *Memoriálu* vytvorili okolo budovy KGB živú reťaz a horiacimi sviečkami si uctili milióny obetí.

4) Sergej Adamovič Kovaľov (1930), pôvodným povoláním prírodovedec. V 60. rokoch sa zapojil do vznikajúceho disidentského hnutia v bývalom ZSSR. V roku 1974 bol zatknutý a odsúdený na sedem rokov nútených prác, ktoré strávil v sibírskom gulagu v Magadane. Potom musel žiť ešte tri roky vo vyhnanstve a do Moskvy sa vrátil až v roku 1987. V roku 1990 sa stal poslancom ruskej Štátnej dумы a pracoval ako predseda Komisie pre ľudská práva úradu prezidenta Borisa Jelcina. Hneď po vypuknutí prvej vojny v Čečensku sa stal najhlasnejším kritikom masakrov Čečencov a vážneho porušovania ľudských práv v tejto oblasti.

- analýza postavenia utečencov a právna pomoc na teritóriu Ruska
- horúce miesta (vojnové konflikty)
- informačno-osvetový program
- monitoring a expertíza zákonných noriem týkajúcich sa ľudských práv.

Archív

Archív *Memoriálu* je venovaný predovšetkým histórii represie v rokoch 1917 až 1956. Jeho budovanie začalo v roku 1989. V súčasnosti sa v ňom nachádzajú diela bývalých väzňov Gulagu, za ktoré boli prenasledovaní, ako aj ich memoáre z pobytu v táboře. Fond je rozdelený do troch častí. Prvú tvoria materiály týkajúce sa života pred prenasledovaním, ktorej súčasťou sú osobné dokumenty, diplomy o dosiahnutom vzdelaní, rodinné fotografie a ďalšie. Druhú tvoria dokumenty týkajúce sa priamo obdobia prenasledovania a nachádzajú sa v nej hlavne žaloby, rozsudky o odsúdení, ako aj o rehabilitácii, korešpondencia vo vnútri táborov a pod. V tretej časť sú sústredené materiály z obdobia po prepustení z tábora, hlavne spomienky na pobyt v tábore a život v ňom. Neoddeliteľnou súčasťou je databáza osôb a archív fotografií zo spomínaného obdobia.

Múzeum denného života v GULAG-u

V múzeu sú vystavené exponáty umeleckej tvorby počas pobytu v nápravno-pracovných

táboroch. Nespočetné grafiky, maľby, sochy, výšivky rôzneho druhu, ako aj kostýmy a texty divadelných predstavení, ktoré hrali herci - väzni v táboroch. Osobitnú skupinu predmetov, ktoré dotvárajú dokumentačnú výpoveď o tejto dobe, sú fragmenty dovezené priamo z táborov: drevený rám zo železnou mrežou, ostnatý drôt či menovky väzňov. Každý takýto predmet je nielen symbolom pokrytectva totalitného štátu, ale aj zúfalý znak nešťastia konkrétneho človeka.

Súčasnosť

Významnú úlohu zohral *Memoriál* počas obidvoch ozbrojených konfliktov v Čečensku, kde okrem poskytovania základnej humanitárnej pomoci monitoroval porušovanie ľudských práv ruskými vojakmi. Ako jediná ruská organizácia informoval verejnosť a medzinárodné organizácie o hrubom porušovaní ľudských práv počas vojenských zásahov v jednotlivých regiónoch Čečenska, pri ktorých mizli desiatky nevinných ľudí. Počas takzvaných „začistiek“ boli dediny hermeticky uzavreté ruskými vojakmi a prehľadávaný dom po dome. Mladí chlapci boli označení za povstalcov a keď rodina nemala peniaze na výkupné, boli odvedení a viac sa domov nevrátili. *Memoriál* sa tiež venoval dokazovaniu existencie filtračného tábora v čečenskom Černokozlove, ktorý bol oficiálne označovaný ako väznica. V skutočnosti v ňom boli väznení a týraní na smrť nepohodlní obyvatelia Čečenska.

RESUME

International Societal Organization „MEMORIAL“

Memorial is the name of the movement whose main role from the beginning was to preserve the memory of political repression in Russia's recent past. Nowadays, it consists of hundreds local subsidiaries in Russia, Kazakhstan, Latvia, Georgia and Ukraine that deal not only with their totalitarian past but also with human rights protection in the present time. In 1990 the *Scientific – Enlightenment Centre „Memorial“* came into existence, and the archive and museum are part of this memorial. *The centre of Legal Protection „Memorial“* engages in human rights protection and monitors human rights compliance, especially during armed combats in the area of the former USSR. *Memorial* played a major role during the war in Chechnya, when it broke news to the domestic and foreign public about the huge denial of human rights from the branch of Russian soldiers.

História je priestor, kde sa môžeme poučiť.

Pre ktorúkoľvek spoločnosť je najhoršie, keď nechce hovoriť o boľavých miestach svojej minulosti a vidí ju len v pozitívnych farbách, tvrdí Dušan Čaplovič.

Vo vláde, ktorá vzišla z volieb v júni 2006 zastáva post podpredsedu pre vedomostnú spoločnosť, európske záležitosti, ľudské práva a menšiny. Predtým v rokoch 1980 - 2002 pôsobil v Slovenskej akadémii vied, kde pracoval ako vedecký tajomník, zástupca riaditeľa a vedecký pracovník Archeologického ústavu SAV v Nitre. V rokoch 1992 - 2001 bol členom predsedníctva a v rokoch 1995 - 2001 podpredseda SAV v Bratislave. Po parlamentných voľbách v roku 2002 pôsobil ako poslanec NR SR. Od počiatku podporoval myšlienku vzniku Ústavu pamäti národa. Pred decembrovou voľbou predsedu správnej rady ÚPN prezentoval svoje názory v rozhovore s Michalom Dzurjaninom vicepremiér Dušan Čaplovič.

Pán podpredseda, v diskusii o opodstatnenosti Ústavu pamäti národa ste sa jednoznačne vyjadrili v prospech jeho zachovania. Prečo si myslíte, že je potrebné, aby takáto inštitúcia na Slovensku existovala?

Takýchto inštitúcií nie je nikdy dosť a ja si myslím, že na Slovensku je čo skúmať aj v oblasti novších a najnovších dejín, najmä obdobie po rokoch 1938 - 39 až do roku 1989. Samozrejme, takáto inštitúcia má okrem výskumu dôležitú úlohu aj historicko-dokumentačnú pre budúcnosť - zachovávanie pamäti generáciám, ktoré mnohé veci neprežili, aby poznali a neopakovali chyby svojich starých a prastarých otcov.

Napriek tomu myšlienka o pričlenení ÚPN pod SAV či Ministerstvo vnútra nie je definitívne pochovaná; čo by si podľa Vás mali jej obhajcovia uvedomiť?

To, že prílišná centralizácia takýchto inštitúcií nie je dobrá a je dobré, že na Slovensku

pri SAV pôsobí Historický ústav, ktorý má isté úlohy v dokumentácii dejín nielen slovenských, ale aj svetových v ich dlhom slede od najstarších čias, a že tu vznikla inštitúcia, ktorá sa špeciálne orientuje na výskum obdobia, ktoré som už spomenul. Nebolo by dobré, keby sa kapacity spájali v takom zmysle, že by sa to centralizovalo, naopak, treba zachovať významnú historicko-dokumentačnú úlohu tohto ústavu. To môže mať jedine vtedy, keď bude samostatný, autonómny a bude sa rozvíjať v duchu lítery zákona, ktorý mu dáva usmerenie a pri jeho zriadení určil úlohy, ktoré má plniť pre našu spoločnosť.

NR SR ne zvolila nástupcu Jána Langoša na dvoch schôdzach, jedným z dô-

Zhovárал sa Michal Dzurjanin.

Foto: L. Ďurina.

vodov bola údajne chýbajúca diskusia o ďalšom smerovaní ústavu. Kto by ju podľa Vás mal viesť?

Keď už má niekto hovoriť o diskusii, mohol by ju podnietiť výbor pre ľudské práva a menšiny, povedzme jeho predseda pán László Nagy, keď to poslanci tak strašne žiadajú a túžia po tom. Na druhej strane si myslím, že diskusia už tu bola dosť dlho pred rokom 2002 pred vznikom tohto ústavu. Tam sa takmer všetci poslanci v parlamente v tom období zhodli, že takýto ústav treba založiť. Svedčí o tom aj hlasovanie o zákone, ktorým bol ústav zriadený a dostal presne vymedzené a jasne zacielené úlohy. Diskusii sa nebránim, je dobrá vtedy, keď pomáha vylepšovať, čo existuje a nelikviduje to, čo tu bolo založené, resp. nepôsobí deštruktívne. Aj takúto diskusiu o ďalších úlohách ústavu treba otvoriť, ale na to sú predovšetkým historici a odborníci, ktorí v tejto oblasti robia, aby ju viedli. Ostatní možno často nevedia, načo by mala byť taká diskusia. Možnože by bola vedená, ako to väčšinou býva medzi občanmi, že sú dosť ovplyvnení názormi politikov a potom jedni aj druhí hovoria to, čo tvrdí ich obľúbený politik. Som za to, aby sa diskusia mohla otvoriť, ale nie o tom, či takýto ústav má alebo nemá existovať, ale ako mu vytvárať lepšie podmienky.

Tá diskusia teda neprebíha?

Ale prebieha, dokonca v súvislosti s voľbou predsedu správnej rady, ale nemá istý rámec, je postavená v tom zmysle, či ústav má existovať alebo nie. Ja staviam a hľadám diskusiu v inom zmysle, aby sa hovorilo, ako vylepšovať podmienky pre ústav a ako skvalitňovať jeho prácu.

Čo očakávate od osoby, ktorá má byť na čele ÚPN a aké má byť podľa Vás ďalšie smerovanie tejto inštitúcie?

Predovšetkým by to mala byť osoba, ktorá bude mať spoločenský kredit, to znamená, že bude vedieť za ten ústav zabojsť, lebo často sa diskutuje o rozpočte, o priestoroch, o úlohách tohto ústavu a vždy je dobré, keď to je osobnosť, ktorá je známa a má v spoločnosti

rešpekt, aj medzi politickými stranami, ktoré často v súvislosti so zákonom rozhodujú o existencii takéhoto ústavu.

Pokiaľ ide o ďalšie smerovanie, ÚPN by mal pokračovať v činnosti, ktorú má, aby odhaľoval, resp. zverejňoval čo najviac tabuizovaných miest v našej histórii, najmä tej nedávnej. Samozrejme, história by nemala súdiť, ale je priestorom, kde sa môžeme poučiť. Často sa mi zdá, a nebudem hovoriť iba o 20. storočí, bol taký problém, že nová generácia sa nepoučila z chýb predchádzajúcej a znovu ich opakovala. Takže často sa zdá, že dejiny sa opakujú, nie je to to isté, ale podobné a ja by som chcel, aby sme sa mnohých vecí dokázali varovať, hlavne vo vzťahu k tejto problematike. Je to veľmi citlivá oblasť, na ktorú sa ľudia pozerajú trochu rozdielne, lebo sú priami aktéri, sú ich rodinní príbuzní a samozrejme sú ľudia, ktorí trpeli v tom období. Treba naozaj veľmi citlivo k tomu pristupovať, ale napriek tomu si myslím, že práve tu má ústav maximálne rozvíjať svoju činnosť, lebo každý dokument, ktorý sa zachová pre budúcnosť generácií, má pre túto spoločnosť cenu zlata.

Myslíte si, že spoločnosť má snahu vyrovnáť sa s týmito otázkami alebo kvôli ich citlivosti nechce o nich hovoriť?

To je najhoršie, čo môže byť pre ktorúkoľvek spoločnosť, keď nechce hovoriť o svojej minulosti, o jej boľavých miestach a vidí ju len v tých pozitívnych farbách; to je veľmi negatívne a nemôže to priniesť žiadne pozitívum pre budúcnosť ktorejkoľvek spoločnosti. Keď sa pripravoval zákon o pamäti národa, a viem ako dlho trvalo, kým to pán Langoš presadil, pri hlasovaní v parlamente sa vedelo, že sa budú zverejňovať tie veci, tam to bolo jasne napísané, tak s tým sa bolo treba vyrovnáť. Bol tu istý čas, kým sa to začalo zverejňovať na webových stránkach, a samozrejme treba zverejňovať aj ďalšie dokumenty. Novodobá história bez poznania tých dokumentov, aby každý mal možnosť do nich nahliadnuť, sa nezaobíde. To sa týka tak obdobia rokov 1938 – 1939 – 1945, ako rokov 1948 – 1989. Je to len dobré, že to bude zachované nielen v archíve, a bude to aj živý archív, ktorý je prístupný a ľudia, ktorí majú záujem, pokiaľ im to dovoľuje zákon, môžu do týchto materiálov nahliadnuť.

K problému spolupráce kňazov s komunistickými tajnými službami v Poľsku

Poľsko má na rozdiel od Slovenska lustračný zákon. Zabraňuje napr. bývalým tajným spolupracovníkom Štátnej bezpečnosti pôsobiť v štátnej aj verejnej správe, kandidovať na významné miesta, ak sa pred tým verejne nepriznali k svojej spolupráci. Na to už doplatilo niekoľko vysokopostavených ľudí, predovšetkým z SLD (Strana demokratickej ľavice).

Nespokojnosť s týmto zákonom prejavujú politici nielen z ľavice, ale aj z pravice. Jedni ho chcú liberalizovať, druhí pritvrdiť. Očista štátnej správy, verejného života, ale aj celej spoločnosti, ktorú si naplánovala vládna strana PiS (Právo a spravodlivosť), sa mala konať aj za pomoci nových pravidiel lustrácie.

Problém lustrácie je však širší, týka sa celého spoločenstva a jeho dopad pociťujú aj obyčajní ľudia, ale napr. aj Cirkev. Tak ako v každej satelitnej krajine Sovietskeho zväzu, aj v Poľsku bola Cirkev považovaná za spojenca Vatikánu, imperialistického špiónskeho centra. Nepodarilo sa ju zničiť, pretože Katolícka cirkev mala v Poľsku omnoho silnejšie postavenie ako v Československu, dokonca aj jej oficiálne štruktúry nachádzali v svojej opozičnej činnosti podporu širokých mas. Preto ju bolo potrebné infiltrovať a jej činnosť, najmä v spojitosti s Vatikánom, všemožne kontrolovať.

Dôsledky tejto infiltrácie a kontroly sa postupne dostávajú na povrch. Poľský Inštitút pamäti národa (IPN) nezverejnil registre Štátnej bezpečnosti, mená spolupracovníkov, kandidátov, prenasledovaných, preverovaných, ... ako to urobil Ústav pamäti národa na Slovensku. Na verejnosť sa dostal len veľmi úlomkový zoznam spolupracovníkov, tzv. Wildsteinov zoznam, a ten rozvíril diskusiu na tému spolupráce s SB (poľská Štátna bezpečnosť).

Rok 2006 bol pre poľskú Katolícku cirkev v tomto smere veľmi búrlivý. Tadeusz Isakowicz-Zaleski, kňaz Krakovskej diecézy, dostal v októbri 2005 z IPN materiály, ktoré na neho viedla SB. V nich sa dozvedel aj o ľuďoch, ktorí na neho donášali. Po ďalšom štúdiu v archíve IPN napísal svojim kolegom kňazom, ktorých identifikoval, aby sa verejne priznali k spolupráci s SB. Keďže uplynul čas, ktorý im na to dal, rozhodol sa, že sám zverejní ich mená. Avšak tesne pred tlačovou konferenciou zasiahla Krakovská kúria a Zaleskému zakázala verejne vystupovať a vyjadrovať sa na túto tému.

Bolo to pred návštevou pápeža Benedikta XVI. v Poľsku v máji 2006 a biskupi nechceli, aby táto téma poznačila jeho návštevu.

Poľskí biskupi si uvedomujú vážnosť tohto problému. Na začiatku februára 2006 zriadil krakovský arcibiskup kardinál Stanisław Dziwisz komisiu „Pamięć i troska“ (Pamäť a starosť), ktorá má preskúmať okolnosti a priebeh spolupráce jednotlivých kňazov. Aby sa upokojila situácia okolo lustrácií, poľskí biskupi na svojom Plenárnom zasadnutí v auguste 2006 vydali Memorandum, ktoré sa snaží komplexne pristúpiť k problému spolupráce a súčasnej lustrácie.

V polovici októbra 2006 vznikli Historické komisie, ktoré sa majú zaoberať problémom lustrácií a spolupráce kňazov s SB. Ich zloženie však vyvoláva isté pochybnosti, pretože v nich nie sú zastúpení historici z IPN, ktorí by sa mohli k danej téme vyjadriť najpovolanejšie.

Hladinu verejnej mienky o spolupráci kňazov s SB rozvíril opäť kňaz Zaleski. Koncom septembra vyhlásil, že „jeden z kňazov pracujúcich v Ríme na procese beatifikácie Jána Pavla II. bol tajným spolupracovníkom SB“. V polovici októbra 2006 uverejnil v časopise „W drodze“ časť svojej knihy „Kňazi voči SB“, ktorú má vydať katolícke nakladateľstvo ZNAK. Hovorí sa v nej, ako funkcionári SB chceli získať k spolupráci aj terajších krakovských biskupov, čo sa im však nepodarilo. Spomína aj dvoch kňazov, ktorí pomáhali príslušníkom SB verbovať. Mená však naďalej zostávajú tajomstvom, a to dáva priestor na rôzne špekulácie. Takéto špekulácie a nejasnosti môžu napokon ešte viac poškodiť tým, ktorých sa to týka, ale aj celému cirkevnému spoločenstvu. Memorandum poľských biskupov by mohlo pomôcť v tejto situácii; museli by ho však všetci pochopiť ako výzvu k obráteniu.

Memorandum poľských biskupov k spolupráci niektorých kňazov s bezpečnostnými orgánmi v rokoch 1944 – 1989

Úvod

V poslednej dobe sme, v súvislosti s uverejňovaním materiálov pochádzajúcich z archívov Inštitútu pamäti národa (IPN), svedkami

Preklad a úvod:

Mgr. Peter Balun

(1977), absolvent histórie a klasickej filológie FiF UK Bratislava, vedúci oddelenia sprístupňovania ÚPN.

vzrastajúceho záujmu verejnej mienky o problém lustrácie poľského duchovenstva. Cirkev je obviňovaná, že chce ukrývať pravdu, ktorá je pre ňu ťažká, že sa pokúša chrániť tých, ktorí sú zodpovední za spoluprácu s tajnou službou a že zabúda na obeť tejto spolupráce. V dôsledku toho sa podkopáva autorita Cirkvi, oslabuje sa jej dôveryhodnosť. Veľmi ľahko sa zabúda, že v čase komunistickej totality bola celá Cirkev v Poľsku neustále proti zotročovaniu spoločnosti a bola oázou slobody i pravdy.

Biskupi sa správne postavili proti lustrácii, ktorá nemá jasné pravidlá, pretože môže spôsobiť vážne škody mnohým duchovným, osobám zasväteného života ako aj veriacim laikom. Taká „divoká lustrácia“ sa žiaľ deje a pácha veľké škody jednotlivým osobám aj celej spoločnosti.

Dokumenty, nachádzajúce sa v archíve IPN, odкрývajú len časť ohromne veľkého zotročovania a neutralizovania poľskej spoločnosti tajnými službami totalitného štátu. Nie je to ale úplná a jediná dokumentácia o zmienených časoch. Okrem nepochybného zla, spojeného s fungovaním aparátu tajnej kontroly a zotročovania, sme boli svedkami postoja veľkého zástupu ľudí, medzi nimi aj ľudí z Cirkvi, ktorí sa jednoznačne postavili proti zlu a nepodľahli mu. Postoje tohto druhu, často hrdinské, však najčastejšie nie sú nijako zdokumentované.

Všimame si obrovskú nerovnosť v odhaľovaní pravdy o spomínanej dobe; pravdy o katoch a obetiach. Tisíce príslušníkov tajnej služby krivilo svedomie svojich rodákov, plniac tak hanebnú službu a dostávajú za to odmenu. V priebehu rokov zastávali státisíce ľudí vysoké či nižšie stranické funkcie, udržiujúc tak národu vnútený komunistický systém. Dnes za to dostávajú dôchodok a sú nedotknuteľní. „Vyúčtovanie“ však podávajú ich obeť, z ktorých časť naozaj podľahla represiam a dala sa na spoluprácu, krivdiac tak iným, ale predovšetkým zotročujúc seba a vlastné svedomie, dôstojnosť i život.

Cirkev sa nebojí pravdy, pretože verí slovám Ježiša, že pravda vyslobodzuje. Cirkev sa nebojí ani poctivej lustrácie, ak to slovo má znamenať zmierenie sa s bolestnou pravdou, vedúc k očisteniu a zmiereniu. Už dve tisíc rokov sa Cirkev stavia proti zlu evanjeliovým spôsobom, ktorý neničí dôstojnosť druhého človeka. Pravda o hriechu má viesť kresťana k osobnému priznaniu si viny, k ľútosti, k vyznaniu viny – dokonca aj k verejnému vyznaniu, ak je to potrebné, aj k pristúpeniu k pokániu a zadostučineniu. Od tejto evanjeliovej cesty konfrontácie so zlom nemôžeme ustúpiť. V Cirkvi

nie je priestor na odvetu, pomstu, ponižovanie človeka, aj keď ide o hriešneho človeka. Kristova Cirkev je spoločenstvom zmierenia, odpustenia a milosrdenstva. Je v nej miesto pre každého hriešnika, ktorý túži vrátiť sa ako Peter a napriek slabosti chce slúžiť evanjeliu.

V tomto Memorande chceme pripomenúť, ako treba vo svetle náuky Cirkvi hodnotiť spoluprácu niektorých kňazov s bezpečnostnými orgánmi komunistického štátu, ktoré v rokoch 1944 – 1989 škodili Cirkvi. Chceli by sme to urobiť z teologického, ako aj z pastierskeho pohľadu.

Nechceme nikoho odsudzovať, ani menovať, ale chceme pripomenúť princípy, ktoré vždy a všade zaväzujú všetkých veriacich v Krista, patriacich do jeho Cirkvi. Zaväzujú teda aj nás, autorov Memoranda, pretože Božie zákony sa týkajú všetkých veriacich. Mali by pomôcť tým, ktorých sa to týka, v hodnotení seba aj v nazeraní na druhých. Chceli by sme vyzvať všetkých, aby sa vydali na cestu hodnotenia seba samých aj iných v pravde, keďže si to vyžaduje situácia, v akej sa nachádzame, a spoločnosť to očakáva.

Samotné hodnotenie faktov nikoho neodsudzuje. Práve naopak, je výzvou k návratu. Bez tohto hodnotenia však nie je možné vyriešiť veľké problémy.

1. Opis situácie

Púšťajúc sa do problému hodnotenia spolupráce niektorých kňazov s orgánmi Štátnej bezpečnosti, treba pripomenúť, že časy, o ktorých hovoríme, boli poznačené prenasledovaním Cirkvi. Predmetom mimoriadneho záujmu vtedajších komunistických vlád bolo duchovenstvo diecézne, ako aj rehoľné, rehoľní bratia a sestry. Bola to doba, v ktorej Boh očakával jednoznačné svedectvo, aké požaduje viera v dobe prenasledovania. Treba dôrazne pripomenúť, že každý kňaz bol vtedy vo väčšej alebo menšej miere sledovaný mocou a dokonca mu bola ponúkaná spolupráca. Niektorí z prenasledovaných zaplatili dokonca svojím životom. Ich svedectvo si zasluhuje uznanie ľudí, pretože vďaka nim sa budovala naša viera. Za nich chceme dnes nahlas ďakovať Bohu.

Pri takých veľkých akciách, ktorých cieľom je poukázať na postoj slabých ľudí, bolo by potrebné v mene pravdy poukázať rovnako na svedectvá kňazov, ktorí napriek mnohým skúsenostiam zostali verní Bohu, svedomiu aj Cirkvi. Pripomenutie hrdinov tej doby a zhodnotenie ich postojov je nevyhnutné na správne zhodnotenie celej situácie, ktorá vtedy existovala. Je to neodkladná úloha pre každú diecézu

zu. Všetky majú svojich hrdinov a zachované písomnosti poskytujú dostatok materiálu potrebného na úplné preukázanie ich hrdinstva. Veriaci čakajú na to, že Cirkev osvetlí život tých hrdinov. To je úlohou Cirkvi a jedným z rozmerov ohlasovania Božieho kráľovstva na zemi.

Keď hovoríme o príkladnom postoji kňazov v čase komunizmu, nemôžeme zabudnúť na tých, ktorí si nevedeli poradiť s výzvou k vernosti, prijímajúc viac alebo menej vedomú spoluprácu s orgánmi Štátnej bezpečnosti. Hodnotiac ich postoj dnes, mali by sme pamätať, že jedine Boh pozná úplne všetky okolnosti a motívy ich postupu a len on ich môže spravodlivo zhodnotiť. Dokonca ani oni sami to nemôžu urobiť, lebo inými kritériami – z psychologického i sociologického pohľadu – sa riadili vtedy, a inými – prísne objektívnymi – musia hodnotiť svoj postup dnes, keď už neexistuje žiadny vonkajší tlak. Boh od každého z nich jednotlivo očakáva, že vezmú zodpovednosť za svoj postup.

2. Nábožensky – morálne hodnotenie

Východiskom k určeniu zásad nábožensky – morálneho hodnotenia spolupráce kňazov s tajnými službami PŁR sú príhovory poľských biskupov, predovšetkým uznesenia 106. plenárneho zasadnutia konferencie biskupov Poľska zo dňa 24. januára 1968. Prvým krokom, ktorý by mal byť v tomto hodnotení zohľadnený, je zistenie poslušnosti kňazov voči nariadeniam svojho ordinára. Prisahali ju totiž počas kňazskej vysviacky.

Postoj Cirkvi k týmto ťažkým problémom vyjadril pápež Benedikt XVI. počas príhovoru v Katedrále sv. Jána vo Varšave: „*Pápež Ján Pavol II. pri príležitosti Veľkého jubilea kresťanov viackrát vyzval na pokánie za nevernosť v minulosti. Veríme, že Cirkev je svätá, avšak ľudia v nej sú hriešni. Je potrebné odmietnuť túžbu stotožňovať sa iba s tými, ktorí sú bez hriechu. Ako by Cirkev mohla vylúčiť zo svojich radov hriešnikov? Ved' Ježiš sa vtelil, zomrel a vstal z mŕtvych, aby ich zachránil. Preto je potrebné učiť sa úprimne prežívať kresťanské pokánie. Praktizujeme ho vtedy, keď vyznávame svoje osobné hriechy v spoločenstve s inými, pred inými a pred Bohom. Preto je potrebné zrieknuť sa arogantného pohľadu sudcov na predošlé generácie, ktoré žili v iných časoch a za iných okolností. Potrebujeme pokornú úprimnosť, aby sme nepopierali hriechy minulosti, avšak nemôžeme ani ľahkovážne obviňovať bez skutočných dôkazov alebo nebrať do úvahy vtedaj-*

šie odlišné okolnosti.“ (25. mája 2006)

a) všeobecné zásady

Chceli by sme pripomenúť, že vedomá a dobrovoľná spolupráca s nepriateľmi Cirkvi a náboženstva je hriechom. Toto tvrdenie nesie v sebe všetky následky, týkajúce sa stupňa zla obsiahnutého v takej spolupráci, aj spôsobu, ako ju ukončiť. Treba ešte dodať, že vždy je to verejný hriech. Aj keď o tom nikto z veriacich nevedel, predsa o tom vedeli pracovníci komunistických tajných služieb. Boh zasa očakával, že práve pre nich bude vydané svedectvo viery a poctivého svedomia.

Podstata zla spolupráce s nepriateľmi Cirkvi spočíva na dobrovoľnom podriadení sa totalitnej moci a daní sa jej k dispozícii. Také podriadenie priamo zasahuje svedomie toho, kto sa podriaďuje. Nič iné nemusí urobiť, ale samotné prisľúbenie lojálnosti moci, ktorá sa stavia nepriateľsky voči Cirkvi a náboženstvu, je úderom proti vlastnému svedomiu. Bezpečnostným orgánom PŁR, aj keď sa to tak nezдало, nezáležalo iba na odovzdaných informáciách, ale na získaní svedomia toho, kto s nimi podpísal spoluprácu. On nemusel odovzdávať žiadne informácie; stačilo, že v živote pokračoval s vedomím zradu, ktorej sa dopustil podpisujúc „záväzok k spolupráci“ s mocou, ktorá ničí náboženské a morálne hodnoty.

Spolupráca s nepriateľmi Cirkvi je verejným hriechom. Takáto činnosť má vždy aj rozmer verejného pohoršenia, hoci vtedy sa vykonávala len v malom okruhu nepriateľov Cirkvi, ktorí mali s týmito osobami kontakt. Dnes, po zverejnení médiami, sa stáva pohoršením, ktoré ničí vieru v srdciach mnohých ľudí, pretože tak funguje mechanizmus zla.

Špecifickou formou onej spolupráce bolo donášanie, teda odovzdávanie potrebných informácií komunistickým bezpečnostným orgánom, ktoré mali úmysel ničiť ľudí a spoločenské skupiny. Zlo donášania podvracia spoločenskú dôveru, a v tom spočíva jeho deštruktívna sila. Nebuduje, ale ničí. Donášanie s obľubou využívajú totalitné systémy opierajúce sa o násilie a porušovanie ľudských práv.

Aj keď informácia odovzdaná udavačom (donášačom) odhaľuje zlé skutky druhého človeka, udavač pácha hriech ohovárania. Také odhalenie vždy kazí dobré meno druhého človeka (por. Mt 18, 17). Navyše odovzdaná informácia môže byť východiskom k ďalšiemu ničeniu toho slabého. Jeho slabosť, odhalená nepriateľom, bude využitá proti nemu. Tak sa dostávame k zodpovednosti za škody, ktoré

boli spôsobené druhým – kňazom aj laikom – v dôsledku toho, že udavač odkrýval ich slabé stránky.

Pri hodnotení hriechu donášania musíme pripomenúť tie prvky, ktoré majú vplyv na morálnu kvalitu skutku a na hodnotu stupňa zodpovednosti zaň. Nedôležitejším z nich je predmet činnosti, teda to, k čomu skutok vedie. V donášaní je predmet vždy zlý! Z toho dôvodu sa donášanie nikdy nedá ospravedlniť. Nikdy predsa nie je dovolené dosiahnuť dobro za pomoci zla, pretože dobrý cieľ nesväťí prostriedky. Ďalšími faktormi sú úmysel a okolnosti, ktoré majú významný, hoci nie zásadný, vplyv na morálne hodnotenie donášania.

Nie je ťažké všimnúť si, aký komplikovaný je mechanizmus oného zla, zdokonalenie ktorého trvalo pracovníkom tajných služieb komunistického štátu veľa rokov. Nie je ani ľahké uvedomiť si, aká veľká je škála priestupkov tých, ktorí skutočne spolupracovali s nepriateľmi Cirkvi.

Treba však ukázať veľkosť zla, aby sa dokončilo morálne hodnotenie prípadov tej spolupráce.

b) škála spolupráce

V zásade sa spolupracovníci tajných služieb delia na dve skupiny. Do prvej skupiny patria tí, ktorí podpísali záväzok k spolupráci s bezpečnostnými orgánmi štátu. Druhú skupinu tvoria tí, ktorí fakticky spolupracovali s funkcionármi týchto orgánov bez podpísania formálneho záväzku. Samotné podpísanie záväzku k spolupráci, bez ohľadu na príčiny a motívy, je hriechom.

Historici môžu, po nesmierne náročnej práci, presne stanoviť, koľko bolo takýchto kňazov v danej diecéze. Je to však práca, ktorá si vyžaduje veľa času. Naďalej ale nie je jasné, čo obsahuje zachovaná dokumentácia, ktorú dnes spravuje Inštitút pamäti národa.

O podpise vie dobre ten, koho sa týka, preto popieranie podpisu lojálnosti a spolupráce je klamstvom, a teda morálnym zlom. Spôsobené zlo sa ešte znásobuje, keď ten, čo sa písomne zaviazal k spolupráci, uskutočňoval svoje záväzky v úlohe tajného informátora alebo spolupracovníka získavaním poznatkov, ktoré požadovali komunistické poľské alebo cudzie tajné služby. Ide tu predovšetkým o vedomú spoluprácu. Avšak zodpovednosť za svoje činy nesie aj ten, kto spoluprácu iba predstieral. Vieme predsa, že každá – aj keď zdanlivo nič neznačiacia – informácia bola využitá v neprospech Cirkvi.

Tí, čo fakticky spolupracovali s nepriateľmi Cirkvi, bez formálneho záväzku, boli spravídla zdrojom informácií o jej záležitostiach. Ten hriech ťaží ich svedomie, ale nezatvára cestu k náprave. Zmazať ho môže vyznanie viny, ľútosť a zadosťučinenie – ako v prípade každého iného hriechu. Keď máme na mysli spoločenský rozmer hriechu a zadosťučinenia, musia byť pripravení brať za to aj verejnú zodpovednosť.

Zodpovednosť sa týka v prvom rade všetkých, ktorí zatajili svoje kontakty s funkcionármi Štátnej bezpečnosti pred svojimi nadriadenými, obzvlášť ak neplnili povinnosť odovzdávať biskupskej kúrii detailné správy o všetkých rozhovoroch s pracovníkmi bezpečnostných orgánov alebo Verejnej bezpečnosti, ktoré sa neodohrávali na základe bežných administratívnych výziev v zmysle administratívneho kódexu. Takáto povinnosť vyplývala z uznesení 106. plenárneho zasadnutia konferencie biskupov Poľska z 24. januára 1968.

Všetci spolupracujúci, rovnako tí, ktorí podpísali záväzok k spolupráci, ako aj spolupracujúci bez písomného záväzku, boli využívaní na rôzne činnosti, na ktoré ich potrebovali bezpečnostné orgány, či už to bolo na základe stáleho alebo príležitostného platu, alebo vo forme napr. vecných darov, výjazdov za hranice, pomoci dosiahnuť miesto, podpory niekoho z rodiny, atď.

Táto skupina spolupracovníkov musí byť dodatočne prehodnotená podľa významu a počtu odovzdaných správ. Pretože iný rozmer mala spolupráca spočívajúca v sledovaní činnosti vo Vatikáne, iný v biskupskej kúrii, ešte iný v dekanáte a iný vo farnosti. Jeden rozmer v prípade sledovania života kňaza a druhý – života laika.

Všetku túto činnosť treba ešte dodatočne zhodnotiť z pohľadu veľkosti zla, ktoré bolo dôsledkom danej spolupráce. Dôsledky totiž môžu dodatočne zafaziť alebo v nejakej miere ospravedlňovať človeka. Akokoľvek zlá je totiž každá spolupráca s nepriateľmi Cirkvi, predsa nie každá činnosť spolupracovníka musela byť zlá vo svojich dôsledkoch, niekedy totiž mohla byť využitá pre dobro druhých. Niektorí spolupracovníci pozitívne vybavovali záležitosti druhých len preto, že mali takú možnosť, a to sa tiež musí zohľadniť pri hodnotení ich činnosti. Treba však jasne zdôrazniť, že dobro tohto druhu nikdy nemôže úplne ospravedlniť človeka, ktorý sa rozhodol pre spoluprácu.

Ďalším bodom morálneho hodnotenia spolupráce je motív a cieľ, ktorý primäl niekoho

k podpísaniu záväzku k spolupráci. Jedni to robili z túžby po kariére alebo po peniazoch. Ďalší boli vydieraní, teda zo strachu. Motív neospravedlňuje, ale motív má svoj vplyv na celkové morálne zhodnotenie skutku. Existujú slabí ľudia, ktorí nemali silu vzoprieť sa, najmä ak ich slabé stránky poznali pracovníci tajných služieb. Tento druh spolupracovníkov si zasluhuje dodatočné spolicenie, pretože neustále žili v atmosfére strachu, na jednej strane pred ďalším rozhovorom so Štátnou bezpečnosťou, a na druhej strane pred kňazským či rehoľným prostredím, ktoré dosť často vedelo o spolupracovníkoch a stránilo sa takých osôb.

Pri morálnom hodnotení treba brať do úvahy čas trvania spolupráce. Ináč treba hodnotiť toho, kto spolupracoval niekoľko mesiacov a ináč toho, kto spolupracoval dlhé roky. Ináč toho, kto sám rezignoval, čo zaznamenávala buď samotná Štátna bezpečnosť alebo to mohol napísať vlastnoručne; ináč toho, kto sa dodnes bráni ďalším klamstvom, že nespolupracoval. Ináč zasa treba hodnotiť tých, ktorí robia pokánie za svoj hriech a ináč tých, ktorí boli hrdí na svoje známosti.

Zvláštny rozmer zla majú všetky činnosti smerujúce k obsadeniu pozícií v cirkevných inštitúciách ľuďmi, ktorí spolupracovali s komunistickou mocou PĽR. Táto záležitosť sa poodhalí v najbližšom čase, kedy budú výskumy historikov schopné do istej miery zhodnotiť tých, čo rozhodovali.

Spolupráca sa mohla prejavovať aj vo vyvíjaní vplyvu na rozhodnutia cirkevných predstaviteľov v súlade s návrhmi tajných služieb, vo verbovaní ďalších osôb, v rozširovaní správ znevažujúcich duchovné i svetské osoby, ako aj cirkevné inštitúcie a v informovaní o pripravovaných zámeroch cirkevných predstavených.

Zlom bolo aj prezradenie pracovníkom tajných služieb priamo alebo nepriamo informácie o svetských osobách angažujúcich sa v živote a činnosti Cirkvi, hoci sa tá informácia mohla týkať len využívania cirkevných služieb, ako je prijímanie sviatostí alebo dávanie na omšový úmysel. Aj keby také informácie nikomu skutočne neuškodili, už ich samotné prezradenie pracovníkom bezpečnostných orgánov PĽR bolo nerozvážnym činom, keďže mohlo tie osoby vydať na rozličné spôsoby vydierania. O to horšie a trestuhodné bolo rozširovanie tajnou službou obdržaných materiálov škodlivých pre Cirkev, hoci s určitosťou sa táto činnosť týkala málopočetnej skupiny osôb.

Treba si všimnúť tak frekvenciu kontaktov s funkcionármi Štátnej bezpečnosti, ako aj stu-

peň dôvernosti. Vieme, že kontakty s duchovnými, obzvlášť priateľské kontakty, boli pre tajné služby príležitosťou na bližšie spoznanie nielen jednej duchovnej osoby, ale prostredníctvom nej na získanie informácií o iných, a zároveň vytvárali priestor na úplnú manipuláciu danej duchovnej osoby.

3. Cesta nápravy

Spolupráca, o ktorej tu hovoríme, je hriechom a preto východisko z nej môže viesť len cez obrátenie. To si zasa vyžaduje otvoriť sa v pravde Bohu, ľuďom i sebe. Proces obrátenia z verejných hriechov zahŕňa tieto kroky:

- Hriešnik by sa mal dobrovoľne priznať, že zhrešil proti Bohu i vlastnému svedomiu. Musí to urobiť aj pred tými, ktorým uškodil.
- Mal by sa ospravedlniť tým, ktorým uškodil. Môže to urobiť individuálne, ale ak sa škody dopustil v konkrétnom spoločenstve, mal by to urobiť verejne na fóre toho spoločenstva.
- Potom má každý hriešnik povinnosť napraviť škody v materiálnom zmysle, ak niekomu také spôsobil, ale predovšetkým v duchovnom zmysle. Týka sa to nápravy zla spôsobeného ohováraním a osočovaním.
- Keďže ide o verejný hriech, musí ho vyznať aj pred svojim predstaveným. Je to informácia, na ktorú má predstavený plné právo.
- Treba pamätať, že obrátenie je návratom k Bohu a otvorením sa pre jeho milosrdenstvo vo sviatosti pokánia. Po hriechu nás zaväzuje pokánie, ktoré zodpovedá veľkosti hriechu. Obzvlášť si treba uvedomiť veľkosť verejného pohoršenia. Zadosťučinenie by malo prejavovať úprimnosť a hĺbku obrátenia. Sväté Písmo nám ukazuje tri cesty pokánia: modlitbu, pôst a almužnu. Pokánie sa však môže uskutočňovať v rôznych formách, ako sú rekolekcie, pôst, skutky odriekania a abstinencie, materiálna obeta pre núdznych, atď. Toto memorandum sa zaoberá nábožensko-pastoračným rozmerom spolupráce duchovenstva s mocou ničiacou Cirkev, preto sa nevenuje situácii, keď niekomu z duchovenstva bude chýbať odvaha priznať sa k hriechu. Vtedy treba použiť kánonické právo, ktoré patrí do disciplinárnej moci cirkevného predstaveného.

4. Médiá

Fenoménu agentúrnej spolupráce, o ktorom hovoríme v Memorande, našiel v dôsledku publikovania v médiách veľký spoločenský ohlas. Novinári by si mali uvedomiť svoju zodpovednosť pred Bohom i svedomím za sprostredkované informácie a pamätať na ničivú silu ohovárania.

Keď ide o pohoršenie, treba urobiť všetko, čo je v našich silách, aby sme dokázali vzdorovať takému škodlivému konaniu. Pán Ježiš nám povedal, že sa nedá utiecť pred pohoršením (por. Mr 18, 7). Treba sa však dopracovať k takému postoju, aby sme mu nepodľahli.

Nevinne obvinení majú právo brániť sa a toto právo môžu využiť. Predtým si však musia uvedomiť, či taký postup prinesie dobré ovocie. Niekedy je totiž oveľa cennejšie mlčky prijať nespravodlivé obvinenia, ako to urobil náš Majster. Ježiš pred židovskou veľradou, Kajfášom, Annášom, Pilátom aj Herodesom upustil od obrany vediac, že je nevinný. Boh pozná pravdu, a preto je pre veriaceho človeka najdôležitejší jeho súd, ktorý je spravodlivý a milosrdný.

5. Problém celej Cirkvi v Poľsku

Problém spolupracovníkov duchovenstva s mocou nepriateľsky nastavenou voči Cirkvi a náboženstvu nie je iba problémom jednotlivcov či niektorých duchovných, ktorí súhlasili s rôznymi formami spolupráce, ale týka sa celej Katolíckej cirkvi v Poľsku, tak duchovenstva, ako aj laikov. Má verejný rozmer a svojimi dôsledkami sa v istej miere dotýka každého z nás. Odkrýva jeden z hriechov, ktorý hlboko ranil Cirkev. Hriech treba odsúdiť, ale hriešnici

by mali byť prijatí v duchu odpúšťajúcej lásky. Boh nechce smrť hriešnika, ale aby sa odvrátil a žil (por. Ez 18, 23). Cirkev nechce smrť hriešnika, lebo všetci, ktorí tu na zemi tvoríme Cirkev, padáme a potrebujeme milosrdenstvo.

Toto memorandum chápeme ako veľké pripomenutie významu vernosti Bohu a svedomiu. Boží služobník Ján Pavol II. v Liste adresovanom kňazom na Zelený štvrtok 1979 napísal: „*Kňazská osobnosť musí byť pre druhých výrazným a jasným znakom a ukazovateľom cesty. Ľudia, spomedzi ktorých sme vzatí a pre ktorých sme ustanovení, chcú v nás vidieť predovšetkým tento znak a ukazovateľ cesty. A majú na to právo.*“

Úlohou kňazov a zasvätených osôb je ukazovať veriacim cestu k obráteniu a pokániu. Veriaci, ktorí spáchali takéto hriechy, s nami budú súhlasiť s vedomím, že je to jediná cesta vedúca k slobode. Iné východisko z hriechu neexistuje.

Všetci, uvedomujúc si vlastné hriechy, by sme mali prosiť Boha o milosť obrátenia aj pre tých, ktorí sa dali na cesty tajomstva nepravosti. Treba však aj ďakovať Božiemu milosrdenstvu za otvorené dvere pre všetkých, ktorí robia pokánie.

Memorandum je výzvou na očistenie pamäte skrze obrátenie a pokánie, a nie skrze zavrhnutie. Je tiež výzvou na spoločnú starostlivosť a modlitbu za to, aby v živote súkromnom a spoločenskom, cirkevnom aj verejnom, dobro víťazilo nad zlom.

*Podpísali: diecézni biskupi
Jasná Hora, 25. augusta 2006*

Pravda o kolektivizácii

Ing. Michal Šanta
(1925), absolvent Vysokej školy poľnohospodárskej v Košiciach, pôsobil ako riaditeľ Výskumného ústavu závlahového hospodárstva v rokoch 1962 – 1970 a 1970 – 1995.

Kolektivizácia slovenského poľnohospodárstva bola súčasťou politiky Komunistickej strany Československa (ďalej KSČ). KSČ už pri svojom vzniku v roku 1921 prijala podmienky Komunistickej internacionály, ktoré hovorili o zväzku robotníckej triedy s dedinskou chudobou a malými roľníkmi. V roku 1924 prijala KSČ agrárny program, ktorý ukladal ziskávať drobných roľníkov pre idey marxizmu-leninizmu. V roku 1949, keď bol u nás nastolený socialistický systém, KSČ sa na svojom IX. zjazde rozhodla pre realizáciu Leninovho druž-

stevného plánu v našom poľnohospodárstve, t. j. pre budovanie Jednotných roľníckych družstiev (ďalej JRD) na našich dedinách.

Je dôležité odpovedať na otázku, či sovietske kolchozy boli vytvorené a hospodárili na družstevných princípoch. Leonid Brežnev v roku 1949 na zjazde kolchozníkov povedal, že kolchozný systém hospodárenia sa pozitívne prejavil v oblasti – politickej, ekonomickej, sociálnej. To potvrdzuje, že kolektivizácia aj nášho poľnohospodárstva po vzore sovietskych kolchozov mala v prvom rade politický

cieľ – zbaviť roľníka pôdy a ostatných výrobných prostriedkov, zbaviť ho samostatnosti a nezávislosti a urobiť ho závislým od socialistického štátu. Z toho dôvodu v programe KSČ bola perzekúcia veľkostatkov a pridelenie pôdy bezzemkom a maloroľníkom. Až v roku 1948 po nastolení socializmu sa do programu strany dostala prestavba poľnohospodárstva na báze družstevnej veľkovýroby vo forme JRD.

Podľa súpisu k 1. marcu 1949, v čase vydania zákona o JRD, obrábalo na Slovensku 545 480 jednotlivito hospodáriacich roľníkov 2 746 500 ha poľnohospodárskej pôdy, 74 800 roľníkov malo 20 000 ha s priemernou výmerou do 0,5 ha, 106 270 poľnohospodárskych podnikov obrábalo 487 000 ha p.p. a ich výmer pôdy sa pohyboval od 5 – 10 ha. Výmeru 10 – 15 ha vlastnilo 40 056 podnikov a celkovo obrábali 487 500 ha. Nad 15 ha vlastnilo pôdu 11 950 podnikov a do ich vlastníctva patrilo 774 400 ha p.p. Táto štatistika ukazuje, že sociológia nášho poľnohospodárstva zasiahla väčšinu obyvateľstva. Už pred rokom 1949 pred vydaním zákona o JRD organizovala KSS spoločné práce bývalých deputantníkov. Napríklad vo Vištuku pôdu, ktorú dostali deputantníci z veľkostatku Andrásyho nerozparcelovali, ale pracovali na nej spoločne. Pridel pôdy však vlastnil každý bývalý deputantník. Takýchto prípadov bolo na Slovensku viac.

Organizáciu spoločných prác videla strana ako prvý krok pri získavaní do JRD. Spoločné práce boli charakteristické pre JRD I. typu, kde sa len spoločne hospodáril, ale medze nerozorali, každý bral úrodu zo svojej parcely. Pri spoločných prácach sa zdôrazňoval ich význam a prednosť v tom, že vzniká synergický účinok.

JRD II. typu – rozorali sa medze. Organizovali sa spoločné práce a každý bral úrodu zo svojich parciel.

JRD III. typu – spoločné práce, rozorané medze – výsledok hospodárenia sa rozdelil podľa výmery vloženej pôdy.

JRD IV. typu – spoločné hospodárenie, nezohľadňuje sa vložený majetok. Výsledok hospodárenia sa rozdeľuje len na základe množstva a kvality práce.

Pre jednotlivé typy JRD boli vypracované vzorové organizačné poriadky, ale v praxi sa začal realizovať len JRD IV. typu, to znamená, že pri rozdeľovaní výsledku hospodárenia sa nezohľadňoval do družstva vložený majetok, ale len počet získaných pracovných jednotiek.

Na jednotlivých JRD boli spracované stanoviny družstva, ktoré schvaľoval Okresný výbor

Stanica SNB Galanta, okres Galanta.
Číslo: VB-142 taj./51. V Galante dňa 13. júla 1951.

Oddiel štátnej bezpečnosti

T a j n é i

G a l a n t a .

K číslu: 1189/51 zo dňa 6. júla 1951.
Dedinských boháčov – zistenie.
Prílohy: ./.

V poverení oddeľujem, že v Galante sa nachádzajú dvaja dedinskí boháči na meno Eduard Hromada z Galanty, ~~utx~~ a Štefan Hromada z Galanty. Menovaní sú bratia.

Eduard Hromada organizovaný nebol a ani t.č. nie je v žiadnej politickej strane, narodený dňa 29.12.1903 v Galante, bytom taktiež, pracuje v JRD v Galante, kde aj riadnym členom. Menovaný je roľník, vlastnil 16 hektárov pozemku, činnosť nevyvíjal a ani nevyvíja žiadnu. Postoj ku terajšiemu Rudovodemokratickému zriadeniu má záporný.

Štefan Hromada, narodený dňa 17.12.1905 v Galante, bytom Galanta, organizovaný počas okupácie bol v Maďarskej strane, ktorý tiež nadržoval fašistickým stranám. Menovaný pracuje v JRD v Galante, kde je taktiež členom. Menovaný bol roľník, vlastnil 15 hektárov pozemku, činnosť nevyvíjal a ani nevyvíja žiadnu. Postoj ku terajšiemu Rudovodemokratickému zriadeniu má záporný.

14 ha
Cemerek 60 ha
Paláčik 10.60 ha
Slavutok 8.65 ha

Veliteľ Stanice
Gani Pokač
traver
Horový
Zorvi

mod Lindok
šéf Kozlaňik
neboji Marek

VB-142 taj/51

5

Komunistickej strany Slovenska, ktorý schvaľoval aj predsedov družstva.

Najväčším a najchúlostivejším problémom bolo presvedčenie a získavanie poľnohospodárov do JRD. Bola to dlhodobá, veľmi rôznorodá a náročná práca. Do tejto politickej a organizačnej práce boli zapojené v prvom rade stranické organizácie na všetkých stupňoch, štátne organizácie, a to nielen z úseku poľnohospodárstva. Do presvedčovacích akcií boli zapojení aj agitátori zo závodov a škôl.

Okrem presvedčovacích argumentov nechýbala ani široká a veľmi pestrá škála donucovacích opatrení. Účinným a častým opatrením pre získanie členov JRD bol systém kontingentov – dodávky rastlinných a živočíšnych produktov pre štátny výkup. Nebolo zriedkavosťou, že roľník si musel kúpiť obilie, mlieko či mäso, aby mohol splniť stanovený kontingent. Všeobecne aplikovanou metódou presvedčovania o výhodách družstevného hospodárenia bolo vyvolávanie triedneho boja.

Zoznam dedinských boháčov – obvod stanice Galanta, r.1951
Zdroj: Archív ÚPN

Heslo „Dedina, jedna rodina“ bolo pre socializmus nevhodné a škodlivé a nahradil ho zväzok robotníckej triedy s masou malých a stredných roľníkov, ako základ pre boj proti kulakom.

Kritériá a charakteristika pre vytipovanie kulakov boli diferencované. Vytipovanie kulakov a formy boja proti nim boli východiskom pre vstup do JRD. Nechýbali ani také formy presvedčovania pre dobrovoľný vstup do JRD, pri ktorých prepustili príslušníka rodiny zo zamestnania, zo školy či začlenenie mladého muža namiesto do základnej vojenskej služby do PTP. Vyskytovali sa aj prípady, že odporca vstupu do JRD sa dostal do väzenia alebo bol s rodinou vysťahovaný. Permanentné návštevy agitátorov z radov komunistov, robotníkov a agitátorov zo závodov, od rána do noci, od nedele do nedele, mali prekonať súkromno-vlastnícku psychológiu roľníka tak, aby uznal výhody hospodárenia vo veľkovýrobe a aby JRD nedešifroval „Ježiš, ratuj dedinu“.

Širokou škálou donucovacích metód sa dosiahlo, že do začiatku 70. rokov väčšia časť

poľnohospodárskej pôdy bola združstevnená. V tomto období dochádza aj k zlučovaniu JRD a časť zostávajúcich JRD prešlo do Štátnych majetkov.

Formy a metódy presvedčovania pre vstup do JRD boli rôzne. Najvýstižnejšie ich môžu interpretovať občania, ktorí ich priamo zažili. Bolo by zaujímavé vypočuť si tých, ktorí v 60. rokoch prežili hromadné vystupovanie z JRD v Prešovskom kraji a na Záhorí.

Kolektivizácia u nás bol tak silný a rozsiahly zásah nielen do nášho poľnohospodárstva a nášho vidieka, ale do celej spoločnosti, a preto si zaslúži, aby tento úsek bol objektívne a komplexne zhodnotený odborníkmi a ľuďmi, ktorí to prežili.

Pre ilustráciu nechávame aj text autorovho záveru (pozn. redakcie):

„Je dôležité objektívne informovať mládež. Súčasné informácie cez dejepis na základných školách a na stredných školách sú nedostatočné a aj nepravdivé. Tento nedostatok treba čo najskôr odstrániť.“

LAGOVÁ, Veronika a kol.: Smrť za mrežami

Vydavateľstvo Michala Vaška, Prešov 2006, 415 s.

Mgr. Patrik Dubovský

(1965), absolvent čsl. dejín a archívnictva FIF UK Bratislava, pracuje v Archíve ÚPN.

Kniha o ľudskom utrpení nikdy nie je dost. Tobôž, ak takýto ľudia trpeli nespravodlivo, ak boli násilne vytrhnutí z kruhu svojich blízkych, zo svojej služby núdznym či duchovnej práce. Tobôž, ak napokon ich utrpenie viedlo k ich smrti. Avšak vtedy akoby paradoxne (v bláznovstve križa) im ich toto smrtonosné utrpenie prinieslo onen biblický veniec víťazstva.

Bez páťosu a s vysokou mierou empatie prináša kolektív okolo mladej historičky Veroniky Lagovej rešpekt i záujem vzbudzujúcu knihu s titulom: Smrť za mrežami (415 s). Autorský kolektív je zložený z mladých historikov, ostrieľaných majstrov pera a archívov, až po znalcov života a utrpenia „protagonistov“ knihy. Tých je šesťnásť. Počet nie je úplne náhodný, ide o šesťnásť obetí komunistického režimu z 50. rokov – ľudí, ktorí sa za mreže väznic vtedajšieho „červeného“ Československa dostali za svoje náboženské presvedčenie, cirkevnú hodnosť alebo úrad, ale najmä za ich prirodzenú činnosť ako duchovnej osoby a rovnako za pomoc prenasledovaným režimom za prejavy viery.

Autori a spoluautori jednotlivých kapitol Veronika Lagová (9), Vladimír Olejník (2), Ladi-

slav Tipary, nebohý Ján M. Dubovský, Hadrián Radváni, Peter Šturák, Róbert Letz, Dominik Roman Letz, OP, Atanáz Mandzák, CSsR a Ivan A. Petranský (2) prinášajú šesťnásť základných, ale možno povedať i niekoľko desiatok ďalších príbehov širokej škály veriacich a nábožensky aktívnych ľudí, príbehov, ktoré, ak by neskončili nespravodlivým väzením, utrpením a nezmyslenou smrťou, boli by príbehmi krásnych ľudí, ktorí dokázali pretavovať svoju vieru v službu Bohu, veriacim, chorým, perzekvovaným, nehanbiť sa zato, obraňovať si to až za mreže a „smrť za nimi“.

Z týchto šesťnástich boli šiesti kňazi: Štefan Bača, Andrej Gerát, Pavel Kovács, Alfonz Paulen, Miron Petrašovič a Augustín Raška, piati rehoľnícky, resp. rehoľníci: Barbora Boenighová – sr. Florina, DKL, biskup Pavol Peter Gojdič, OSBM, Mikuláš Jozef Lexmann, OP, Kristína Ševčeková /Ševčíková – sr. Barbora a Metod Dominik Trčka, CSsR a piati laici: František Bokor, Emma Olbrichová, Ivan Roštár, Hedviga Rozborová a Mária Tencero-vá (títo, z nich dve matky a otec neplnoletých detí, ešte neplnoletý syn a slobodná žena,

nasadzovali svoju slobodu a životy, majúci rodiny). Všetci zomreli v rozmedzí rokov 1949 - 1960, laici v priemernom veku tridsaťdeväť rokov. Boli väznení, vypočúvaní násilnými metódami ŠtB, vystavení zlovôli dozorcov príslušníkov ZNB, spravidla skôr, ako by zomreli neprenasledovaní.

Ich predčasná a útrpná smrť prišla vo výkone niekoľkoročného trestu a ťažkého žalárovania alebo počas prerušenia väzby, keď museli byť ošetrovaní vo väzenských, resp. nemocniciach s väzenským oddelením pre ochorenia a zranenia, spôsobené či urýchlenné práve takouto väzbou, alebo zomreli už vo vyšetrovacej väzbe na následky krutého zaobchádzania vyšetrovateľmi komunistickej ŠtB. Skoro vo všetkých prípadoch šlo o ubíjanie ich ľudskej dôstojnosti, naháňanie všadeprítomného strachu, vyvolávanie psychóz a to za pomoci rôznych fyzických trýznení (bitka, chlad, hlad, mnohohodinové chodenie, permanentne prerušovaný spánok, zastrašovanie...). Toto zažívajú na vlastnej koži i títo šesťnásti, bezpochyby hrdinovia, tejto knihy.

Ich „ocitnutie“ sa za mrežami „justičáku“, Leopoldova, Mirova, Ilavy, Pardubic, Rimavskej Soboty, Plzne - Borov... bolo výsledkom paranoje komunistického a ateistického režimu ČSR postupne už od volieb v roku 1946 z „reakčnej činnosti kléru, rehoľníkov, laikov, biskupov, namierenej proti nášmu ľudovodemokratickému zriadeniu, zo špiónáže v prospech Vatikánu a z napomáhania imperializmu“. V skutočnosti reprezentovali najnebezpečnejšieho nepriateľa pofebruárového režimu, najsilnejšieho súpera o „ovládanie“ ducha a duše ľudí. Preto museli byť odstránení.

Diapazón týchto hrdinov viery a ľudskosti akoby začínal dvomi, ktorých blahoslavil pápež Ján Pavol II. po ich mučenickej smrti – biskup P. P. Gojdič a M. D. Trčka a končí absurdnou a nezmyselnou smrťou osemnásťročného Ivana Roštára.

Pätnásť z nich prešlo mlynicou vypočúvacích metód a praktík vtedajšej „oceľovej päste KSČ“ – Štátnej bezpečnosti (ŠtB), čo znamenalo snahu o vygumovanie mysle vypočúvaného až po jeho pasívne odriekanie odpovedí či výpovedí pred súdom podľa scenára ŠtB a poradcov NKVD a za používania kriminalistických trikov, fyzického a psychického tlaku a násilia a vytvorenia deprimujúcej väzobnej situácie.

Vedúca autorského kolektívu V. Lagová v úvodných statiach konštatuje, že v roku 1951 až 1 milión občanov podľa slovníka režimu patrili k tzv. bývalým ľuďom (BL). Šlo o intelektuálov, duchovných, hospodárov, roľníkov...

ktorí neprijímali ideológiu KSČ a bránili sa jej uplatňovaniu v praxi. Z takýchto bolo v spomenuťom roku tisíce vo väzeniach. Rok predtým v roku 1950 ich bolo 42% za tzv. protištátné delikty (politickí väzni, s ktorými zaobchádzali horšie ako s vrahmi), čo bolo viac ako 11 000 väzňov, z ktorých bolo 167 duchovných.

Kniha vo svojej tematickej skupine je jedinečná v tom, že podáva osudy a mená nielen obetí, ale i príslušníkov ŠtB, prokurátorov, sudcov, obhajcov - neobhajcov, spoluväzňov – provokatérov (tzv. volavky) a príslušníkov väzenskej stráže.

Uvedenie týchto šesťnástich obetí má v sebe aj motív „všeobecnosti“ a nadnárodnosti cirkvi. Nejde len o Slovákov, ale v pohnutých dobách vzniku ČSR aj príslušníkov iných národov, resp. gréckokatolíckej cirkvi, ktorí sa dostali do osidiel ŠtB na Slovensku (sr. Florina, František/Ferenc Bokor, Pavel Kovács, M.D.Trčka, biskup P.P. Gojdič, Miron Petrašovič, Emma Olbrichová), čo však neznižuje veľkosť obety ostatných.

Väčšina z týchto šesťnástich zomrela na následky nevyliciteľnej choroby vo väzenskej nemocnici alebo na väzenskom oddelení inej nemocnice. Tieto ochorenia buď získali vo väzbe, alebo ich priebeh sa smrtonosne urýchlil práve vplyvom neľudskej väzby alebo vyšetrovacích metód ŠtB. Dvaja z nich zomierajú priamo za mrežami väznice v Leopoldove (biskup Gojdič pochovaný v hrobe č. 681 a redemptorista východného rítu Trčka), jeden v korekcii vo väznici v Ilave (F. Bokor), jeden pri prevoze do nemocnice (A. Paulen), jeden pri tvrdej práci v internačnom kláštore pre „zlikvidovaných“ rehoľníkov (M.J. Lexmann).

Texty jednotlivých príbehov sú vhodne popretkávané citáciami z dobových dokumentov, korešpondencie obetí, vyšetrovacích zväzkov. Na viacerých miestach sa vedecký prístup k jednotlivým kapitolám (štúdiám) mení sa populárne-vedecký, ba až beletrizujúci. Dopĺňa to plasticnosť príbehu, ale môže to odvádzať od koncentrovania sa na samotný nespravodlivý trest a následnú smrť.

Niektoré tieto obete boli čiastočne rehabilitované koncom 60. rokov, resp. úplne v rokoch 1990, 1991.

Kniha vyšla v monumentálnom vyhotovení

a v do očí bijúcich farbách. Na obale za čiernou mrežou je červené pole, akoby farba komunizmu alebo aj farba krvi. Kniha pôsobí ako nejaký kódex modernej doby, v ktorej oživa tragická pamäť, dnes tak odmietaná. I preto má takýto druh knihy svoj význam a miesto.

Kniha je o tých, ktorí riskovali osobnú slobodu a svoj život, aby sa tak ocitli za mrežami, kde ich čakala smrť. Urobili tak preto, aby iní zostali na druhej strane tých mreží a mali život. Najmä pre toto je *Smrť za mrežami* pútavým

a jedinečným čítaním, ktoré oživuje našu pamäť, aby sme tí neľahostajní pestovali príklady odvážnych odporcov komunizmu a obetí – hrdinov za svoje presvedčenie, duchovné povolanie a službu blížnym. Ich smrť pohla lazy, Búre...

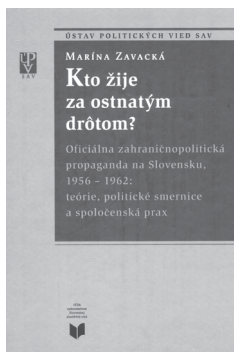
Jeden z tých šesťnástich, kňaz Alfonz Paulen, dokázal spojiť v svojom predsmrtnom vyjadrení hádam pocity všetkých šesťnástich keď povedal: *Prijmi Pane Ježišu obeť života môjho*.

ZAVACKÁ, Marína: Kto žije za ostnatým drôtom?

Oficiálna propaganda na Slovensku 1956 - 1962: teórie, politické smernice a spoločenská prax.

Bratislava: Ústav politických vied SAV - Veda 2005, 168 s.

PhDr. Radoslav Ragač
(1975), absolvent archívnictva a histórie FiF UK Bratislava, vedúci Oddelenia archíválií po ostatných bezpečnostných zložkách Archívu ÚPN.

Publikácia je čiastkovým výstupom z autorinho štúdia danej problematiky v rámci riešenia vedeckých úloh ÚPV SAV a zároveň prvý komplexnejší pohľad na tému komunistickej propagandy v slovenskom prostredí. V úvode autorka deklaruje snahu odstrániť niektoré kliše zaužívané v západnej historiografii. Ide o predstavu, že existoval úplne informačne vyprázdnený *Newspeak* (ako v románe Georgea Orwella 1984) či rovnosť medzi totalitou ekonomického aj ideologického podriadenia si spoločnosti. Tieto názory konfrontuje so svojou osobnou skúsenosťou československých *medziriadkových čitateľov* hľadajúcich inotaj. Základnou líniou práce definovanou v úvode je úvaha, či komunistická propaganda na Slovensku naozaj fungovala, kde mala slabiny či úplne zlyhávala. Absencia prác posunula gro práce do oblasti archívneho výskumu a štúdia dobovej tlače. Skúmané obdobie je chronologicky ohraničené suezskou krízou a maďarskými udalosťami z roku 1956 na jednej a kubánskou raketovou krízou na strane druhej. Je rozdelená na tri časti. V prvej nazvanej *Propaganda alebo „čo človek musel vedieť“* je venovaná okrem definícií spôsobom, ktorými propaganda vznikala, selekcii informácií, plánovitosti a centralizácii. Selekcii sa jej podarilo zachytiť vo všetkých jej typických podobách - nulové informácie, informácie deformované aj účelové. Pre propagandu bolo typické plánovité vedenie kampaní, ktorých náplň bola určovaná centrálnou. Zaujímavé je zistenie, že napriek masovosti produkcie nebola propaganda v 50. rokoch vôbec na vedeckej úrovni

teoreticky rozpracovaná. Prvá autorkou zistená práca (nepublikovaná kandidátska) pochádza až z roku 1960. Druhá kapitola s názvom *Zahraničnopolitická propaganda 1956 - 1962: Hracie pole, postupy a hrdinovia* je venovaná zahranično-politickej situácii a jej odrazu v propagande. Všeobecnejšie závery formuluje na základe trojice dominantných propagandistických kampaní tohto obdobia - XX. zjazdu KSSSZ, maďarským udalosťami a kubánskej krízy. Osobitne sa venuje napríklad ikonografii kladného a záporného hrdinu, podvojnej terminológii pre *našich* a *tých druhých* a toposom. Tretia kapitola - *Cenzúra-protipól i organická súčasť propagandy. Zásahy STD do správ zahraničí* sa venuje problematike cenzúry médií. Na konkrétnych hojne citovaných príkladoch dokumentuje zásahy cenzorov. Mnohokrát vyúsťovali až do komických rozmerov skúmaním násteniek a na nich umiestnených obrazových materiálov a ich zostavenia, knižníc domovov dôchodcov či registrov publikácií, aby sa zabránilo nevhodným poradiam hesiel a podobne. Zaujímavé je jej zistenie, že naozaj ideologicky *závadné* materiály sa vyskytovali len veľmi zriedkavo. Skôr išlo o neschopnosť autorov pružne reagovať na zmeny zahranično-politickej situácie alebo jednoducho o ich menšiu zručnosť.

Ide o vydarený počin mladej autorky na tému, ktorá doposiaľ unikala pozornosti slovenských historikov. Možno sa stotožniť s jej slovami zo záveru, že práca je nádejným východiskom pre skúmanie daného obdobia.